

Birey ve Toplum

Sosyal Bilimler Dergisi

Güz 2020. Cilt 10 . Sayı 20

The logo for BİLSAM, featuring the word "BİLSAM" in a bold, sans-serif font. A stylized, dark grey graphic element resembling a bird or a wing is positioned above the letter "I", extending from the "B" to the "M".

Sahibi / Owner
BİLSAM

Baş Editör / Editor in Chief
Fatma ZEREN (Dr., İnönü Üniversitesi)

Editörler / Editors
Handan BELLİ (Dr., İnönü Üniversitesi), Tuba Nur UMUT (Dr., Ankara Üniversitesi)

Yabancı Dil Editörü
Ümit YAKAR (Öğr. Gör., İnönü Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri
Handan BELLİ (Dr., İnönü Üniversitesi), Ebru Burcu YILMAZ (Dr., İnönü Üniversitesi), Nergis BİNGÖL (Dr., İnönü Üniversitesi),
Çiğdem KIRANŞAN (Arş.Gör, İnönü Üniversitesi)

Yayın Kurulu/ Editorial Board
Emin ÇELEBİ (Dr., İnönü Üniversitesi), Mustafa ARSLAN (Dr., İnönü Üniversitesi), Mustafa ÇEVİK (Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi), Ebru Burcu YILMAZ (Dr., İnönü Üniversitesi), İlhan ERDEM (Dr., İnönü Üniversitesi), Gökhan TUNCEL (Dr., İnönü Üniversitesi), Oğuzhan GÖKTOLGA (Dr., İnönü Üniversitesi), Musa ÖZTÜRK (Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Yılmaz DEMİRHAN (Dr. Dicle Üniversitesi), Mehmet Emin BABACAN (Dr. İbn-İ Haldun Üniversitesi), Mohsen HABİBİ (Dr., Allame Tabatabai Üniversitesi), Jamal Al SHALABI (Dr., Hashemite-University-Zarqa), Ayman HAYAJNEH (Dr., Yarmouk University), Masood Nawaz KALYAR (Dr., GC University Faisalabad), Saed ENVARI-ALLAME (Dr., Tabatabai Üniversitesi), Saim KAYADİBİ (Dr., International Islamic University Malaysia), Merziyye NECEFOVA (Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)

Danışma Kurulu / Advisory Board
Emin ÇELEBİ (Dr., İnönü Üniversitesi), Mustafa ARSLAN (Dr., İnönü Üniversitesi), Mustafa ÇEVİK (Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi), Ebru Burcu YILMAZ (Dr., İnönü Üniversitesi), İlhan ERDEM (Dr., İnönü Üniversitesi), Gökhan TUNCEL (Dr., İnönü Üniversitesi), Oğuzhan GÖKTOLGA (Dr., İnönü Üniversitesi), Musa ÖZTÜRK (Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Yılmaz DEMİRHAN (Dr. Dicle Üniversitesi), Mehmet Emin BABACAN (Dr. İbn Haldun Üniversitesi), Mohsen HABİBİ (Dr., Allame Tabatabai Üniversitesi), Jamal Al SHALABI (Dr., Hashemite- University-Zarqa), Ayman HAYAJNEH (Dr., Yarmouk University), Masood Nawaz KALYAR (Dr., GC University Faisalabad), Saed ENVARI-ALLAME (Dr., Tabatabai Üniversitesi), Saim KAYADİBİ (Dr., International Islamic University Malaysia), Ahmet KARADAĞ (Dr., İnönü Üniversitesi), Hasan KAVRUK (Dr., İnönü Üniversitesi), Mehmet KUBAT (Dr., İnönü Üniversitesi), Mehmet ÖNAL (Dr., İnönü Üniversitesi), Hasan ÇİÇEK (Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Fatma ZEREN (Dr., İnönü Üniversitesi), Neslihan DERİN (Dr., İnönü Üniversitesi)

Sayı Hakemleri/Reviewers for this Issue
Seda ŞAHİN (Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi), Sadık Yüksel SIVACI (Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi), Mehmet Fatih ÖÇAL (Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi), Vedat YILMAZ (Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Aziz BELLİ (Dr., Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi), Gaye Belkıs YETER ŞAHİN (Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi), Erkan Turan DEMİREL (Dr., Fırat Üniversitesi), Zehra Nuray NIŞANCI (Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi), Emin ÇELEBİ (Dr., İnönü Üniversitesi), Nazmi AVCI (Dr., Celal Bayar Üniversitesi), Çiğdem YILDIZDÖKEN (Dr., İnönü Üniversitesi), Adnan Gürsoy (Dr., İnönü Üniversitesi), Gülşen YAĞIR AHMETOĞLU (Dr., Kırıkkale Üniversitesi), Veysi UNVERDİ (Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi), Mehmet Barış YILMAZ (Dr., İnönü Üniversitesi), Emre Vadi BALCI (Dr., Uşak Üniversitesi), Sadık ÇALIŞKAN (Dr., İnönü Üniversitesi), Mustafa SOLMAZ (Dr., İnönü Üniversitesi), Osman KARACAN (Dr., İnönü Üniversitesi), Ülkü YANCI (Dr., Cumhuriyet Üniversitesi), Bahattin ÇATMA (İnönü Üniversitesi), Kazım KARTAL (Dr., Adıyaman Üniversitesi), Birdal AKAR (Dr., İnönü Üniversitesi), Yakup YILDIZ (Dr., İnönü Üniversitesi), Mehmet Fatih ÖÇAL (Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi), Sadık Yüksel SIVACI (Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi), Tamer Namlı (Dr., İnönü Üniversitesi)

Yazı İşleri Md.
Recep ÖREK

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, Türkçe ve İngilizce dillerinde yılda iki defa (Mayıs ve Kasım) yayımlanan uluslararası katılımlı, hakemli, disiplinlerarası akademik bir dergidir. Dergi'nin amacı tarih, edebiyat, felsefe, ilahiyat, kamu ve sosyal bilimlerin ilgili diğer alanlarında özgün çalışmalarını yayımlamak ve bu alanlardaki disiplinler arası çalışmalarını özel sayılarla teşvik etmektir. Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel, fikri ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazıların tüm yayın hakları Birey ve Toplum Dergisi'ne aittir.

Kapak & İç dizayn
Ahmet Yanar

Baskı
Step Ajans Matbaacılık Ltd. Şti., Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11 Bağcılar- İSTANBUL
Tel: (0212) 446 88 46, Matbaa Sertifika No: 12266

Dağıtım
© BİLSAM Yayıncılık, Küçük Hüseyinbey Mah. Azizler 1. Sokak İstanbulluoğlu Konağı Malatya/Türkiye.
Mail: mu_arслан@hotmail.com, Tel: 00 90 422 323 69 80.
Banka Hesap No: Türkiye Finans Katılım Bankası Malatya Şubesi: 865245

Web: <http://bireyvetoplumdergisi.com>
© BİLSAM Yayıncılık, Malatya 2020

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

İslâm Toplumunun Birlik Ve Beraberliğini Sağlama Merkezleri Olarak Câmi Ve Mescidler Mehmet KUBAT	5	Mosques And Masjids As Centers Of Providing Unity In Islamic Community Mehmet KUBAT
Yeni Medyanın Farklı Kullanım Pratikleri Açısından Değerlendirilmesi: Bir Literatür Taraması Aslı ÖZTÜRK TERZİ	33	An Analysis Of New Media In Terms Of Different Usage Practices: A Literature Review Aslı ÖZTÜRK TERZİ
Bağımsız Afganistan'ın Modernleşmesi Hususunda Türkiye'den Afganistan'a Gönderilen Uzmanlar Bülent YAŞAR	51	The Experts Sent To Afghanistan From Turkey In Regard To The Modernization Of Independent Afghanistan Bülent YAŞAR
Varlık Ve Bilginin Korelasyonu Üzerine Bir Değerlendirme Emin ÇELEBİ / Mehmet ÖNAL	87	An Evaluation On The Correlation Of Existence And Knowledge Emin ÇELEBİ / Mehmet ÖNAL
Üniversiteyi Yeni Kazanan Öğrencilerin Pandemi Kaynaklı Uzaktan Eğitime İlişkin Hazırbulunuşlukları Ve Görüşleri Yasemin KUZU	103	Readiness And Views Of The Students Who Have Just Enrolled University Towards Distance Education Due To The Pandemic Yasemin KUZU
Dünyadan Ve Türkiye'den Örneklerle Cam Tavan Sendromu Neslihan DERİN	137	Glass Ceiling Syndrome With Examples Around The World And Turkey Neslihan DERİN
Psikolojik Beceri (Mental) Antrenmanında Etik Değerler Ersin AFACAN / İlknur Yazıcılar ÖZÇELİK / Gökhan ÇOBANOĞLU / Seyhan HASIRCI	155	Ethical Values In Psychological Skill (Mental) Training Ersin AFACAN / İlknur Yazıcılar ÖZÇELİK / Gökhan ÇOBANOĞLU / Seyhan HASIRCI
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamelerine Göre Burdur Vilayeti'nin Coğrafi, İdari Ve Sosyal Yapısı (1925-1929) Mustafa Ali UYSAL	177	According To The Republic Of Turkey Annually, Geographical, Administrative And Social Structure Of Burdur Province (1925-1929) Mustafa Ali UYSAL
Eğitimin Dış Politikada Yumuşak Güç Olarak Kullanılması Örneği: Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü Erdal AÇIKSES / Ömer AĞIR	209	A Sample Of Determination For Education As A Soft Power In Foreign Policy: The American Peace Corps Organization Erdal AÇIKSES / Ömer AĞIR
Pandemi Dönemi Uzaktan Eğitim Sürecinin Matematik Öğretmeni Adaylarının Sınav Performanslarının Değerlendirilmesine Yansımaları Okan KUZU	239	Reflection Of Pandemic Distance Education Process On Evaluation Of The Exam Performance Of Preservice Mathematics Teachers Okan KUZU
"Egemen Küresel Hegemonyada Neoliberalist Ve Postmodern Kültür: Coca Cola Reklamlarında Ramazan" Mehmet Barış YILMAZ / Mehmet BABACAN	273	Neoliberalist And Postmodern Culture In Sovereign Global Hegemony: Ramadan In Coca Cola Advertisements Mehmet Barış YILMAZ / Mehmet BABACAN
Albert Camus'nun Veba Romanını Pandemi (Covid-19) Sürecinde Yeniden Okumak Abdullah DURAKOĞLU / Hamit COŞKUN	279	Re-Reading Albert Camus's Plague Novel During Pandemia (Covid-19) Abdullah DURAKOĞLU / Hamit COŞKUN
Osmanlılarda Şiir Handan BELLİ	295	Poetry In The Ottoman Empire Handan BELLİ

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Aralık 2020

Yıl 10, Sayı 2, ss.05-31.

Journal of Individual & Society

December 2020

Year 10, Issue 2, pp.05-31.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.793588>

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 11.09.2020

Submitted: 11.09.2020

Kabul Tarihi: 17.10.2020

Accepted: 17.10.2020

Atf Bilgisi / Reference Information

Kubat, M. (2020). İslâm Toplumunun Birlik ve Beraberliğini Sağlama Merkezleri Olarak Câmî ve Mescidler, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 05-31.

İSLÂM TOPLUMUNUN BİRLİK VE BERABERLİĞİNİ SAĞLAMA MERKEZLERİ OLARAK CÂMÎ VE MESCİDLER¹

MOSQUES AND MASJIDS AS CENTERS OF PROVIDING UNITY IN ISLAMIC COMMUNITY

Prof. Dr. Mehmet KUBAT

Prof. Dr. İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı,

e-posta: mehmet.kubat@inonu.edu.tr.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6729-7652>.

Öz

Câmi merkezli bir medeniyet inşa eden İslâm, insanın yeryüzü serüveni ve hayatla ilişkisinde mescidi en önemli mekânlardan biri yapmıştır. İslâm'ın ilk döneminden itibaren İslâm kültür merkezleri olarak kabul edilen câmiler, aynı zamanda İslâmî her tür faaliyetin de merkezi konumundaydı. İslâm düşünce geleneğinde yalnızca tuğla ve kireçten müteşekkil yapılar olarak görülmeyen câmiler, ibâdet mekânı olmanın çok ötesinde işlevler ifâ etmiştir. Câmi

1 Bu çalışma *Uluslararası Câmî Sempozyumu*'nda "İslâm Ümmetinin Birlik ve Beraberliğini Sağlamada Câmilerin Fonksiyonu" adıyla sunulan tebliğin (İnönü Üniversitesi Yayınevi, Malatya, 2018, ss. 55-74) bazı ekleme ve çıkarımlarla yeniden düzenlenerek makale formatına dönüştürülmüş halidir.

ve mescitler ibâdet yerleri olmanın yanı sıra ilim müesseseleri, mahkemeler, adliye sarayları, ordu karargâhları, yabancı elçilerin kabul merkezleri, istişare meclisleri, bölge ve mahallenin durumunun müzakere edildiği mekânlar ve hatta ceza infaz kurumları ile tutuk evleri olarak da İslâm müesseseleri arasında önemli bir yer işgal etmiştir. Bütün bu fonksiyonlarıyla birlikte câmi ve mescitler, İslâm'ın çok önem ve öncelik verdiği ümmetin birlik ve beraberliğinin muhafazasına yönelik bir fonksiyon da icra etmişlerdir. Bu makalede önce İslâm'ın ilk döneminden günümüze kadar geçen tarihsel süreçte en genel anlamda câmi ve mescitlerin üstlendiği birbirinden önemli fonksiyonlar aktarılacak, daha sonra da çalışmamızın ana mihverini oluşturan câmi ve mescitlerin birlik ve beraberliği sağlamadaki rolleri aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mescid, câmi, tevhid, vahdet, ümmet birliği.

Abstract

Islam, which has built a mosque-centered civilization, has made the mosque one of the most important places in the adventure of man and his relationship with life. The mosques, which were accepted as Islamic cultural centers since the first period of Islam, were also the center of all kinds of Islamic activities. Mosques and masjids, which are not regarded as structures composed of brick and lime only in the Islamic thought tradition, have functions far beyond being places of worship. In addition to being places of worship, mosques, and masjids, occupied an important place among Islamic institutions as scientific institutions, courts, courthouses, army headquarters, reception centers of foreign ambassadors, consultation councils, places where the situation of the region and the neighborhood was discussed, and even penal institutions and detention houses. Along with all these functions, mosques and masjids also performed a function of preserving the unity and solidarity of the Muslim Ummah, which Islam gives great importance and priority. In this article, firstly, the important functions undertaken by mosques in the most general sense in the historical process from the first period of Islam to the

present will be explained, and then the roles of mosques and masjids, which constitute the main pivot of our work, in ensuring unity and solidarity will be explained.

Keywords: Masjid, mosque, tawhid, wahdat, unity and solidarity of Muslims.

GİRİŞ

İslâmî öğretilerde önem ve öncelik verilen iki kavramdan biri Tevhid diğeri ise Vahdet'tir. Tevhid, akide planında birliği, vahdet ise sosyal planda birliği ifade eder. Bu nedenle "Tevhid" ve "Vahdet" birbirlerinden ayrılmaz kavramlardır.

Tevhid ve Vahdet, İslâm ümmetini birleştirici, bütünleştirici ve toplumsal dayanışmayı sağlayıcı en önemli iki kavramdır. Bu iki kavram İslâm ümmetinin dayanışma içinde bulunması, birlik ve beraberliğini muhafaza etmesi, güçlü olması, içeriden ve dışarıdan gelecek her tür tehdit ve yıkıcı faaliyete karşı kendisini koruyabilmesi açısından oldukça önem arz eder.

Tevhid, hayatın merkezine Allah'ı koymak demektir ve İslâmî öğretinin aslını ve esasını oluşturur. Bunun açılımı şudur: Tevhid, sosyal, siyasal, ekonomik, hukukî, sanatsal, estetik, mimarî vs. hayatın tüm alanlarını Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda dizayn etmek demektir. Tevhid, işte tam da bu nedenle İslâm'a girişin anahtarı kabul edilmiştir.²

İslâmî öğretilerde Tevhid kadar değer atfedilen ikinci kavram *vahdet*-tir. Sözlükte "bir ve tek olmak, tek kalmak" anlamındaki "vahd" kökünden masdar olup "birlik, teklik, bütünlük, eşsizlik, bölünme ve parçalanma kabul etmeyen" anlamında "kesret" in karşıtıdır.³ İslâmî literatürde

- 2 Geniş bilgi için bkz. Ebû Mansûr el-Mâturidî, *Kitâbu't-Tevhid*, Nşr. Fethullah Huleyf, Beyrut, 1970, s. 10 vd, 19 vd, 21 vd, 36 vd; Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu İstılâhâtî'l-Fünûn*, İstanbul, 1404/1984, II/1368; Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Kahire, 1283, s. 69; İsmail Râci Fârûkî, *Tevhid*, Çev. Dilaver Yardım, İstanbul, 1987, s. 13-236; Mehmet Kubat, *Kur'an'da Tevhid*, İstanbul, 2014, s. 157-410.
- 3 Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, İstanbul, 1996, s. 808; Krş. Ali Durusoy, "Vahdet", *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXII/430.

bölünüp parçalanmadan Allah'ın ipine sımsıkı yapışmayı ifade eden *vahdet*, sosyal planda Müslümanların birlikteliğini ifade eder. Vahdet, farklı görüş, düşünce, tavır ve bakış açılarına sahip olsalar da; farklı etnik kimlik, mezhep, meşrep, dinî akım, cemaat vb. aidiyetleri bulunsa da Müslümanların ortak noktalarda uzlaşmalarını, asgari müştereklerde birleşmelerini, hayatî konularda aynı tavır ve stratejiyi sahiplenmelerini gerektirir.

İslâm tarihi boyunca Müslümanlar her ne zaman *Tevhid* ve *Vahdeti* aynı düzeyde içselleştirip sahiplenmişlerse başarılı olmuş, ilerlemiş, kalkınmış, olağanüstü medeniyetler inşa etmiş ve dünya milletlerine öncülük ve önderlik etmişlerdir. *Tevhid* ve *Vahdetin* arasını ayırmayarak İslâm'ın ikame ettiği adâlete dayalı sistemi, yüce ahlâkî değerleri, erdem ve faziletleri bütün insanlığa ulaştırmaya çalışan ilk Müslümanlar, çok kısa sayılabilecek bir zaman sürecinde doğuda Maverannehir'den batıda Endülüs'e (İspanya) kadar ilerlemiş ve geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurmuşlardır. Onlar, Asr-ı Saadet'ten sonra Emevi, Abbasi, Selçuklu, Endülüs ve Osmanlı gibi belli başlı devletler kurup muhteşem medeniyetler inşa ederek yeryüzünü imar ve ıslah etmişlerdir. Bu tarihsel süreçte bilhassa VIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar yaklaşık 10 asırlık bir zaman sürecinde dünyanın en zengin ve en müreffeh beşeri havzası kuşkusuz İslâm coğrafyasıydı.

İslâm'ın ilk döneminden itibaren Müslümanlar için bu her iki kavramın pratize edildiği yani hem akide planında hem de sosyal planda birliği sağlamanın, birlik ve beraberlik içinde yaşamının, kısacası birlikteliğin inşa edildiği mekânların başında câmiler gelmektedir. Erken dönem İslâm toplumunda Müslümanlar, ibâdet etmenin yanı sıra dinî ve dünyevî her tür bilgiyi öğrenmek, kardeşleriyle kaynaşmak, problemlerini tartışmak, meselelerine çözüm bulmak, yabancı hükümet temsilcilerini kabul etmek gibi birçok konu için mescide geliyorlardı. Câmi Müslümanların mabedi olduğu gibi, aynı zamanda onların okulu, öğrenim merkezi, parlamentosu, idare mekânı, hükümet binası, toplantı yeri, birlik ve beraberlik şuurunun aşılandığı mekân kısaca her şeyleri idi. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından ümmetine yerleştikleri

her beldede ilk olarak bütün bu fonksiyonları barındıran bir câmi inşa etmeleri tavsiye edilmiştir.⁴

Mabet, parlamento, okul, kaza meclisi, ordu karargâhı vb. birçok fonksiyonunun yanında câmilerin en çok üstlendiği fonksiyon şüphesiz Müslümanlara tevhid ve vahdeti aşlamak, bir başka deyişle hem akide planında hem de sosyal alanda İslâm ümmetinin birlik ve beraberliğini sağlamak olmuştur. Bu yönüyle tarih boyunca câmilerin en çok dikkat çeken yanı Müslüman toplumların birlik ve beraberliğinin sembolü yapılar, bir başka deyişle birlik ve beraberlik şuurunun aşılandığı mekânlar olmalarıdır. Nitekim Medine'ye varır varmaz Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ilk yaptığı iş, birlik ve beraberliğin sembolü bir mescid inşa etmek olmuştur.⁵

Ne yazık ki günümüzde câmiler, neredeyse sadece namaz ibâdetine hasredilen ve sırf bu amaç için kullanılan özel mekânlara dönüşmüştür. Bugün mutlak anlamda câmi denilince sadece Allah adının anıldığı, her türlü namazın kılındığı, dua, niyaz, yalvarış ve yakarışlarımızı yaptığımız ibâdet yerleri aklımıza gelmektedir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.v.), Râşid Halifeler, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde câmilerin namaz kılma mekânları olmanın yanı sıra çeşitli yönlerden toplumun yükselmesinde vazife yaptığı görülür. Bu süreçte câmileri, İslâmî her türlü faaliyetin merkezi olarak görüyoruz. Son dönemlere kadar câmiler, bu çok yönlü fonksiyonlarının yanında, aynı zamanda İslâm kültür merkezleriydi.⁶

Erken dönem İslâm toplum hayatında câminin rolü o derecede önemli idi ki uzun süre câmi, tüm toplum üzerinde bir kontrol mekanizması işlevi görüyordu. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, câmi ibâdet yeri, ilim müessesesi, kaza dairesi yani mahkeme ya da adliye, ordu karargâhı, yabancı elçilerin kabul yeri, istişare meclisi, bölge ve mahallenin

4 Bkz. Buharî, Salat, 65; Müslim, Mesâcid, 24, 25; Tirmizî, Salat, 12; Ebû Dâvud, Tatavvu', 1; Nesaî, Mesâcid, 1.

5 Bkz. Buharî, Menâkibu'l-Ensâr, 45.

6 Lütüfî Doğan, "Câmiler ve Eğitim", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, Ankara, 1965, Cilt: IV, Sayı: 12, s. 10.

sorunlarının konuşulduğu mekân ve -çok az tesadüf edilse bile- hapis-hane olarak İslâm müesseseleri arasında önemli bir yer işgal ediyordu.⁷

Ecdadımız câmileri çok yönlü yapılar oldukları bilinciyle inşa etmiştir. Bilhassa Selçuklu ve Osmanlı döneminde bilinçli olarak şehir merkezlerinde inşa edilen büyük câmiler, çevresine aşevi, okul, kütüphane gibi yapılar eklenerek birer külliye tarzında yapılmıştır.⁸

Rasûlullah (s.a.v.)'in câmi inşa etme tavsiyesine uyan Müslümanlar, fethettikleri beldelerde evvela câmi inşa etmiş ve câmiyi hayatın tam merkezine yerleştirmişlerdir. Bu nedenle İslâm medeniyetinde câmi, daima şehrin dolayısıyla hayatın tam merkezinde yer almıştır. Ayrıca câmi işlevleri itibariyle de toplumsal bir merkezdi. Nitekim Ortaçağ İslâm beldeleri mimari araştırmaları, genellikle şehirlerin bir câmi çevresinde kuruldukları gerçeğini ortaya koyar. Böylece câmiden farklı yönlerde oturan Müslümanlar, câmi çevresinde, ona kolayca ulaşabilecek şekilde ve eşit uzaklıkta kümelenirdi. Yönetimdeki kişilerin evleri genellikle câmiye çok yakın inşa edilirdi. Bu onların, câminin muhafazasına karşı sorumluluklarının da bir göstergesiydi. İlk dönemin tüm meşhur okulları câmilerin içine yerleştirilmişlerdi. Aynı zamanda câmilerde önemli siyasi kararlar da alınırdı.⁹

Bütün bu fonksiyonları dolayısıyla İslâm medeniyetinde câmi, asla sadece tuğla ve kireçten müteşekkil bir yapı olarak mütalaa edilmemiştir. Bilakis câmi birlik, beraberlik ve uzlaşma sembolü yapı olarak kabul edilmiştir. Câmi, Kur'ân'ın "*Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın, parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetlerini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmiş ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz, bir çukurun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız*"¹⁰ buyruğunu kendilerine hayat düs-

7 Hüseyin Atay, «İslâm'da Öğretim», *AÜİFD*, C. 23, Ankara, 1978, s. 18; Krş. Ziya Kazıcı, "Tarih Boyunca Câmi ve Gördüğü Hizmetler", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, Cilt: XXII, Sayı: 4, Ankara, 1986, s. 10.

8 Krş. Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Külliye", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI/542-544.

9 Müşhirul Hak, "İslâm Toplumu ve Toplum Hayatında Câminin Yeri", Çev. Ahmet Güç, *Diyanet Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 4, Ankara 1999, s. 325.

10 Âl-i İmrân, 3/103.

ture edinen Müslümanlara birlik, beraberlik, ümmet şuurunu ve uzlaşma sembolü olarak her zaman destek ve umut olmuştur.

Ayrıca câmi birlik ve beraberlik sembolü olarak ait olma duygusu sağladığı için, tarih boyunca Müslümanlar nezdinde çok önemli bir mevkie sahip bir müessese olarak kabul görmüştür. Bu bilinçle hareket eden bütün Müslümanlar nezdinde câmi, asla özel mülkiyet haline getirilemez, kiralanamaz veya satılamaz. İster iyi, ister kötü niyetle olsun, câmiye saygısızlıkta bulunmak toplumun tümüne birden hakarete bulunmakla eşdeğer sayılmıştır. Böylece câmi ve toplum bir arada var olur; biri olmadan diğeri asla yaşayamaz.

Toplum hayatında câmi ve mescitlerin yeri, anlam ve önemi, fonksiyonu ve mimarî yapısı üzerine kitap, makale, tebliğ, ansiklopedi maddesi, Yüksek Lisans ve Doktora tezleri düzeyinde birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Ancak câmi ve mescitlerin toplumsal dayanışmanın sağlanması ve İslâm toplumunun birlik ve beraberliğini sağlamadaki fonksiyonu üzerine yeterince çalışma yapıldığını söylemek zordur. Bu husustaki eksikliğin ayırında olarak bu çalışmada **İslâm toplumunun birlik ve beraberliğini sağlama merkezleri olarak câmi ve mescitlerin fonksiyonu** konusu üzerine odaklandık.

Bu makalede önce İslâm'ın ilk döneminden günümüze kadar geçen tarihsel süreçte en genel anlamda câmilerin üstlendiği birbirinden önemli fonksiyonlardan kısaca söz edecek, daha sonra da çalışmamızın ana mihverini oluşturan câmilerin İslâm ümmetinin birlik ve beraberliğini sağlama merkezleri olarak üstlendikleri fonksiyonu aktarmaya çalışacağız.

1. Câmi ve Mescid Kavramlarının Anlam Alanları

1.1. Câmi Sözcüğünün Lügat ve İstilah Anlamı

Arapça “cem” kökünden türeyen “câmi” kelimesi, “dağınık şeyleri toplayan, parçaları bir araya getiren,¹¹ bir şeyin bir kısmını diğere

11 Krş. İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Beyrut, 1979, I/479-480; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, Ts., VII/52-59; Fîrûzâbâdi, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Beyrut, 2005, s. 710; Önkâl-Bozkurt, “Câmi”, *DİA*, VII/46.

kısına katan, bazısını diğer bazısına yaklaştırarak birleştiren, müellif ve mürettib” gibi anlamlara gelir.¹²

İstılahta ise cämiler, en genel anlamda “Müslümanların ibâdet kasıyla toplandığı mekânlar”¹³ veya “Müslümanların toplu ibâdet yerleri” olarak tanımlansa da gerçekte farklı duruş, görüş, düşünce ve bakış açılarına sahip olsalar da bütün Müslümanları başta Yüce Allah’a ibâdet, dua ve yakarış olmak üzere çeşitli amaçlar için bir mekânda toplayan, bir araya getiren, uzlaştıran ve barıştıran, böylece onları birbirlerine yaklaştırarak birleştiren özel yapılarıdır.¹⁴

Câmi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescidler için kullanılan ve cemaati toplayan “mescid” anlamına gelen “el-Mescidü'l-câmi” tamlamasının kısaltılmış şeklidir. “el-Mescidü'l-câmi” tabiri, bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kullanılmıştır.¹⁵

Ancak “el-Mescidü'l-câmi” tabirinin bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kullanıldığını aktaran râvilerinden birinin tenkit edilmiş olmasını göz önünde bulunduran hadis âlimleri, bu rivayeti ihtiyatla karşılamak gerektiği kanaatine varmışlardır. Bununla beraber bazı hadis senetlerinde geçen ifadelerden bu tabirin tâbiîn döneminde, “câmi” kelimesinin tek başına ise IV. (X.) yüzyılın başlarında kullanılmaya başlandığını söylemek mümkündür.¹⁶

Daha sonraki dönemlerde, içinde cuma namazı kılınan ve hâtibin hutbe okuması için minber bulunan mescidler “câmi”; minberi bulunmayan yani cuma namazı kılınmayan küçük mâbedler ise sadece “mescid” olarak anılmıştır.¹⁷

Osmanlılar döneminde ise padişahlar tarafından inşa ettirilen büyük cämilere “Selâtin Cämileri”, vezirler ve diğer devlet ricâli tarafından

12 İsfehani, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 135-136.

13 Krş. Ahmet Akın, “Tarihi Süreç İçinde Câmi ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme”, *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016/1, C. 15, Sayı: 29, s. 178.

14 Krş. İsfehani, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 135-136.

15 Ebu'l-Kâsım Musnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Thk. Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân, Riyad, 1986, I/143; Ahmet Önkâl-Nebi Bozkurt, “Câmi”, *DİA*, İstanbul, 1993, VII/46.

16 Ebu'l-Hasan Nureddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, *Mecmau'z-Zevâid*, Thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Beyrut, 1994, II, 46; Önkâl-Bozkurt, “Câmi”, *DİA*, VII/46.

17 Önkâl-Bozkurt, “Câmi”, *DİA*, VII/46.

yaptırılan orta büyüklükteki câmilere bânisinin adına izâfeten sadece “câmi”, küçük olanlara ise “mescid” denilmiştir.¹⁸ Ancak küçük yapılar olmadığı halde Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî, Mescid-i Aksâ ve genellikle mezhep imamlarıyla ileri gelenlerinin kabirlerinin bulunduğu büyük câmilere İslâmî literatürde genel olarak “mescid” denilmektedir.¹⁹

1.2. Mescid Sözcüğünün Lügat ve İstılah Anlamı

Arapça bir mekân ismi olan “mescid” sözcüğü, “eğilmek, bükülmek, tevazu ile alını yere koymak” manasına gelen “s-c-d” kökünden türemiş olup “secde edilen yer” anlamındadır.²⁰

Secde kelimesinin asıl anlamı boyun eğmektir. Daha sonra bu kelime yalnızca Allah’a boyun eğmek ve O’na ibâdet anlamında kullanılır olmuştur.²¹

Secde, namazın rükünleri içinde en önemlisidir ve “*Hani biz meleklere, ‘Âdem’e secde edin (saygı ile eğilin)’ demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen secde etmişlerdi (saygı ile eğilmişlerdi), İblis ise bundan kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu*”²² âyetine göre insanın daha ilk yaratılışında şahit olduğu bir hürmet ifadesidir.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de “Kulun Allah’a en yakın olduğu an secde anıdır”²³ buyurarak secdenin ehemmiyetine işaret etmiştir.

2. Kur’ân ve Sünnet’te Câmi ve Mescidler

Her dinde ibâdetlerin yapıldığı, dinî ritüellerin ve âyinlerin icra edildiği mekânlara verilen hususî isimler bulunmaktadır. İbâdet ve âyinlerin

18 Semavi Eyice, “Mescid”, *DİA*, İstanbul, 1993, VII/56; Önkal-Bozkurt, “Câmi”, *DİA*, VII/46.

19 Önkal-Bozkurt, “Câmi”, *DİA*, VII/46.

20 Krş. İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luğa*, III/123-124; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, III/203-205; Firûzâbâdi, *el-Kâmusu’l-Muhît*, s. 287; Önkal-Bozkurt, “Câmi”, *DİA*, VII/46.

21 İsfahanî, *el-Müfredât fi Ğaribi’l-Kur’an*, 328-329.

22 Bakara, 2/34.

23 Nesâî, *Tatbik*, 78.

icra edildiği mekânları ifade etmekte kullanılan farklı isimlerin ortak manaları bulunmaktadır ki, bu da ma'bed kavramının karşılığıdır. Müslümanlar tarafından ma'bed teriminin karşılığı olarak «câmi» ve «mescid» kavramları kullanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, hadisler ve ilk İslâm kaynaklarında «câmi» karşılığında daima «mescid» kelimesi kullanılmıştır.²⁴

Kur'ân'da «mescid», bilhassa Kâbe ve çevresini ifade eden «el-Mescidul-Haram» tabiriyle Mekke haremîni ifade etmek için²⁵ on beş yerde²⁶ kullanılmıştır.²⁷

Yine Kur'ân'da «mescid», çoğunlukla «Allah insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmeseydi her halde içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılıp giderdi»²⁸ âyetinde olduğu gibi genel anlamıyla Ehl-i Kitab'ın mâbedleriyle birlikte zikredilmiştir.²⁹

Ayrıca Kur'ân'da «mescid» kelimesi tekil, çoğul ve sıfat tamlaması şeklinde birçok âyette vârid olmuştur. Mescid kelimesinin çoğulu olan «mesâcîd» Kur'ân'da altı yerde geçmektedir.³⁰

Kur'ân'da «Mescid-i Nebevî» veya «Mescid-i Kubâ»nın kastedildiği «takvâ temeli üzerine kurulu mescid»,³¹ Kudüs haremînin kastedildiği Mescid-i Aksâ³² ve münâfıkların Hz. Peygamber (s.a.v.)'e suikast tertipleme üzere bina ettikleri «Mescid-i Dırâr»³³ birer âyette zikredilmektedir.³⁴

24 Önkal-Bozkurt, «Câmi», *DİA*, VII/46.

25 Jons Pedersen, «Mescid», *İA*, İstanbul, 1979, VIII/1.

26 Muhammed Fûâd Abdülbakî, *Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul, 1990, s. 345; Önkal-Bozkurt, «Câmi», *DİA*, VII/46.

27 Krş. Bakara, 2/139, 144, 145, 187, 192, 214; Mâide, 5/3, Enfâl, 8/34; Tevbe, 9/7, 19, 28; İsrâ, 17/1; Hac, 22/25; Fetih, 48/25, 27.

28 Hac 22/40.

29 Krş. Önkal-Bozkurt, «Câmi», *DİA*, VII/46.

30 Abdülbakî, *Mu'cemu'l-Müfehres*, s. 345.

31 Tevbe 9/108.

32 İsrâ 17/1.

33 Tevbe 9/107.

34 Krş. Abdülbakî, *Mu'cemu'l-Müfehres*, s. 345.

3. İslâm Düşüncesinde Câmi ve Mescidler

Bütün ilâhî dinlerde mabetler, inanılan varlığa karşı dinî görevlerin, toplu veya ferdî olarak ibâdetlerin icra edildiği mekânlardır. Bu mekânlar, din mensubunun kendisini inandığı varlığa çok yakın hissettiği ulvî yapılarıdır. Bu yapılar, ilahî âlemle dünyevî âlemin kesiştiği, başka bir anlamda Tanrı ile insanın bir nevi buluştuğu ve bireyin kendisini ilahî huzurda hissettiği müstesna yerlerdir.³⁵

Câmi merkezli bir medeniyet inşa eden İslâmiyet,³⁶ ilâhî dinlerin mabetlerine asla dokunmamayı öncelikli bir ilke olarak kabul etmiştir. Nitekim Kur’ân’da “Eğer Allah’ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi”³⁷ âyetiyle Allah’ın isminin bolca anıldığı mekânlar olmaları hasebiyle manastırların, havraların, kiliselerin ve mescitlerin Allah’ın koruması altında olduğuna işaret edilmiştir.

İslâmî öğretilerde yeryüzünde yapılan ilk câmi/mescid, Mekke’deki Kâbe yani Mescid-i Haram’dır. Nitekim “Şüphesiz âlemlere bereket ve hidâyet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev/mâbed Mekke’deki Kâbe’dir.”³⁸ âyeti bu hususa işaret etmektedir. Bu âyet-i kerimeden, insanın tarihi ile câminin tarihinin iç içe olduğunu yani insanın yeryüzü ve hayatla ilişkisinde en önemli unsurlardan birisinin mabet yani câmi olduğunu anlıyoruz.

İlk olarak Hz. Âdem (a.s.), oğlu Şit (a.s.) veya melekler tarafından inşa edildiği rivayet edilen Kâbe,³⁹ daha sonra “Bir zamanlar İbrâhim, İsmâil ile beraber evin temellerini yükseltirken, ‘Ey Rabbimiz, bizden

35 Şuayip Kurnaz, *Câmilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013, s. 36.

36 Krş. Ali Erbaş, “İslam’da Hayatın, Şehrin ve Medeniyetin Merkezinde Câmi Vardır”, Söyleşi: Mustafa IRMAKLI, diyanet haber, <https://www.diyanehaber.com.tr/aylik-dergi/prof-dr-ali-erbas-islamda-hayatin-sehrin-ve-medeniyetin-h7789.html> (Erişim: Ekim, 2019).

37 Hac, 22/40.

38 Âl-i İmrân 3/96.

39 Sadettin Ünal, “Kâbe”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV/16.

*kabul buyur! Şüphesiz sen işitensin, bilensin, demişlerdi*⁴⁰ âyetlerinin de işaret ettiği gibi Hz. İbrahim (a.s.) ve oğlu İsmail (a.s.) tarafından yeniden inşa edilmiştir.⁴¹

İslâmî öğretilerde yeryüzünde ikinci olarak inşa edilen câmi/mescid ise Kudüs'teki Mescid-i Aksa'dır. Nitekim Ebû Zer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) yeryüzünde Kâbe'den sonra inşa edilen ikinci mabedin Mescid-i Aksa olduğunu haber vermiştir.⁴²

Hicretten önce Mekke'de Kâbe dışında namaz kılınan başka mescidlerin de olduğu ve Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in evinin avlusu gibi sırf namaz kılınmak için tahsis edilen mekânların bulunduğu rivayet edilse de⁴³ İslâm dünyasında ilk müstakil câmiler Kuba Câmi ve hemen sonrasında inşa edilen Mescid-i Nebevî'dir. Her ikisi de Hz. Muhammed (a.s.)'in bizzat yaptırdığı mescidler olan bu iki câmi, İslâm mabetlerinin umumi şeklinin ilk örnekleri olmuştur.

İslâm düşüncesinde hangi dine ait olursa olsun genel olarak bütün ibâdet yerleri “câmi statüsünde” kabul edilmiştir. Nitekim Zeccâc, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in “Yeryüzü bana mescid kılındı» hadisinden hareketle ibâdet edilen her yerin mescid hükmünde olduğunu söylemiştir.⁴⁴ İbn Haldûn ise “mescid” kavramını, “hangi dine ait olursa olsun, genel olarak bütün ibâdet yerleri” için müşterek kullanmıştır.⁴⁵ Bu düşüncenin tabii bir sonucu olarak ashaptan bazıları Ehl-i Kitab'ın mâbedlerinde namaz kılmakta hiçbir mahzur görmemişlerdir.⁴⁶ Ancak gerek ashaptan diğer bazılarının gerekse de daha sonra bazı Müslümanların Ehl-i

40 Bakara, 2/125-127.

41 Bkz. Hac, 22/26; Ünal, “Kâbe”, *DİA*, XXIV/16.

42 Buharî, Enbiyâ, 8, 40; Müslim, Mesâcid, 1-2.

43 Bk. İbn İshak, *Siretü İbn İshâk*, Thk. Muhammed Hamidullah, (Hayra Hizmet Vakfı Yayınları), Konya 1981, s. 218; Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, Çev. İhsan Süreyya Sırma, Bir Yayıncılık, İstanbul 1984, s. 45.

44 Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî' b. Sehl ez-Zeccac, *Meâni'l-Kur'ân ve İrâbuh*, Nşr. nşr. Abdulcelil Abduh Şelebi, Âlemu'l-Kütub, Beyrut, 1988, I/196; Krş. Bünyamin Çalık, “Camilerde ve Mescitlerde Dinlenilen Caiz Olan ve Olmayan Davranışlar”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, Kars, 2015, s. 112.

45 İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrut, Ts. s. 635; Pedersen, “Mescid”, *İA*, İstanbul, 1979, VIII/1; Önkâl-Bozkurt, “Câmi”, *DİA*, VII/46.

46 Önkâl-Bozkurt, “Câmi”, *DİA*, VII/46.

Kitab'ın mâbedlerinde ibâdet etmekten imtina ettikleri de bir gerçektir. Bu davranışın sebeplerinden birisi, Tevrat'ın da buralarda bulunmasını yasakladığı resim ve heykellerdir.⁴⁷

Kur'ân'da Kehf sûresinde geçen "*Hani onlar (olayın mucizevî tarafını ve asıl hikmetini bırakmışlar da) aralarında onların durumunu tartışıyorlardı. (Bazıları), "Onların üstüne bir bina yapın, Rableri onların hâlini daha iyi bilir" dediler. Duruma hâkim olanlar ise, "Üzerlerine mutlaka bir mescit yapacağız" dediler*"⁴⁸ âyetinde Ashâb-ı Kehf'in üzerine yapılan binanın "mescid" olarak zikredilmesi, Ehl-i Kitab'ın peygamberlerinin ve azizlerinin kabirleri üzerine yaptıkları binaları bu şekilde adlandırdıklarını ve bunların içinde ibâdet ettiklerini gösterir. Nitekim Ümmü Habîbe (r.a.) ve Ümmü Seleme (r.a.) Habeşistan'a hicret ettiklerinde resimlerle süslenmiş bu türden sayılabilecek mescitler görmüşlerdir. Bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e haber verince Resûlullah (s.a.v.), Hıristiyanların, içlerinden sâlih bir kişi öldüğünde onun kabri üstüne mescit inşa ettiklerini ve içine çeşitli resimler yaptıklarını, bu kişilerin kıyamet gününde mahlûkatın en kötülerini olacağını söylemiştir.⁴⁹

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.), "Allah Yahudi ve Hıristiyanlara lânet etsin. Çünkü onlar peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirdiler"⁵⁰ diyerek kabirleri üzerinde veya mezarlarına doğru yönelerek ibâdet ettiklerinden dolayı Yahudi ve Hıristiyanları lânetlemiştir.

Erken dönemden itibaren İslâm'ın şiarları haline gelen, bu bağlamda her biri Kâbe'nin birer şubesi kabul edilen müstesna mekânlar olarak câmî ve mescitlerin yapımı Allah ve Rasûlü tarafından teşvik edilmiştir. Kur'ân'da "*Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namaz kılıp zekât veren ve sadece Allah'tan korkan kimseler imar edebilir*"⁵¹ denilerek, umumi ibâdet yerleri ve birlik ve beraberliğin sembolü mekânlar olan câmîlerin yapımı, bakımı, temizliği ve cemaatine büyük önem atfedilmiştir. Ayrıca Sünnet'te "*Her kim Cenâb-ı Allah'ın*

47 Krş. Önkâl-Bozkurt, "Câmî", *DİA*, VII/46.

48 Kehf, 18/21.

49 Bkz. Buhârî, Salât, 45; Müslim, Mesâcid, 16-23; Önkâl-Bozkurt, "Câmî", *DİA*, VII/46.

50 Bkz. Buhârî, Salât, 54; Müslim, Mesâcid, 4, 20; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 76; Nasaî, Cenâiz, 106.

51 Tevbe 9/18.

*rızasını umarak bir mescid inşa ederse, Allah da ona cennette bir köşk bina edecektir*⁵² buyrulurak câmilerin yapımı teşvik edilmiştir. Buna mukabil Kur’ân’da “*Allah’ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan daha zâlim kim olabilir?*”⁵³ denilerek câmi ve mescitlerde Yüce Allah’ın adının anılmasına ve böylece câmi ve mescitlerin harap olmasına çalışanların en zâlim kimseler olduğu açıkça bildirilmiştir.

4. İslâm’da Câmi ve Mescidlerin Yapısı

İslâm’ın ilk döneminde câmi ve mescidler, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in önderliğinde yürütülen İslâmî tebliğ hareketinin merkez üssü konumundaydı. Başta Medine’de tesis edilen Müslüman kardeşliği olmak üzere genel anlamda İslâm toplumunun oluşmasında câmiler önemli bir rol üstlenmişlerdir. Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, bu önemli rolleri nedeniyle Hz. Peygamber (s.a.v.), “*Her kim Cenâb-ı Allah’ın rızasını umarak bir mescid inşa ederse, Allah da ona cennette bir köşk bina edecektir*”⁵⁴ buyurarak her fırsatta mescid yapımını özendirmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.v.)’in İslâm’ı yeni kabul eden kabilelere tavsiyeleri arasında mescid inşası da yer almıştır. Onun bu teşvikinin tabii sonucu olarak Asr-ı Saadet’te sadece Medine içinde 20; civar bölgelerde ise 40 adet mescid inşa edilmiştir.⁵⁵

Başta Kuba ve Mescid-i Nebevî olmak üzere ilk dönemde inşa edilen câmilerin kendilerine mahsus özel bir mimarî tarzı yoktu. Namazda cemaati dış tesirlerden korumak amacı esas alındığı için Hem Medine hem de civarda inşa edilen câmiler basit, üzerleri açık, kerpiç duvarlı ve hurma dallarının gölgelediği gösterişsiz ve oldukça sade yapıları.⁵⁶

52 Müslim, Mesâcid, 4; Krş. Buhari, Salat, 21.

53 Bakara, 2/114.

54 Müslim, Mesâcid, 4; Krş. Buhari, Salat, 21.

55 Krş. İbn Mâce, Kitâbu’l-Mesâcid, 3; Muhammed Yusuf Kandehlevî, Hayatu’s-Sahabe, Dımeşk, 1983, III/102; Önkal-Bozkurt, “Câmi”, *DİA*, VII/46; Akın, “Tarihi Süreç İçinde Câmi ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme”, s. 179.

56 Eyice, “Mescid”, *DİA*, VII/58; Akın, “Tarihi Süreç İçinde Câmi ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme”, s. 179.

İslâm medeniyetinin ayrılmaz bir unsuru ve İslâm toplumunun sos-yokültürel alanlardaki gelişmesinde mühim bir rol oynamış olan câmiler, dinî mimarî grubunun temel yapılarından biridir. İlk dönemlerde basit ve sade inşa edilen câmiler sonraki asırlarda bölgelerin yerli inşa tekniği, coğrafi şartların özelliği ve ihtiyaca göre şekillenen ve az çok mahalli farklılıklar arz eden, çeşitli büyüklük ve değişik mimarî tarz-larda câmiler inşa edilmiştir.⁵⁷

İslâm mimarisinde şekli, yapısı, büyüklük veya küçüklüğü ve mi-marî stili değişse de hemen her çağda değişmeyen tek husus câminin köyün, kasabanın, şehrin veya kentin, kısacası yerleşim biriminin tam merkezinde inşa edilmiş olmasıdır. Bu merkez; okul, kütüphane, aşevi gibi hizmet sunan birimlerden evlere doğru genişler. Mimarî mekân-lar, câminin bulunduğu bu merkezin çevresinde son derece organik bir bütünlük içerisinde sıralanır, adeta saf tutarlar. Dekorasyonlarda tabi-ata, kâinata benzer kılma anlamında bir kozmik ahenk dikkati çeker. Güneş ışığının, rüzgârın ve ısının verimli kullanımı için elden gelen her şey yapılır. Bu yapılarda tabiata uyumlu olma gözetilir ve asla evrenin düzenine aykırı bir tavır sergilenmez.

Erken dönem İslâm toplumunda şehrin tam merkezinde yer alan ve yukarıda betimlemeye çalıştığımız şekilde inşa edilen câmiler, çok fonksiyonlu yapılardı. Câmiler, işlevleri itibariyle de toplumsal bir mer-kez konumundaydı. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde câmile-rin okul, misafirhane, toplantı salonu, danışma meclisi ve en önemlisi de birlik ve beraberliği sağlayan sosyalleşme ortamları gibi çok yönlü kullanıldığından daha önce söz etmiştik.

Asr-ı Saadetten sonraki dönemlerde Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de câmiler, câminin çok yönlü bir yapı olduğu bilinciyle inşa edilmiştir. Mesela Osmanlı döneminde mimarî şekilleri farklı olsa da câmiler, İslâm dininin ilk örneklerindeki işlevine bağlı ka-lınarak inşa edilmiştir. Bu dönemde bilhassa büyük câmiler, çevresine han, hamam, aşevi, imarethane, çeşme, bedesten, hazire okul, kütüp-hane gibi yapılar eklenerek bir külliye tarzında inşa edilmiştir. Osmanlı

57 Krş. Akın, "Tarihi Süreç İçinde Câmi ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme", s. 179.

dönemindeki bu anlayış, câmi külliyeleri içerisinde pek çok unsuru barındırarak, câmileri halkın sosyal yaşam merkezi haline dönüştürmüştür.

Ancak XIX. yüzyılın başlarından itibaren gerek mimarî gerekse de üstlendikleri birçok fonksiyon açısından klasik dönem câmilerin yerini yeni yapılara bıraktığı görülmektedir. Bu süreçten sonra bu çok fonksiyonlu câmilerinin yerini neredeyse yalnızca namaz ibadetine hasredilen yapıların aldığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemden itibaren câmi mimarisinde de bir tertipsizlik ve düzensizliğin olduğu göze çarpmaktadır. Bilhassa son yüzyılın câmileri, çoğunlukla klasik dönem dediğimiz XVI. yüzyıl câmilerinin taklidi olarak inşa edilmiş yapılardır. Bu nedenle modern zamanlarda inşa edilen en başarılı câmiler bile sadece geçmişin güzel eserlerinin kötü birer kopyasından ibarettir.⁵⁸

Gece kondu tipi, estetikten yoksun, adeta beton yığını görünümündeki câmiler bu süreçten sonra inşa edilmiştir. Dar alanlarda binalar arasına sıkışmış, hatta çoğu kez abdest yeri ve şadırvanı bile olmayan, apartmanların bodrum katına gizlenmiş câmiler modern dünyamızın bir gerçeği olmuştur. Bu problem, câmi yapımının, çoğunlukla denetimsiz olması ve sadece halkın yardımlarına bırakılmasının bir sonucudur.⁵⁹

5. İslâm'da Birlik ve Beraberliği Sağlama Merkezleri Olarak Câmi ve Mescidler

Toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri, dışarıdan gelecek her tür yıkıcı tehlikelere karşı kendilerini koruyabilmeleri kuşkusuz güçlü olmalarına ve dayanışma içinde bulunmalarına, bu bağlamda birlik ve beraberliklerini muhafaza etmelerine bağlıdır.

İslâm Tevhid dinidir. Tevhid, en mükemmel ve ideal bir sosyal kaynaşma, kenetlenme, birleşme ve bütünleşme prensibidir. Bu prensibin tabii sonucu olarak İslâm, hem akide planında hem de sosyal alanda birlik ve beraberliği önceleyen, birleştirici, bütünleştirici ve toplumsal

58 Kemal Kutgün Eyüpgiller, "Türkiye'de 20. Yüzyıl Câmi Mimarisi", <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=48&RecID=1178>.

59 Krş. Akın, "Tarihi Süreç İçinde Câmi ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme", s. 206.

vahdeti sağlayıcı prensipler vaz etmiştir. Nitekim Yüce Allah, “*Topluca Allah’ın ipine sınımsız sarılın ve parçalanmayın!*”⁶⁰ “*Kendilerine açık deliller (Kur’ân) geldikten sonra gruplar halinde bölünüp ihtilaf edenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır*”⁶¹ ve “*(Ey Muhammed!) Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlarla senin bir ilgin yoktur. Onların işi Allah’a kalmıştır*”⁶² buyurarak birlik ve beraberliği muhafaza etmenin önemine işaret etmiştir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) de “*Cemaat rahmet, tefrika azaptır*”⁶³ buyruğuyla Müslümanların birlik ve beraberlik içerisinde olmalarını istemiş, onların tefrikaya düşerek cemaatten kopmalarını kesin bir dille yasaklamıştır. Rasûlullah (s.a.v.), yalnızca sözle değil, bu hususa ne kadar önem atfettiğini pratikte de göstererek ispat etmiştir. Nitekim Hiz. Peygamber (s.a.v.), Müslümanlar arasında birlik ve beraberliği tesis etmek amacıyla, hicretten hemen sonra, Medine’ye varır varmaz, hemen bir mescit inşa ettirmiştir.⁶⁴

Rasûlullah (s.a.v.), yapımında bizzat bulunduğu Mescid-i Nebevî’de ashabıyla istişare toplantıları yapmış ve gerçekleştirdikleri hemen bütün işlerin planlarını burada şekillendirmiştir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in ashabıyla birlikte inşa ettiği Mescid-i Nebevî’de birbirinden ayrı üç mekân bulunmaktaydı:⁶⁵

1. Namaz kılmaya ayrılan mekân: Câminin, en başta gelen işlevi, şüphesiz Müslümanların topluca Allah’a yöneldikleri bir ibâdet yeri, bir mâbed olmasıdır.⁶⁶ Bu nedenle Mescid-i Nebevî’de Hiz. Peygamber (s.a.v.), ashabına Cuma ve günlük namazları, sözünü ettiğimiz namaz

60 Âl-i İmran, 3/103.

61 Âl-i İmran, 3/105.

62 En’âm, 6/159.

63 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/278, 375.

64 Bkz. Buhârî, *Menâkibu’l-Ensâr*, 45.

65 Krş. Ünver Günay, “Din ve Toplumsal Farklılaşma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5., Erzurum, 1982, s. 79; Şuayip Özdemir, “Toplumsal Dayanışmanın Sağlanmasında Câmilerin Fonksiyonu”, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 118, Ankara, 2000, s. 22-31.

66 Bkz. Nûr 24/36. Benzer âyetler için bkz. Bakara 114/2; Tevbe 9/107-108; Hac 22/40.

kılmaya ayrılan bu mekânda kıldırıyor ve günlük diğer ibâdetler de yine bu mekânda yapılıyordu.

2. Okul vazifesi görmek için Süffa yahut Zülla (üstü örtülü yer, gölge-lik) denen bir mekân: Mescid-i Nebevî'nin Süffa adı verilen bölümünde, planlı ve programlı bir eğitim faaliyeti yürütülüyordu.

3. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarına ayrılmış bir mekân: Mescid-i Nebevî'nin duvarına bitişik birkaç odadan oluşan ayrı bir mekân bulunuyordu. Burada Rasûlullah (s.a.v.)'in hanımları oturuyor, bu bölümü ev olarak kullanıyorlardı.

Bu durum erken dönem İslâm toplumunda mescidin, ibâdet yeri olmasının yanı sıra, bir okul vazifesi de gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu dönemde câmi; iman, edep, ahlâk, terbiye, sevgi, saygı, hak ve hukukun öğretildiği bir ilim ve irfan ocağı konumundaydı.

Erken dönem İslâm toplumunda câmiler, İslâmiyet'in yayılmasında da önemli bir fonksiyon üstlenmiş bulunuyordu. Bu yüzden münâfıklar, İslâmiyet'in Medine'de câmi yoluyla güçlenerek yayılmasından rahatsız olmuş ve bu gelişmeyi önleyemedikleri için hayıflanmışlardı. Hz. Bilâl (r.a.)'in câmiden okuduğu ezanın ardından mü'minlerin Mescid-i Nebevî'de saf tuttuğunu, birlik ve dayanışmalarının giderek arttığını görüyor, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sohbetlerine katılan mü'minlerin sayısının çoğalmasını hüznüyle seyretmekten başka ellerinden bir şey gelmiyordu. Münâfıklar, bu durumu sonlandırmak adına atağa kalktılar ve deyim yerindeyse bir "karşı devrim" başlatmak istediler. Onlar mü'minlere zarar vermek, hakkı inkâr etmek, mü'minlerin arasına nifak sokmak için Mescid-i Nebevî'ye rakip Mescid-i Dırâr adlı bir mabed inşa ettiler. Fakat Yüce Allah, *"Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Rasûlü'ne karşı savaşınlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, "Bizim iyilikten başka hiçbir kastımız yok" diye de yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar kesinlikle yalancıdır. Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit (ler Kuba mescidi ve Mescid-i Nebevî), içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır. Orada temizlenmeyi seven*

*adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever. Binasını takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) ve O'nun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah, zâlimler topluluğunu asla doğru yola erdirmez*⁶⁷ âyetlerini nâzil buyurarak münâfikların niyetleri konusunda Rasûlü (s.a.v.)'nü uyardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), Müslümanların birlik ve beraberliklerini bozmak amacıyla fitne üssü olarak inşa edilen Mescid-i Dırâr'ı yıktırarak bu fitne hareketini kısa zamanda bertaraf etti.⁶⁸

İslâm'ın ilk dönemlerinde câminin işlevi çok geniş tutulmuştur. Câmi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in uygulamalarıyla, ilk yıllardan itibaren, çeşitli etkinlik ve faaliyetlerin yerine getirildiği dinî, idarî ve sosyo-kültürel bir merkez olmuştur. Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere Müslümanlar bu anlayışın sonucu olarak câmiyi başta ibâdet yeri olmak üzere, ilim öğrenilen, siyasî ve sosyal işlerin görüşülüp karara bağlandığı, ordu kargâhı, kaza dairesi, elçilerin kabul edilip diplomatik görüşmelerin yapıldığı makam ve nadiren de olsa tutuk ve infaz evi (hapishane) olarak çok kapsamlı mekânlar olarak kullanmışlardır.⁶⁹

İslâm'da din ve devlet ayrımı söz konusu olmadığından, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir taraftan Müslümanların dinî konuda imamı, rehberi; öbür taraftan da idarî hususlarda onların lideri idi.⁷⁰ Bu cihetle Mescid-i Nebevî, bir idare merkezi idi. Resulullah (s.a.v.) Arap kabilelerinin heyetlerini burada kabul eder, onlara dinî konuları anlatır, tavsiyelerde bulunur, kı-sacası Müslümanların idarî işlerine burada bakardı.⁷¹

Aynı şekilde İslâm'ın ilk dönemlerinde câmi, kazaî/adlî işlerinin görüldüğü yerdî. Rasulullah (s.a.v.) halkın hukukî meselelerini câmide çözerdi. Bu uygulama, müstakil mahkeme binaları yapıncaya kadar

67 Tevbe, 9/107-110.

68 Bkz. Hüseyin Algül, "Mescid-i Dırâr", *DİA*, XXIX/272.

69 Krş. Ziya Kazıcı, "Tarih Boyunca Câmi ve Gördüğü Hizmetler", s. 10; Özdemir, "Toplumsal Dayanışmanın Sağlanmasında Câmilerin Fonksiyonu", s. 22-31.

70 Krş. Pedersen, *İA*, VIII/42.

71 Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, Çev. İsmail Yiğit, İstanbul 1985, VI/93; Krş. Akın, "Tarihi Süreci İçinde Câmi ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme", s. 195.

sürmüştür. Hutbede de dinî ve siyâsî meseleleri halka anlatır, izâh ederdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)’den sonra, gerek halifeler, gerekse şehirlerin valileri aynı uygulamayı sürdürmüşlerdir. Özellikle idareciler Cuma günleri câmide hem Müslümanlara namaz kıldırır, hem de iletilmesini istedikleri konuları halka duyuruyorlardı. Bu durum Selçuklu ve Osmanlı hükümdarları tarafından da devam ettirilmiştir.⁷²

İslâm’ın ilk döneminde câmiler, bir bakıma din birliğinin; ülke içinde siyâsî bütünlüğün temini için faal kültür ve propaganda yerlerinden biriydi. Meselâ, Hz. Peygamber (s.a.v.), savaş gibi önemli kararları ashâbı ile istişare ederek câmide alırdı. Yine Hz. Osman (r.a.), icraatlarını câmide halka anlatırdı.⁷³ Osmanlı idaresinde de siyâsî düzenin devam etmesi, başta sapkın fırkalar olmak üzere ümmetin birlik ve beraberliğini tehdit eden akımlara karşı sahil İslâm anlayışın sürdürülmesinde en etkin kullanılan mekânlar câmilerdi. Bir başka ifade ile câmi, toplumu birleştirici, bütünleştirici rolü sebebiyle halk üzerinde kontrol mekanizması temin etmiştir. İlk dönemlerde halifelere biât câmide yapıldığı gibi, Osmanlılarda yeni padişahın kılıç kuşanma töreni Eyyüp Sultan Camii gibi büyük mabetlerde yapılmıştır. Asr-ı Saâdetde câmilerin gazâ ve cihad ruhunun canlandırıldığı, askerî stratejik kararların verildiği, muhimmât ve yardımların toplanıp dağıtıldığı bir yer ve âdeti bir ordugâh tarzında fonksiyon icra ettiği dikkat çekmektedir. Câminin bu fonksiyonu Asr-ı Saadetten sonraki devirlerde çoğunlukla devam etmiştir.⁷⁴

Bilindiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sağlığında Müslümanlar Bayram ve Cuma namazlarını Medine’nin yegâne câmisi Mescid-i Nebevî’de kılıyorlardı. Daha sonraki dönemlerde bu câmi dar gelmeye başlayınca başta Hz. Ömer (r.a.), Hz. Osman (r.a.) ve I. Velid olmak üzere dönemin Devlet Başkanları tarafından genişletilmiştir. Bayram ve Cuma namazlarını şehirdeki bir câmide kılma geleneği daha sonraki devirlerde de devam etmiştir.⁷⁵

72 Hasan, *İslam Tarihi*, VI/93; Krş. Akın, “Tarihi Süreç İçinde Câmi ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme”, s. 195.

73 Pedersen, “Mescid”, *İA*, VIII/16; Önkal-Bozkurt, “Mescid”, VII/51.

74 Pedersen, “Mescid”, *İA*, VIII/7, 42-43; 16; Önkal-Bozkurt, “Mescid”, VII/51; Krş. Akın, “Tarihi Süreç İçinde Câmi ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme”, s. 194-198.

75 Krş. Hayrettin Karaman, *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul, 1978, s. 59.

Bu anlayışın tabîi sonucu olarak ilk dönemlerde İslam merkezlerinde birçok mescit yanında bütün cemaati alacak büyüklükte “Câmi-i Kebîr” veya “Mescid-i Cuma” adıyla bilinen bir ulu câmi bulunuyordu. Mesela Kûfe’deki Câmi-i Kebîr, Endülüs’teki Kurtuba Câmii ve Kudüs’teki Mescid-i Aksa gibi câmiler birçok defa genişletilip büyütülmüştür. Bunun sebebi, bütün cemaatin bir tek imamın arkasında namaz kılmasını sağlamak suretiyle yekvücut olmuş bir ümmetin oluşturulması düşüncesi idi.⁷⁶

Câmiler, İslâm’ın özünde yer alan birlik ve beraberlik ruhunun insanlara kazandırıldığı, onların birbirleriyle kaynaştığı ve toplumsal dayanışmanın temellerinin atıldığı kutsal mekânlardır. İslâm’ın ilk döneminden itibaren câmilerde beraberce kılınan Cuma, Teravîh ve Bayram namazlarının bir merkezde ve bizzat dönemin halifesi veya günümüzün deyimiyile Devlet Başkanı tarafından ya da Vali veya Kâdı gibi onun tayin ettiği vekiller tarafından kıldırılması, Müslümanlar arasında vahdetin inşa edilmesinde önemli bir işlev görmüştür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren şehrin en büyük câmisinde kıldırılan bu namazlarda⁷⁷ Halife veya İslâm Devlet Başkanları, Müslümanların sorunlarını dile getirmiş, uluslararası birçok siyasî meseleyi gündeme taşımış, Müslümanların bu tür şartlarda nasıl tavır alacağına dair öneriler sunmuş, stratejiler belirlemiş ve böylece İslâm ümmetinin birlikteliğini muhafaza etmek için gereken adımları atmışlardır.

Bilhassa İslâm’ın ilk döneminde câmilerde cemaatle kılınan vakit namazları ile Bayram, Cuma ve teravîh gibi toplu halde kılınan diğer namazlar genellikle ilim, irfân, edep, ahlâk ve yaşam tarzı açısından toplum nezdinde en saygın konumunda bulunan önder imamların arkasında eda ediliyordu. Namazların bu saygın şahsiyetler tarafından kıldırılması son döneme kadar aksatılmadan devam ettirilmiştir. Bu önder imamlar, gerçekte toplumda dostluk, kardeşlik ve dayanışmayı

76 Krş. Nusret Çam, “Fıkhi Meselelerin ve Mezheplerin Türk Câmi Mimârisinde Tesiri”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XXI, İstanbul, 1990, s. 377-378.

77 Krş. Ebû Ya’lâ el-Ferrâ’, *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye*, Beyrut, 1983, s. 130; İbrahim Bayraktar, “Bayram”, *DİA*, İstanbul, 1992, V/259-261.

sağlayan, toplumu bir arada tutan, adeta toplumun çimentosu mesabesinde sorumluluk yüklenen şahsiyetlerdi.

Müslüman toplumların en güçlü ve ortak zemini olan câmiler,⁷⁸ bir tek Allah'a kulluk için saflar halinde toplanmış bulunan ve her türlü mesleki, sosyal, kültürel statü farkları ve imtiyazları bir kenara bırakarak kenetlenen ve yekvücut olan toplumsal kaynaşma ve bütünleşmenin en canlı örnekleridirler. Câmiler; ırk, etnik kimlik, renk, dil, mezhep, meşrep, tarikat; yaşlı, genç ayırt fark etmeksizin ve bu hususlarda herhangi bir ayırma da gidilmeden toplumun her kesiminden insanların bir araya geldikleri, kaynaştıkları, aynı hedefe yöndikleri, aynı heyecanları yaşadıkları, kardeşlik, birlik ve beraberlik duygularının doruk noktasına ulaştığı kutsal mekânlardır.⁷⁹

İslâm'ın ilk döneminden günümüze kadar tarih boyunca câmiler vahdeti sağlama yönlerini hep muhafaza edegelmiştir. Bu da üstlendikleri birçok fonksiyon yanında bilhassa birlik ve beraberliğin muhafaza edilmesinde câmilerin ne denli özel ve önemli kurumlar olduklarını göstermesi açısından fevkalade mühimdir.

SONUÇ

İslâm Tevhid dinidir ve toplumsal dayanışmayı sağlayıcı, birlik ve beraberliği tesis edici ilkelere sahip olan bir dindir. Tevhid inancı en mükemmel ve ideal bir sosyal kaynaşma, kenetlenme, birleşme ve bütünleşme prensibidir. İslâm, hem akide planında hem de sosyal alanda birlik ve beraberliği önceleyen, birleştirci, bütünleştirici ve toplumsal vahdeti sağlayıcı bir dindir.

Câmi ve mescitler, İslâm'ın özünde yer alan dayanışma ve uzlaşma ruhunun canlılık kazanmasına katkı sağlayan, birlik ve beraberliği

78 Erbaş, "İslam'da Hayatın, Şehrin ve Medeniyetin Merkezinde Câmi Vardır", <https://www.diyanehaber.com.tr/aylik-dergi/prof-dr-ali-erbas-islamda-hayatın-sehrin-ve-medeniyetin-h7789.html>

79 Krş. Ünver Günay, "Din ve Toplumsal Farklılaşma", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 5, Erzurum, 1982, s. 79-80; Şuayip Özdemir, "Toplumsal Dayanışmanın Sağlanmasında Câmilerin Fonksiyonu", *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 118, Ankara, 2000, s. 22-31.

sembolize eden kurumlardır. Tarih boyunca câmiler, üstlendikleri diğer fonksiyonların yanında ırk, etnik kimlik, dil, mezhep, meşrep, tarikat farklılıklarına rağmen aynı kibleye yönelen, aynı peygamberin ümmeti olan ve aynı Tanrıya ibadet eden her kesimden insanı kendine çeken kurumlar olarak daima Müslümanların birlik ve beraberliklerinin pekiştirildiği mekânlar olmuştur. Câmi hiç bir zaman ihtilâfların, tefrikanın, ayrılıkların, anlaşmazlıkların ve düşmanlıkların körüklediği yer olmamıştır.

İslâm medeniyetinde câmiler, şehrin merkezinde yer alan çok fonksiyonlu yapılardır. Câmiler, işlevleri itibarıyla de toplumsal bir merkez konumundadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde câmi ve mescitlerin mabet, okul, misafirhane, toplantı salonu, mahkeme, danışma meclisi gibi fonksiyonları olmakla birlikte ayrıca ve birlik ve beraberliği sağlayan sosyalleşme ortamları gibi çok yönlü kullanıldığı da bilinmektedir.

Daha sonraki dönemlerde Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de câmiler, câminin çok yönlü bir yapı olduğu bilinciyle inşa edilmiştir. Mesela Osmanlı döneminde câmiler İslâm dininin ilk örneklerindeki işlevine bağlı kalınarak yapılmıştır. Nitekim bu dönemde bilhassa büyük câmiler, çevresine han, hamam, aşevi, imarethane, çeşme, bedesten, hazîre, okul, kütüphane gibi yapılar eklenerek bir külliye tarzında inşa edilmiştir. Osmanlı dönemindeki bu anlayış, câmi külliye-leri içerisinde pek çok unsuru barındırarak câmileri halkın sosyal yaşam merkezi haline dönüştürmüştür.

Ancak XIX. yüzyılın başlarından itibaren câmiler, neredeyse sadece namaz ibadetine hasredilen mekânlara dönüşmüştür. Bu dönüşüm, câmi mimarisıyla birlikte câminin fizikî çevresini de etkilemiştir. Nitekim bu tarihten sonra câmi mimarisinde de bir tertipsizlik ve düzensizliğin olduğu açıkça göze çarpmaktadır. Gece konu tipi, estetikten yoksun, adeta beton yığını câmiler bu süreçten sonra inşa edilmeye başlanmıştır. Dar alanlarda binalar arasına sıkışmış, hatta çoğu kez abdest yeri ve şadırvanı bile olmayan, apartmanların bodrum katına gizlenmiş câmiler modern dünyamızın bir gerçeği haline gelmiştir.

Bu problem, câmi yapımının denetimsiz olması ve çoğunlukla sadece halkın yardımlarına bırakılmasının tabii bir sonucudur.

Günümüzde din görevlilerinin eğitimi kadar câmilerin fizikî yapılarının ve çevrelerinin de tabiata uyumlu tasarlanması, namaz ve diğer ibâdetlerin yanı sıra insan yararına yönelik pek çok unsuru bünyesinde bulunduracak şekilde câzibe merkezleri olma özelliğini koruyacak şekilde inşa edilmeleri oldukça önem arz etmektedir.

Değişen şartlar, mescitlerin başlangıçtan beri üstlendikleri birçok fonksiyonu kısmen diğer kurumlara bırakmayı gerektirdiği için, modern zamanlarda câmilerin eskisi kadar çok fonksiyon icra edemedikleri bir gerçektir. Ancak bu güzide kurumlar, her zamankinden çok birlik ve beraberliğe muhtaç olduğumuz bu çağda, Müslümanlar arasında vahdeti tesis eden sosyalleşme ortamlarına dönüştürülebilirler. Bu yönüyle câmiler oldukça önemli fonksiyonlar üstlenebilirler. Bunun için câmi görevlilerinin eğitim düzeyi kadar bu yapıların içi, dışı ve fiziki çevrelerinin de yeniden dizayn edilmesi gerekir. Nasıl câmi görevlilerinin özellikle temel İslâm bilimleri alanında yeterli donanıma sahip olmaları, sahîh İslâm'ı iyi özümsemiş bulunmaları, ayrıca dinî yaşam pratikleri ve onu insanlara doğru aktarma biçimleri birlik ve beraberliğin sağlanması açısından gerekliyse aynı şekilde câminin mimarî yapısının, bu bağlamda iç dizaynının geleneksel ve modern mimariyi bir arada sunacak çağdaş sanat anlayışına uygun tarzda tezyin edilmesi ve fiziki çevresinin de ferah ve geniş bir şekilde düzenlenip inşa edilmesi de o derece gereklidir. Çünkü insan fitraten sanatkârane tasarlanmış yapılardan hoşlanma, geniş ve ferah mekânlarda bulunma ve buralarda daha fazla vakit geçirme eğilimindedirler. Ayrıca çevre düzeni, ağaçlandırma ve görsellik açısından da iyi tasarlanmış olmaları, câmilerin daha çok tercih edilmesini, bu da birlik ve beraberliğin daha güçlü temeller üzerine tesis edilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- ABDULBAKÎ, M. F. (1990). *Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul.
- AKIN, A. (2016). "Tarihi Süreç İçinde Câmi ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (29): 177-209.
- ALGÛL, H. (2003). "Mescid-i Dırâr", *DİA*, XXIX:272.
- ATAY, H. (1978). "İslâm'da Öğretim", *AÜİFD*, 23:1-29.
- BAYRAKTAR, İ. (1992). "Bayram", *DİA*, V:259-261.
- BOZKURT, N., ÖNKAL A. (1993). "Câmi", *DİA*, VII: 46-56.
- BUHARÎ (1992). *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul.
- CÛRCÂNÎ, S. Ş. (1283). *Kitâbu't-Ta'rifât*, Kahire.
- ÇALIK, B. (2015). "Camilerde ve Mescitlerde Dinen Caiz Olan ve Olmayan Davranışlar", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3: 110-132.
- ÇAM, N. (1990). "Fıkhi Meselelerin ve Mezheplerin Türk Câmi Mimârisinde Tesiri", *Vakıflar Dergisi*, XXI: 375-394.
- ÇOBANOĞLU, A. V. (2002). "Külliyeye", *DİA*, XXVI:542-544.
- DURUSOY, A. (2012). "Vahdet", *DİA*, XXXXII:430-431.
- EBÛ DÂVÛD, S. (tsz.). *Sünenu Ebî Dâvûd*, Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, İstanbul.
- EBÛ YA'LÂ, M. (1983). *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, Beyrut.
- EYİCE, S. (1993). "Mescid", *DİA*, VII:56-90.
- ERBAŞ, A. (2019). "İslâm'da Hayatın, Şehrin ve Medeniyetin Merkezinde Câmi Vardır", Söyleşi: Mustafa Irmaklı, *Diyanet Haber*, <https://www.diyanehaber.com.tr/aylik-dergi/prof-dr-ali-erbas-islamda-hayatın-sehrin-ve-medeniyetin-h7789.html> (Erişim: Ekim, 2019).
- EYÛPGİLLER, K.K. (2006). "Türkiye'de 20. Yüzyıl Câmi Mimarisi", <http://www.mimarlikdersisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=48&RecID=1178>.

- FARÛKÎ, İ. R. (1987). *Tevhid*, Çev. Dilaver Yardım, İstanbul.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. (2005). *el-Kâmu-su'l-Muhît*, Beyrut.
- GÜNAY, Ü. (1982). "Din ve Toplumsal Farklılaşma", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5: 71-86, Erzurum.
- HEYSEMÎ, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman (1994). *Mecmau'z-Zevâid*, Thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Beyrut.
- HAK, M. (1991). "İslâm Toplumunu ve Toplum Hayatında Câmînin Yeri", Çev. Ahmet Güç, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, XXVII (4):321-328.
- HAMİDULLAH, M. (1984). *İslâm Müesseselerine Giriş*, Çev. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul.
- HASAN, İ. H. (1985). *İslam Tarihi*, Çev. İsmail Yiğit, İstanbul.
- İBN FÂRİS, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî (1979). *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Beyrut.
- İBN HALDÛN, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed (tsz.). *Mukaddime*, Beyrut.
- İBN İSHÂK, Muhammed b. Yesâr, *Sîretü İbn İshâk* (1981). Thk. Muhammed Hamidullah, Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (1994). *es-Sünenü İbn Mâce*, Thk. Muhammed Fûâd Abdalbâkî, Kahire.
- İBN MANZÛR, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukerram (tsz.). *Lisânu'l-Arab*, Beyrut.
- İSFEHANÎ, R. (1986). *el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, İstanbul.
- KARAMAN, H. (1978). *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul.
- KANDEHLEVÎ, M.Y. (1983). *Hayatu's-Sahabe*, Dimeşk.
- KAZICI, Z. (1986). "Tarih Boyunca Câmî ve Gördüğü Hizmetler", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, XXII (4): 8-10.

- KILIÇ, M. (1991). “İslâm’da Toplumu Dinamikleştiren Kurum: Câmi ve Sosyal Hayattaki Yeri”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, XXVII (4): 147-159.
- KUBAT, M. (2014). *Kur’ân’da Tevhid*, İstanbul.
- KUBAT, M. (2018). “İslâm Ümmetinin Birlik ve Beraberliğini Sağlamada Câmilerin Fonksiyonu”, *Uluslararası Câmi Sempozyumu*, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 55-74.
- KURNAZ, Ş. (2013). *Câmilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- MÂTURİDÎ, Ebû Mansûr (1970). *Kitâbu’t-Tevhîd*, Nşr. Fethullah Huleyf, Beyrut.
- MÜSLİM, Ebû’l-Huseyn Müslim b. Haccac (1992). *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul.
- NESAÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (1992). *es-Sünen*, İstanbul.
- OĞAN, L. (1965). “Câmiler ve Eğitim”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]* IV (12): 231-234.
- ÖZDEMİR, Ş. (2000). “Toplumsal Dayanışmanın Sağlanmasında Câmilerin Fonksiyonu”, *Diyanet Aylık Dergi*, 118: 22-31.
- PEDERSEN, J. (1979). “Mescid”, *İA*, VIII:1-71.
- TABERÂNÎ, Ebu’l-Kâsım Musnidü’l-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (1986). *el-Mu’cemu’l-Evsat*, Thk. Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân, Riyad.
- TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali b. Ali (1404/1984). *Keşşâfu Istilâhâti’l-Fünûn*, İstanbul.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa (1992). *es-Sünenü’t-Tirmizî*, İstanbul.
- ÜNAL, S. (2001). “Kâbe”, *DİA*, XXIV:14-21.
- ZECCÂC, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî b. Sehl (1988). *Meâni’l-Kur’ân ve İrâbuh*, Nşr. Abdulcelîl Abduh Şelebî, Beyrut: Âlemü’l-Kütub.

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Aralık 2020

Yıl 10, Sayı 2, ss.33-50.

Journal of Individual & Society

December 2020

Year 10, Issue 2, pp.33-50.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.763238>

Makale Türü: Derleme makalesi

Article Type: Review article

Geliş Tarihi: 03.07.2020

Submitted: 03.07.2020

Kabul Tarihi: 12.12.2020

Accepted: 12.12.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Terzi, A. Ö. (2020). Yeni Medyanın Olumlu ve Olumsuz Yönlerinin Farklı Kullanım Pratikleri Açısından Değerlendirilmesi: Bir Literatür İncelemesi, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 33-50.

YENİ MEDYANIN FARKLI KULLANIM PRATİKLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR LİTERATÜR TARAMASI

AN ANALYSIS OF NEW MEDIA IN TERMS OF DIFFERENT USAGE PRACTICES: A LITERATURE REVIEW

Aslı ÖZTÜRK TERZİ

Öğr. Grv., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,

Artova MYO, asli.ozturk@gop.edu.trORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5618-6762>

Öz

Yeni medya, kullanıcılarına ve kullanıcı olan bireyleri etkilemeye çalışan etki odaklarına çeşitli imkânlar sunmaktadır. Anlık erişim ve hızlı geribildirim, kurulan ve kurulabilecek olan dijital paydaşlıkların önünü açmaktadır. Bu hususta gelişen internet teknolojisinin ve yeni medya platformlarının getirileri oldukça büyüktür. Dijital hizmetlerin günümüzde oldukça etkin olarak kullanıldığı görülmektedir. Yeni medya, bilgi üretimi ve bilgi dağıtımı, içerik üretimi ve içerik paylaşılmasının yanı sıra etkileşimsel iletişim faaliyetlerinin sergilendiği, hızlı erişim hizmetleri sunan bir alandır.

Yeni medyanın sunduğu olanaklar sayesinde olumlu özelliklerinin ön plana çıktığı görüşlerin yanı sıra yeni medyayı toplumsal ve kültürel bağlam içerisinde bir tehdit olarak algılayan görüşler de vardır. Bu durum, yeni medyanın olumlu ve olumsuz yönlerini tartışırken farklı kullanım pratikleri açısından da değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Hayran üretimi, nettaşlık ve etik, siber zorbalık gibi farklı kullanım pratikleri yeni medyayı sorgularken tartışılması gereken konu başlıklarıdır. Bu çalışmayla, yeni medyanın farklı kullanım pratikleri ve yeni medyanın olumlu/olumsuz yönlerine dair bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Yeni medya, olumlu-olumsuz yönler, kullanım pratikleri.

Abstract

New media offers several opportunities to its users and the influencer groups trying to influence these users. Rapid access and instant feedback open the way for any present or future digital fellowships. In this respect, the ever-developing Internet technologies and new media platforms provide great benefits. Digital services are effectively used today. As well as allowing for information generation and distribution, content production and sharing, new media is also an area where interactional communication activities are displayed, with rapid access services.

Besides the views remarking the advantages of new media thanks to the opportunities it provides, there are views that consider new media as a threat within the social and cultural contexts. This indicates the need to assess new media in terms of different usage practices while discussing its advantages and disadvantages. Different usage practices like admirer creation, cyber bullying, Internet fellowship and ethics are the issues to be discussed when questioning new media. The aim of the study is to analyze new media in terms of new usage practices and the advantages/disadvantages of it.

Keywords: New Media, advantages and disadvantages terms, usage practices.

GİRİŞ

Yeni medya, sunduğu avantajlar ve dezavantajlar çerçevesinde ele alındığında iki farklı yaklaşım göze çarpmaktadır. Yeni medyanın avantajlarına dair sunulan yaklaşımlarla, olanaklarının altını çizerken, dezavantajları noktasında daha çok yeni medya kullanımı ve kullanıcılarının toplumsal ve kültürel bağlamı üzerinde durulmaktadır. Olanaklar bağlamında ele alındığında ise yeni medya öncesi ve sonrası arasında altı temel fark üzerinde durulmaktadır (Thornham, Basset vd. 2009:791-792). Bunlar:

- İlk temel fark ölçekle ilgilidir. Yeni medya kullanıcılarını özel alan da dahil olmak üzere giderek artan bir şekilde geniş global ağlara bağlamakta, iletişim sürecinde ölçek giderek büyümektedir.
- İkinci fark yeni medyanın getirdiği bütünleşme olanaklarıdır. Bu bütünleşme birbirinden ayrı medya sistemlerini bir araya getiren ve sonuçta yer değiştiren bir küresel medya ekolojisinin gelişimi ile ilgilidir.
- Üçüncü fark yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği açık mimari ve taşınırlıktır. Taşınırılık eşit olmayan bir şekilde dağıtılmasına ve web tarayıcı savaşları, arka plandaki uyumluluk konuları gibi belirli bir düzeyde tehdit altında olmasına rağmen dijital akışın ve/veya dijital denkliğin teknik vaatlerinden birisidir.
- Dördüncü fark dijital mimarinin sunduğu etkileşimdir. Etkileşim, izleyicilerin/kullanıcıların kullandıkları içerik ve sistem arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamaktadır.
- Beşinci fark dijital medya sisteminin genişleyen alanıdır. Örnek vermek gerekirse, güvenlik hizmetleri için kullanılan data izleme sistemleri (CCTV ve Google Earth), kamu yararına kullanılan geniş veri tabanları, sağlık ve idari hizmetler (sağlık ve sosyal güvenlik kayıtları) ve çeşitli taşınır konumlandırma sistemleri (GPS) gibi her çeşit medyaya eklenmiş olan yeteneklerdir.
- Altıncı ve son fark değişimin hızıdır. Yeni medya platformlarında kullanıcılar bir kullanım biçiminden diğerine hızla geçmektedir.

Yeni medyanın iletişim, işbirliği, topluluk, yaratıcılık ve yakınsama şeklinde beş temel özelliği olduğunun altını çizen Friedman ve Friedman (2008) ise, bu özellikleri şu şekilde açıklamaktadır. Yeni medyada iletişim daha hızlı ve ağ bağlantılıdır. Onlara göre, yeni medya teknolojileri internet aracılığıyla işbirliği sunar ve yeni medyanın oluşturduğu topluluklar daha eşitlikçi ve kapsayıcıdır. Ayrıca kullanıcılar yaratıcı özellikler taşımakta olup bu durumun sebebi kullanıcıların üretici olmasından kaynaklanmaktadır. İçerik üretenlerin kullanıcılar olması onları yaratıcı olmaya iter. Son özellik olan yakınsama ise yeni medyanın en önemli gücüdür. Yakınsama farklı iş ve işlemlerin farklı teknolojik aygıtlara gerek kalmadan bir aygıtla yapılabilmesidir.

Yeni medyanın özelliklerinin temelinde, kullanıcıların içerik üretimi yapmaları, var olan içerikleri paylaşmaları ve yeniden üretme süreçlerine sahip olmaları vardır. Yeni medyanın, hızlı bir kitle iletişim imkanı sunması, geniş kitlelere ulaşması ve kitleleri etkileme noktasında yaratıcılığa gereksinim duyması sonucunda kullanıcılar dikkat çekici olma çabası içerisine de girebilmektedirler. Yeni medya platformlarında var olan her kullanıcı kendini ifade etme özgürlüğüne sahiptir. Ancak bu özgürlük tanımı, yeni medya içerisinde eşitlik ve kapsayıcılık olanağı sağlarken etik kullanım koşullarını benimsemeyen kişiler ve gruplar tarafından da eşitsizlikler inşa edilmesine sebep olabilmektedir. Bu çerçevede yeni medyanın özelliklerinin değerlendirilmesinde olumlu ve olumsuz kullanım pratiklerinin irdelenmesi ve yeni medyaya dair farklı bakış açılarının değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

1. Yeni Medyanın Olumlu ve Olumsuz Yönlerine Dair

İletişim teknolojilerinin sunduğu olanakların temelinde, hız ve anıncılık, etkileşimsellik, zaman ve mekan özgürlüğü tanınması gibi özelliklere sahip olması vardır. Teknoloji ile aracılanmış iletişim eylemlerini kapsayan yeni medyayla gündelik hayat içinde özelde birey genelde de toplum yaşamı değişime uğramıştır. Sosyal ilişkileri dönüştüren yeni medya ile sosyalleşme, teknolojik araçlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. İnsanın sosyal bir varlık olması ve sosyalleşmeye ve diğer insanlarla

iletişim ve etkileşim kurmaya ihtiyaç duyan bir varlık olması nedeniyle yeni medya ile farklılaşan sosyalleşme edimine de gereksinim oluşmaktadır. *“Bilgiye ve habere erişim medya kuruluşlarının web sayfaları, web TV’ler, haber portalları gibi internet üzerinden yayın yapan medya araçlarıyla gerçekleşirken, kişilerarası iletişimin mecrası olarak sosyalleşme aracı işlevini sosyal paylaşım siteleri üstlenmektedir. Facebook, Twitter, Instagram, Youtube gibi paylaşım siteleri, işlevlerine ve bireylerin kullanım alışkanlıklarına göre çevreleriyle iletişim kurdukları veya kendilerini ifade ettikleri alanlar haline gelmiştir”* (Torun, 2015: 11).

Yeni medya, geleneksel medyanın tüm alışkanlıklarını altüst etmekte olup, bugünün ve yarının kitle iletişim aracı olarak varlık sergilemektedir. Geleneksel kitle iletişim araçları (gazete, radyo ve televizyon) yeni medyadan kaynaklanan baskılarla birlikte ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Poulet, *“Gazetelerin Sonu ve Enformasyonun Geleceği”* adlı çalışmasında geleneksel medyanın güçlü olduğu devirlerin geride kaldığı, yeni medyanın enformasyon alanında yarattığı devrimle geleneksel medyanın ayakta kalmakta zorlandığını ifade eder (Atik, 2015: 266).

İçinde yaşadığımız dünyadaki değişim ve dönüşümlerin oldukça hızlı olması ve bu hıza etkileşim ve iletişim teknolojilerinin eşlik etmesi sonucunda yeni medya tarafından aracılanmış bir ağ toplumu ortaya çıkmıştır. Ağ toplumu, iş, sosyalleşme, iletişim ve yönetime yönelik amaçlarla küresel ağları kullanan bir toplum olarak tanımlanmaktadır (Anderson, vd., 2006: 156).

“Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür” adlı eserinde Castells (2013: 473), enformasyon çağı olarak tanımladığı ve içinde bulunduğumuz dönemin gündelik hayat üzerindeki değişimini ve dönüşümünü net bir şekilde ifade etmektedir. *“İzleyici artık pasif bir nesne olmaktan çıkmış, interaktif bir özne haline dönüşmüştür. Yeni medya içinde kurumların, işletmelerin, derneklerin ve bireylerin kendi sitelerini yaratabildiği, erişimi olan herkesin muhtelif metinleri ve görüntüleri bir araya getirerek kendi sayfasını üretebilmesine dayanan esnek bir iletişim ortamıdır”*.

Mitra'ya (2011: 3-4) göre, iletişim olmadan gelişme mümkün değildir ve yeni medya, yeni bir iletişim biçimi olduğundan kalkınma noktasında dinamik bir rol oynamaktadır. Yönetişim sürecinin gerçekleştirilebilir olmasında yeni medya önemli bir araçtır.

Mayfield'e göre yeni medya; katılımcılık, açıklık, sohbet, toplum, bağlantılılık ve işbirliği özelliklerine sahiptir. Bu özellikler kısaca şu şekilde açıklanabilir (Gönenli & Hürmeriç, 2012: 215):

- Katılımcılık: Yeni medya, ilgilenen herkesten gelen geri bildirim ve katkıları teşvik etmektedir.
- Açıklık: Yeni medyadaki çoğu hizmet geri bildirim ve katılıma açıktır. Oy verme, yorum yapma ve bilgi paylaşımını teşvik etmektedirler. İçeriklere erişim ve bu içeriklerin kullanımı ile ilgili engeller oldukça azdır.
- Sohbet: Geleneksel medya hedef kitleye içerik iletimi ve dağıtımıyla ilgiliyken, yeni medya iki yönlü sohbete iyi bir örnek olarak verilebilmektedir.
- Toplum: Yeni medya toplumun hızlı ve etkili iletişim kurmasına imkan sağlamaktadır. Toplum içerisinde yaşayan bireyler; fotoğraf merakı, siyasal konular ya da beğenilen TV programı gibi ortak ilgi alanlarını paylaşmaktadır.
- Bağlantılılık: Yeni medya diğer web sayfalarının, kaynakların ve kişilerin bağlantılarını da kullanarak bu alandaki gücünü pekiştirmektedir.
- İşbirliği: Bireyler, sanal ortamda işbirlikçi fikirler geliştirmekte ve bunları uygulayabilmektedir.

Yeni medyanın sunduğu imkânların en önemlilerinden biri katılımcılıktır. Teknolojik altyapılara sahip olduğunda isteyen herkesin kolaylıkla dahil olabileceği yeni medyanın sunduğu olanaklar çerçevesinde en çok ifade özgürlüğü üzerindeki katkısına vurgu yapılmaktadır. Oysaki gerekli araçlara sahip olmayan kişilerin yeni medyada kendilerini ifade edebilme imkânları bulunmamaktadır. Gerekli araçlara sahip olabilen kişilerin de yeni medyada kendilerine yer bulabilmeleri, diğer

paylaşımlar içerisinde öne çıkabilmeleri ve taraftar bulabilmeleri kolay bir durum değildir. Yeni medyada paylaşılan içeriklerde enformasyon, haber ve bilgilerin insana ve topluma dair fayda-zarar değerlendirmesinin yapılabilirliği oldukça zordur. İçerikleri paylaşan kişilerin kim oldukları çoğu kez bilinmemektedir. Kullanıcılar yeni medya platformlarında kimliğini gizleme ya da farklı bir kimlikle var olma isteğiyle sahte hesap kullanabilmektedir. Paylaşım yapan kişi/kişilerin gerçekte kim olduklarının bilinmemesi de paylaşımlara dair gerçek amaçlarının anlamlandırılmaması sorunsalını doğurur. Bu durum da toplumu yanlış yönlendirecek algı operasyonları için zemin hazırlayabilmektedir.

Yeni medyanın olumsuz özellikleri değerlendirildiğinde (Aziz, 2007: 65-66);

- Kolayca değişebilir olması güveni azaltmaktadır. Bir gün önce var olan bir mesaj/haber, ertesi gün tamamen kaldırılabilen ya da bir kısmı değiştirilebilmektedir. Bu bakımdan tam güvenilir değildir.
- Güvenilirlik sorunları vardır. Web sitesi kırıcıları (hackers) tarafından site çökertilebilmekte ya da siteye istenmeyen bilgiler girilebilmektedir.
- Teknik arızalar, web sayfalarına ulaşmayı engelleyebilmektedir. Yeni bir teknoloji olmasından ötürü teknik donanımlarda, yetersiz alt yapı olanakları sık sık arızalara neden olmakta ve “İnternetin çökmesi” ile habere ulaşma zorlaşmaktadır.
- Hedef kitlenin teknik donanımı olmayabilir. İnternette yararlanabilme, belirli bir teknik alt yapı donanımını gerektirir. Bunun açık anlamı ise, bu olanağa sahip olmak için para harcamak gerekir.
- İnternet kullanımı, okuma-yazma gerektirir.
- İnternet herkesin aynı anda yararlanabileceği bir araç değildir. Kimin, ne zaman, nasıl bir ortamda iletilen mesajları alacağı bilinemez. Örneğin, televizyonda verilen bir mesajın, o anda ve o kanalda olan herkes tarafından öğrenilmesi olanaklı iken, internette kimin ne zaman bu bilgileri alacağı, yararlanacağı bilinemez.

Yeni medya kapsamında oluşturulan “kamusal bilgi sistemlerinde çok fazla kişisel veri toplanması ve işlenmesi bu verilerin güvenliğini zorlaştırmaktadır. Güvenlik teknolojilerinin devamlı olarak geliştirilmesine rağmen, dışarıdan izinsiz saldırılarla kişisel bilgilerin kopyalanması veya değiştirilmesine dair örnek vakalar” oldukça fazladır (Tataroğlu, 2013: 273).

Yeni medya ve bunun içinde oluşan sosyal medya platformları var olan kontrolsüzlüğünde, gündelik hayatı şekillendiren bir yapıya bürünmektedir ve aynı zamanda kimlik ideolojilerinin genel geçer yapılarını meşrulaştırmaya yönelik bir tavır oluşturmaktadır. Keza, bu duruma muhalif olan, yanlı olan, eşitlikçi yapıyı barındıran kişilerin oluşmasını sağlamaktadır (Altan, 2011: 225-227). Bu meşru hali, “ bireyin özgün, kamusal bir gruba ait olan mevcudiyetindeki parçalanmışlık; bazılarının deyimiyle duygularını kamera önünde göstermeye ve yeniden canlandırmaya istekli duygu-ötesi mağdurlar yaratmıştır” ifadesini belirgin kılmaktadır (Köse, 2011: 11). Bu duygu-ötesi mağdurlar, sosyal medya ortamında var olan yapay getirilerin bireyin mahrem alanının açıkça sergilenebilirliği düzeyini abartmakta, bireyin mahrem olana ve mahremiyete dair yaklaşımını zedeleyebilmektedir.

2. Yeni Medyanın Farklı Kullanım Pratikleri

Yeni medyanın oluşumunu destekleyen ve teknolojik altyapılar çerçevesinde oluşturulan ağlarda çeşitli kullanım pratikleri ortaya çıkmaktadır. Çalışma kapsamında hayran üretimi, nettaşlık ve etik, siber zorbalık olarak adlandırılan kullanım pratikleri ele alınmakta ve bu kullanım pratiklerine dair değerlendirmeler yapılmaktadır.

Hayran Üretimi

Endüstriyel toplumlarda popüler kültürün ortak bir özelliği olarak ortaya çıkan hayran kavramı, kitlesel olarak üretilen ve dağıtılan eğlence içeriklerini belirli sanatçılardan ve anlatılardan seçmektedir. Hayranlar, seçilen içerikleri kendi belirledikleri kesimin kültürüne taşıyarak onları bir popüler kültür ürününe dönüştürmektedir. Genellikle de; pop müzik, çizgisel ve romantik romanlar gibi baskın değer sisteminin inkâr

ettiği kültürel biçimlerle ilişkilendirilirler. Bu sebeple insanların yaş, cinsiyet, ırk yapılarından ziyade kültürel zevkleri üzerine yoğunlaşırlar (Fiske, 1992: 30).

Her dönemin sunduğu imkânlar ve iletişim teknolojilerinin gelişimiyle özellikle dijital teknolojilerin gelişimi ve internetin yaygınlaşması ile birlikte hayranların içerik üretimleri yeni bir aşamaya gelmiştir. Dijitalleşme ile birlikte geleneksel üretim sürecinde gerekli olan altyapı ve donanım ihtiyacı ortadan kalkmış ve üretilen içerikler geleneksele göre daha geniş kitlelerle paylaşılabilir hale gelmiştir. Sosyal ağların sunduğu bu imkânlar yeni hayranların üretilmesine imkân sağlamaktadır (Sezen, 2016: 170).

İnternetin yaygın kullanımını yeni medya platformlarının araçsallaştırılarak daha aktif iletişim ve etkileşim deneyimleri sunmasını sağlamıştır. Bu platformların içerisinde hayranlık eylemi gerçekleşmekte ve yeni kitleler oluşabilmektedir. Tüm dünyayı etkisi altına alan dijitalleşme sadece bireyi değil toplum ve kültürü de etkileyen mecralarıyla hayran olunan ve hayran olan ekseninde yeni bir performans alanı yaratmaktadır.

Hayranlar, kültürel anlamda bir karmaşıklık içerisinde var olurlar. Bir yandan genellikle resmi kültüre karşı dururken, diğer taraftan bu kültürün belirli değerlerini ve özelliklerini ele alarak popülerleştirilmektedirler (Fiske, 1992: 34). Bu durum, hayranların topluma bakış açısında “biz ve diğerlerini (onlara göre kendileriyle aynı duygu ve aidiyeti hissetmeyenleri)” hayranlık gözlüğü çerçevesinde değerlendirmeleri ve kendilerine dijital platformlarda bir sosyal alan yaratma çabası şeklinde yorumlanabilmektedir.

Akademik çalışmalar, hayranları üretim sürecinin bir parçası olarak tanımlamakta daha doğrusu onları üreten tüketici olarak adlandırmaktadır. Özellikle dijital teknolojiler ile birlikte benzer ilgi alanlarına sahip fakat dil ve zaman farklılıkları olan hayran gruplarıyla etkileşimde bulunma olanağına sahip olan hayranlar, aynı mekân içerisinde yer almadan ve yüz yüze gelmeden etkileşimde bulunabilmektedirler. Dijitalleşme, hayran topluluklarına iletişim için kendi kodlarını ve

normlarını oluşturma şansı sunmaktadır. Özetle internet etkileşim sürecini değiştirmiş ve yeni olanaklar sunmuştur (Trzcińska & Nożewski, 2016: 16-18).

Dijital ortamda hayranlar, basit bir tıklamayla başka hayranlarla iletişim kurma imkânına ulaşmaktadır. Bunun yanı sıra dijital ortam, hayranların içerik üretimlerinde geleneksel yapılara göre “profesyonel ve amatör” farkını eriterek, kendi içeriklerini üretmelerine olanak sağlamakta ve hayran üretimlerinin etkileşimlerini arttırmaktadır. Yeni medya, hayran üretimlerinin yanı sıra eş zamansızlık özelliğiyle özgürce fikirlerini açıklamalarına, başkaları ile iletişim kurmalarına ve etkileşim içerisinde olmalarına da olanak sağlamaktadır. Hayranlar, dijital ortamları eş zamanlı bir tartışma, paylaşma ve izleme ortamı olarak kullanmaktadır (Sezen, 2016: 170-172).

Nettaşlık ve Etik

Nettaşlık, yeni medya olarak adlandırılan sosyal ağlar içerisinde gerçekleştirilen sosyalleşme pratikleridir. Nettaşlar “*bilgisayar ağları sayesinde yerel zamandan ve mekândan bağımsız, farklı kimliklerin kaynaştığı sosyal birliktelikler inşa edebilmektedir*” (Narmanlıoğlu, 2016: 73).

Yeni medyanın nettaşlık kullanım pratiklerine bakıldığında nettaşlığın, aidiyet bağının sunduğu özelliklerle ortaklıklara sahip olduğu söylenebilir. Küresel dünyada yeni medyanın etkisi ile belirli bir iletişim ağına sahip kullanıcılar bazı aidiyet duyguları benimsemektedir. Yeni medya platformlarında varlığını hissettirme ve sergileme ihtiyacına sahip bireylerden (kullanıcılardan) oluşan nettaşlar ortaya çıkmaktadır.

Yeni medya sunduğu iletişim ve etkileşim olanaklarıyla bireyleri, görüş ve düşüncelerini paylaşmaya teşvik eden bir ortamdır. Yeni medyayı oluşturan ağlar aracılığıyla oldukça pratik ve hızlı bir şekilde bilgi, haber ve görüntü içeren mesaj alışverişi mümkün hale gelmektedir. Oldukça hızlı bir şekilde gerçekleşen bu mesaj alışverişinde kaynağı belirsiz ve doğruluğu kanıtlanmamış bilgi ve içeriklerin de dolaşıma sokulabilmesi etik ihlallerin oluşmasına sebebiyet vermektedir. “Hızı kadar etkisi ve yaratabileceği sonuçlar açısından önemi de büyük olan yeni medya, *etik ilkelerin genel çerçevesinin nasıl oluşturulabileceği*

ya da oluşturmanın hangi sorunsalları gündeme getirebileceği, kim ya da kimlerin sorumluluk paydasında yer alabileceği gibi sorulara” neden olmaktadır (Erdoğan, 2013: 256).

Nettaşların yeni medya platformları üzerinden sosyalleşmeleri, dünya ile bu platformlar üzerinden iletişim kurmaları ve etkileşime girmeleri çeşitli sosyal eylemler gerektirmektedir. Bu doğrultuda sosyal normların gerekliliği bireylerin sosyalleşme alanlarında ve anlarında birbirinin özgürlük alanlarını ihlal etmeme amacı taşır. Bu kapsamda her sosyal alanın ve her sosyal davranışın etik ilkelere duyduğu ihtiyaç sanal ortamda da büyük bir gereksinimdir. Net tabanlı platformlarda ortak bir alanı kullanan kişilerin (nettaşların) diğer bireylerin haklarını ihlal etmemeleri konusunda farkındalık ve bilinç sahibi olmaları gerekir. Kişisel verilerin korunması, zorbalık içeren eylemlerde ve ifadelerde bulunmaması ve yeni medya kullanan kişi ve kişilerin doğru bilgiye ulaşma haklarının ihlal edilmemesi hususunda etik bir çerçeve çizilmesi önemlidir. Ayrıca yeni medya ortamlarındaki kullanıcıların, eylemlerinde diğer kullanıcılara dair engel ve tehdit teşkil etmemeleri gerekmektedir.

Walter Benjamin, Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı adlı eserinde, *“Uzun tarihsel dönemler boyunca, insanın varoluş biçiminin tamamıyla birlikte duyularıyla algılama biçimi de değişime uğrar. İnsanın duyu algısının nasıl şekilleneceğini, hangi iletişim ortamında gerçekleşeceğini belirleyen yalnız doğa değil, aynı zamanda tarihsel koşullardır”* der (akt. Colomina, 2011: 17).

Walter Benjamin’in tespiti, tarihsel dönemlerde insanların farklı algılara sahip olması ve aynı zamanda dönemselsel olarak gelişen ve değişen kitle iletişim araçlarının belirli bir döngü içinde yaşam şeklini belirlemesi ve toplumsal ilişkilerin bu çerçevede belirlenmesi üzerindeki etkisine işaret etmektedir. Bu ilişkilerin özel alana da teşkil etmesi muhtemeldir ve etik değerler bu çerçevede büyük önem taşımaktadır.

Birey ve toplumu ilgilendiren her toplumsal süreçte olduğu gibi nettaşlık kavramını da etik çerçevesinde ele alma zorunluluğu bulunmaktadır. Nettaşlık etiği, iletişim etiği ile benzerlikler ve kesişmeler taşıyan bir kavramdır. *“Günümüzde kullanımı ihtiyaç haline gelen internet ve*

internet aracılığıyla oluşturulan ortamlarda yaşanan etik sorunlar Türkçe karşılığı net-etik olarak kullanılan “Netiquette” kavramı, ağlar ve görgü kurallarını içeren iki sözcük birleştirilerek oluşturulmuştur”. Aynı zamanda bu kavram internete ve görgü kurallarına vurgu yapmaktadır. Net-etik, “elektronik görgü kuralları veya dijital iletişim etiği olarak nitelendirilen bilgisayar ağları veya sanal ortamlar vasıtasıyla iletişim kurarken uygun davranışsal görgü kuralları anlamına gelmektedir”. Net-etik, nettaşlık çerçevesinde iletişim kurarken yapılması ve yapılmaması gerekenlere dair neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirleme amacı taşır. Ayrıca farklı tanımlamalarda çevrimiçi iletişimi artırmak için izlenecek kurallar olarak da görülmektedir (Kurt & Teker, 2017: 750).

Siber Zorbalık

Siber zorbalık yeni medyanın olumsuz kullanım pratiklerinden biridir. “Siber zorbalık (Cyber Mobbing, Cyber Bullying, E-Mobbing), sanal ortamda modern iletişim araçları kullanılarak başkalarına kasıtlı olarak hakaret edilmesi, aşağılanması, dışlanması, onların tehdit, teşhir ya da rahatsız edilmesidir”. Bir başka şekilde ise, siber zorba davranışlar, interneti ve mobil telefon kullanımını içeren bir tür zorbalık olarak, e-posta, cep telefonu ve yazılı mesaj gönderme gibi bilgi ve iletişim teknolojilerini içeren, kişisel web sitesi çökertme ve bilgilere zarar verme gibi eğilimleri olan, zorba bir davranış türü olarak tanımlanmaktadır. “Siber zorbalık geniş bir bakış açısıyla bir saldırgan ya da zorba tarafından internet yoluyla ya da kablosuz iletişim araçlarıyla, başlayan uygunsuz, istenmeyen sosyal davranışlardır” (Aktan & Çakmak, 2015: 163).

Siber zorbalık, olumsuzluk içeren söylem ve davranışların yeni medya platformlarında hedef alınan gruba yönelik zorbalık şeklinde gerçekleşmesidir. Bu hedef grupları örneklendirmek gerekirse; “siyasal, kadınlara yönelik, yabancılara ve göçmenlere yönelik, cinsel kimlik temelli, inanç ve mezhep temelli, engellilere ve çeşitli hastalıklara” yönelik şeklinde başlıklandırılabilir (Çomu & Binark, 2013: 209).

Siber zorbalıkla ilgili yapılan çeşitli çalışmalar olmasına rağmen siber zorbalık ve özellikleri hakkında hala herkes tarafından kabul edilmiş tek bir tanım bulunmamaktadır. Değişen sınıflandırmalar ve davranışlar

yelpazesi, tanımlamayı zorlaştırmakta çapraz karşılaştırmaları engellerek evrensel olarak kabul edilen bir ölçüm aracının oluşturulamamasına neden olmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar çerçevesinde oluşturulan terminoloji ve tanımları çerçeveselendirmek gerekirse aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır (Hanewald, 2013: 4-6).

Tablo 1: Siber Zorbalıkla İlgili Terminoloji ve Tanımlar

Terminoloji	Tanım
Siber istismar (cyber abuse)	Kişisel saldırı, hakaret.
Siber taciz (scyber harassment)	Rahatsız edici iletilerle kişilik haklarına saldırı ve kötüye kullanım.
Siber takip (scyber stalking)	Bir kişinin ya da kişilerin mahremiyetini hiçe saymak ve üzerlerinde kontrol uygulamak için istenmeyen takip ve gözetim oluşturmak.
Kötüleme / İftira (denigration)	Metin veya resimler yoluyla yanlış anlaşılabilir kişi ya da kişileri kötüleyen bilgilerin yayılması.
Küçültücü / onur kırıcı (degrading)	Metin veya resimler yoluyla ırksal, dini, cinsel ve politik hakaretler edilmesi.
Dışlama (exclusion)	Özellikle sosyal ağ sitelerinde başkalarını kabul etmeyi kasten reddetme.
Öfke içeren (flaming)	İki veya daha fazla kişi arasındaki öfke içeren iletişim.
Kimliğini gizleme / Farklı bir kimliğe bürünme (impersonation)	Gerçek olmayan hesaplarla kötü amaçlı bilgi göndermek için başka bir kişi olarak çevrimiçi olma.
Hile (trickery)	Kişisel bilgilerin ele geçirilmesi, paylaşılması ve dolandırıcılık.

“Siber zorbalık, bir birey veya grubun bilgi ve iletişim teknolojilerini diğer bireylere zarar vermek amacıyla kötü niyetle ve tekrarlayan biçimde kullanması olarak tanımlanmaktadır. Dijital teknolojinin diğer bireylere rahatsız edici mesajlar göndermek veya sosyal saldırganlık yapmak amacıyla kullanılmasıdır. Siber zorbalık elektronik iletişim araçlarıyla yapılan bir zorbalık olarak görülmekte ve sosyal saldırganlığın bir biçimi şeklinde nitelendirilmektedir”. Bu sorun, elektronik araçlarla aracılanmış bilgi ve iletişim teknolojilerinin bir kişi ya da grup tarafından başkalarına zarar vermek niyetiyle, kasten, tekrarlanabilir şekilde, düşmanca davranışlar göstermek” şeklinde gerçekleşen antisosyal davranışlar olarak ortaya çıkmasına neden olur (akt. Ekşi & Ümmet, 2013: 98).

Yeni medya aracılığıyla bir kişiye ya da bir gruba yönelik olarak gerçekleştirilen, kişiyi/kişileri kötüleme, onun/onların hakkında olumsuz bir algı yaratılmasına neden olacak söylemler ve içerikler üretme, tehdit içeren ifadeler oluşturarak korkutma, kişinin haklarını savunmasını engelleme, kişilik haklarına hakaret, özel yaşamın gizliliğini ihlal eden ifşalar siber zorbalıktır. Bu şekilde eylem haline dönüşen bilinçli olumsuz davranışlar siber zorbalık kavramı çerçevesinde değerlendirilir.

Siber zorbalık, zorbalığın ve şiddetin siber ortamdaki uzantısı gibi görülse de zorbalıkla arasında farklılıklar vardır. Siber zorbalıkta suçu işleyen kişi ile mağdurun mekânsal olarak bir arada olmaması sonucunda hukuk çerçevesinde siber zorbalığın net bir tanımının yapılmaması yeni iletişim araçlarının kullanılabilir olduğu her platformda bu istismanın gerçekleştirilebilmesinin önünü açmaktadır.

SONUÇ YERİNE

Çalışma kapsamında yeni medyanın sunduğu olumlu ve olumsuz yönler farklı kullanım pratikleri çerçevesinde ele alınmıştır. İçinde bulunduğumuz çağda hemen hemen her eylemi konu edinen yeni medya platformları, birey ve toplum hayatı temelinde önemli bir alana sahiptir.

Değişen medya platformları olarak adlandırılabilir olan yeni medya kavramı, gelenekselin varlığını dönüşüme zorlamıştır. Bu dönüşümün doğurduğu değişimlere uyum sağlamak mı, sağlamamak mı,

yoksa durum değerlendirmesi yaparak olumlu yönleri pratiğe dönüştürüp olumsuz yönlerin etkilerini azaltacak düzenlemeler konusunda bilinçlenmek mi gerekir şeklindeki soruları sorabilmek, yeni medya konusunda farkındalık sahibi olabilmek için en temel adımlardır.

Yeni medya olumsuzdur, zararlıdır demek yaşanan gelişmeleri gözlemeleme, hızlı ve anında haber ve bilgi akışına ulaşma, hızlı ve anında haber ve bilgi oluşturma ve paylaşma gibi etkin eylemleri gerçekleştirilememek ve uyum sağlayamamak anlamı taşır. Değişen ve gelişen dünyanın en önemli becerilerinden biri teknoloji ve teknolojinin sunduğu imkânlardır. Özelde bireylerin genelde ise toplumun ve tüm dünyanın kullanımına sunulan yeni medya platformları, yaşanan gelişmelere uyum sağlamak, çağın sunduklarına ayak uydurmak ve bireysel ve toplumsal gelişim için büyük öneme sahiptir.

Bu önemin yanı sıra farklı kullanım pratiklerinin uygulanması aşamasında dürüstlük, insan haklarına ve özel hayata saygı gibi evrensel değerler göz ardı edilmemeli, etik kapsam gözetilmeli ve denetim mekanizmaları öncelikle özdenetim çerçevesinde varlık göstermelidir. Yeni medya, sosyal hayatın akışı içerisinde zaman ve uzam kavramlarının toplumsal normlardan sıyrılarak zamansızlık ve uzamsızlık içerisinde iletişimi mümkün hale getirmektedir. Ancak yeni medya kullanıcıları içerisinde dürüstlükten uzak, dezavantajlı gruplara (engelli, mülteci, sığınmacı gibi) yönelik olumsuz yaklaşımlar, hakaret, zorbalık, tehdit, şiddet içeren mesajlar üretebilen kişi ya da kişiler de vardır. Bu kişiler için yeni medyanın sunduğu imkânlardan biri olan aynı ortamda bulunmama durumu, bu tür olumsuz durumlar için cesaretlendirici bir etki olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu sürecin yönetilmesinde etik değerlerin gözetilmesinin önemi büyüktür. Etik uygulamalar ve hukuksal düzenlemelerle birey ve toplumsal hayat üzerinde önemli bir alana ve etkiye sahip olan bu platformların denetlenebilmesi gereklidir. Yeni medya kullanım pratiklerinde, kişisel etik yükümlülükler konusunda bireyin ve toplumun bilgilendirilmesi için aktif bir yaygın eğitim modeli geliştirilmesi, olumlu gelişmelerin artması ve olumsuzlukların azalmasını destekleyecektir.

KAYNAKÇA

- Aktan, E. ve Çakmak, V. (2015). Halkla ilişkiler öğrencilerinin sosyal medyadaki siber zorbalık duyarlılıklarını ölçmeye ilişkin bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3(2).
- Altan, H. Z. (2011). Yeni medyada eşcinsel mahremiyet ve toplumsal okunuşları: Türk sineması örneği. (Ed. Hüseyin Köse). *Medya Mahrem*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Anderson, S. vd. (2006). *Dictionary of Media Studies*. London: A&C Black.
- Atik, A. (2015). Alternatif Bir Haber Ortamı Olarak Sosyal Medyanın Manipülatif Yapısı. *İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar* Twitter, (Der.) SE Karakulakoğlu ve Ö. Uğurlu,(259-281), Heretik Yayınları: Ankara.
- Aziz, A. (2007). *Siyasal iletişim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Castells, Manuel (2013). Ağ toplumunun yükselişi - Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür: birinci cilt, ağ toplumunun yükselişi (3.b., Cilt 1). (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Colomina, Beatriz (2011). *Mahremiyet ve kamusalılık*. (Çev. A. U. Kılıç). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çaycı, B. (2016). *Medyada Gerçekliğin İnşası ve Toplumsal Denetim*. Akdeniz *İletişim*, (25).
- Binark, M., & Çomu, T. (2013). Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi. M. Çınar içinde. *Medya ve Nefret Söylemi*. Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar, 199-216.
- Ekşi, F., & Ümmet, D. (2013). Bir kişilerarası iletişim problemi olarak internet bağımlılığı ve siber zorbalık: Psikolojik danışma açısından değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 91-115.
- Fiske, John (1992). *The Cultural Economy Of Fandom. The Adoring Audience: Fan Culture and Popular Media*. (Ed. Lisa A. Lewis). London, Routledge.

- Friedman, L. W. & Friedman, H. H. (2008). The new media technologies: Overview and research framework.. SSRN Electronic Journal. 10.2139/ssrn.1116771.
- Gönenli, G. ve Hürmeriç, P. (2012). Sosyal medya: Bir alan çalışması olarak facebook'un kullanımı. (Ed.Tolga Kara ve Ebru Özgen), Sosyal medya akademi içinde, Beta Yayıncılık: İstanbul.
- Hanewald, R. (2013). From cyber bullying to cyber safety: issues and approaches in educational contexts. Hauppauge, New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Erdoğan, İ. (2013). Yeni medya gazeteciliğinde etik bir paradigma belirlemenin kapsamı ve sınırları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 36, 254-272.
- Karahasan, H. (2018). Anti-kapitalist hareketler, küreselleşme ve sosyal medya üzerine kuramsal bir deneme. *Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi*, 1(1), 32-52.
- Köse, H. (2011). Synoptikon Evresindeki İletişim ya da Küresel Gözetim Toplumunda İktidar Görünmezliğinin Sonu. Hüseyin Köse (ed.) *Medya Mahrem* içinde. İstanbul: Ayrıntı, 199-222.
- Kurt, M. Ve Teker, N. (2017). Öğretmen adaylarının net-etik davranışlarının belirlenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 749.
- Mitra, A. (2011), New media and convergence: a development communication perspective. *Glob. Media J-Indian Ed*, 2(2), 1-8.
- Narmanlıoğlu, H. (2016). Yurttaşan nettaşa. Dijital: kavramlar, olanaklar, deneyimler, (Ed. Nilüfer Timisi). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Sezen, D. (2016). Dijital sonrası hayran kültürünün dönüşümü üzerine. *Dijital: Kavramlar, Olanaklar, Deneyimler*, (Ed. Nilüfer Timisi). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Tataroğlu, M. (2013). Mahremiyet sorunlarının önlenmesinde mahremiyet etki değerlendirmesi (MED)". *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1).

- Thornham, S. vd. (2009), *New technologies, new media. Media studies: a reader*, Newyork: Newyork University Press.
- Torun, A. (2015). “Öteki” ile “Biz” İlişkisinde Yeni Medya. SSHIF2015 Sosyal ve Beşeri Bilimlere ve Küresel Yaklaşımlar: Kuram ve Uygulamalar Uluslararası Sempozyumu. Varşova Polonya.
- Nożewski, J. & Trzcńska, J. (2016). Social media at the service of fandoms - the process of users involvement in the prosumption culture. 06/06/2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/318209515_Social_Media_at_the_Service_of_Fandoms_-_the_process_of_users_involvement_in_the_prosumption_culture adresinden alınmıştır.

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Aralık 2020

Yıl 10, Sayı 2, ss.51-86.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.808239>

Makale Türü: Derleme makalesi

Geliş Tarihi: 09.10.2020

Kabul Tarihi: 15.12.2020

Journal of Individual & Society

December 2020

Year 10, Issue 2, pp.51-86.

Article Type: Review article

Submitted: 09.10.2020

Accepted: 15.12.2020

Atf Bilgisi / Reference Information

YAŞAR, B. (2020). Bağımsız Afganistan'ın Modernleşmesi Hususunda Türkiye'den Afganistan'a Gönderilen Uzmanlar, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 51-86.

BAĞIMSIZ AFGANİSTAN'IN MODERNLEŞMESİ HUSUSUNDA TÜRKİYE'DEN AFGANİSTAN'A GÖNDERİLEN UZMANLAR¹

THE EXPERTS SENT TO AFGHANISTAN FROM TURKEY IN REGARD TO THE MODERNIZATION OF INDEPENDENT AFGHANISTAN

Bülent YAŞAR

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı,

ORCID: 0000-0002-8990-4991

Öz

Tarihi ve kültürel değerler noktasında ortak bağlara sahip olan Türkiye ve Afganistan arasındaki yakın ilişki, aradan geçen uzun yıllara rağmen sürekli güçlenmiştir. Rusya'nın sıcak denizlere inme, İngiltere'nin ise sömürgelerini koruma maksatlı stratejileri, Afganistan topraklarını nüfuz sahası hâline getirmişti. Afganistan, XIX. yüzyılın başlarından itibaren sürdürülen “büyük oyuna” karşı bağımsızlık mücadelesi verirken, Mustafa Kemal Paşa da aynı emperyalist güçlere karşı halkıyla beraber İstiklâl harbini gerçekleştirmekteydi.

Cemal Paşa'nın “Türkiye'nin savunması Afganistan'dan başlar” fikrinden hareketle, Afgan ordusunu düzenleyerek İngiltere'yi

- 1 Bu makale Prof. Dr. Orhan Yazıcı danışmanlığında Bülent Yaşar'ın hazırladığı “Atatürk Dönemi Türk-Afgan İlişkileri ve Afganistan'a Yapılan Yardımlar” adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Hindistan'da meşgul edip İstiklâl Harbi'ne destek olma gayesi, Mustafa Kemal Paşa tarafından takdir edilmiştir. Bu nedendir ki vatan işgal altındayken bile büyük fedakarlıklarla Afganistan'a her türlü yardım yapılmıştır. Amanullah Han (1919-1929) zamanında Afganistan'a yapılan askerî, eğitim ve sağlık alanındaki yardımlar, Nadir Şah (1929-1933) döneminde durağan bir hâl alırken, Zahir Şah'la (1933-1973) beraber zirveye ulaşmıştır. Bu çalışmamız, Afganistan'ın Sovyet Rusya ile yakınlaştığı 1955 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti tarafından Afganistan'a askerî, eğitim ve sağlık alanlarında gönderilen uzmanları ve yardımları konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Afganistan Modernleşmesi, Cemal Paşa, Eğitim Yardımı, Amanullah Han.

Abstract

The close relationship between these two ancient countries, which have common ties to the point of historical and cultural values, has always been strengthened despite the long years passed. Russia's strategies for landing in the hot seas and Britain's to protect its colonies made Afghanistan territory an area of influence. As from the early years of XIX. century, while Afghanistan was struggling for independence against the "big game", Mustafa Kemal Pasha was fighting the War of Independence together with his people against the same imperialist powers.

Cemal Pasha's purpose of organizing the Afghan army to engage the British in India thus supporting The War of Independence based on his idea "Turkey's defense starts from Afghanistan," was appreciated by Mustafa Kemal Pasha. For this reason, even when the homeland was under occupation, all kinds of support were provided to Afghanistan with great generocity. Military, education and healthcare support provided to Afghanistan in the time of Amanullah Han (1919-1929) became stable in the period of Nadir Shah (1929-1933), and reached the summit with Zahir Shah (1933-1973). Our study argues the experts and the supports on the areas of military, education and

healthcare sent by Republic of Turkey to Afghanistan until 1955 when Afghanistan affiliated with Soviet Russia.

Key Words: Mustafa Kemal Pasha, Modernization of Afghanistan, Cemal Pasha, Education Support, Amanullah Khan.

GİRİŞ

Orta Asya, Hindistan ve Ortadoğu'nun kesiştiği noktada yer alan Afganistan, Orta Asya'nın güneye ve Hindistan'a açılan yolları üzerinde yer almaktadır (Oğuz, 1999: 33). Kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, doğuda Çin Türkistanı, Keşmir ve Pakistan, güneyde Pakistan ve batıda İran ile komşudur (Fletcher, 1965:3; Runion, 2007: 2).

Asya'nın kalbi ve Horasan coğrafyasının başkenti konumunda olduğunu söyleyebileceğimiz Afganistan, gerek kuzeyden gerekse güney ve batıdan gelen istilacı kavimlerin gözünde aşılamayan dağları ve önemli geçitleriyle tarih boyunca stratejik bir ehemmiyet arz etmiştir. Bu önemi, kuzeyden gelenler için sıcak denizler, Hindistan ve İran'a; güney ve batıdan gelenler için ise Orta Asya'ya bir kapı olması sebebiyle her zaman korumuştur (Esmail, 2004: 19).²

Avrupa'da coğrafi keşifler ve sanayi inkılabıyla başlayan sömürcelik faaliyetlerinde hasımlarından geri kalmak istemeyen İngiltere, deniz aşırı ülkelere yönelerek XVI. yüzyılın sonlarına doğru kurdukları Doğu Hindistan Şirketi (East India Company) vasıtasıyla Hindistan kıyılarında ticarete başlamıştır (Fraser-Tytler, 1967: 75; Braudel, 1989: 424). Böylece İngiltere'nin sömürgelerine ulaşmak isteyen ülkeler tarafından Afganistan coğrafyası, üzerinde birçok siyasi hamlenin yapıldığı bir merkez hâline gelmiştir.

Rusya'nın "*sıcak denizlere inme*" politikasının bir ayağı olan İngiltere'nin Hindistan'daki sömürgelerini ele geçirme arzusu³, kendisini XVII. yüz-

2 Hindistan, yabancı istilalara ancak şimâl-i garbî tarafından üç yolla açıktır: Kâbil, Kandahar ve Mekran yolları (Grenard, 1970: 162). Ayrıca Kuzey Hindistan'ı Afganistan dolayısıyla Maveraünnehir'e bağlayan Bolan, Gamel, Toçî, Kurram ve Hayber gibi başlıca geçitler bu bölgeye açılmaktadır (Durak, 2001:1 vd).

3 I. Petro, Türkistan'a ve Hindistan'a bilhassa önem veriyordu. O Rusya'nın Türkistan'daki nüfuzunu ticaret vasıtasıyla genişletebileceği kanaatindeydi. Ayrıca

yılın sonlarından itibaren karadan uzun ve meşaketsiz bir yürüyüşe itmişti (Kurat, 2014: 271; Hayit, 2004: 44; Yazıcı, 2001: 96 vd.). Bu ilerleyişte Fransa'nın 1807'de Rusya ile beraber İran'ı nüfuz sahası hâline getirerek buradan hareketle Hindistan sömürgelerini ele geçirme düşüncesi, İngiltere'nin savunma stratejisi ve karşı hamleleriyle engellenirken aynı zamanda bu hamleler, yeni bir nüfuz sahası olarak Afganistan kapılarının aralanmasına sebep olmuştur (Bayur, 1987: 237-238; Togan, 1981: 221). Çünkü Ruslar'ın İran'ı nüfuzları altına almaları oradan da Afganistan ve Hindistan'ı tehdit eder konuma gelmeleri, İngilizlerin savunma çizgisini İran'dan Afganistan'a çekmesine sebep olmuştu ki böylelikle Hindistan'a açılan önemli geçitlere sahip Afganistan, uzun yıllar sürecek olan “büyük oyunun” bir parçası hâline gelmişti.

Rusya ve İngiltere arasında yaklaşık bir asır süren “büyük oyunda” önemli bir yer teşkil eden Afganistan, milli birlik ve bütünlüklerini muhafaza ettikleri takdirde dönemin emperyalist güçlerine karşı konulabileceğini gösterir şekilde bir dizi savaş ve diplomatik manevra icrasıyla 6 Şubat 1922'de tam bağımsız bir ülke olarak kendi dış politikasını belirleme hakkına sahip olmuştur (Saray, 2002: 33 vd.; Yazıcı, 2011: 34 vd.).

Afganların Türklere karşı olan yakınlığı, Türkiye'nin çilesiyle kendi yazgıları arasında bağ kurdukları zamandan itibaren başlamıştı (Şimşir, 1999: 200).⁴ Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın emperyalist güçlere ve

Rusya, XVI. yüzyıldan beri Sibiryaya yolu ile Çin'e, Türkistan yolu ile Hindistan'a ve Kafkaslar yolu ile İran ve Türkiye'ye ulaşmak çabası içindeydi (Hayit, 2004: 44-45).

- 4 1877-1878 Türk-Rus Savaşından sonra Türkiye'nin batıyla savaşları Doğu'da yakından izlenmeye ve doğru olarak değerlendirilmeye başlanmıştı. 1897 Türk-Yunan Savaşı da saldırgan Batı'nın Türkiye'ye saldırısı olarak yorumlanmış ve Teselya'daki Türk zaferi Afganistan'da ve Hint yarım kıtasında da alkışlanmıştı. 1908 Meşrutiyet hareketi, 1909'da 31 Mart olayı ve bir halife-padişahın devrilmesi, yerine yenisinin tahta çıkarılması da İslâm dünyasında Türkiye'ye karşı ilgiyi arttırdı. Yine 1911 yılında İtalya'nın Osmanlı eyaletini Libya'ya yaptığı bu saldırıda Doğu halkları Türklerin yanında olmuştur. Güney Afrika'nın Durban ve Johannesburg kentlerinden Doğu Bengal ve Afganistan'a kadar çeşitli yerlerden yaralı Türk askerleri, dul ve yetimleri için yardımlar toplanıp gönderilmiştir. Ertesi yıl Balkan Savaşı'nda da Hindistan'dan ve Afganistan'dan gelip Türk ordusuna katılanlar olmuştur (Şimşir, 2002: 16-17). Afganlıların Türkiye'ye karşı besledikleri dostluk duygularını Dünya Harbi sona ermeden 1918 yazında Türkistanlı bir gencin İstanbul basınında yer alan Afganistan izlenimleri açıkça göstermektedir: “... Kâbil'e hergün Hindistan yoluyla telgraflar

piyonlarına karşı verdiği milli mücadelenin bir benzerini Amanullah Han da anayurdu Afganistan'ın bağımsızlığı gayesiyle İngilizlere karşı sürdürmekteydi.⁵ Halkıyla beraber büyük inanç ve kararlılıkla Afganistan'ı bağımsızlığına kavuşturan Amanullah Han'ın, Rusya ve İngiltere'ye karşı, konumunu sağlamlaştırmak adına bir sonraki hamlesi ise Türkiye ve İran'ın önderliğiyle ülkesinde modernleşme sürecini başlatmak olmuştur (Yazıcı, 2010: 227).

Türkiye ve Afganistan'ın tarihsel kökleri, din ve kısmi olarak da dil birliktelikleri karşılıklı sempatiyi doğururken, eş zamanlı gerçekleştiğini söyleyebileceğimiz istiklâl mücadelesi ve ıslahat hazırlıkları bu iki ülkeyi birbirlerine daha fazla yakınlaştırmıştı. Bu hususlarda öncülüğü üstlenen Türkiye, kendi kendine yeterli, hasımlarına karşı mutlak bağımsız milli bir Afganistan Devleti'nin oluşturulmasına ve istikrarına destek gayesiyle askerî, sağlık ve eğitim alanlarında önemli mütehassıslarını milli mücadele sürecinden itibaren uzun yıllar Kâbil'e göndermiştir.

1. İkili İlişkilerin Seyri ve İlk Türk Yardımları

Çağdaş dünyayı örnek alarak milli bir devlet kurmayı öngören Amanullah Han, bu amaçla bir dizi modernleşme hareketine girişecek ve bu istikamette kendisine model olarak, mazlum milletlerin ve şarkın hamiliğini üstlenen Türkiye'yi alacaktı. Nitekim Amanullah Han,

savaş haberi getiriyordu. Hergün Halife, Türk, Cermen muzafferiteyi havadisi söyleniyor, Emir Habibullah Han Hazretlerinden ferman gelse hemen Müslümanlara cihat farz olur diye beklenip durulmaktaydı. Bir ara birçok devletin düşman tarafına katıldıkları söylendi. O sırada Sirâcü'l-ahbâr Türk-Cermen askerleri on iki padişahlığa karşı savaşıyor, daima muzafferiyet bizim taraftadır” diye bir makale yayımladı. Bunun üzerine bütün Kûhistan halkı artık cihat farz oldu diyerek kadınlara kızlara varıncaya kadar silahlандılar.” (Sarıhan, 2002: 20-21).

- 5 Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Afganistan Kralı Amanullah Han ve eşi onuruna 20.05.1928'te verdiği akşam ziyafetinde okumuş olduğu söylevde bu konuyu şöyle açıklar: “... Tarihin ne garip tecellileri, dünya hadiselerinin ne manidar tesadüf ve müşabehetleri vardır. Zatı hükümdarileri 1919'da kahraman Afgan milletinin başında olarak Asya'nın ortasında istiklâl için mücadeleye atılırken bizde aynı tarihte burada Avrupa'nın şarkında, bütün medeni cihanın pişi enzarında, istiklâl ve hürriyetimize vurulan darbelere göğüslerimiz siper ederek döğüşüyorduk...” (Şimşir, 1993: 32).

Mustafa Kemal Paşa'nın ülkesi adına yaptığı ıslahatları yakından takip ederek, bir benzerini kendi ülkesine tatbik etmeye çalışmıştır.

Bu süreçte Doğu halkları gözlerini Mustafa Kemal Paşa'ya çevirdikleri gibi kendisi de Batı ile savaşabilmek adına dikkatini doğuya çevirmişti. Mustafa Kemal Paşa, Orta Asya Türk Dünyası'nın güney ucunda yer alan Afganistan'ın, Türklerin dünyaya Doğu'dan açılan kapısı olduğunu iyi biliyor ve bu nedenle de bu İslâm ülkesine yakın ilgi gösteriyordu (Köçer, 2002: 180). Bu ilgisini şu sözleriyle açıkça göstermişti:

Türkiye'nin bugünkü mücadelesinin yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı, belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azim ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün şarkın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye kendisiyle beraber olan şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir. Türkiye, şimdiye kadar mevcut tarih kitaplarının icablarını değil, tarihin hakiki icablarını takip edecektir. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1997: 44).

Mustafa Kemal Paşa, “Türkiye'nin savunması Afganistan'dan başlar” düşüncesine paralel olarak Afganistan'ın, Türk milli mücadelesinde İngiltere'ye karşı kullanılacak bir cephe potansiyeli taşıyabileceği fikrine varmıştı.⁶ Çünkü Mustafa Kemal Paşa biliyordu ki Afganistan ve Hindistan üzerinde, ortak düşman İngiltere'ye karşı hilafeti elinde bulundurmuş olmaktan kaynaklanan büyük bir nüfuza sahipti. İşte bu üstünlüğünü kullanıp İngiltere'yi kendi sömürgelerinde meşgul ederek bu hasmın İstiklâl Savaşı'ndaki rahat hareketini engellemeye çalışacaktı.⁷ Bunun da tek yolu güçlü bir Afganistan'ın tesis edilmesiydi. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa, Amanullah Han'ın hiçbir isteğine kayıtsız

6 Mustafa Kemal Paşa, 29 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresini açarken gerçekleştirdiği konuşmasında Afganistan'ın önemine dair bilgi vermiştir: “Afganistan ordusu da İngilizlerin milliyeti imha siyasetine karşı savaşıyor. İngilizlerin bel bağladıkları sınır kabilelerinin de Afganistan'a katıldığını ve bu yüzden İngiliz askerlerinin içeriye çekilmek zorunda olduğunu gazeteleri itiraf ediyor” demiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, 1997: 3).

7 İngiliz istihbarat raporlarında Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta İran, Afganistan, Hindistan gibi Müslüman ülkelerin delegeleri ile Pan-İslâmcı bir konferans düzenleyeceği iddia edilmektedir (Sonyel, 1995: 58 vd).

kalmamış, istiklâl mücadelesi sürerken dahi Afganistan ordusunu düzenlemek için istenen subay talebine onay vermişti.

Karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmanın tatbiki noktasında hareket eden Mustafa Kemal Paşa, 18 Ağustos 1920 günü Abdurahman Samadani Bey'i⁸ Türkiye'nin Afganistan temsilciliğine atarken kendisiyle beraber Amanullah Han'a gönderdiği özel mektupta, İngiltere'yi Müslüman dünyasının büyük düşmanı ilan ederek ortak milli duygulara hitap etmekte ve İngiltere'ye karşı ortak mücadelenin gerekliliğine vurgu yapmaktaydı.⁹

Amanullah Han ise I. Dünya Savaşı'nda Ruslara esir düşen ve sonrasında kurtularak Afganistan'a geçmiş olan Ziya Bey, Rifat Bey ve Hüseyin Cahit Efendi adında üç Türk subayının¹⁰ Türkiye'ye dönüşlerini fırsat bilerek onlar eliyle Mustafa Kemal Paşa'ya 1920 sonları veya 1921 başlarında gönderildiği bilinen ilk mektupta, Afgan ordusunu düzenlemek üzere bir Türk askerî heyetinin Afganistan'a gönderilmesini Mustafa Kemal Paşa'dan rica ederken, "*Zira ızdırab-ı İslâm'a fedakârlıktan başka çare yoktur*" diyerek konunun önemini vurgulamıştı (Şimşir, 2002: 68 vd.).

Bu mektuplaşmalardan da anlaşılacağı üzere ortak tarihsel köklere sahip bu iki müslüman devlet, aynı hasma karşı adeta kenetlenerek başarı odaklı her stratejide birbirlerine ihtiyaçları olduğunun farkına varmışlardı.¹¹

8 Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa imzasıyla Şark cephesi kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya çekilen 25.08.1920 tarihli ve 183/63 sayılı şifre telgrafta Kâbil mümessilliğine atanan Abdurahman Bey hakkında şu bilgiler verilmektedir: "... Anası Afganlı olup beş seneden beri Türkiye ordusu zabitanı meyanında bulunan Abdurahman Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Emir-i Afgan nezdine Mümessil tayin edilmiş ve mumaileyh bundan beş gün mukaddem Erzurum ve Nahcivan'a uğramak üzere Moskova tarikile Afganistan'a azimet eylemiştir." (Şimşir, 1993: 5).

9 Gönderilen mektubun tam metni için bkz., (Şimşir, 2002: 41-42).

10 Cihan Harbi sırasında esir düştikleri Rusya'dan Afganistan'a geçen ve hizmetleri süresince oradan tahsisat alan subaylara ayrıca tahsisat verilmeyeceği karara bağlanmıştır (DABCA, 30.18.1.1, 49/5).

11 Mahmut Tarzi, Türklerin Afganlılara verdiği değeri güzel bir şekilde özetler: "... Daha önce söylediğim gibi Türklerin bize karşı samimi yaklaşımlarıyla İngilizlerin

Aslında Afganistan'a ilk Türk uzmanların gelmesi Mahmud Tarzî'nin¹² Habibullah Han'a (1901-1919) bilim ve fen sahalarında Türklerden istifade edilmesi gerektiği düşüncesini paylaşmasıyla başlamıştır. Böylece Mahmud Tarzî, Türkiye'de bulunan ya da Osmanlı Devleti siyasetine muhalif olarak yabancı ülkelerde mülteci durumunda yaşayan birçok uzmana mektup yollayıp onları Afganistan modernleşmesine hizmet amacıyla davet etmiştir.¹³ Bu davetler sonucunda 1907'nin sonlarında, içlerinde valilik yapan Hüseyin Hüsnü Bey gibi isimlerin de yer aldığı bir grup Türk uzman, Rusya ve İran üzerinden Kâbil'e gelmiştir. Bu grubun içinde Dr. İzzet Münir, makinist Ali Rıza, ressam Mehmed Fazlı, Ali Server ve Ali Fehmi gibi isimler yer almıştır (Özmen, 2013: 169; İmamhocayev, 2001: 264).¹⁴

Türklerin desteği ile bu dönemde Habibiye ve Harbiye mektepleri açılmıştır. Mehmed Fazlı'nın burada bulunduğu dönemde açılan ve "*Harbiye-i Siraciye*" adıyla bilinen Harp Okulunun müdürlüğünü Mahmut Sami Bey yaparken aynı şekilde 1913'te düzenlenen Afgan Eğitim Konseyi'nin dokuz üyesinin üçü de Türklerden oluşmuştur. Yine bu tarihte biri Habibullah Han'ın doktoru olmak üzere iki Türk doktoru tarafından Kâbil'de ilk devlet hastanesi kurulmuştur (Genelkurmay Başkanlığı, 2009: 65). Osmanlı Posta Teşkilatı'nın bir benzerini Afganistan'da Trabzonlu

ve Rusların yaklaşımları arasında en az Hindikuş dağları kadar fark vardır. Farkın nedeni ise ya İslâm dininde ya da Türklerin ahlâki değerlerinde gizliydi (Özmen: 2013:133-134).

- 12 Mahmud Tarzî, 23 Ağustos 1865 tarihinde Gazne'de doğmuştu. Babası Serdar Gulam Muhammed Han, Dost Muhammed Han'ın kardeşi Rahimdil Han'ın oğluydu. Kandahar'da ikâmet eden Gulam Muhammed Han, Eyyüb Han taraftarı ve amansız bir İngiliz düşmanı olduğu için Abdurahman Han tarafından Ocak 1881'de Karaçi'ye sürgün edilmiştir (Yazıcı, 2011: 112 vd.).
- 13 Mahmud Tarzî'nin Hüseyin Hüsnü Bey için yazmış olduğu mektup için bkz., (Fazlı, 2008: 27 vd.).
- 14 Emir Habibullah Han'ın karşısına çıkan bu heyet adına Ali Fehmi Bey tarafından bir konuşma yapılmıştır. Ali Fehmi Bey bu konuşmada: "Bütün Osmanlıların Afganistan hakkında beslemiş oldukları samimi hislerden ve güzel temayüllerden emin olmalarını Emir Hazretlerinden istirham ederim. Bu samimi duygu ve sevgi, bizleri Afgan kardeşlerimizle birlikte çalışmak ve bu İslâm toprağını ikinci vatanımız tanımak için biz aciz kulları bu müslüman yurda sevk etmiştir." demektedir (Fazlı, 2007:59).

Hasan Hilmi Efendi'nin kurduğunu bilmekteyiz (Şahin, 2015: 19). Türk uzmanların katkı sunduğu bu yakın ilişki, zamanla daha da ilerleyerek Afganistan'daki askeri, eğitim ve sağlık stratejilerine büyük oranda Türkler yön verecektir.

2. Ahmed Cemal Paşa'nın Afganistan'daki Faliyetleri

Cihan Harbi'ndeki mağlubiyetin sorumlularından biri olarak gösterilen ittihatçı Cemal Paşa, ülkesinden uzaklaşmak durumunda kalarak önce Almanya sonra da Rusya'ya geçecek ve burada vatanın geleceği adına Enver Paşa ile beraber Bolşeviklerle temasa geçip, İngilizler aleyhinde yaptıkları planı uygulamaya başlayacaktır (Cebeşoy, 2002: 286).¹⁵ Cemal Paşa, 3 Haziran 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya Moskova'dan gönderdiği ilk mektupta Halil Paşa'nın İran'da devrim hareketinin başına geçirilmesini önerdiği gibi kendisinin ise Hindistan Devrimi¹⁶ ile görevlendirilmesini istemişti (Sarıhan, 2002: 70).¹⁷ Arkasından gönderilen 11 Haziran 1920 tarihli ikinci mektupta ise maiyetinde on kadar zabıt ile on beş kadar silahlı er ve astsubayla beraber Türkistan yoluyla Kâbil'e giderek "örnek alay" (Kıt'a-i Numûne) kurma işine girişeceğinden bahisle, tek amacının Hindistan'da bir ihtilal hazırlığı ve teşkilatı vücuda getirmek olduğunu söyleyerek Afgan ordusunun ıslahı ve düzenlenmesi için seçilecek subayların gönderilmesini Mustafa Kemal Paşa'dan talep etmiştir (Aydemir, 2013: 530 vd.).¹⁸

15 Açıksöz gazetesinin 6 Mart 1920 tarihli sayısında Times gazetesinden aktardığı haberde, Batum çıkışlı bir mektupta şu görüşler ileri sürülmektedir: "Anadolu'da İngilizlere karşı bir isyan hareketi hazırlanmaktadır. Bu yolda Moskova Dışişleri Bakanlığı, İslâm dünyasını kurtarmak için bir cemiyet kurmuştur. Şark-ı Vusta Heyeti (Orta Asya Kurulu) adlı bu örgüt Anadolu, İran, Afganistan ve Hindistan'da faaliyet göstermektedir ve kurulan genel yönetim karargâhı Ankara'da Mustafa Kemal Paşa nezdinde bulunmaktadır ..." (Sarıhan, 2002: 68).

16 Cemal Paşa, Hindistan Hilafet Hareketi'nde (1919-1924) etkin bir rol olarak Hint Müslümanlarını İngiltere'ye karşı örgütlemek isteğini bildirmiştir. Geniş bilgi için bkz., (Şahin, 2019: 742-749).

17 Cemal Paşa'nın 3 Haziran 1920 tarihli mektubu için bkz., (Baykal, 1989: 382-385).

18 Cemal Paşa'nın istediği subaylar: Erkânı harb Binbaşısı Bosnalı Salih Bey, Miralay Ali Fuat Bey, Eski Yaveri İsmet Bey, Yüzbaşı Çobanoğlu Zeki Efendi ... toplam olarak üçü yüzbaşı, altısı teğmen olmak üzere dokuz subay ayrıca her subaya üçte astsubay

Cemal Paşa, Taşkent'ten Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 11 Temmuz 1920 tarihli mektupta¹⁹, Sovyet hükümetine 20 Haziran 1920'de gönderilmiş olan: “*Enver, Talat ve Cemal Paşaların Büyük Millet Meclisi namına hiçbir teşebbüs-ü siyasiye girişmeye selahiyetleri yoktur*”(Gürün, 2010: 37) şeklindeki Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerine karşı, büyük bir hayal kırıklığıyla, artık TBMM adına hiçbir faaliyette bulunmayacağını söylemesine rağmen bundan sonraki faaliyetleri hakkında bilgi vermekten de vazgeçmemiştir (Baykal, 1989: 386 vd.). Bu hareketle Cemal Paşa, vatanın kaderini tayin noktasında belki büyük bir adım olabilecek bu meşakkatli yürüyüşün hiçbir şekilde rekabet ve çekişmeye götürülemez kadar kutsi olduğunu gösterirken bunu sadece kendi nam ve hesabına yapmadığını da ispatlar niteliktedir.

Afganları, Sovyet çıkarlarıyla da örtüşür şekilde İngilizlere karşı örgütlenme düşüncesiyle yola çıkan Cemal Paşa, Afganistan topraklarından Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 14 Eylül 1920 tarihli mektubunda “*Şarkta yapmak istediğim işlerde muvaffak olabilirsem İngiliz dostlarımızın başına bela olacağıma ve sizin yükünüzü hafifleteceğime eminim.*” derken, 29 Eylül 1920 tarihli “*İslâm'ın talih yıldızı Doğu'dan doğmak üzeredir.*” diye başlayan mektupta ise Afganistan'a gelişinin Emir tarafından iyi karşılandığı ve Kâbil'e davet edildiğini söylemiştir (Baykal, 1989: 400 vd.). Böylece Cemal Paşa, vatanın ve tabii ki İslâm coğrafyasının geleceği adına olgunlaştırdığı fikirlerini sahada gerçekleştirebilmek gayesiyle önemli bir adım atmıştır.

Cemal Paşa, Kâbil'de Amanullah Han ile gerçekleştirdiği görüşmede şunları söylemiştir:

Ben size muntazam bir ordu ve asri bir hükümet kuracağım. Size beynelmilel âlemin ufuklarını açacağım. Bunun için sizden on para istemiyorum. Siz terakki ve teceddütperver bir emirsiniz. Her yerde böyle bir inkılâp yapmak isteyenlerin başına bin türlü müşkilat çıkarırlar. Siz

isteyen Cemal Paşa, bunlardan birinin süvari, üçünün piyade, ikisinin topçu, birinin istihkâm, birinin telsizci, birinin doktor olmasını, teğmenlere ayda 500, yüzbaşılara 800, binbaşıya 1000 ruble maaş verilmesini ister. (Sarıhan, 2002: 72).

19 Cemal Paşa'nın kaleme aldığı 11 Temmuz 1920 tarihli mektup için bkz., (Yalçın, 2002: 348-350).

karşınıza çıkacak müşkilatı Türk subaylarının eliyle tensik ve tanzim edilecek ordunuza dayanarak yeneceksiniz. Bana itimat ederseniz muvaffak olursunuz. (Artuç, 2008: 353).

Cemal Paşa, burada Afganistan'ın içinde bulunduğu tabloyu çizerken aynı zamanda Türk subayların büyük bir kararlılıkla gerçekleştireceği askerî islahatların önemini vurgulaması, Amanullah Han'ı etkilemiş olmalı ki Afgan ordusunun düzenlenmesi görevini kendisine vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa, yazılan mektuplara cevap niteliğinde 11 Ekim 1920 tarihli mektubunda Afganistan'da orduyu düzenlemek ve ciddi milli teşkilat oluşturmanın lüzumunun kendisi tarafından da takdir edildiğini, her türlü yardımın yapılmasını canı gönülden istediğini ancak Anadolu'ya geçen subayların ihtiyaca ancak yettiğini ve şu an için subay gönderilemeyeceğini söylediye de sonrasında Fevzi Paşa'ya 21 Aralık 1920 tarihli talimatında:

Savunma ve maliyemiz icabları ile uygun olduğu takdirde Afgan ordusunu düzenlemek için bir subay heyetinin gönderilmesini çok önemli ve gerekli görmekte olduğunu bildiriyor, bunun gelecekte Anadolu üzerine çöken ağır yükü hafifletmeye yarayabileceği gibi icap ettiği anda anavatanı harp galesinden korumak ve İngilizleri daha uzaklarda meşgul etmek için bir vasita elde edilmiş olacağını bildirmekteydi (Sarıhan, 2002: 73; Saray, 1995: 37).

Bu verilen karar, vatanın karanlığa sürüklendiği bu zor günlerde büyük bir fedakarlık olarak görülmeliydi. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, vatan savunmasına destek olabilecek bir eğitimli subayın dahi bu süreçte hayati bir öneme sahip olduğunun bilincindeydi. Üretilen bu söylemler vatanın geleceği adına iki Türk paşasının fikirlerinin örtüştüğünü gösteren en büyük delildir.

Aslında Mustafa Kemal Paşa, panislamizm düşüncesinden temel alarak Ortadoğu coğrafyasında gerçekleştirilecek “*milli harekâtı*” mantıklı bulmasına rağmen Enver ve Cemal Paşaların panislamizm söylemini çokça kullanmaları sebebiyle destek alabileceğini düşündüğü Rusya ile ilişkilerin bozabileceğini ve bunun da Anadolu'daki milli mücadeleyi

etkilemesinden çekiniyordu.²⁰ Bunlar Mustafa Kemal Paşa'nın tedbirli davranıp Cemal Paşa'nın isteklerini ağırdan almasının sebebinin açıkladığı gibi “*milli harekâtta*” gerçek amacının Anadolu'nun bağımsızlığı olduğunu da açıklar nitelikteydi.²¹

Bu istikamette çalışmalarına başlayan Cemal Paşa, yanında getirdiği on altı subayla beraber bir “*örnek alay*” kurmuş ve bu birliğin kumanda heyetini ise sadece Türk subaylardan oluşturmuştur. Askerin ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla kurdurduğu top-tüfek fabrikasına dair yeni gelişmeleri ise Almanya'nın yakından takibi ve desteğiyle karşılamıştır. Cemal Paşa, eğitimde devamlılığı ve kalıcılığı sağlama maksadıyla bir subay okulu açarken bunun alt yapısını oluşturmak adına Rusya'dan matbaa malzemesi olarak askerî bülten çıkarttırmış ve yine bu amaçla tercüme bürosu açtırarak, askerî konulardaki değerli kitapları Afgan lisanına çevirtme yoluna gitmiştir. Askerî düzenlemelerin yanı sıra bütçe kanunu ve kabine teşkilatında yeni düzenlemelere gidilmesini sağlamıştır. Afganistan'ı güçlü İslâm ülkeleri arasına katmayı

20 Mustafa Kemal Paşa'nın Enver Paşa'ya gönderdiği 4 Ekim 1920 tarihli mektupta yol haritasını şöyle çizmektedir: “... *Türkistan, Afganistan ve Acemistan (İran) gibi İslâm ülkelerinde ürünleri şimdilik embriyon durumunda bulunan ulusal hareketin birleştirilmesi ve düzenlenmesinde yapılacak çalışmaların ve bunda kılavuz alınacak düşüncelerin Rusları kuşkuya ve kaygıya yöneltmemesi için Panislamizm biçiminde gösterilmesinden çekinilmesi amaca da uygun olacağı için İslâm ve İslâm olmayan bütün Doğu uluslarını çiftlik hayvanları durumuna indirmek isteyen İngiltere baskılarına karşı insanca varlığı koruma, hak ve bağımsızlık alma savaşımı biçiminde gösterilmesine özellikle özen ve önem verilmeli ...*” (Onar, 1995: 261); Mustafa Kemal Paşa, Fransız gazeteci B. Georges-Gaulis ile görüşmesi ve söyledikleri: “... *Ben Panislâmist değilim. Biz Türküz; hepsi o kadar. İyi müslümanlar olarak kalmak bize yeter. Asya için olduğu gibi Avrupa için de töremiz aynıdır. Dostlarımız olacaktır, tam bağımsızlığımızı koruyacağız...*” (Kocatürk, 2007: 271); Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu coğrafyasında takip ettiği panislamist politika hakkında bkz., (Karacan, 2020: 285-306).

21 Mustafa Kemal Paşa, Panislamizm düşüncesinin gizlenmesi gerektiğini söylemesine rağmen Enver Paşa'nın bunu önemsemeyerek aynı söylemde devam etmesi üzerine kendisiyle ilişkisini bitirdiği gibi Cemal Paşa'nın da uzaklaşmasını isteyecektir. Bu konu Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği 26 Kasım 1921 tarihli telgrafta şöyle açıklanmıştır: “... *Cemal Paşa, şimdiye kadar gösterdiği dürüst harekette devam ederse kendisini takviye edeceğiz. Her halde Enver Paşa ve saire ile alakasını katemelidir. Bunları benim tarafımdan açıkça kendisine söyleyiniz...*” (Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, 1991: 441-442).

amaçlayan Cemal Paşa'nın ansızın öldürülmesi, ortaya konan bu fikrin takip edilmesini engellemeyecek; bilâkis kendisinden sonra gelecek Türk subaylarının çalışmalarıyla beraber artarak devam edecektir (Artuç, 2008: 353).²² Cemal Paşa'nın İslâm coğrafyasındaki birliği sağlama adına gösterdiği mücadele sonrası kendi sömürgelerine olan tehditi gören İngiltere, gerçekten huzursuz olmuş olmalı ki bölgedeki askerî ve siyasi faaliyetlerini arttırırken Anadolu'daki hareket sahasından ise tasarruf etmek durumunda kalmıştır.²³

İstiklâl mücadelesinden ötürü, yardım taleplerinin resmî olarak değerlendirip değerlendirmedeği hususunda net bir bilgi mevcut değildi. Ancak 1 Mart 1921 tarihli Türk-Afgan antlaşması gereği Türkiye Afganistan'a öğretmen ve subay göndermeyi taahhüt etmişti.²⁴ Amanullah Han'ın gönderdiği ilk mektuba karşılık yazıldığı düşünülen Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1921 tarihli mektubunda (Şimşir, 1993: 644), Afganistan'a Türk elçilik heyetiyle beraber uzmanlar ve öğretmenlerden oluşan bir askerî heyetin de gönderileceği bildirildi. Ancak Amanullah Han'ın, bir yandan Afgan ordusunu düzenlemek için askerî heyet talep etmesi diğer yandan Türk subaylarının yönetime el koyabilecekleri endişesiyle Cemal Paşa'nın kurduğu "örnek alayı" dağıtması hoş karşılanmamıştı. Buna rağmen, Mustafa Kemal Paşa sözünü tutarak 1922 yazında Afganistan'a bir grup subay gönderecekti (Şimşir, 2002: 357).²⁵

22 Cemal Paşa, 21 Temmuz 1922'de Tiflis'te bulunduğu sırada iki yaveriyle birlikte Ermenilerin suikastına uğrayarak öldürülmüştür (Şimşir, 2002: 53); Hüseyin Cahit Yalçın'ın bu konuyu şöyle açıklamıştır: "Cemal Paşa'yı Tiflis'te Ermeni kurşunları yere sermiş denildi. Aklımın almadığı bu cinayetin acısını, Lasusanne Konferansı esnasında Sovyet Hariciye Nazırı Çiçerin karşısında hatırladım. Ona ilk sualim: Cemal Paşa'yı siz öldürmüşsünüz? Demek oldu. Çiçerin yüzünün hiçbir çizgisi titremeden bu sualimi dinledi. Sakin bir diplomat tavrıyla cinayeti yapanların Ermeni olduklarını ve cezalarını bulduklarını temin etti." (Yalçın, 2001: 54).

23 Cemal Paşa'nın faaliyetlerinin amacına ulaşarak İngiltere'yi ne kadar zor durumda bıraktığı, Şekip Arslan'ın Londra'da otelde bulunduğu sırada İngiliz generelinin duyduğu şu sözlerde gizlidir: "Müjde! Cemal'in öldürüldüğü kesinlik kazanmıştır. Yakında Enver'in de ona katılmasını umalım!" (Arslan, 2004: 75).

24 Ayrıntılı bilgi için bkz. (Atatürk'ün Millî Dış Politikası I, 1981: 529 vd.; Soysal, 1989: 25 vd.).

25 Bu tepkinin altında yatan sebep Mahmud Tarzi'nin İngiliz yanlısı tutumu ve söylemleriyle Amanullah Han'ı etkilemesidir. Cemal Paşa, Amanullah Han'ın

Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti²⁶ esnasında gerçekleştirdiği Türk-Afgan Antlaşması (1928)²⁷ gereği Afganistan'a aynı yıl içinde önemli bir Türk askerî heyeti gönderilmişti. Ancak bu heyet, ülkede çıkan ayaklanma sonucunda Amanullah'ın tahtı bırakıp kaçmasıyla yararlı bir iş yapamadan geri dönmek zorunda kalmıştır. Yine Zahir Şah döneminde Afganistan Savunma Bakanı olan Şah Mahmud'un 16 Ekim 1936'da gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde Afganistan'a bir Türk askerî heyeti gönderilmesi istenmiş ve bu talebin karşılanması kabul edilmişti. Anlaşılacağı üzere Türkiye, Afganistan'ın isteklerini geri çevirmemiş ve bu gerçekleştirilen yardımlar uzun yıllar sürmüştür (Saray, 2010: 118).²⁸ Bu yardımlar askeri, eğitim ve sağlık alanındaki nitelikli uzmanların Kâbil'e gönderilmesi şeklinde olduğu gibi Afgan öğrencilere Türkiye'de eğitim verilmesi şeklinde de gerçekleştirilmiştir.

3. Türkiye'den Afganistan'a Gönderilen Uzmanlar

3.1. Afganistan'a Gönderilen Askeri Uzmanlar

Mücadelenin eksik olmadığı bir coğrafya olan Afganistan, kabile toplumu şeklindeki yapılanmanın bir neticesi olarak savaşlarda alınan başarısız sonuçlar ve gözle görülür seviye farkı, askerî alanda ıslahat gerekliliğini göstermiştir. Şir Ali Han zamanında kısmen başlayan askerî, siyasi ve sosyal ıslahatların Habibullah Han tarafından devam ettirildiği, Amanullah Han zamanında ise keskin bir yola girdiğini

huzuruna çıkararak: “Biz sizi İslâm'ın seyf-i meslûhu (soyulmuş kılıcı) durumuna getirmek istiyoruz. Hâlbuki siz ancak ordunun mükemmeliyeti ile keskin bir kılıç olabilirsiniz. Fakat bugün keskin bir kılıç değil, hatta kılıç halinde dövülmemiş ve henüz ilk çekici bile yememiş bir çelik parçasından başka bir şey değilsiniz... Siz bu orduyu ancak Türk subaylarıyla düzeltir ve yetiştirebilirsiniz. Hâlbuki Türk subayları İngilizlerle müttefik olan bir Afgan ordusunda hizmet etmeyi vatana ve dine hiyanet sayarlar” diyerek kendisini tekrar safına çekmeyi başarmıştır (Şimşir, 2002: 51).

- 26 Amanullah Han'ın Türkiye'deki ıslahat hareketlerini yakından gözlemlemek adına gerçekleştirdiği 25 Mayıs 1928 tarihli Türkiye gezisi hakkında geniş bilgi için bkz., (Ayın Tarihi, 1928: 3367-3386; Akbaş, 2008: 313 vd.).
- 27 Türkiye ve Afganistan Muhadenet ve Teşrik-i Mesai Muahedenamesi için bkz., (DABCA, 30.10.0.0, 731/5; Yazıcı, 1982: 26 vd.).
- 28 Şah Mahmud Han'ın Ankara'ya ziyaretinin amacı, Afganistan'a büyük bir elçi gönderilmesini rica etmek ayrıca subay, öğretmen ve doktor talebidir (DABCA, 30.10.0.0, 733/4).

söyleyebiliriz. Böylece Cumhuriyet'in ilanından önce başlayan Türk askerî yardımı, Cumhuriyet'in ilanından sonra daha planlı ve programlı bir şekilde yürütülmüştür.

Türkiye, Afganistan'ın ihtiyaç duyduğu eğitimli kadroyu oluşturmak adına büyük çaba göstermiş, bu maksatla da Afganistan'a birçok uzman personel göndermiştir. Bu bağlamda 1922'de Kâbil Büyükelçiliği'ne tayin edilen Fahrettin Türkkân Paşa²⁹ ile beraber bir subay heyetinin gönderilmesine karar verilmiştir (DABCA, 30.18.1.1, 50/11). Kâbil'de 1926'da açılmış olan İhtiyat-ı Zabitan Mektebi'nde öğretmen olarak görev almak üzere gönderilen beş subaya isimleri açıklanmamak üzere siyasi pasaport verilmiştir (DABCA, 30.18.1.1, 20/16). Afganistan'ın askerî ve idari anlamda yukarıdaki stratejik ilişkiler bağlamında ilgili kurumlarının düzenlenmesi, reforme edilmesi büyük bir önem arz etmiştir. Bu dönemde 1927 tarihli arşiv belgesi gereğince Beşinci Kolordu Komutanı Ferik Naci Eldeniz Paşa Afganistan Hükümeti Harbiye Vezareti Müsteşarlığı'na getirilmiş, kendisinden boşalan kadroya ise Dokuzuncu Kolordu Komutanı Ferik Asım Paşa'nın tayin edilmesi kararlaştırılmıştı (DABCA, 30.11.1.0, 29/18; DABCA, 30.11.1.0, 36/7). Bu reform çalışmaları sonucu oluşturulan eğitim kurumlarında, Afganistan'ın idari ve siyasi yönetiminde etkin olacak isimler yetiştirilirken bir nevi Afganistan'ın kaderi tayin edilmiştir. Bu isimlerden birisi olan Kral Amanullah Han, babası Habibullah Han tarafından bir Türk subayının yardımıyla açılan Harp Okulu'nda eğitim görmüştür.

Afganistan'ın askerî ve idari anlayışını şekillendiren bu konuda Afganistan Erkan-ı Harbiye-i Umumiyye Riyaseti'nde her iki hükümetçe görev alması onaylanan Kâzım Orbay Paşa'nın başkanlığında Alb. Hidayet, Alb. Nuri, Alb. Reşit, Alb. Cemil, Alb. Muharrem, Bnb. İzzet, Bnb. Halim, Yzb. Reşit, Yzb. Kazım beylerden oluşan askerî uzmanlar heyeti 21 Ekim 1928 tarihinde Afgan askerî teşkilatını ıslahı adına yine aynı amaç doğrultusunda Afganistan'a gönderilmiştir (Saray, 2010: 118; Korkmaz, 2002: 210).

29 Ömer Fahrettin Türkkân Paşa'nın özgeçmişi hakkında bkz., (Genelkurmay Başkanlığı, 2004: s.33).

Türkiye, 1932 yılında Afgan ordusuna memur edilen Türk subayların özlük haklarını düzenlemek ve sonradan gelecek uzmanları da teşvik etmek adına kanun lahiyası vermiştir. Buradaki Türk subayların aynen Türk ordusuna hizmet etmiş gibi kabul edileceği ve Türk ordusu kadrosunda gösterileceği bunun yanı sıra subayların Türk ordusundaki rütbelerinin kıta hizmeti olduğu, Afganistan ordusunda ise fiilen bir Türk kolordu kumandanlığı vazifesi üstlenecekleri söylenmiştir. Yine bu subayların Türk Hükümeti'nden değil Afgan hükümetinden ödenek alacakları ifade edilmiştir ki (DABCA, 30.10.0.0, 119/18) bunlardan biri de Meki Hamdi Bey adındaki Türk subayı idi (DABCA, 30.10.0.0, 733/2).

Afganistan Hükümeti, 1935 yılı itibariyle Kâbil büyükelçimiz Memduh Şevket Esendal vasıtasıyla Harbiye Mektebi'nde eğitim vermek adına Türkiye'den biri süvari öğretmeni olmak üzere üç subay istemiştir. Büyükelçimiz yazısından iki önemli noktayı işaret etmektedir ki birincisi Afganistan Hükümeti'nin, Harbiye Okulu ve Tıp Fakültesi'nde eğitim vermek için sadece Türk subayları düşünmesi ikincisi ise bizim düzeltilmesi güç olan Afgan ordusunun işlerine şimdilik karışmayarak yalnız Harbiye Mektebi'nde çalışmamızın daha doğru olacağı konularıydı (DABCA, 30.10.0.0, 444/2). Arkasından 1937'de bu düşünceyle doğru orantılı olarak İngiliz büyükelçisi Sir Percy Loraine'in de belirttiği gibi Afganistan Harbiye Mektebi'nde ders vermek ve subay yetiştirmek üzere on bir subayın siyasal pasaportlarının çıkarılmasına müteakip gönderilmeleri kararlaştırılmıştır (DABCA, 30.18.1.2, 14/9; Şimşir, 2002: 378). Bu gidenlerden birisinin ise Topçu Tğm. Zafer Hasan olduğunu söylememiz yanlış olmaz (DABCA, 30.18.1.2, 30/5).

Kâbil Büyükelçiliğimiz tarafından gönderilen 1937 tarihli raporda Afganistan'da görev yapan Türk mütahassslarımızın elinde bulunan işler listelenmiştir. Rapora göre toplam otuz sekiz kişi içerisinde on iki subay ve on yedi doktor önemli bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Büyükelçimiz Esendal'ın söylediği üzere elde bulunan bu işlerin hepsini başarabildiğimizi, bu işlerin içinde en düzgün gidenin askerlik konulu yardımlar olduğu ancak sağlık yardımlarının da bir o kadar düzenli yürüdüğüdür (DABCA, 30.10.0.0, 733/26).

Dünyada yükselmekte olan savaş tehditiyle beraber II. Dünya Harbi'nin başlama olasılığına karşı, ülkemizde ilan edilecek seferberlik durumunda şarktaki nüfuzumuzun tek dayanağı konumunda olan subay ve mütahassıslarımızın geri çağrılmalarının, Afganistan'da başarılı işleri durduracağı düşüncesiyle buldukları yerlerde vazifelerinin devamına karar verilmiştir (DABCA, 30.10.0.0, 444/6). Bunu kanıtlar şekilinde; 1939'da P. Yzb. Hüsnü Beril, 1940'da Vet. Yb. Hilmi Gizer, 1941'de Top. Yb. Cevdet Erman, Vet. Yb. Mergup Dincel, J. Bnb. Zeki Tavman, Bnb. Refik Aslan, Sv. BnbNecati Zileli, J. Yzb. Muhtar Mete, 1942'de ise Kur. Bnb. Mustafa Savaşkan, Kur. Bnb. Etem Baransü ve Nalbantbaşı Yzb. Bekir Sıtkı Çakmak ayrıca Haritacı Yzb. Reşit Oskay, Yzb. İlhami Özman ve P. Yzb. Zeyyad Koval'da Afganistan'da değişik alanlarda görevlendirilmişlerdir (DBA, Afganistan Fonu, 36, 160, 9).

Böylece 1942 yılına gelindiğinde Afganistan Yüksek Kumanda Kursu'nda çalıştırılmak üzere iki kurmay subay istenmiştir. Bunlardan birinin önceden Afganistan Harbiye Mektebi Muallimliği yapmış olan Kur. Yb. Hilmi Erbuğ olması istense de bu kabul edilmeyerek başka iki subay gönderilirken (DABCA, 30.10.0.0, 734/11), Kâbil Askerî Lisesi'ne ise matematik, fizik, kimya ve coğrafya branşlarında çalıştırılmak üzere beş subay gönderilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 74/16). Talim heyetine dâhil edilen Kur. Alb. Hamdi Turgay ve Kur. Bnb. Nizamettin Oktay yerine Kur. Alb. Remzi Atasü ve Kur. Bnb. Sadettin Süataç'ın 1944 yılında Afganistan'a gönderilmiştir (DABCA, 30.10.0.0, 311/8).

Ayrıca belirli zamanlarda Afganistan ordusunda eğitim veren Türk subaylar şunlardır: Korg. İskender, Korg. Tevfik Öge,³⁰ Tümğ. Cevat Remzi, P. Alb. Nuri Pamir,³¹ Topçu Alb. Cevat, Lv. Alb. Sezai Dora, Lv. Alb. Tevfik Ataseren, Kur. Yb. Eşref Akıncı, Kur. Yb. Namık Kemal Ersun, Kur. Yb. Sabahi Özden, P. Yb. Mücteba Özden, Hrt. Yb. Raşit Oskay, Lv. Yb. Raşit Özçeri, Lv. Yb. Muzaffer Yener, Lv. Yb. Cevdet Kaya, Lv. Yb. Mithat Ozan, Kim. Yb. Hayrettin Şakir Uras, Kim. Yb. Ahmet Şevket

30 Korg. Tevfik Öge'nin özlük dosyası hakkında bkz., (MSB Arşivi, Safahat Belgesi, 320-67).

31 P. Alb. Nuri Pamir'in özlük dosyası hakkında bkz., (MSB Arşivi, Safahat Belgesi, 337-123).

Elman, Ord. Yb. Sebahattin, Ord. Yb. Cemal, Kur. Bnb. Muhlis Nedas, Kur. Bnb. Sahir Erman, Kur. Bnb. Fuat Doğu, Kur. Bnb. Yusuf Ertan, Kur. Bnb. Ziya Önde, Kur. Bnb. Sadettin Suataç, P. Bnb. Server Erer, P. Bnb. Enver Tok, P. Bnb. Naci, P. Bnb. Zafer Hasan, P. Bnb. Mekkih, Lv. Bnb. Celal Başol, Lv. Bnb. Vahdettin Gürbüz, Lv. Bnb. Şükrü Ekok, Lv. Bnb. Necmettin Ergunsu, Lv. Bnb. Necdet Bil, Lv. Bnb. Hasan Görmüş, Lv. Bnb. Ziya Ağızkalı Lv. Bnb. Ferdi Güneli, Lv. Bnb. Hulusi Karagülle, Kim. Bnb. Necdet Tunalı, Dr. Kim. Bnb. Abidin Gürler, Yük. Müh. İsmail Yücel, Yük. Müh. Faruk Abacıoğlu (Genelkurmay Başkanlığı, 2009: 128-129).³² Belirli zaman dilimlerinde gönderilen bu Türk subaylar Afganistan'da önemli çalışmalara imza atarken, aynı zamanda Afganlıların güven ve takdirini kazanmışlardır.

3.2. Afganistan'a Gönderilen Eğitimci Uzmanlar

Türkiye'nin eğitim odaklı yaptığı yardımlar; Afganistan'a öğretmen gönderilmesi, ülkemize gelen Afgan öğrencilerin ise eğitim ve öğretimi noktasında olmuştur. Afganistan'da kalkınmanın ilk adımının eğitimle ve eğitilmiş elemanın varlığıyla olabileceği inancından hareketle, Habibullah Han'ın saltanatı zamanında orta dereceli yeni okullar açılmaya başlanmıştır. Şöyle ki 1904'te Habibiye Lisesi ve 1907'de bir askerî lise açıldığı gibi Amanullah Han zamanında da Armaniya ve Armani adlı iki modern lise daha açılmıştır. Bunun yanında Kâbil'de kurulan ilk fakültenin ise 1932 yılı itibarıyla, Nadir Şah zamanında buraya gelmiş bulunan Türk uzman ve profesörler tarafından açılmıştır (Şimşir, 2002: 378).

Kurulan bu eğitim müesseselerinde, Afganistan'ın geleceğine yön verecek olan öğrencilerin yetiştirilmesi ancak çağdaş dünyayı yakından takip eden nitelikli öğretmenlerin varlığıyla sağlanabilirdi. Bu inançla Afganistan Hükümeti, okullarda ders vermeleri amacıyla Türkiye'den

32 Askerî Talim Heyeti'nde bulunan Tümğ. Tevfik Öge, P. Bnb. Nuri Pamir, P.Yb. Enver Tok, Lv.Yzb. Celal Başol, Lv.Yzb. Raşit Özçeri, Lv.Yzb. Vahdettin Gürbüz'ün eşleri ve çocuklarıyla Afgan ordusunda görev almak üzere gönderildiklerini belgelerden net bir şekilde çıkarmaktayız. (DBA, Afganistan, 36, 160, 9).

ilk olarak Türkçe ve Ruhiyyat öğretmeni istemekle işe başlamıştır.³³ Bu talepler Türkiye Hükümeti tarafından memnuniyetle karşılanıp 1928'de Ruhiyyat öğretmeni, telgrafçı ve bir de mütehasıs gönderilirken iki zabıta mütehasısının da sonradan gönderileceği kendilerine bildirilmiştir (Korkmaz, 2002: 212). Türkiye Hükümeti tarafından, Ekim 1922'de Hasan Vasfi Menteş, 1926'da ise Emin Ali Çavlı Afganistan Maarif Vezareti Müşavirliği görevini üstlenmek üzere gönderilmişlerdir (Çankaya, 1968: 1126-1268). Ayrıca Afganistan Hükümeti yetkilerinin Türkiye gezileri esnasında bilgi ve tecrübelerinden istifade edebileceklerine inanarak Türkiye'den talep ettikleri uzmanlardan Kemal Atıf Bey'e de 1932 yılı itibarıyla izin verilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 70/18).

Afganistan Hükümeti'nin hizmetinde 1936-1942 yılları arasında bulunmuş olan Prof. Mehmet Ali Fuat Dağpınar, Kâbil'e Dışişleri Hukuk Müşaviri olarak ayak basarken ülkenin içinde bulunduğu durumun da farkındalığıyla yapılacak yeniliklerin sistemli ve engelsiz bir şekilde yürütülebilmesi için idari bir kadroya ihtiyaç olduğu sonucuna varmıştır. Bu kadronun ise ancak bizdeki gibi bir Mülkiye Mektebi'nin kurulmasıyla gerçekleştirilebileceğine inanmıştır. Dağpınar, başlangıçta idareci yetiştirme amacıyla kurulmak istenen bu mektebin bina, maddi sıkıntılar, öğretmen ihtiyacı ve öğrenci yetersizliği gibi zorluklar öne sürülerek hükümet tarafından engellendiğini ancak büyükelçimiz Esendal'ın araya girmesiyle 9 Haziran 1938'te Kâbil Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin kurulmasına izin verildiğini belirtmiştir. Bir milletin makûs talihini değiştirebilecek eğitimli kadroyu yetiştirebilmek adına çalışmalarına kaldığı yerden devam eden Dağpınar, Hukuk Fakültesi'ni de kurarak bu fakültelerin profesör ve dekanlığını yapmıştır. Burada okutulacak kitaplar ise diğer ülkelerden istenirken, öğretmenler ise yerli ve yabancı uzmanlardan seçilmişti. Buradaki Türk uzmanlar Prof. Dr. M. Ali Dağpınar,

33 Büyükelçimiz Memduh Şevket Esendal'ın anlattığı üzere, Kral Zahir Şah'ın Afganistan'daki okullarda yabancı dil olarak yalnızca Türkçe dilinin okutulup öğretilmesine izin verdiğini söylemiştir. Ayrıca; Harbiye Okulu'ndaki subaylarımızın derslerini Türkçe verdiklerini, Türkçe bilen Afgan subaylarının ise bu dersleri Farsçaya çevirdiklerini söylemiştir. Bu yol ile Harbiye okulundaki talebelerin dilimize aşına olduğunu söylemektedir.(DABCA, 30.10.0.0, 733/26).

Prof. Dr. Zühtü Berke, Prof. Dr. Şakir Tural, Kur. Alb. H. Erbuğ ve aslen Türk asıllı olan Dr. Hans Türk'tür. Bundan başka Türkiye'de eğitim görmüş öğrencilerinde içinde bulunduğu Afgan öğretim üyeleri ise Abdülhay Aziz, Mevlevi Nasrullah, Necubullah, Habibullah Tarzi, Fakir Mahmet, Gulam Mehmet, Habibullah, Ahmet Alishah ve İsmail Gaznevi'dir (Dağpınar, 1976: 175-179; Çankaya, 1968: 1832).³⁴

Arşiv kaynaklarından elde ettiğimiz verilere göre tekrar öğretmen talebini 1938 yılı itibariyle görmekteyiz ki Afganistan Harbiye Okulu'nda muhtelif dersler vermek üzere istenilen altı öğretmene ilaveten Kâbil Muallim Mektebi için bir müdür iki öğretmen ve Maarif Vekâleti Vezareti için de bir müşavir gönderilmesine karar verilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 50/1; DABCA, 30.18.1.2, 91/20). Bu müşavirin ise 1939'un ilk ayında gönderilen İsmail Hikmet Ertaylan olması muhtemeldir (DABCA, 30.18.1.2, 114/19).

Ord. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, Kasım 1939'da Afganistan'a gönderilirken burada Afganistan Maarif Nezareti Müşavirliği'ne getirildi. Şahsi teşebbüsü ile Kâbil'de bir Gece Üniversitesi açtırırken ayrıca ilkokuldan üniversiteye kadar her kademedeki öğretim kurumlarının programlarını hazırlamıştır (Çankaya, 1968: 1425). Ord. Prof. Edhem Menemencioğlu ise hükümetimiz tarafından 31 Temmuz 1942'de Afganistan Maarif Başmüsavirliği'ne atanmış ve 1951 yılına kadar Afganistan'a hizmet etmiştir. (Çankaya, 1968: 1124; DBA, Afganistan, 36, 160, 9). Afganistan'a görevli olarak giden Türk uzmanlarının çocuklarının eğitim ihtiyacının giderilmesi adına Prof. Dr. Orhan Oğuz, Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurarak Türk sefaretinin içinde bir Türk okulu açılmasını sağlarken bu okulun müdürlüğünü de kendisi üstlenmiştir (Genelkurmay Başkanlığı, 2009: 71).

Türkiye Hükümeti tarafından 1941 yılında matematik öğretmeni Fuat Arsan ve 1943 yılında fizik öğretmeni Rıfat Bayer Afganistan'a gönderilmiştir (DBA, Afganistan, 36, 160, 9). Yine aynı yıl üç öğretmen ile top

34 Prof. Dr. Abdülhay Aziz, Paris Siyasal Bilgiler Okulundan mezun bir iktisatçıdır. Afganistan'da üniversitede iktisat dersleri vermiş, bir müddet fakültenin başkanlığını yürütmüş, daha sonra Plan Vezirliği yapmıştır (Genelkurmay Başkanlığı, 2009: 71).

fakültesinde çalışmak üzere bir öğretmenin Afganistan'a gönderilmesine izin verilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 80/18). Resim öğretmeni Nusret Karaca'nın, aylığı ödenmek koşuluyla Afganistan Hükümeti'nin emrinde çalışmasına 1944 yılı itibariyle izin verilmiş ve sonrasında bu izin iki yıl uzatılmıştır (DABCA, 30.18.1.2, 69/2; DABCA, 30.18.1.2, 38/8). Türkiye Hükümeti tarafından 1945-1953 yılları arasında Kâbil'de öğretmenlik yapmak üzere gönderilen İstanbul Erkek Lisesi fizik öğretmeni Ali Hikmet Tungay, Galatasaray Lisesi tarih ve coğrafya öğretmeni Muhittin Sandıkçıoğlu, İstanbul Erkek Lisesi tabiiye öğretmeni Gani Kuturman ve Gazi Eğitim Enstitüsü beden eğitimi öğretmeni Hasan Örengil'in görev sürelerinin uzatılması uygun görülürken, (DABCA, 30.18.1.2, 105/15; DABCA, 30.18.1.2, 46/16; DABCA, 30.18.1.2, 89/12; DABCA, 30.18.1.2, 90/14) adları açıklanmamak üzere dört öğretmenin ise iki yıl süre ile Afganistan'da vazife almalarına izin verilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 7/13). Prof. Dr. Atıf Akgüç ise hükümetimizce 1951 yılında Afganistan'a gönderilmiştir. Kâbil'de hukuk profesörlüğü görevini yerine getirmesine mütekip 1955'te yurda dönmüştür (Çankaya, 1968: 1115). Bu veriler bize modern Afganistan'ın tesisi noktasında Türk Hükümeti'nin bütün imkânlarını kullanarak nitelikli uzmanlarını bu İslâm coğrafyasına gönderdiğini ve uzmanların da burada kendi milletine hizmet ediyor duygusuyla çalışmalarını icra ettiklerini göstermektedir.

3.3. Afganistan'a Gönderilen Sağlıkçı Uzmanlar

Afganistan'a gönderilen subay, öğretmen ve doktorlarımızın kısa zamanda büyük başarılar elde etmesi sonucu Türkiye'den nitelikli uzman konusunda talep her geçen gün artarak devam etmiştir. Türk doktorları Afganistan'a varmadan önce ülkede tababet son derece kötü olup hastaların çoğu Hint menşeli tedavi usulleri ile tedavi ediliyordu. Türkiye'den her branşta gönderilen doktorlarımız tam teşekkülü hastaneler, kimya laboratuvarları, bakteriyoloji kurumları, sağlık okulları ve tıp fakültesi kurarak Afganistan'da çığır açmışlardır (Saray, 2010: 119). Ayrıca Afganistan'da Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay)'nin kurulmasında

Osmanlı Devleti tarafından gönderilen nizamname ve talimetnamele-
rin yardımı olmuştur (Korkmaz, 2002: 217).

Habibullah Han zamanında Münir Bey adında bir askerî doktor-
dan söz edilirse de hakkında fazla malumat yoktur. Daha sonra genç
ve aydın bir doktor olan Fahîmâ Bey, Sultan Abdülhamid zamanında
Mısır'a kaçmış oradan Tarzi Han'ın isteğiyle Afganistan'a gelmiş ve kısa
zamanda burada şöhrete kavuşarak Emir'in doktoru olmuştur. Tıp ve
askerlik eğitimi alanlarında kurulan tesisleri denetlemek amacıyla 1923
yılında TBMM'den bir heyetle beraber, Askerî Sıhhiye Dairesi Şube mü-
dürlerinden Dr. Bnb. Haydar Özak Afganistan'a gönderilmiştir (Özbay,
1976: 297).

Türkiye Hükümeti tarafından Afganistan'da tıp eğitimi vermek için
eğitimci personel görevlendirdiği gibi sadece hastanelerde doktor olarak
çalışacak uzmanlar da gönderilmiştir. Arşiv belgelerine göre ilk görevlen-
dirmeler Op. Dr. Rıfki, bakteriyolog Dr. Rebi Hikmet ve ayniyeye müte-
hassısı olarak Dr. Fuat Bey'in 1927 yılı içinde Afganistan'a gönderilmele-
riyle gerçekleşmiştir (DABCA, 30.18.1.1, 27/17). Ancak edinilen bilgilerde
1922 yılında Afgan Hükümeti'nin isteğiyle Afganistan'da bir tıbbiye
kurmak üzere Cebeci Hastanesi Operatörü Alb. Kâmil Rıfki Urga'nın
(MSB, Safahat, 320-67) görevlendirildiği anlaşılmaktadır (Özbay, 1976:
298). Bunu kanıtlayan 1922 tarihli arşiv belgesinde de Kâbil'e gönderi-
lecek doktor ve kurye ödeneğinin Hariciye bütçesinden, diğer ödenek-
lerinde Müdafaa-i Milliye Bütçesinden ödeneceği söylenmiştir. Böylece
1927 tarihinden önce de Türk doktorların Afganistan'a gönderildiği so-
nucunu rahatlıkla çıkartabiliriz (DABCA, 30.18.1.1, 52/1).

1927 tarihinde gönderilen doktorlar arasında ismi geçen Dr. Rıfki Bey
de kuvvetle muhtemel Afganistan'a gönderilen Prof. Dr. Kâmil Rıfki Urga
olup Ankara'ya dönüşünde yanında yeni doktorlarla tekrar Afganistan'a
döndüğünü söyleyebiliriz. Kâmil Urga on yedi sene Afganistan'da kala-
rak hem kral ailesinin doktorluğunu yapmış hem de 1932'de Kâbil Tıp
Fakültesi'ni kurup oranın ilk dekanı olmuştur.³⁵ Afganistan'da bulunan

35 Kâbil Büyükelçimiz Y. Hikmet Bayur tarafından Dışişleri Bakanlığımıza gönderilen
12 Kasım 1928 tarihli telgrafta, Amanullah Han'ın burnunu Dr. Rıfki Urga tarafından
ameliyat edildiğini bildirmektedir (Şimşir, 1993: 45). Kâbil Büyükelçimiz M. Şevket

Eczacılık Okulu, Erkek Hasta Bakıcı Okulu ve Ebe Okulu yine Türkler tarafından kurulmuş olup Rıfkı Urga tarafından ise okulların bütün ana binaları ile bir öğrenci yurdu inşa ettirilmiştir. Afganlılar Rıfkı Urga'ya duydukları sevgiyi kendisini çeşitli madalyalarla ödüllendirerek gösterdikleri gibi adını verdikleri bir sanatoryum yaptırıp giriş kapısının bir tarafına Türk diğer tarafına Afgan armaları koymak suretiyle de göstermişlerdir. (Genelkurmay Başkanlığı, 2009: 72).

Rıfkı Bey, fakültenin öğretim üyeliğine İstanbul Tıp Fakültesi'nin 1933'te kadro dışı bıraktığı cildiye uzmanı Prof. Dr. Hasan Reşat Sığındım ve Kimyacı Prof. Dr. Ömer Şevket Öncel'i getirmiştir. Zühtü Berke ve Halil Beylerde profesörlük payesiyle göreve alınmışlardır. Rıfkı Bey Anatomi, Ömer Şevket Bey Kimya, Zühtü Berke Bakteriyoloji, Halil Bey Anatomi-Patoloji, Opr. Nuri Mesen Cerrahi ve Topografik Anatomi, Hasan Reşat Bey Fakülte Dekanlığı ile Fizyoloji, Dr. Saip Ragıp Atademir Bey Biokimya, Dr. Ömer Derman Cildiye, Dr. Rebi Barkın Dâhiliye, Dr. Fuat İsmail Togar Göz, Nevzat Eşref psikiyatri ve Nöroloji'ye memur edilmişlerdir (Özbay, 1976: 298).³⁶

Dr. Celâl Faik Bey'in Afganistan Mülki hastanesinde dış doktoru olarak, Fatma Besime Hanım'ın ise Kadın Hastanesi'nde ebe olarak 1932 yılı itibariyle görev yaptıkları bilinmektedir (DABCA, 30.10.0.0, 733/2). Akıl ve sinir hastalıkları uzmanı olarak Dr. Nevzat Eşref, 1935 yılında Afganistan'a görev yapmak üzere gönderilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 1/12). Afgan Hükümetince Kâbil Tıp Fakültesi Tababeti Adliye ve

Esendal kızına yazmış olduğu 19 Aralık 1938 tarihli mektupta Afganistan'a yeni doktorların geldiğinden bahsetmiştir (Esendal, 2001: 222).

36 Afganistan Mülkiye Mektebi'nin açılışı olan 4 Ekim 1938 günü burada akademisyen olarak göreve başlamış olan Prof. Dr. Zühtü Berke aynı zamanda modern bir bakteriyolojihane kurmuş ve oranın idaresini üstlenmiştir (Genelkurmay Başkanlığı, 2009: 71).; Arşiv belgelerinden anıldığı üzere Dr. Zühtü Berke 1935 tarihinde göreve başlamış ve 1943 yılında biten mukavelesini henüz yenilememiştir. Dr. Fuat İsmail Togar, 1927 tarihinde başladığı göreve takribi on yedi yıl sürdürmüştür. Dr. Ömer Derman ise 1937 tarihinde başladığı görevi takribi yedi yıl sürdürmüştür (DBA, Afganistan, 36, 160, 9).; Kâbil Tıp Fakültesi'nde hayati ve tıbbi kimya dersi vermek üzere Afganistan hizmetine girmek isteyen İstanbul Tıp Fakültesi Kimya Doçenti Dr. Saip Ragıp Atademir'e izin verildiğini gösteren belge için bkz., (DABCA, 30.18.1.2, 41/3).

Ruhiye profesörlüğünde çalıştırılması istenilen Samsun Adli Tabibi Dr. Şakir Tural'ın Hükümetimizce 1937 yılında gönderilmesine karar verilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 38/13). Yine aynı yıl içerisinde Gaziantep Memleket Hastanesi Dâhiliye Mütihazası Dr. Tahsin Tolga'nın Kandahar Hastanesi'nde çalışmasına izin verildiği gibi üç doktorun daha gönderilmesi kararlaştırılmıştır (DABCA, 30.18.1.2, 38/14; DABCA, 30.10.0.0, 733/23). Eczacı Salahettin Tandal ve Bakteriyoloji uzmanı Akif Keçeli Bey'lerin de Afganistan'da önemli görevler üstlendiklerini görüyoruz (DBA, Afganistan, 36, 160, 9). Ayrıca Afganistan'ın hizmetinde bulunan Dr. Nuri Kâmil'in çalışmasının devamına karar verilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 72/13).

İstanbul'da serbest hekimlik yapmakta iken Kâbil Tıp Fakültesi dâhili hastalıklar profesörlüğünü kabul ederek Kâbil'e giden Dr. Yakup Çelebi'nin Afgan Hükümeti hizmetine girmesine izin verilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 30/1). Afganistan Hükümetinin talebi üzerine Afganistan'ın Kandahar, Herat, Mezar-ı Şerif vilayetleri memleket hastaneleri baştabipliklerinde çalışmak üzere Çorum Memleket Hastanesi'nde Dr. Fazıl Cengiz, Manisa Beynelmilel Moris Şinasi Hastanesi'nde Dr. Mehmet Reşit Engiz, Ağrı Vilayeti Memleket Hastanesi'nde Dr. Ahmet Asım Koştan ve Ankara Belediye Hastanesi'nde Dr. Raşit Sınırgeçti gibi Dâhili Hastalıklar Mütihazasılarına izin verilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 29/11). Ayrıca Kâbil Üniversitesi'nde çalışmak üzere vazife kabul etmek isteyen Ankara Numune Hastanesi'nde görevli Dr. Faruk İlhan ve Dr. Adnan Atam'ın Afganistan Hükümeti emrinde vazife almalarına izin verilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 98/19).

1936-1937 yıllarında Güney Afganistan'da gerçekleşen ayaklanma sonucunda Zahir Şah, Dr. Zühtü ve Dr. Rebii Bey'lerle bir Hintli doktoru harekete icra eden birliklerin sağlık işlerini incelemeye memur etmişti. Teftiş sonunda Zahir Şah'a sunulan raporda, ordu sağlık teşkilatının başına Harbiye Nezaretine bağlı müşavir bir asker hekimin getirilmesi istenmiştir. Bu göreve Habibullah Han zamanında görevlendirilen Münir Bey'den sonra uzun yıllar kimse verilmemişti. Hasan Reşat Bey'in Haydarpaşa Nümune Hastanesi'nde birlikte çalıştığı asker

hekimlerimizden Patoloji Uzmanı Prof. Dr. Süreyya Tanay Bey'i tavsiyesi Zahir Şah tarafından kabul edilmiştir. Afganistan'a 1939'da gelen Süreyya Bey, Afgan Harbiye Vezirliği sağlık müşaviri aynı zamanda Harp Okulu'nda Hijyen öğretmenliği görevlerini üstlenmiştir. Süreyya Bey, Afganistan'da sağlık teşkilatı tam teşekküllü olmadığından sağlık personelinin yetişmesi için Sıhhiye Zabit (Astsubay) Okulu açmayı lüzumunu görürken aynı zamanda Şah Mahmud Han'ın emri ile bir sağlık okulu yaptırmıştır (Özbay, 1976: 298-299).³⁷

Afganistan'ın önemli merkezlerinde Afgan hekimlerinin görevlendirilmesi düşünülmüşse de bunun için nitelikli eleman eksikliği ve fakültelerdeki öğrencilerin yetersizliği sebebiyle Türk asker hekimlerin, ordunun idare ve teknik işlerinde görevlendirmeleri ve Tıp Fakültesi'nde de vazife alabilmelerini taşıyan bir karar gereği Türk Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'nın onay ve atamaları ile asker tabipler Afganistan'a gelmeye başlamışlardı. Mukavelesini ilk önce yaptıran Nisaiye Uzmanı Yzb. Galip Sabri Göker Bey'di. Sonrasında Opr. Dr. Selami Acar, Bnb. Abidin Agah Enginsoy, Bnb. Taceddin İz, Bnb. Halil Gürün, Yzb. Talip Özdolay, Bnb. Hilmi Özgün, Bnb. Kâmil Kaptanoğlu, Bnb. Tevfik User, Bnb. Necdet Altan, Yb. Hamza Vahit Göğem, Yzb. Şevket Tekman, Bnb. Nureddin Cemil Özel, Bnb. Hayri, Bnb. Sabri Onat ve Eczacı Yzb. Şükrü Bey'ler Afganistan'a gitmişti. Dr. Behçet Üçok, 1927 yılında Kâbil'in iki kilometre uzagından bulunan Bağmana'da yaptırılmış küçük bir askerî hastanede başhekimlik yapmaktadır. Dr. Bnb. Galip Göker ise 1939 yıllarında kurulacak hastane-nin yapılmasında büyük hizmetleri olduğu gibi ilk otopsiyi de gerçekleştirmişti (Özbay, 1976: 299-300).³⁸

37 Dr. Süreyya Tanay Bey, Afganistan'da ki görevine 1939'da başlayıp beş yıl boyunca devam etmiştir (DBA, Afganistan, 36, 160, 9).

38 Cilt Hastalıkları Uzmanı Dr. Bnb. Taceddin İz'in Afganistan'a gönderilemesinin karara bağlandığı belge için bkz., (DABCA, 30.10.0.0, 734/10).; Ayrıca, Bnb. Taceddin İz ile Bnb Galip Göker'in 1942 yılında Bnb. Sabri Onat'ın ise 1941 yılında Afganistan'da göreve başladıklarına dair belge için bkz., (DBA, Afganistan, 36, 160, 9); Aliabad Hastanesi Müdürü Alb. Dr. Kâmil Kaptanoğlu ve Yb. Dr. Selami Acar'ın Afganistan'da vazifelerinin devam ettiğini gösterir belge için bkz., (DABCA, 30.10.0.0, 734/19).

Prof. Dr. Zühtü Berke'nin Kâbil'deki görevine devam etmesine izin verilirken (DABCA, 30.18.1.2, 101/10) röntgen mütehasısı Dr. Nurettin Savcı'nın yerine ise Yozgat Memleket Hastanesi röntgen mütehasısı Dr. Ahmet Talaslı Afganistan'a gönderilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 35/17). Afganistan Harbiye Nezareti emrinde çalıştırılmak üzere istenilen intaniye uzmanı, bakteriyolog ve kimyager subay doktorların bizde de az bulunduğundan gönderilemeyeceği ancak istendiği takdirde diğer branşlarda gönderilebileceği Türkiye Hükümeti tarafından bildirilmiştir (DABCA, 30.10.0.0, 734/13). Neriman Burat ve Uğuz Baz adındaki dişçiler 1942'de başladıkları görevlerini takribi üç yıl sürdürmüşlerdir (DBA, Afganistan, 36, 160, 9). Manisa Emrazı Akliye ve Asabiye Hastanesi Baştabibi Dr. Nuri Rüştü Pasiner ve Erzurum Doğum ve Çocuk Bakımevi Baştabibi Dr. Asım Aral'ın Afgan Hükümeti emrinde görev almalarına izin verilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 9/17). Bu dönemde ayrıca Afganistan Hükümeti'nin doktor ve subay taleplerine on aydan beri cevap verilmediği ve alınan kararlar isteklere artık iki ay zarfında cevap verilmesi için gereken tedbirlerin alınacağı bildirilmiştir (DABCA, 30.10.0.0, 734/14). KBB uzmanı Dr. Sevil Akay ve Sanatoryom uzmanı Dr. Bedri Rukselman Beyler Türk Hükümeti tarafından Afganistan'a gönderilip 1943 tarihinde başladıkları görevi takribi dört yıl sürdürmüşlerdir (DBA, Afganistan, 36, 160, 9). Ankara Numune Hastanesi kadın hastalıkları uzman yardımcısı Dr. Münevver Özdalay'ın Afgan Hükümeti'nde kadın hastalıkları uzmanı olarak görev almasına izin verilmiştir (DABCA, 30.18.1.2, 104/3).

Afgan Tıp Fakültesi'nin kuruluş ve gelişmesinde hizmetleri görülen öğretim görevlilerinin yerine yenileri gelmiş; Adli Tıp hocalığına Dr. Şakir Tural, KBB Servisine Dr. Hikmet Arkun, Fizyoloji ve Farmakolojiye Doç. Dr. Edip Hasan Tümerkan, İç Hastalıklarına Dr. Yakup Çelebi, Nöropsikiyatriye Cevat Zekâi Bil, Cerrahiye Dr. Faruk İlhan, Dâhiliyeye Dr. Adnan Atam, Anatomiye Yb. Hamza Vahit Göğen ve 1942'de vefat eden Zekâi Bey'in yerine askerlikten ayrılmış Nuri Rüştü Pasiner Bey'ler getirilmişlerdir.³⁹ Amanullah Han'ın babası Habibullah Han'ın doktor-

39 Kemal Özbay, a.g.e., s.301; Dr. Hikmet ArkunBey, Afganistan'da ki görevine 1935'de başlayıp takribi sekiz yıl boyunca devam etmiştir (DBA, Afganistan, 36, 160, 9).

luğunu yapmış olan vatandaşımız Dr. Fehiman Baygurlar'ın Ankara'ya dönebilmesi için passaport verilmesi uygun görülmüştür (DABCA, 30.10.0.0, 734/16).

Dr. Sabri Onat, Kuvay-ı Merkeziye ve Gard-ı Şâhi denilen kuvvetin başhekimliğini yaptığı gibi Kâbil'de Şehrârâ denilen yerde ikinci bir askerî hastane kurmuştur. Dr. Nureddin Cemil Özel ve Dr. Tevfik User ise askerî ve halkın sağlık bilgilerinin arttırılması hususunda çaba göstermişlerdir. 1954'te ise Dr. Gıyas Ünsal nöropsikiyatri, Dr. Turgut Aksoy radyoloji, Doç. Dr. Dünder Birkan farmakoloji, Yb. Necati Vural Bey'de dâhiliye kliniğinde görevlendirilmiştir (Özbay, 1976: 302). İzmir Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Müdürlüğü Ana ve Çocuk Sağlığı Müşaviri Dr. Fethi Altuntuğ'un Dünya Sağlık Teşkilatı emrinde iki yıl Afganistan'da çalışmasına izin verilmiş ve sonrasında izin süresi uzatılmıştır (DABCA, 30.18.1.2, 68/19; DABCA, 30.18.1.2, 41/20).

Afganlılar, Türk hekimlerine karşı daima yakınlık göstermişlerdir. İlk gelişlerinde onları mızıkalarla karşılaşmışlardır. Fakat 1943'lerden itibaren Almanya ve İngiltere'de tahsil görüp dönen Afganlı subaylar nedece Türklere eski yakınlığı göstermemiş, süreleri dolup Türkiye'ye dönenlerin yerine yenileri gönderilmediğinden Afgan Hükümeti, Fransız doktorlarla açıklarını kapatma yoluna gitmiştir. Böylece Türk eseri fakülte elden çıktığı gibi Türk doktorların bu yabancıların maiyetlerinde çalışıp çalışmayacakları dahi sorgulanmıştır (Özbay, 1976: 303).

Türkiye, Afganistan'a 1920'ler itibariyle başlatmış olduğu askerî, eğitim ve sağlık alanındaki yardımlara, Afganistan'ın diğer Avrupa ülkelere özellikle 1955'ten sonra Sovyet Rusya'ya yakınlaşması ve 1960'ların sonunda öğrencilerini eğitim amacıyla buralara göndermeleri üzerine NATO'nun da Türkiye'den isteğiyle son vermiştir (Saray, 2010: 121).

SONUÇ

Afganistan coğrafyası Rusya'nın sıcak denizlere inme, İngiltere'nin ise sömürgelerini koruma maksadıyla tasarladıkları stratejik hamleler sonucu üzerinde çıkar hesaplarının eksik olmadığı önemli bir merkez

olmuştur. Bu karanlıktan ancak milli birliğini sağlamak ve sonrasında modernleşme adına atılacak sağlam adımlar neticesi hasımlarına karşı elini güçlendirmek suretiyle çıkabileceğine inanan Afganistan, Türkiye öncülüğünde modernleşme çalışmalarına başlamıştır.

Bu iki kadim milletin tarihi ve kültürel yakınlığıyla kurulan manevi bağlar, birbirlerine karşı vazgeçilmez bir kardeşliğin başlangıcını oluşturmuştur. Şöyle ki aynı hasıma karşı kenetlenmek suretiyle gerçekleştirilecek başarı odaklı bir stratejide birbirlerine ihtiyaçları olduklarının farkına varan bu iki ülkenin mektuplaşmalarında Türkiye, İngiltere'ye karşı hilafeti elinde bulundurmuş olmanın nüfuzunu Müslüman ülke Afganistan üzerinde kullanırken, Afganistan ise uzman talebiyle İslam'ın ve mazlum milletlerin hamisi Türkiye'nin kendi modernleşmelerine katkıda bulunacaklarına inanmıştır.

Afganistan'a ilk Türk uzmanların gelmesi Mahmud Tarzi'nin, Habibullah Han'a (1901-1919) bilim ve fen sahalarında Türklere istifa edilmesi yönündeki telkinleriyle gerçekleşmiştir. Afganistan'a 1907 yılından itibaren gelmeye başlayan Türk uzmanlara, Birinci Cihan harbi sonunda ülkeyi terk etmek durumunda kalan Cemal Paşa'da katılmış ve burada vatanın kaderini tayin noktasında çok önemli görevler üstlenmiştir. Cemal Paşa, aktif rol aldığı bu coğrafyada Afgan ordusunun ıslahı ve düzenlenmesiyle beraber İngiltere'ye karşı yeni bir cephe oluşturup hasmını burada meşgul etmek suretiyle Anadolu'daki İstiklâl mücadelesine katkı sağlanabileceğini düşünmüştür. Bu gerekçeyle Afgan ordusunun ıslahı ve düzenlenmesi için seçilecek subayların gönderilmesini Mustafa Kemal Paşa'dan talep etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, çağdaş milletlerle yarışabilmek adına yönünü her zaman batıya çevirmiş olsa da doğu milletleriyle bağını koparmamıştır ki bunun en büyük delili, ülkenin içerisinde bulunduğu zor şartlara rağmen kardeş iki ülke arasındaki sıcak münasebettir. Günümüze değin güven esaslı süren bu münasebetin belirli anlarında karşılıklı menfaatlerin de devreye girmiş olduğu tarihi bir gerçektir. Mustafa Kemal Paşa, İstiklâl mücadelesi veren ülkesine yapılabilecek en büyük desteğin, Cemal Paşa'nın da ısrarla belirttiği gibi Türkiye'nin savunmasını

Afganistan'dan başlatmak olacağını düşünmüştür. Bunu da gerçekleştirmenin ön koşulunun sağlam temeller üzerine kurulu, bütün kurumlarıyla kendi kendine yeterli bir Afgan Devleti'nin tesisiyle mümkün olabileceğine inanan Türkiye, en zor anında bile Afganistan'a subay, öğretmen ve doktorlarını göndermek, buradan gelen Afgan öğrencileri de ülkesinde okutmaktan geri durmamıştır.

Amanullah Han (1919-1929) zamanında başladığını söyleyebileceğimiz yakın ilişki neticesi Afganistan'a yapılan askerî, eğitim ve sağlık alanındaki yardımlar, Nadir Şah (1929-1933) döneminde durağan bir hâl alırken, Zahir Şah'la (1933-1973) beraber ise zirveye ulaşmıştır. Türkiye, Afganistan'ın askerî, eğitim ve sağlık alanında yukarıdaki stratejik ilişkiler de düşünüldüğünde ilgili kurumlarının düzenlenmesi ve reforme edilmesi adına uzmanlarını göndermek yönünde büyük bir çaba sarf ederken aynı zamanda ülkenin geleceği adına Afganistan'ın eğitim kadrolarını yetiştirmenin önemini farkındalığıyla birçok okul ve fakülte açarak çok yönlü bir eğitim vermiştir. Bu eğitim kurumlarında, Afganistan'ın askerî, idari, eğitim ve sağlık yönetiminde etkin rol olacak isimler yetiştirilirken bir nevi Afganistan'ın kaderi tayin edilmiştir. Belirli zaman dilimlerinde gönderilen bu Türk uzmanlar Afganistan'da önemli çalışmalara imza atarken, aynı zamanda Afganlıların güven ve takdirini kazanmışlardır.

Bu uzmanların yeni Afganistan'ı inşa etmek için gösterdikleri özveri ve fedakarlık iki millet arasındaki dostluğu güçlendirirken, sadece Afganistan'ın geleceğini değil Türkiye'nin siyasi olarak coğrafyada varlığını da şekillendirmiştir. Şunu söyleyebiliriz ki Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Türkiye, Afganistan'a karşı her zaman samimi duygular beslerken, kendileri ise Türkiye söz konusu olduğunda Türklere hep büyük bir güven ve inançla yaklaşmıştır.

KAYNAKÇA

- AKBAŞ, İ. (2008). Afgan kralı Amanullah Han'ın Türkiye gezisi. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 7(16-17): 311-333.
- ARSLAN, E. Ş. (2004). Sürgünde Üç Ölüm. İstanbul: Truva Yayınları.
- ARTUNÇ, N. (2008). Cemal Paşa. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Atatürk'ün Milli Dış Politikası I. (1981). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I. (1997). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II. (1997). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV. (1991). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- AYDEMİR, Ş. S. (2013). Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1914-1922) III. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- BAYKAL, H. (1989). Milli Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa Arasında Yazışmalar. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 5(14): 379-439
- BAYUR, Y. H. (1987). Hindistan Tarihi III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BRAUDEL, F. (1989). Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I. (nşr. M. Ali Kılıçbay). İstanbul: Eren Yayınları.
- CEBESOY, A. F. (2002). Moskova Hatıraları. İstanbul: Temel Yayınları.
- ÇANKAYA, M. A. (1968). Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı) I-V. Ankara: Mars Matbaası.
- DABCA, T: 01.01.1935., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 51.1.12
- DABCA, T: 01.02.1947., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 258.734.19
- DABCA, T: 01.06.1968., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 220.41.20
- DABCA, T: 02.05.1928., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 257.731.5

- DABCA, T: 02.06.1948., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 116.38.8
DABCA, T: 04.02.1923., F. K: 30.18.1.1., Y.N: 6.49.5
DABCA, T: 04.02.1953., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 131.7.13
DABCA, T: 04.03.1943., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 258.734.14
DABCA, T: 04.05.1944., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 48.311.8
DABCA, T: 06.07.1942., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 258.734.13
DABCA, T: 07.02.1942., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 258.734.10
DABCA, T: 08.03.1922., F. K: 30.18.1.1., Y.N: 4.52.1
DABCA, T: 08.04.1938., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 82.29.11
DABCA, T: 08.04.1938., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 82.30.1
DABCA, T: 09.01.1932., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 20.119.18
DABCA, T: 09.02.1943., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 101.9.17
DABCA, T: 10.03.1926., F. K: 30.18.1.1., Y.N: 18.20.16
DABCA, T: 10.05.1937., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 74.38.13
DABCA, T: 10.05.1937., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 74.38.14
DABCA, T: 10.07.1937., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 258.733.23
DABCA, T: 11.05.1927., F. K: 30.18.1.1., Y.N: 24.27.17
DABCA, T: 11.09.1932., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 258.733.4
DABCA, T: 12.03.1945., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 107.104.3
DABCA, T: 12.08.1942., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 99.74.16
DABCA, T: 13.01.1939., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 85.114.19
DABCA, T: 14.04.1937., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 73.30.5
DABCA, T: 15.11.1935., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 212.444.2
DABCA, T: 16.08.1944., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 106.69.2
DABCA, T: 16.11.1932., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 31.70.18
DABCA, T: 17.02.1942., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 258.734.11
DABCA, T: 17.03.1945., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 107.105.15

- DABCA, T: 18.05.1937., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 75.41.3
- DABCA, T: 19.11.1965., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 190.68.19
- DABCA, T: 19.12.1949., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 121.90.14
- DABCA, T: 20.02.1937., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 212.444.6
- DABCA, T: 20.02.1937., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 72.14.9
- DABCA, T: 20.05.1927., F. K: 30.11.1.0., Y.N: 35.29.18
- DABCA, T: 20.08.1937., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 78.72.13
- DABCA, T: 20.09.1945., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 258.734.16
- DABCA, T: 20.12.1927., F. K: 30.11.1.0., Y.N: 36.36.7
- DABCA, T: 22.12.1932., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 258.733.2
- DABCA, T: 23.01.1947., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 112.89.12
- DABCA, T: 26.02.1938., F. K: 30.18.1.1., Y.N: 4.50.11
- DABCA, T: 26.10.1938., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 85.91.20
- DABCA, T: 26.10.1943., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 103.80.18
- DABCA, T: 27.07.1945., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 108.46.16
- DABCA, T: 27.10.1940., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 93.101.10
- DABCA, T: 28.04.1941., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 94.35.17
- DABCA, T: 28.11.1938., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 85.98.19
- DABCA, T: 29.12.1937., F. K: 30.10.0.0., Y.N: 258.733.26
- DABCA, T: 30.05.1938., F. K: 30.18.1.2., Y.N: 83.50.1
- DAĞPINAR, M. A. F. (1976). Afganistan'da Mülkiye. Mülkiyeliler Birliği Dergisi 6(43): 175-182.
- DBA, Afganistan Fonu, 36, 160, 9
- DURAK, N. (2000). Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler. Ankara: ASAM Yayınları.
- ESADULLAH, O. (1999). Afganistan: Sovyet İşgalinden İçsavaş. İstanbul: Cep Kitapları Yayınları.

- ESENDAL, M. Ş. (2001). Kızıma Mektuplar. (Yay.Haz. Muzaffer Uyguner). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ESMAİL, M. E. (2004). Kominist İşgalden Liberal İstilaya Trajik Afganistan. İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.
- FAZLI, M. (2007). Afganistan'da Bir Jöntürk. (nşr. Kenan Karabulut). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- FAZLI, M. (2008). Afganistan'a Seyahat. (nşr. Ali Ahmetbeyoğlu). İstanbul: Selis Kitaplar.
- FLETCHER, A. (1965). Afghanistan Highway of Conquest. New York: Cornell University Press.
- FRASER-TYTLER, W.K. (1967). Afghanistan: A Study of Political Developments in Central and Southern Asia. London: Oxford University Press.
- GENEL KURMAY BAŞKANLIĞI, (2004). Balkan Savaşına Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları). Ankara: Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- GENEL KURMAY BAŞKANLIĞI, (2009). Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri. Ankara: Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- GRENARD, F. (1970). Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- GÜRÜN, K. (2010). Türk-Sovyet İlişkileri (1920-53). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- HAYİT, B. M. (2004). Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İMAMHOCAYEV, R. (2001). Afganistan ve Türkiye. AÜTAED, 17. 261-266.
- KARACAN, O. (2020). Sultan II. Abdülhamid'in İttihâd-ı İslâm Siyasetinde İran. Y. Başkan (Ed.), Sabit Duman Armağanı, (s.285-306). Malatya: Sonçağ Akademi Yayınları.

- KOCATÜRK, U. (2007). Kaynakçalı Atatürk Günlüğü. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KORKMAZ, Ö. (2002). Afganistan'a Türk Yardımı. A. Ahmetbeyoğlu (Ed.), Afganistan Üzerine Araştırmalar, (s.205-224). İstanbul: TATAV Yayınları.
- KÖÇER, M. (2002). Emanullah Dönemi Afganistan. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- KURAT, A. N. (2014). Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- LEWİS, B. (1964). Orta Şarkın Tarihi Hüvviyeti. AÜİFD, XII, 75-81.
- MSB Arşivi, Safahat Belgesi, 320-67
- MSB Arşivi, Safahat Belgesi, 320-67
- MSB Arşivi, Safahat Belgesi, 337-123
- OĞUZ, E. (1999). Afganistan: Sovyet İşgalinden İç Savaşa. İstanbul: Cep Kitapları Yayınları.
- ONAR, M. (1995). Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZBAY, K. (1976). Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri II. İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- ÖZMAN, S. (2013). Afgan Aydınlanmasının Mimarı Serdar Mahmud Han ve Anıları. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- RUNİON, M. L. (2007). The History of Afghanistan. London: Greenwood Press.
- SARAY, M. (1975). Rusya'nın Türk İllerinde Yayılması. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- SARAY, M. (1995). Atatürk ve Türk Dünyası. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SARAY, M. (2002). Afganistan ve Türkler. Ankara: ASAM Yayınları.

- SARAY, M. (2010). Türkiye ve Komşuları. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- SARIHAN, Z. (2002). Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- SONYEL, S. R. (1995). Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SOYSAL, İ. (1989). Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ŞAHİN, H. H. (2019). Osmanlı Devleti İle Hindistan Müslümanlarının Tarihi Bağı ve Hindistan Hilafet Hareketi. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Sonbahar 2019), 24. 731-754.
- ŞAHİN, M. (2015). Atatürk Dönemi ve Sonrası Türk-Afgan İlişkileri. İstanbul: Tasam Yayınları.
- ŞİMŞİR, B. N. (1993). Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ŞİMŞİR, B. N. (1999). Doğunun Kahramanı Atatürk. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ŞİMŞİR, B. N. (2002). Atatürk ve Afganistan. Ankara: ASAM Yayınları.
- TOGAN, Z. V. (1981). Bugünkü Türk İli ve Yakın Tarihi I. İstanbul. Enderun Kitabevi.
- YALÇIN, H. C. (2001). Tanıdıklarım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- YALÇIN, H. C. (2002). İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları. İstanbul: Temel Yayınları.
- YAŞAR, B. (2016). Atatürk Dönemi Türk-Afgan İlişkileri ve Afganistan'a Yapılan Yardımlar. İnönü Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Malatya.
- YAZICI, O. (2001). Rusların Sıcak Denizlere İnme Çabaları I: Afganistan'ın Uluslararası Politik Alanda Yerini Alışı. Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1, (Ocak-Haziran 2001). 95-112

- YAZICI, O. (2010). Afganistan'daki Otorite Boşluğunun Tarihi Temelleri ve Bölge Güvenliği Üzerindeki Etkileri. *History Studies: International Journal of History*, 2(1). 219-236.
- YAZICI, O. (2011). *Modern Afganistan'ın Kuruluşu (1834-1922)*. Malatya: Mengüceli Yayınları.
- YAZICI, R. (1982). *Türkiye, İslâm Ülkeleri Anlaşmalar ve Mevzuat*. Ankara: Gelişim Matbaası.

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Aralık 2020

Yıl 10, Sayı 2, ss.87-102.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.836739>

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 06.12.2020

Kabul Tarihi: 20.12.2020

Journal of Individual & Society

December 2020

Year 10, Issue 2, pp.87-102.

Article Type: Research article

Submitted: 06.12.2020

Accepted: 20.12.2020

Atf Bilgisi / Reference Information

ÇELEBİ, E. ve ÖNAL, M. (2020). Varlık ve Bilginin Korelasyonu Üzerine Bir Değerlendirme, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 87-102.

VARLIK VE BİLGİNİN KORELASYONU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE CORRELATION OF EXISTENCE AND KNOWLEDGE

Emin ÇELEBİ

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

emin.celebi@inonu.edu.tr,

ORCID NO: 0000-0001-8548-3811

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

onal.mehmet@inonu.edu.tr

ORCID NO: 0000-0003-0191-8780

Öz

Varlık ve bilgi birbirinden ayrılamaz iki kavramdır. Bilginin içeriğini var olanlar oluşturduğu gibi bilgiyi üreten de bir 'var olan' varlıktır. Başka bir deyişle bilginin hem öznesi hem de nesnesi genel itibarıyla varlıktır. Modern dönemle birlikte bilgi ve varlık kavramlarının birbirinden uzaklaştırıldığını ve varlık kavramının ikincil plana itildiğini söyleyebiliriz. Bilme arzusunun varlık üzerinde tahakküme yol verdiği bu yeni paradigmanın, ürettiği sonuçlar bakımından, bütün

var olanlar için bir tehdit oluşturduğunu bizatihi birer var olanlar olarak tecrübe etmekteyiz. Bu itibarla varlık ve bilgi ilişkisinin tekrar sorgulanması ve gerçekte olduğu hâl üzere sahih bir biçimde açığa çıkartılması hayati bir önemi haizdir. Bu perspektiften hareketle bu çalışmada Parmenides, Herakleitos, Platon, Aristoteles ve Kant örnekleri üzerinden varlık ve bilgi ilişkisinin nasıl tesis edildiği yorumlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Varlık, Bilgi, Parmenides, Herakleitos, Platon, Aristoteles ve Kant.

Abstract

Being and knowledge are two inseparable concepts. As the content of the knowledge is constituted by the entities, a being that produces the knowledge is an entity as well. In other words, both the subject and the object of knowledge are entities called as beings. However, with the modern period, we observe that the concepts of knowledge and being have been distanced from each other and the concept of being has been secondary. As beings, we experience that this new paradigm, in which the desire to know leads to domination over being, poses a threat to all existing ones in terms of the results it has produced. In this respect, it is of vital importance to question the relationship between being and knowledge again and to reveal it as it really is. In light of this perspective, this study will try to interpret how the relationship between existence and knowledge is established through the examples of Parmenides, Heraclitus, Plato, Aristotle and Kant.

Key Words: Being, Knowledge, Parmenides, Heraclitus, Plato, Aristotle and Kant.

GİRİŞ

T. Mengüşoğlu, “varlık alanının korrelatı bilgidir.” der (2000: 94). Kuşkusuz bu önerme, varlık ile bilgi arasındaki ilişkinin mahiyetini ortaya koymaktan ziyade bilginin, varlığın tasarımı olması bakımından

şekillenen bir kavram olduğunu ima etmektedir. Buradan hareketle herhangi bir kimsenin varlık tasavvuru ve teorisi aynı zamanda onun bilgi tanımı ve teorisini belirler.” diyebiliriz ancak burada da bir paradoks hemen göze çarpmaktadır: “Varlık tasavvuru, varlığa ilişkin bir yargıyı tazammun eder; varlığın kendisini değil. Yargı ise bir tanım olmak bakımından zaten bilgi demektir. Çünkü bilgi, tanımdan ibaretir ve tanımlar bize bilgi verirler. Bu tanımın içeriğini ise kuşkusuz o veya bu şekilde *varlık* belirlemektedir.” Görüldüğü üzere yaptığımız tanımında hem varlık hem de bilgi bir türlü kendisini kendisine nesne yapmamaktadır. Buna göre acaba varlık ile bilginin ayrıl(a)mazlığı bilgi ve varlık kavramlarını birbirine özdeş kılmaya bizi icbar eder mi? Şayet özdeş iseler niçin iki farklı kavram mevcuttur? Değilse, birincisi olmadığına ikincisinin olması neden mümkün olamıyor? Heidegger gibi varlığa yönelen öznenin de varlık olduğunu hesaba kattığımızda bütün bu sorular kökensel olarak anlamsızlaşır mı?

Söz konusu sorular, aslında meselenin görüldüğü kadar basit olmadığına da bize göstermiş olmaktadır. Bu zorluğu aşmanın birinci koşulu bize göre bir meseleyi ancak ait olduğu bağlam içerisinde ele almaktır. Örneğin bir kimse kavramların tanımlarına uygun kullanılıp kullanılmadığını bilginin ölçütü olarak kabul ederken bir başkası duyu verisi ile ilişkisini esas ölçüt olarak kabul edebilir. Hakeza kimisi bütün mevcut olanlara varlık derken bir diğeri sadece töze varlık deyip diğer olanları ‘var olan’ veya ‘nitelik’ olarak isimlendirebilmektedir. Greklerdeki varlık ve var olan ayırımının da net olmadığını (Yıldızdöken, 2018: 23) düşündüğümüzde bugünkü terminoloji bağlamında problem daha müşkül hale gelebilmektedir. Bu itibarla hem varlık hem de bilgi kavramına ilişkin tartışmaları özgül bağlamlarında ele almak en doğrusu olacaktır. Kısacası perspektiflerin farklılığı aslında meseleyi müşkül hale getirebilmektedir. Ancak şu soru yine aynı yerde durmaktadır, “Perspektifler neye göre oluşmaktadır?” Her hâlükârda bir neden ve bu nedenin ilintili olduğu bir kaynak aramak durumundayız. Şimdi felsefe tarihinde bu çerçevede ortaya çıkan kimi etkin yorumları tartışarak meselenin mahiyetini soruşturmaya çalışalım. Ancak bu soruşturmayı, bir açık

kılma, şayet açık kılınamayacaksa da açık kılınamazlığı açık kılma teşebbüsü olarak gördüğümüzü işin başında vurgulayalım.

I. Varlık ve Bilgi Kavramlarına İlişkin Tarihsel Perspektifler

Varlık anlayışları itibarıyla felsefi düşüncenin çığır açıcı düşünceleri, ileri sürüldüğü üzere iki zıt varlık anlayışını, dolayısıyla da iki zıt bilgi anlayışını temsil eden Herakleitos ve Parmenides'tir. Hareket-hareketsizlik, çokluk-birlik, duyu-akıl dikotomileri üzerinden inşa edilip günümüze kadar belirleyici bir etkisi olan felsefi düşüncenin bilinebilen ilk kaynaklarının mezkûr iki düşünür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yukarıda işaret edildiği üzere varlık ve bilginin birbirini tazammun ettiği varsayımımıza göre acaba gerçekte bu iki paradigmanın zıtlığından bahsedilebilir mi? Perspektif farklılığı, zıtlık olarak nitelenmiş olamaz mı?

Herakleitos, bir oluş filozofudur. Ona göre her şey oluş halindedir. Artık vecize olmuş kendi sözleriyle ifade edecek olursak; *"Her şey akar."* *"Bir ırmakta iki kez yıkanamazsın çünkü o ırmak artık eski ırmak değil, sen de eski sen değilsin."* *"Değişmeyen tek şey değişmenin yasasıdır."* (2014:27-29) Burada şu soru sorulabilir. Herakleitos bütün bunları nasıl bilmektedir? Kendimizi Herakleitos'un yerine koyduğumuzda bu soruya şöyle cevap verebiliriz. *"Bizatihi içinde var olduğumuz varlık dünyası bunu göstermektedir. Diğer var olanlarla birlikte biz de kesintisiz bir hareket, oluş ve akış içerisindeyiz. Bu durumun hem içinde hem de gözlemcisi durumundayız."* (Capelle, 2016:100)

O hâlde bu bağlam içerisinde varlık ve bilgi ilişkisi nasıl tesis edilmeli veya nasıl yorumlanmalıdır? Varlık mı yoksa bilgi mi önce gelir? *"Her şeyin değiştiğini müşahede ediyoruz."* diye başladığımızda doğal olarak vakıya uygun olanı tespit etmek, bilgi olmaktadır. Evvela vakia olacak ki ona uygun tanımını, dolayısıyla bilgiyi dile getirebilirim. Bu durumda varlık, bilgiyi öncelemekte ve buna tabi olan duyular ile vakıyı tespit edebilmekteyiz. Dolayısıyla bilginin kaynağı duyular, duyuların dayanağı ise varlık ve olaylar olmaktadır. Bu durumda duyuların verdiği bilgi, gerçeğin varlığını yansıtır mı? sorusuna kesinlikle evet

demek zorundayız. Çünkü şüphe etmediğimiz bir hâle ilişkin yargıyı ancak kendisinden şüphe etmediğimiz bir kaynak sağlayabilir. Buna göre değişim, hareket, oluş ve bozuluş apaçıktır ve kesindir, Sadece duyular evrenindeki var olanların sabitliği olmadığından “...dır” demek mümkün olamamaktadır. Herakleitos bu durumu betimleme sadedinde “Varlık yoktur” derken oluş halindeki kesintisizliğe ve sübutun olmayışına işaret etmektedir. Dolayısıyla burada yok olduğunu söylediği varlık, duyulur evrende duyulabilir olan var olanlardır. Öte yandan onda bütün bu değişimi yöneten, kaosu önleyen kozmik bir ilke de olmalıdır. Herakleitos’un *Logos* dediği bu ilkenin değişim ile olan ilişkisi aşağıda tekrar edileceğinden bu meyandaki tartışmayı oraya bırakalım.

İlk Çağ ontolojisinin diğer önemli düşünürü, Herakleitos’a karşıt olarak konuşlandırılan Parmenides’tir. “Varlık vardır, yokluk yoktur.” tolojisiyle düşüncesini dile getiren Parmenides, hareketsizliği varlık görüşünün temelini koyar. “Var” olanı düşünmek, çelişmesiz düşünmek; “yok” olanı düşünmek ise çelişmeye düşmektir diyen Parmenides’e göre ancak düşünülebilen şey vardır çünkü düşünceye konu olabilecek bir şey mevcut olmasaydı düşünce de mevcut olamazdı. Var olan şey vardır ve daha fazla veya daha az olamaz. Bu yüzden hareketsiz olmalıdır. Şayet hareket etseydi boş bir mekân içinde hareket etmesi gerekirdi. Boş mekân ise yoktur (Sunar, 1971: 17-27). Felsefe tarihinde ilk mantıkçı olarak kabul edilen ve Elea okulunun kurucusu sayılan Parmenides’in “varlık” kavramının kendisinden mantıksal/akli bir zeminde bu anlamı çıkarsadığını söyleyebiliriz. “Var” dediğimizde yok olması mümkün olmayan bir şeyden bahsettiğimiz için bu, ispat gerektirmeyen bir durumdur. Sonradan ortaya çıkan bir şey de “var” değildir çünkü “var” olmak “her daim bulunmak” demektir.

Elea okulunun argümanlarının mantıksallığını Parmenides’in öğrencisi Zenon ile özdeşleştirilen paradokslardan hareketle kısaca özetlemek, meseleyi daha anlaşılır kılacaktır. En meşhur paradokslardan biri Aşil paradoksudur. Aşil ile kaplumbağa arasında yapılacak bir yarışta kaplumbağanın yarışa bir miktar önde başlaması koşuluyla Aşil hiçbir zaman ona yetişemeyecektir. Aşil’in kaplumbağaya yetişebilmesi

için önceden Kaplumbağaya verilen mesafeyi geçmesi gerekir. Aşıl bu mesafeyi geçtiğinde kaplumbağa biraz daha mesafe kat etmiştir, o mesafe geçildiğinde de kaplumbağa yine bir miktar daha hareket etmiştir. Dolayısıyla bu durum sonsuza değin böyle devam edecek ve Aşıl kaplumbağayı hiçbir zaman geçemeyecektir. Diğer bir paradoks ise yaydan çıkmış ok paradoksudur. Buna göre de havada hareket ediyormuş gibi görünen ok, gerçekte hiçbir zaman hareket etmemektedir. Burada Aşıl paradoksunda gördüğümüz aynı mantık işlemektedir. Hareket eden ok, sona varmadan önce ortaya varmak, ortaya varmak için onun ortasına, onun da ortasına varmak için onun ortasına varmak durumundadır ve bu durum böylece sonsuza kadar gider ve gerçekte ok zaman içindeki her anda belirli bir konumdadır ve okun bulunduğu konumu aşması imkânsızdır. Dolayısıyla da hareket imkânsızdır. Söz konusu paradokslar, uzamın sonsuza değin bölünebilmesinin mantıksal imkânından hareket edilerek zaman da yok sayılarak oluşturulmuştur. (Capelle, 2016:131-34) Eğer hareket yoksa değişme de olmayacak, değişme olmayınca başka bir varlık meydana gelmeyecek ya da var olan bir varlık yok olmayacaktır.

Hareketin ve çokluğun yanılısama olduğunu, aslolanın hareketsizlik ve değişmezlik olduğunu savlayan bu düşüncenin bütün çabası varlığın değişmezliğini ve birliğini ortaya koymaktır. Zenon paradoksları da hareketsizliği, sabit oluşu ifade etmektedir ancak burada çelişki gibi görünen bir duruma işaret etmek istiyoruz. Parmenides, hareketsizliği varlık kavramı için varsayarak varlığın birliği fikrine ulaşmaktadır. Bir olan varlık, hareket etmediği gibi bölünemez, parçalanamaz. Fakat Zenon paradokslarında mantıksal olarak sonsuza değin mekânsal bölünebilmenin yol açtığı hareketsizlik ileri sürülmektedir. Varlık (töz) kavramının kendi tanımında bölünemezlik mantıksal olarak bulunduğu göre nasıl oluyor da görünenlerin sonsuza değin bölünebilirliği üzerinden hareketsizlikleri tespit edilebiliyor? Şayet “varlık ile ‘nesnelere hiçliğin içine gömüldüğünde kalan’ (Weischedel, 2001: 27) şey kastedilmektedir. Gerçekte varlık hareket etmediği gibi bölünemez ve her zaman kendi kendisiyle özdeşdir. Görünenlerin gerçekte bir hakikati yoktur.” denilecek olursa bu durumda da Parmenides ile Herakleitos’u sadece oluş evrenine ilişkin yargıları veya oluşun arka plandaki ilke ile olan ilişkisini

farklı yorumlamaları bağlamında mutlak karşıt düşünürler olarak konumlandırmak doğru olmayacaktır. Çünkü Herakleitos'un *Logos'u* ile Parmenides'in *Nous'u* benzer ontolojik statüye sahip olmaktadır. Tek bir farkla, birincisinde *Logos* değişimin ikincisinde ise *Nous* değişimemenin ilkesidir fakat gerçek anlamda varlık "*Bir*" dir. (Cevizci, 1999:45)

Varlık-bilgi ilişkisi bağlamında üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise bize göre *görünen* ile *düşünülen* arasındaki ayırımın mahiyetidir. Gerçekte her iki düşünür de görünüşlerin ontolojik inkârına gitmemektedir. Parmenides de gerçekte bir görünenler dünyasında yaşıyor, yiyor, içiyor koşuyor vs. Herakleitos da. Her ikisi de bizim gördüğümüzü görmekte ve yaşamaktadırlar. Olup biteni anlama çabası, görünenle yetinmemeyi salık vermektedir. Peşinde olunan şey, "hakikat"tir. Hatta bizzat felsefenin amacı da budur. Kalkış noktaları ise "Değişenin, oluş ve bozuluşa tabi olanın hakikat olmaması icap eder." kabulüdür. Gerçekte bunun niçin böyle olması gerektiği izaha muhtaçtır. Başka bir deyişle her şey değişiyorsa değişimin kendisi yegâne hakikattir ve arkasında herhangi bir ilke yoktur denilemez mi? Bu soruya "değişim ve hareketin sürekliliğinin belli bir düzen ve yasalılık gerektirmesi dolayısıyla bir ilkenin olması zorunludur" biçiminde cevap verilebilir. Strauss (1986: 25)'un deyimiyle düzen ve anlam aynı şeydir. Bu yüzden bu iki zıt ontoloji görünenin arkasında görünmeyen ve ancak akılla kavranan *Nous* ya da *Logos'u* kabul ederek bir sabit değişmeyen ilkede birleşmişlerdir, diyebiliriz.

Düzen sağlayıcı bir ilkenin olmasının zorunlu oluşunun kaynağının *a priori* mi yoksa deneysel mi olduğu ise tartışmaya açıktır. Kuşkusuz insanlar kendi varlık evreninde hep bir nedensellik olduğunu gözlemlemekte ve düzen sağlayıcı nedenler sayesinde düzenin inşa edildiğini görmektedirler. Dolayısıyla insanların görünenler dünyasından hareketle görüp bildiklerini, ilk neden için de geçerli saymaları oldukça doğaldır. Tikelden tümele doğru bir gidişatın insan zihninin bir eylemi olduğunu biliyoruz. O halde bu durumda varlığın düzeninin bir düzenleyici gerektirdiği çıkarsamasının yine varlığın kendisinden hareketle yapıldığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla hem Parmenides'in hem de Herakleitos'un

idare edici bir ilkeye müracaat etmelerinin kaynağını olgular evreninde bulmak mümkündür. Fakat Parmenides ile Elea Okulu'nun değişmez ilkeye ilişkin yargıları, yukarıda ifade edildiği üzere mantıksal/akılsal temellidir. Dolayısıyla Varlığın değişmezliğinin ve bölünemezliğinin varlık kavramının kendisinde içkin olmasının yanı sıra yaşam dünyasındaki olgu ve olayların da akılsal olarak değişmezliğinin mantıksal bir çözümleme ile ortaya konulması, onları “varlık”ın gerçekte böyle olması gerektiği sonucuna götürmüş olabilir. Buradan ilk ilkeye akıl ile ulaştıkları sonucu değil, değişmez ilkenin nasıl olması gerektiğini akıl ve mantıkla izah ettikleri sonucu çıkar. Yani bir temel ilkenin olması zorunluluğuna deneyimle, o ilkenin değişmez ve hareketsiz oluşuna ise mantıksal bir izahla ulaştıklarını ileri sürebiliriz. Bu durumda varlık ve bilgi ilişkisini yorumlamada zihnin bir işlev gördüğünü ancak ilkesel bir varlığın olduğu tespitinde ise var olanların yol gösterici olduğunu söylemek mümkündür.

Söz konusu birlik ontolojisinin, daha önce sorduğumuz “Varlık mı yoksa bilgi mi önce gelir” sorusunun yerine “Var olmak mı yoksa bilmek mi önce gelir?” sorusu bağlamında da açıklanabileceğini düşünüyoruz. Bu durumda perspektif farklı olduğundan varlık ve bilgi kavramlarına ilişkin tanım da doğal olarak farklı olacaktır. Kuşkusuz var olmadan bilmek mümkün değildir. Var olan biziz ancak bilen de biziz. Var olmak ile aynı anda bilmeye başlıyoruz. “Önce var olduk sonra da bildik.” demek, var olmanın kendisiyle çelişir. Çünkü bu, “bilinçsiz bir var olan olarak var olmak” durumuna işaret eder ki buna bilen özne açısından “var olmak” diyemeyeceğimiz açıktır. Hâl böyle ise “bütün yargılarımız bilinç ile başlar” demek zorundayız. Bu bağlamda varlık ve bilgi ayırımı ortadan kalkar. Bütün varlık, “benin bilinci”nden hareketle bir kurgu içine yerleştirilir ancak bu kurgu “ben”in de içinde olduğu, deneyimlediği bir kurgu olup doğası gereği dışta kalabilirdiği bir kurgu değildir. Bu tasavvurun bizi götüreceği nokta ise Heideggervari monist bir ontolojidedir. Bu ontolojide mutlak düalizm olmadığından “bilmek” ile “var olmak” yer değiştirir veya özdeşleşir. Herakleitos ve Parmenides’in oluş ve harekete yönelik tespitleri birincil aşamada bilen öznenin dış dünyaya yönelmesi neticesinde ortaya çıkmış olabilir

ancak monist kurgularının, bilinç varlığı olan öznenin var olanları aşan merkezi bir varlık olarak telakki edilmesinin sonucu olduğunu söylemek de mümkündür.

Şimdi Parmenides sonrası dönemdeki duruma belirlediğimiz filozoflar (Platon, Aristoteles, Kant) bağlamında kısaca göz atalım.

Platon, Parmenides'in izinden giderek duyulur ve düşünülür dünya ayırımını devam ettirir. Parmenides'in düşünülür dünyasını gayri maddi bir evren olarak tasarlayan Platon, ideler dünyası adını verdiği bu dünyanın hakikat olduğunu, görünüşler dünyası olan bu dünyanın ise idelerin yansıması veya gölgesi olduğunu ileri sürer. Burada hakikat (*episteme*), idelerden ibarettir. İdelerin bilgisine sahip olmak hakikatin bilgisine sahip olmaktır. Esas olan ideleri gölge dünyadaki yansımalarının çağrışımı sonunda ideaları hatırlamaktır. Bu anlayış, hakikat ile varlığı özdeşleştiren en tipik idealist ontoloji örneklerinden biridir. Bir duyu varlığı olan insan aynı zamanda bir akıl varlığıdır da. Platon'a göre duyular gölgeler evreninde iş gördüğü için ideler evrenine yükselemez. Buraya yükselecek ve hakikati keşfedebilecek olan akıldır. Bunu kâmilten idrak edecek olan kimse ise filozoftur. Peki, her akıl bunu idrak edebilir mi? Platon'un bu soruya cevabı kurtuluş öğretisidir. Ona göre duyuları aşmanın yolu asketik bir hayat yaşamak ve ruhun bedenler arasında ölüm denen seyahatini sona erdirmekle sağlanır. Ruh gölgeler aleminde kalır ve bedenın imkanları olan duyulara ve hazlara bağlı yaşarsa hiçbir zaman ruh göçünden kurtulamaz. Ancak devletin gözetiminde yapılan eğitim sayesinde ruh, erdemleri kazanarak bedene hâkim olursa o zaman ölüp başka bir bedene değil doğrudan gelmiş olduğu ruhlar âlemine yani idealara dönebilir. Bu itibarla onun kurtuluş öğretisi, ahlâkî bir kurtuluştur. Bunun gerçekleşmesi için ise eğitime, eğitim için de devlete ihtiyaç vardır. Öte yandan Platon böyle dese de gerçekte ontolojisinin matematiksel/geometri temelli bir ontoloji olduğunu biliyoruz. Geometri bilmeyeni Akademi'den içeri almaması, ontolojisinin akıl/mantık temelli kurgusundan dolayıdır. Platon da Parmenides'e benzer bir biçimde salt mantıksal/akli çıkarımlarla değişmeyen/bölünmeyen bir varlık dünyasının olduğunu açıklamaya çalışır. Bu öğretilerde

bir tane hakikat alemi vardır ve bu aleme dair bilgi de hakiki bilgidir. Akıl hakikati kuramaz ancak keşfedebilir. Ahlâk ise bu hakikate uygun yaşamın adıdır. Asketik yaşam bu kurgunun insana dair pratiğini salık verir. Her hâlükârda esas olan varlıktır ve varlık kuşatıcıdır, tarih ve zaman dışıdır.

Platon'un öğrencisi Aristoteles, gayri maddi özelliğe sahip ideler öğretisini adeta gökten yere indirerek, hocasının idesini gayri maddi bir unsur olarak madde ile birlikte, 'bir varlığı o varlık yapan' forma dönüştürür. Bunu ise tikelliklerin arkasında bulunan tümel bir varlık olarak tasavvur eder. Madde-form öğretisi olarak karşımıza çıkan bu öğretilerde form (*eidōs*), her nesne cinsinin bir özelliği ve aynı zamanda bir nedenidir. Bilindiği üzere Aristoteles bir varlığın oluşmasını ve epistemolojik açıdan anlaşılmasını dört nedene bağlar: fail neden, ereksel neden, maddi neden ve formel neden. Bir varlık bu dört neden ile izah edilebilir. (Aristoteles, 993-a-15) Tanrı ilk hareket ettirici olarak bütün varlıkları kendisine çekerek bir hareket başlatmıştır. Bu yolla varlıklar form kazanmış ve içkin forma göre hareket etmeye ve salt forma yönelmeye başlamışlardır. İnsan da dâhil bütün var olanlar kendini gerçekleştirmek ister. Bu salt form olan Tanrı'ya varana kadar devam eder. Aristoteles'in bu tümele doğru gidişinin kaynağında deneysel gözlemler vardır. Çünkü bütün tikeller bu şekilde hareket etmektedirler.

Aristoteles'in varlık-bilgi ilişkisini nazara veren düşüncesi, kategori öğretisidir. Aristoteles varlığa ait on kategori kabul eder. Bunlar; töz, nitelik, nicelik, görelilik, mekan, zaman, durum, sahiplik, etki ve edilgidir. Kategori varlığın yüklemidir ve ilgili yargıyı oluşturan ana unsurdur. Aristoteles'e göre öncelikle yüklem kendisine yüklenebileceği bir şey olmalıdır. O şey bizatihi tözdür. Bir şeye "...dır." demek için evvela o şey olmalıdır. Aristoteles'e göre bu temel ve birinci kategoridir. Bu şey nedir? sorusuna "...budur" imkânını sağlayan şey ancak tözün kendisidir. Bundan sonra töze yukarıda ifade edilen yüklem yüklenbilir. Bir töze bu niteliklerden biri yüklendiğinde töze ilişkin bir bilgi önermesi de kurulmuş olur. Fakat bu yüklenecek olan nitelikler nerededir? Aristoteles' göre kategoriler bizatihi varlığın kendisindedirler. Bu

yüzden varlığın kategorileri olarak nitelenirler. Bu kategoriler zihnin bunları kopyalamaya uygun olması bakımından aynı zamanda zihnin kategorileri olarak da nitelenebilir. Fakat zihnin görevi var olanı terkip ve tahlil etme yetkinliği göstermesidir. Deneysel olanı bilgi de öne alan Aristoteles, zihni varlığa tâbi kılmak bağlamında klasik ontolojinin bir örneği olmaya devam eder. Bu yüzden Aristoteles'in kategorileri metafiziğin konusu olarak kabul edilir. Gerçekte Antik dönemde metafizik, kuşatıcı ve en genel bilgi türü olduğu için çağdaş anlamıyla bilgiye dair bütün unsurlar metafiziğe dâhildir zaten. Dolayısıyla her hâlükârda ister salt form ister tikellere ilişkin kategoriler konusunda olsun, Aristoteles'in varlığı ve var olanı önceleyerek zihni buna tabi kıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu anlayışın karşısında Modern dönemin önde gelen filozofu Kant konumlandırılmaktadır. Kant, Aristoteles'in varlık kategorilerini karşısına saf zihnin (*Verstand*) kategorilerini koyarak kategorileri varlıktan zihne taşır. Kant'a göre zihin, bilgi üretiminde pasif değildir. Zihin ve görü birlikte bilgiyi organize ederler. "Kavramsız görüler kör, görüsüz kavramlar boştur" önermesiyle dile getirdiği bu durum, epistemolojide adeta bir orta yol tutumudur. Evvela bir nesnenin bilgiye konu olabilmesi için duyarlığın *a priori* formları olan zaman ve mekân içinde olması gerekir. Daha sonra *a priori* olan dört ana kategori ve on iki yargı formu ile nesneye dair zihnin bilgi üretimi gerçekleşir. Bu kategoriler veya kavramlar, nicelik (birlik, çokluk, tümlük), nitelik (gerçeklik, olumsuzlama, sınırlama), ilişki (töz, neden, birliktelik), kiplik (imkan, var olmak, zorunluluk)'tur. (Kant, 2002: 54)

Kant'a göre bütün deney yargıları, temellerini duyuların dolaysız algısında bulurlar. Ancak sadece bundan dolayı bilgi oluşmaz. Duyusal algıyla birlikte kaynağı tamamen *a priori* olarak zihinde bulunan özel kavramları veya saf kavramları da bilgi sürecine eklemek gerekir (Kant, 2002: 48). Her algı, öncelikle yukarıda arz ettiğimiz on iki kategori (kavram) nin altına konur ve bunlar vasıtasıyla dış dünyadan alınan ham deney verileri nesnel geçerliliğin deney yargılarına dönüşürler. Dolayısıyla düşünme edimi de tasarımları birleştirme işleminden

başka bir şey olmamaktadır. Kant'a göre yargıda bulunma veya genel olarak tasarımları yargılarla ilişki içine sokma olan düşünme edimi, öznel ve nesnel yargılar üretebilir. Öznel yargılar bir öznedeki bir bilinçte, nesnel yargılar ise genel olarak bir bilinçte zorunlu olarak birleştirildiği zaman oluşurlar. Bunlar sırasıyla analitik ve sentetik yargılardır. Bilgi için elverişli olan yargılar sentetik yargılar olup, zihnin saf kavramlarının altına deneysel algıların zorunlu olarak girmesi ile şekköl ederler (Kant, 2002: 56).

Bize göre Kant'ın özgünlüğü, zaman, mekân ve kategorileri *a priori* kabul etmesi, zihnin bir niteliği olarak ortaya koymasıdır. Fakat bu niteliklerin zihne ait olması, zihnin gelişigüzel olarak bu kategorileri nesneye dayatması anlamına gelmemelidir. Nesne de bu kategorilere uygun olmak durumundadır. Örneğin sayı kategorisi her ne kadar zihinsel ise bir olan nesneye iki nitelimesinde bulunamayız. Çünkü nesnenin kendisi bunu kabul etmez. Öte yandan sayı kavramının nesnel bir karşılığı da bulunmamaktadır. Kavramın *a prioriliği* bu meyanda anlaşılmalıdır. Kavramı kabule uygun olan nesne ile kavram birleştğinde veya algı-görü kavramın altına girdiğinde bilgi meydana gelir.

Gerçekte kategorilerin harici varlıklarının olmaması bakımından zihinsel olduğunu varsaymak, orta yolu bulmak açısından işlevsel görünebilir. Öte yandan söz konusu kavramların nesnenin bir özelliği olarak zihin tarafından kopyalandığını da söylemek mümkündür. Meseleyi daha anlaşılır kılmak için geometri üzerinden akıl yürütmemizi sürdürebiliriz. Bilindiği üzere geometrik şekillerin varlığı ve ilgili yasaları *a priori* kabul edilir. Çünkü harici varlıkları yoktur ve söz konusu şekiller varlıklarını uzama borçludurlar. Şayet uzam olmasaydı bu şekillerin hiçbir varlık imkânı bulamayacaktı. Varlık imkânı bulamayan bu şekillerin zihin tarafından tahayyül edilebileceğini söylemek hiçbir biçimde kanıtlanamayacak bir varsayımdır. Bunu tespit edebilmenin yegâne yolu, uzamsız bir varlık sahasını görülemektir. Böyle bir şeyin düşünülmesi ve de gerçekleşmesi ise yuvarlak bir üçgeni düşünebilmek kadar imkânsızdır. Buna karşın uzamda şekiller var olduktan sonra zihnin bunların idesine sahip olduğunu ileri sürmek kıyas mantığı gereği

daha makul görünmektedir. Bu bakımdan Kant'ın *a priori* kavramlarının da var olanların niteliklerinden zihnin bir soyutlaması olduğunu ileri sürmek son derece mümkündür. Zihnin rolü, bize göre bütün bu olup bitenleri, oldukları gibi tespit etmeye elverişli bir araç olmaktan ibarettir. Tıpkı gözün, nesnelere olduğu hal üzere bize göstermesi gibi. Örneğin göz yuvarlak bir cisim kare olarak göstermeye muktedir değildir. Çünkü yuvarlaklık o cismin niteliğidir, gözün değil. Benzer şekilde zihnin de bir varlık olarak varlığın yasasına tabi olup varlığın niteliklerini olduğu gibi algılamaya muktedir bir yeti olduğunu söylemek bize göre mümkündür. Tersinin ispatı ise oldukça zor görünmektedir. Kabaca ifade edecek olursak; yargıların teşekkülüne varlığın kendi ontolojisinin mi yol verdiği yoksa *a priori* birtakım kavramların mı varlığa kendi yasasını dayattığı tartışmasında Aristoteles ve Kant'ın kategori telakkilerinin birbirinden farklı olduğunun farkında olarak ister Aristoteles'in isterse de Kant'ın yanında yer alalım, öznenin de bir varlık olduğu hesaba katıldığında her halükarda varlığın bilgiyi öncelediği veya varlık durumunun ister nesne olsun ister özne olsun ilgili yargıları belirlediğini söyleyebiliriz. Özneyi işin içine katmadan, düalist bir zeminde kalarak dahi yargının her daim 'bir şeyin yargısı' olduğunu ve ancak o şeyin bilgisine sahip olduğumuzu biliriz. Bu durumda hakiki (gerçek) bilgi, hakiki varlığa ait olan bilgidir. Şayet varlığın kendisi izafi ise ona ilişkin bilgi de izafi olacaktır. Çünkü varlık telakkisi hakikat telakkisi ile özdeştir. Tıpkı Platon'daki *episteme*'nin, hakiki varlık olan *ide*'nin bilgisi olması gibi.

II. Genel Bir Değerlendirme ve Sonuç

Hakikat ontolojik bir kavram mıdır yoksa epistemolojik bir kavram mıdır? biçimindeki bir soru, klasik düşünce açısından anlamlı değildir. Kabaca hakikati, *doğru olanı tespit* olarak tanımlayacak olursak burada bir *tespit* bir de *olan* kavramı vardır. *Tespit etme, olan*'ın onaylanmasını ifade eder. Burada şu temel sorular sökün etmektedir: Varlık evreni görünenden mi ibarettir yoksa arka planda bütün bunları idare eden ilke var mıdır? Kant'ın dediği gibi biz varlığın sadece fenomenini

mi görüyoruz? Numen denen kendinde şeyi göremiyor isek var olduğunu nereden biliyoruz? Görünenlerin hakikat karşısındaki değeri ve statüsü nedir? Gerçekte mesele bu sorulara yanıt verebilmektir veya verilen yanıtların ne anlama geldiğini soruşturmadır. Bu meseleyi bilebildiğimiz tarih kapsamında ilk dile getiren filozoflar Parmenides ve Herakleitos'tur. Her iki filozof, yorumlamaları farklı da olsa, görünenin arkasında idare edici ilkenin olması gerektiğini söylemişlerdir. Söz konusu ilkeye ise oluş evrenine ilişkin duyum ve çözümlemeler sonucu ulaşmışlardır. Parmenides ve okulu görünenin gerçekte öyle olmadığını söylerken Herakleitos görünenlerin sürekli hareket içinde olduğundan dolayı sabitesinin olmadığını söyleyerek farklı perspektiften idare edici bir ilkenin varlığını savlamıştır. Başka bir deyişle birincisi salt mantıksal bir açıklama ile diğeri ise salt deneysel bir açıklama ile bu kanaate varmıştır. Her ikisi sonunda akılsal bir açıklama ile başka bir deyişle *Logos* ve *Nous* kavramları ile bir temel oluşturmak istemişlerdir. Bize göre her iki filozof da varlık veya var olanın izini sürerek hakikati elde etmeye çalışmıştır. Elde ettikleri ise onlara göre hakikatin kendisi veya mutlak bilgidir. Çünkü klasik ontolojide bilgi ve varlık birbirinden ayrılabilir değildir. Aynı düşünme tarzı ilk sistemci filozof Platon için de geçerlidir. Öğrencisi Aristoteles'in de varlığı öncelediğini ve varlığın niteliklerinden yapılan zihinsel çıkarsamalara bilgi adını verdiğini söyleyebiliriz. Burada değişen, bize göre, sadece yöntemdir.

Yeni Çağ felsefesinin genel karakteristiği bilgidir. Varlık tartışmaları Descartes'ten sonra yerini bilgi tartışmalarına bırakmıştır. Bu çalışma kapsamında ele aldığımız Kant, kuşkusuz bu çerçevede en etkili olan düşünürlerden biridir. Varlık-bilgi ilişkisinde adeta bir denge kurmaya çalışan filozof, yargıların kavramsal şemasının *a priori* olduğunu ileri sürer. Öte yandan bilgi malzemesinin görüye dayandıran filozof, deneysel verilen zihinsel kategorilerle tanıma dönüştükten sonra bilgisel bir hüviyet kazanacağını savlar. Burada zihne biçilen rol yargıların terkididir, başka bir deyişle malzemenin bir araya getirilişi, bir kavram semsiyesi altına konuluşudur ancak her hâlükârda harici bir malzeme de olmak zorundadır. Dolayısıyla zihnin görevi bilgiyi organize etmektir. Kant'ın kurmak istediği bu dengede de bize göre ibre daima var olan

lehinedir. Her ne kadar *a priori* kavramların varlığını şart koşsa da bu kavramların yukarıda da değinildiği üzere gerçekte *a priori* oluşlarını tespit etmek oldukça zordur.

Netice-i kelam, Modern zamanlar ile başlayan epistemoloji ağırlıklı düşünce gittikçe ontolojiden uzaklaşmış, hakikati tesis etme iddiasında olan epistemoloji, müstakil bir kimlik kazanmıştır. Bu çalışmanın özet bir biçimde serimlediği iddia ise hakikatin ontolojik bir kavram olduğu ve hangi anlamda alınıralsa alınsın varlığın dışarıda bırakıldığı, en hafif tabiriyle ikinci plana itildiği bir epistemolojinin olanaksızlığıdır. Öznellik ve nesnellik düşüncelerini birincil derecede ilgilendiren bu iddiamız, doğal olarak varlığa öncelik vermek suretiyle nesnellik düşüncesinin de imkânına hatta zorunluluğuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (2010). Metafizik, (Çev. Ahmet Arslan). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Capelle, W. (2016). Sokrates'ten önce Felsefe Fragmanlar Doksograflar, (Çev. Oğuz Özügül). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Herakleitos, (2014). Kırık Taşlar, (Yayına Hazırlayan: Celal Üstüner). İstanbul: Can yayınları.
- Kant, I. (2002). Gelecekte Bir Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Mengüşoğlu, T. (2000). Felsefeye Giriş. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Onart, A. (1973). Yapısalcılık. Turk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. C. XXVIII, Temmuz 1973, s. 252-262.
- Strauss, L. (1986). Mit ve Anlam, (Çev. Şen Süer, Selahatin Erkanlı). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sunar, C. (1971). Parmenides ve Varlık Meselesi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Yıl, 1971. Cilt 19, Sayı 1, Sayfa 17 – 27.
- Weischedel, W. (2001). Felsefenin Arka Merdiveni, (Çev. Sedat Umran). İz Yayıncılık: İstanbul.
- Yıldızdöken, Ç. (2018). Varlık Muhayyilesinde Öz Varoluş Meselesi. Metafizik Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi, (Ed. A. Kadir Çüçen) içinde. Bursa: Sentez Yayıncılık.

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Individual & Society

Aralık 2020

December 2020

Yıl 10, Sayı 2, ss.103-135.

Year 10, Issue 2, pp.103-135.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.818308>

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 30.10.2020

Submitted: 30.10.2020

Kabul Tarihi: 20.12.2020

Accepted: 20.12.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

KUZU, Y. (2020). Üniversiteyi Yeni Kazanan Öğrencilerin Pandemi Kaynaklı Uzaktan Eğitime İlişkin Hazırbulunuşlukları ve Görüşleri, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 103-135

ÜNİVERSİTEYİ YENİ KAZANAN ÖĞRENCİLERİN PANDEMİ KAYNAKLI UZAKTAN EĞİTİME İLİŞKİN HAZIRBULUNUŞLUKLARI VE GÖRÜŞLERİ

READINESS AND VIEWS OF THE STUDENTS WHO HAVE JUST ENROLLED UNIVERSITY TOWARDS DISTANCE EDUCATION DUE TO THE PANDEMIC

Yasemin KUZU

Arş. Gör., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
Res. Assist., Kirsehir Ahi Evran University, Faculty of Education, Department of
Educational Sciences

yaseminkuzu@yandex.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-4301-2645

Öz

Bu çalışmada normalde yüz yüze eğitim veren bir üniversiteyi yeni kazanmış öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri incelenmiş ve sürece yönelik görüşleri alınmıştır. Bu bağlamda bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesine yeni kayıt yaptırmış olan 305 birinci sınıf öğrencisi araştırmaya dâhil edilmiştir. Karma araştırma yaklaşımının benimsendiği bu çalışmada, nicel verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz, nitel verilerin çözümlenmesinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk

düzeylerinin yüksek olduğu görülmüş; cinsiyet, bölüm, bilgisayarla geçirilen süre, kitap okuma durumlarına göre anlamlı farklılaşmalar elde edilmiştir. Öğrenciler tarafından, uzaktan eğitimin pandemi koşullarında yerinde bir karar olduğu düşünülmeyle birlikte, yüz yüze eğitime kıyasla daha verimsiz geçeceği yönünde görüşler bildirilmiştir. Diğer yandan uzaktan eğitimin sağlam bir alt yapıyla sunulması, bireylere fırsat eşitliği sunulması, derslerin en kaliteli şekilde verilmesi; aksi takdirde bir an önce yüz yüze eğitime geçilmesi yönünde öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid 19, Hazırbulunuşluk, Pandemi, Uzaktan eğitim, Yüz yüze eğitim.

Abstract

In this study, the readiness levels of the students who have just enrolled a university that normally provides face-to-face education, on distance education because of the pandemic were investigated and their views on the process were taken. The study group consists of 305 first year students who have just enrolled in the faculty of education at a state university. In this study, in which the mixed research approach was adopted, descriptive analysis was used in the analysis of quantitative data, and content analysis was used in the analysis of qualitative data. As a result of the study, it was observed that students' level of readiness for distance education was high; significant differences were obtained according to gender, department, time spent using the computer, and reading books. Although students think that distance education is an appropriate decision in pandemic conditions, they have stated that it will be less efficient compared to face-to-face education. On the other hand, he made suggestions for providing distance education with a solid infrastructure, providing equal opportunities to individuals, giving the lessons in the best quality, otherwise switching to face-to-face education as soon as possible.

Keywords: Covid 19, Readiness, Pandemic, Distance education, Face-to-face education.

Giriş

Çin'in Vuhan kentinde 2019 yılının son günlerinde yeni bir virüs ortaya çıkmış (SARS-COV-2) ve birçok insanın bir anda hastalanarak hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Tüm dünyada görülen Coronavirus salgını birçok sektörü olumsuz yönde etkilemiş ve hayatı durma noktasına getirmiş, bunun üzerine 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2020) tarafından küresel bir pandemi olarak ilan edilmiştir. Dünya çapında salgından büyük ölçüde etkilenen eğitim sektöründe çoğu ülkede teknolojiden faydalanılarak eğitimin devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır (Agnolotto ve Queiroz, 2020). Öğrencilerin süreci sağlıklı ve başarılı bir şekilde geçirmeleri için virüsün bulaşma hızını artırıcı faaliyetler kısıtlanarak okullar kapatılmış, yüz yüze eğitim yerine acil uzaktan eğitime geçilmiş; derslerin senkron/asenkron olarak yürütülmesi kararı alınmıştır. Uzaktan eğitimin yakın geçmişine bakıldığında aslında üniversitelerin bu uygulamaya çok da yabancı olmadıkları söylemek mümkündür. 2013 yılında Yükseköğretim Kurulu zorunlu ortak derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilebileceğine yönelik karar almış ve örgün eğitimin uzaktan eğitimle birlikte verilebilmesinin yolunu açmıştır. Bununla birlikte zorunlu ortak dersleri uzaktan eğitimle veren üniversitelerin sayısı (176 üniversitenin 117'sinde) azımsanmayacak kadar çoktur (Eroğlu ve Kalaycı, 2020). Uzaktan eğitime yapılan bu geçiş süreci 2019 yılında, tüm dünyada görülen Coronavirüs salgını sebebiyle birden hızlanmış ve üniversiteler derslerin tamamını uzaktan eğitimle vermenin yollarını aramışlardır.

Küresel salgınla birlikte çok fazla dile getirilen uzaktan eğitim, aslında yeni bir kavram olmayıp çok eskilerden bu yana mektup, gazete, radyo vb. etkileşim araçlarıyla bir şekilde yürütülmüş olup (Clark, 2020), bilgi ve teknolojideki gelişmelerle birlikte şekillenmeye devam etmiştir. On sekizinci yüzyılda mektuplaşmayla başladığı düşünülen (Yıldırım, 2020) uzaktan eğitim ifadesiyle; alıcı ve kaynakların aynı ortamda olmadığı bir eğitim biçimine atıf yapılmaktadır (Bozkurt ve Sharma, 2020). Her ne kadar kısmen de olsa zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde gerçekleştirilen, hayat boyu öğrenme imkânı sağlayarak bireysel ve

toplumsal ihtiyaçları karşılayan (Kaya, 2002), ekonomik ve etkileşimli bir eğitim biçimi (Gökçe, 2008) olsa da uzaktan eğitimin, özellikle pandemi kaynaklı acil uzaktan eğitimin getirdiği teknik, psikolojik, sosyolojik vb. sıkıntıları göz ardı etmek mümkün değildir. Uzaktan eğitim konusunda öğretmen ve öğrencilerin hazırlıksız yakalanması, teknolojik altyapı yetersizliği, derslerde etkili öğretim tasarımı için yeterli zamanın olmaması gibi nedenler pandemi kaynaklı uzaktan eğitimi, normal uzaktan eğitime karşı dezavantajlı duruma düşürmektedir. Uzaktan eğitim alan öğrenciler üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde öğrencilerin uzaktan eğitimde, sözlü sunumları genel olarak faydalı buldukları ve senkron derslere karşı olumsuz tutum içinde oldukları belirtilirken (Karatepe, Küçükgençay ve Peker, 2020; Barış, 2015), diğer yandan internet ve teknik sorunlardan kaynaklı derslere erişim problemi yaşamak ve kendilerini toplumdan izole edilmiş hissine kapılmakla birlikte ailelerinin yanında yaşama imkânı sunduğu için uzaktan eğitimi tercih ettikleri (Özyürek, Begde, Yavuz ve Özkan, 2016; Serçemeli ve Kurnaz, 2020) ve uzaktan eğitimi daha ekonomik buldukları (Olçay ve Döş, 2016) sonucuna da ulaşılmıştır. Lisans öğrencilerinin görüşleri alınarak yapılan diğer bir çalışmada öğrenciler etkili bir uzaktan eğitim için en önemli unsurların “öğretim elemanı, öğrenci özellikleri, öğretim tasarımı, öğretim yöntemi, etkileşim, işbirliği ve oryantasyon” olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre uzaktan eğitim ortamı oluşturulurken öğrencilerin süreçle ilgili eğitilmesi, gerekli teknik araç yüzlerin tasarlanması, oryantasyonların yapılması, uygun öğretim yöntemlerinin belirlenmesinin önemi vurgulanmıştır (Yıldız, 2020). Ancak Eroğlu ve Kalaycı (2020) tarafından yapılan bir çalışmada lisans öğrencileri uzaktan ve normal eğitim uygulamalarında ders içeriklerinin yetersiz olduğunu ve öğrencilerin etkili öğretim yöntemlerini kullanmadığını ifade etmişlerdir. Diğer yandan uzaktan eğitimde anında dönüt verilmediği, iletişimin yetersiz olduğu ve sosyalleşmeyi engellediği yönünde görüşlere de rastlanmaktadır (Kaya, 2002; Yurdakul, 2005). Oysaki öğrencilerin okuyacağı üniversiteyi seçme nedenlerinden biri de üniversitenin ve bulunduğu şehrin sosyal, fiziksel olanakları olarak belirtilmiştir (Anıl, Özer-Taymur ve Öztür, 2017; Ceylan, Köse ve Aydın,

2017; Kuzu, Sivacı ve Kuzu, 2018; Yakar, Odabaş ve Gündeğer, 2016). Benzer şekilde lise son sınıf öğrencileriyle yapılmış çalışmalarda, üniversitenin bulunduğu şehirdeki hayat pahalılığı, kampüs yaşamı, coğrafi konumu ve sosyal yaşam kalitesi de öğrencilerin üniversiteyi tercih etmelerinde etkili olmuştur (Gürdoğan, 2016; Soutar ve Turner, 2002). Henüz üniversite ortamını görmeyen, zihinlerinde üniversiteyi sosyalleşme ve eğlence yeri olarak canlandıran, kampüsü çimenlerine uzanıp sohbet edecekleri, müzik dinleyecekleri ve kutlama yapacakları bir yer olarak gören (Mengi, 2018) ve bu düşünceyle normalde yüz yüze eğitim veren bir üniversiteyi yeni kazanmış olan öğrenciler pandemi sebebiyle uzaktan eğitim almak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla geçici olarak uygulanan bu eğitime hazırbulunuşlukları, sürece ilişkin olumlu, olumsuz düşünceleri ve beklentileri merak uyandırmaktadır.

Bu çalışmada normalde yüz yüze eğitim veren bir üniversiteyi kazandıkları halde salgın sebebiyle uzaktan eğitim almak zorunda kalan öğrencilerin uzaktan eğitime hazırbulunuşluk düzeyleri incelenmiş ve sürece yönelik görüşleri alınmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki problemlere cevap aranmıştır:

- 1- Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşlukları ne düzeydedir?
- 2- Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- 3- Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri öğrenim gördükleri bölüme göre farklılaşmakta mıdır?
- 4- Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri bilgisayarla geçirdikleri günlük süreye göre farklılaşmakta mıdır?
- 5- Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri kitap okuma sıklıklarına göre farklılaşmakta mıdır?

6- Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime yönelik olumlu/olumsuz görüşleri nelerdir?

7- Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime yönelik beklenti ve önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, toplanan verilerin niteliği, veri toplama süreci ve verilerin analizi dikkate alındığında nitel ve nicel araştırma yaklaşımları birlikte kullanıldığı karma araştırma yaklaşımı ile tasarlanmıştır. Araştırma, ağırlıklı olarak nicel verilerle yapılan çalışmaların nitel veriler ile desteklenerek sunulduğu sıralı açıklayıcı model ile şekillenmiştir (Creswell, 2003). Araştırmanın nitel kısmı, mevcut olan bir durum kendi koşulları içerisinde betimlenmeye çalışıldığından durum çalışması modeli ile tasarlanmış olup (Merriam, 2013), tek bir durum için birden fazla alt tabakanın ya da birimin bulunduğu iç içe geçmiş tekli durum modeli kullanılmıştır (Yin, 1984). Araştırmanın nicel kısmında ise eğitimde en yaygın nicel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel yöntem kullanılmıştır (Büyükoztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesine yeni kayıt yaptırmış olan 239 kadın, 66 erkek olmak üzere 305 birinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yöntemine göre belirlenen katılımcılar (Marshall, 1996) çevrimiçi ortamda paylaşılan veri toplama aracını gönüllülük esasına göre doldurmuşlardır. Katılımcılara ilişkin demografik özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Kadın	239	78.36
	Erkek	66	21.64
Toplam		305	100
Bölüm	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	59	19.34
	İlköğretim Matematik	44	14.43
	Fen Bilgisi	23	7.54
	Sosyal Bilgiler	33	10.82
	Sınıf Eğitimi	59	19.34
	Okul Öncesi	45	14.75
	Türkçe Eğitimi	42	13.77
Toplam		305	100
Bilgisayar kullanım sıklığı	Hiç	66	21.64
	1-2 saat	119	39.02
	3-4 saat	97	31.80
	3 saat	23	7.54
Toplam		305	100
Kitap okuma sıklığı	Düzenli	141	46.23
	Düzensiz	164	53.77
Toplam		305	100

Veri Toplama Aracı

Üniversiteye yeni kayıt yapmış olan öğrencilere yönelik yapılan bu araştırmada veri toplama amacıyla çevrimiçi ortamda üç adet form hazırlanmıştır. Birinci formda demografik özellikler, ikinci formda öğrencilerin uzaktan eğitime hazırbulunuşluk düzeylerini belirlemek için “e-Öğrenme Sürecine İlişkin Hazırbulunuşluk ve Beklenti Ölçeği” sunulmuş, üçüncü formda ise öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin olumlu,

olumsuz düşünceleri ile beklenti ve önerilerini belirtmeleri istenmiştir. Hazırlanan form dönem başında henüz dersler başlamadan öğrencilerle çevrimiçi ortamda paylaşılmış ve bir hafta süreyle erişime açık tutulmuştur. Sonuç olarak 241 kadın 67 erkek olmak üzere 308 öğrenciye ulaşılmıştır. Hatalı ya da eksik doldurmaları sebebiyle 3 öğrenci analiz dışı bırakılmıştır.

“e-Öğrenme Sürecine İlişkin Hazırbulunuşluk ve Beklenti Ölçeği”, öğrencilerin uzaktan eğitime ne kadar hazır olduklarını belirlemek amacıyla Gülbahar (2012) tarafından geliştirilmiştir. 5’li likert tipinde 26 maddeden oluşan ölçek, “Teknik Beceriler”, “Başarıyı Etkileyen Faktörler”, “Teknolojiye Erişim”, “Motivasyon ve Tutum” ve “Kişisel Özellikler” olmak üzere 5 faktörlü bir yapıya sahiptir. Analiz için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0,941 ve Barlett’s testi anlamlı ($p < .001$) bulunmuştur. Ölçeğin orijinalinde faktör bazında hesaplanan güvenirlik katsayıları .77-.80 arasında değişirken, ölçeğin tamamına ait Cronbach alfa güvenirlik katsayısı ise .93’tür.

Bu çalışmada ise ilgili ölçeğin faktör bazında Cronbach alfa güvenirlik katsayıları .62-.93 arasında değişmekte olup ölçeğin tamamına ait güvenirlik katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla ölçeğin bu çalışma için güvenilir olduğu söylenebilir (George ve Mallery, 2003). Öte yandan ölçeğin yapı geçerliğine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Ölçeğe İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Index	Mükemmel	Kabul	Araştırma	Değerlendirme
	Uyum	Edilebilir		
	Değerleri	Uyum		
		Değerleri		
X^2/df	0-3	3-5	1.65	Mükemmel
RMSEA	.00-.05	.05-.08	.08	Kabul edilebilir
SRMR	.00-.05	.05-.10	.07	Kabul edilebilir
CFI	.95-1.00	.90-.95	.94	Mükemmel

Tablo 2’de ölçeğe ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarından, RMSEA, SRMR ve CFI değerleri sunulmuştur. Kline (2005), bu dört değerlerin raporlanmasının yeterli olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla tablodaki değerlere göre ölçeğin bu çalışma için geçerli sonuçlar verdiğini söylemek mümkündür (Bollen, 1989; Browne ve Cudeck, 1993; Hu ve Bentler, 1999).

Verilerin Analizi:

Verilerin analizi nicel ve nitel olmak üzere iki türlü yapılmıştır. Nicel analiz için öncelikle katılımcıların “e-Öğrenme Sürecine İlişkin Hazırbulunuşluk ve Beklenti Ölçeği”ne verdikleri yanıtlar Hemen Hemen Hiçbir Zaman (1), Nadiren (2), Zaman Zaman(3), Sık Sık(4) ve Hemen Hemen Her Zaman (5) şeklinde kodlanarak SPSS (Statistical Package for Social Sciences) programına aktarılmıştır. Veri temizleme işlemlerinden sonra ham puanlar elde edilmiş ve faktörlerdeki madde sayıları farklı olduğu için yorumlama kolaylığı açısından standartlaştırma yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda ham puanlar ilgili faktördeki madde sayısına bölünerek 20 ile çarpılmıştır. Dolayısıyla faktörlerden alınan puanlar 20-100 arasında değişirken, alınan puanlarda 20-46 düşük düzey, 47-73 orta düzey, 74 ve üzeri ise yüksek düzey olarak değerlendirilmiştir. Nicel verilerin analizi aşamasında verilerin dağılımının normalliği betimsel ve grafiksel yöntemler, çarpıklık ve basıklık katsayıları, Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiştir. Aritmetik ortalama, mod ve medyan değerlerin birbirine yakın olduğu, çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 aralığından (Morgan, Leech, Gloeckner, & Barrett, 2004) manidar anlamda farklılaşmadığı görülmüştür. Ayrıca histogram, kutu ve Q-Q grafikleri yardımıyla da verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları incelendiğinde ise $p < .05$ olduğu ve normallik şartının sağlanmadığı görülmüştür. Ancak, dağılımın normalliği incelenirken Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları ile betimsel ve grafiksel yöntemlerin birlikte değerlendirilmesi önerildiğinden (Abbott, 2011; Gnanadesikan, 1997; Hair, Anderson, Tatham ve Black, 1998; McKillup, 2012; Stevens, 2009; Thode, 2002) bu çalışmada

verilerin dağılımının normal olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri için öncelikle frekans, ortalama ve standart sapma gibi betimsel istatistikler hesaplanmıştır. Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime hazırbulunuşluk düzeylerinin cinsiyete ve kitap okuma sıklıklarına göre istatistiksel açıdan farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız gruplar için t-testi ile; öğrenim gördükleri bölüme ve bilgisayarla geçirdikleri günlük süreye göre farklılaşıp farklılaşmadığı ise ANOVA testi ile araştırılmıştır. Hangi değişkenler arasında anlamlı farklılaşmanın olduğunu belirlemek amacıyla Post-Hoc analiz tekniklerine geçilmiştir. Levene testi ile varyansların homojenliğinin sağlandığı durumlarda ($p > .05$) Tukey HSD; sağlanmadığı ($p < .05$) durumlarda ise Games-Howell çoklu karşılaştırma tekniklerinden yararlanılmıştır.

Diğer taraftan, bu çalışmada, üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime yönelik olumlu ve olumsuz görüşleri ile eğitime yönelik beklenti ve önerilerini belirlemek amacıyla yapılandırılmış görüşme formu ile nitel veriler toplanmıştır. Elde edilen nitel veriler içerik analizi ve tümevarımcı analiz teknikleri ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, tekrar eden konuların, sorunların ve kavramların belirlenmesi, sayılması ve yorumlanması olarak açıklanmaktadır ve nitel ile nicel konuları kapsamaması nedeniyle de büyük ölçüde fayda sağlamaktadır (Miles ve Huberman, 1994; Silverman, 2000). Tümevarımcı analiz ise “kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.227). İçerik analizi sonucunda ortaya çıkan kodlar ve kategoriler katılımcıların verdiği yanıtlardan çıkarılmış ve eğitim programları ve öğretimi ile ölçme ve değerlendirme alanlarında uzman iki öğretim elemanı tarafından birbirinden bağımsız şekilde bir tema altında toplanmıştır. İlgili kodların bu temaları temsil edip etmediği görüş birliği/ (görüş birliği+görüş ayrılığı) formülü (Miles & Huberman, 1994) ile .91 olarak bulunmuş ve elde edilen bu değer çok iyi düzeyde olduğu görülmüştür. Her bir kodun yüzde ve frekans dağılımları SPSS 23 programı ile hesaplanmış ve “bireysel etki”, “toplumsal etki” şeklinde temalar oluşturulmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri çeşitli değişkenlere göre incelenmiş, daha sonra sürece ilişkin olumlu, olumsuz düşünceleri ile birlikte beklenti ve önerileri irdelenmiştir. Elde edilen bulgular tablolar eşliğinde sunulmuştur.

Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri

Öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri faktör bazında hesaplanarak Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Uzaktan Eğitime İlişkin Hazırbulunuşluk ve Beklenti Düzeyleri

Faktörler	N	SS	Min	Max	Düzeyler (f%)						
					Düşük	Orta	Yüksek				
Kişisel Özellikler	78,8	10,8	40	100	5	1,6	66	21,6	234	76,7	
Teknolojiye Erişim	67,2	27,4	20	100	83	27,2	62	20,3	160	52,5	
Teknik Beceriler	305	72,8	17,8	20	100	28	9,2	114	37,4	163	53,4
Motivasyon Ve Tutum	63	16,5	20	100	50	16,4	163	53,4	92	30,2	
Başarıyı Etkileyen Faktörler	78,9	13,3	26,7	100	6	2	101	33,1	198	64,9	

Tablo 3'te öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri incelendiğinde en yüksek ortalamaların "Başarıyı Etkileyen Faktörler" (= 78,9) ve "Kişisel Özellikler" (= 78,8) faktörlerinde olduğu görülmektedir. Öğrencilerin faktör ortalamaları incelendiğinde tüm faktörlerde orta ve yüksek düzey hazırbulunuşluklara sahip olmaları dikkat çekmektedir (> 47). Kişisel Özellikler faktöründe ortalama = 78,8 olup öğrencilerin %76,7 si kişisel özellik bakımından yüksek düzeydedir. Yine aynı faktör için öğrencilerin %21,6'sının orta, %1,6'sının ise düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Teknolojiye Erişim faktörü incelendiğinde ise ortalama (= 67,2) olarak hesaplanırken genel olarak öğrencilerin bu faktör için orta düzeyde oldukları söylenebilir. Öğrencilerin %52,5'i teknolojik erişim olarak yüksek düzeyde olmakla birlikte, %20,3'ünün orta, %27,2'sinin ise düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Diğer yandan

Teknik Beceriler faktörüne ait ortalama orta düzeyde (= 72,8) olmakla birlikte öğrencilerin %53,4'ü yüksek düzeyde, %37,4'ü orta düzeyde ve %9,2'si düşük düzeyde teknik becerilere sahiptir. Uzaktan eğitim için önemli olan diğer bir faktör ise Motivasyon ve Tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Faktöre ilişkin ortalama = 63 olup orta düzeydedir. Bununla birlikte %30,2'lik bir kesim yüksek düzey motivasyon ve tutuma sahiptir. Son olarak Başarıyı Etkileyen Faktörler incelendiğinde ortalamanın oldukça yüksek düzeyde (= 78,9) olduğu görülmektedir. Öğrencilerde yok denecek kadar az bir grup (%2) düşük düzeyde görülmektedir.

Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeylerinin cinsiyete göre incelenmesi

Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. *Pandemi Kaynaklı Uzaktan Eğitime İlişkin Hazırbulunuşluk Düzeylerinin Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları*

Faktörler		N		Ss	t	Sd	p
Kişisel Özellikler	Kadın	239	79.27	10.44	1.34	303	.182
	Erkek	66	77.27	11.74			
Teknolojiye Erişim	Kadın	239	65.92	27.75	-1.49	303	.137
	Erkek	66	71.59	25.66			
Teknik Beceriler	Kadın	239	71.03	17.79	-3.28	303	.001**
	Erkek	66	79.02	16.51			
Motivasyon ve Tutum	Kadın	239	63.60	15.99	1.18	303	.241
	Erkek	66	60.91	18.04			
Başarıyı Etkileyen Faktörler	Kadın	239	80.08	12.88	3.02	303	.003**
	Erkek	66	74,60	13,82			

** : $p < .01$

Tablo 4 incelendiğinde Kişisel Özellikler, Teknolojiye Erişim, Motivasyon ve Tutum faktörlerinde öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p > .05$). Öte yandan Teknik Beceriler ($p = .001$; $t = -3.28$) ve Başarıyı Etkileyen Faktörlerde ($p = .003$; $t = 3.02$) ise istatistiksel

olarak .01 düzeyinde farklılaşmalar söz konusudur. Öyle ki bu farklılaşmalar Teknik Becerilerde erkekler lehine (79.02; 71.03) iken Başarıyı Etkileyen Faktörlerde ise kadınlar lehinedir (80.08; 74.60). Genel olarak ortalamalar incelendiğinde teknik ve teknolojik konularda erkek öğrencilerin düzeylerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Başarı, motivasyon, tutum gibi konularda ise kız öğrencilerin daha yüksek ortalamaya sahip oldukları da dikkat çekmektedir.

Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime hazırbulunuşluk düzeylerinin öğrenim gördükleri bölüme göre incelenmesi

Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeylerinin okudukları bölüme göre farklılaşp farklılaşmadığı tek yönlü ANOVA testi ile incelenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı çıkan sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. *Pandemi Kaynaklı Uzaktan Eğitime İlişkin Hazırbulunuşluk Düzeylerinin Öğrenim Gördükleri Bölüme İlişkin ANOVA Testi Sonuçları*

Faktör	N	Ss	F	Fark	p	
Teknolojiye Erişim	1. Reh. ve Psik. Dan.	59	77,80	21,90		
	2. İlköğretim Mat.	44	66,59	27,27		
	3. Fen Bilgisi	23	66,09	30,22		
	4. Sosyal Bilgiler	33	57,27	25,71	4.04	1-6 .001***
	5. Sınıf Eğitimi	59	70,08	26,12		
	6. Okul Öncesi	45	55,22	30,24		
	7. Türkçe Eğitimi	42	69,76	26,94		
Teknik Beceriler	1. Reh. ve Psik. Dan.	59	80,21	16,51		
	2. İlköğretim Mat.	44	68,47	19,60		
	3. Fen Bilgisi	23	71,41	16,15		
	4. Sosyal Bilgiler	33	70,61	18,34	3.71	1-6 .001***
	5. Sınıf Eğitimi	59	75,81	16,65		
	6. Okul Öncesi	45	66,39	15,81		
	7. Türkçe Eğitimi	42	71,73	18,30		

***: $p < .001$

Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeylerinin öğrenim gördükleri bölüme göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemek için yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre Teknolojiye Erişim ve Teknik Beceriler faktörlerinde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma görülürken ($p < .001$); diğer faktörlerde anlamlı bir farklılaşma olmamıştır ($p > .05$). Gruplar arasındaki farklılıklara bakmak için yapılan Post-Hoc analizleri sonucunda her iki faktör için de farklılaşmanın “Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık” ile “Okul Öncesi Öğretmenliği” arasında olduğu görülmektedir. Faktörlere ilişkin ortalamalar incelendiğinde her iki faktörde de “Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık” öğrencileri yüksek düzeyde (77.80; 80.21), “Okul Öncesi Öğretmenliği” öğrencileri ise orta düzeyde (55.22; 66.39) olup iki grup arasındaki farklılaşma “Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık” öğrencileri lehinedir.

Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime hazırbulunuşluk düzeylerinin bilgisayarla geçirilen günlük süreye göre incelenmesi

Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeylerinin bilgisayarla geçirilen günlük süreye göre farklılaşp farklılaşmadığı tek yönlü ANOVA testi ile incelenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı çıkan sonuçlar Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. *Pandemi Kaynaklı Uzaktan Eğitime İlişkin Hazırbulunuşluk Düzeylerinin Bilgisayarla Geçirilen Günlük Süreye İlişkin ANOVA Testi Sonuçları*

Faktör	N	Ss	F	Fark	p		
Kişisel özellikler	1. Hiç	66	75,23	12,78	4.28	1-4	.006**
	2. 1-2 saat	119	79,37	10,41			
	3. 3-4 saat	97	79,54	9,71			
	4. 5 saat ve üzeri	23	83,48	7,45			
Teknolojiye Erişim	1. Hiç	66	42,73	26,59	28.47	1-2 1-3 1-4	.000***
	2. 1-2 saat	119	74,29	23,89			
	3. 3-4 saat	97	73,09	23,11			
	4. 5 saat ve üzeri	23	75,22	24,14			

Teknik Beceriler	1. Hiç	66	64,66	18,96			
	2. 1-2 saat	119	73,34	17,61		1-2	
	3. 3-4 saat	97	75,67	16,18	7,41	1-3	.000***
	4. 5 saat ve üzeri	23	80,65	14,52		1-4	

** : $p < .01$

*** : $p < .001$

Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeylerinin bilgisayarla geçirilen günlük süreye göre farklılaşmış ve farklılaşmadığını incelemek için yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre Kişisel Özellikler, Teknolojiye Erişim ve Teknik Beceriler faktörlerinde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma görülürken ($p < .001$); diğer faktörlerde anlamlı bir farklılaşma olmamıştır ($p > .05$). Her iki grubun da uzaktan eğitime ilişkin kişisel özellikleri yüksek düzeyde olmakla birlikte günlük olarak bilgisayarla hiç vakit geçirmeyen öğrencilerin kişisel özellikleri (= 75,23) ile günlük olarak bilgisayarla 5 saatten fazla vakit geçiren öğrencilerin kişisel özellikleri (= 83,48) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Diğer yandan Teknolojiye Erişim faktörüne ait sonuçlar incelendiğinde günlük olarak bilgisayarla hiç vakit geçirmeyen öğrencilerin düzeylerinin oldukça düşük (= 42,73) olduğu görülmektedir. Gruplar arasındaki farklılaşmalar incelendiğinde günlük olarak bilgisayarla hiç vakit geçirmeyen öğrencilerin teknolojiye erişim düzeylerinin diğer tüm gruplardan anlamlı olarak farklılaştığı ve bu farklılaşmanın diğer gruplar lehine olduğu görülmektedir. Teknik Beceriler faktörüne bakıldığında ise yine aynı şekilde günlük olarak bilgisayarla hiç vakit geçirmeyen öğrencilerin teknik beceri düzeylerinin diğer tüm gruplardan anlamlı olarak farklılaştığı ve bu farklılaşmanın diğer gruplar lehine olduğu görülmektedir.

Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeylerinin kitap okuma durumlarına göre incelenmesi

Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeylerinin kitap okuma durumlarına göre farklılaşmış

farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. *Pandemi Kaynaklı Uzaktan Eğitime İlişkin Hazırbulunuşluk Düzeylerinin Kitap Okuma Durumlarına Göre t-Testi Sonuçları*

Faktörler		N	Ss	t	Sd	p	
Kişisel Özellikler	Düzenli okumam	164	77,59	11,08	-2.19	303	.029*
	Düzenli okurum	141	80,28	10,19			
Teknolojiye Erişim	Düzenli okumam	164	62,29	28,18	-3.40	303	.001**
	Düzenli okurum	141	72,80	25,34			
Teknik Beceriler	Düzenli okumam	164	70,11	18,79	-2.83	303	.005**
	Düzenli okurum	141	75,83	16,10			
Motivasyon ve Tutum	Düzenli okumam	164	61,07	16,61	-2.25	303	.025*
	Düzenli okurum	141	65,28	16,04			
Başarıyı Etkileyen Faktörler	Düzenli okumam	164	76,63	13,98	-3.28	303	.001**
	Düzenli okurum	141	81,54	11,88			

*: $p < .05$

** : $p < .01$

Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeylerinin kitap okuma durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre Kişisel Özellikler, Teknolojiye Erişim, Teknik Beceriler, Motivasyon ve Tutum ile Başarıyı Etkileyen Faktörler olmak üzere tüm faktör düzeyinde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma görülmektedir ($p < .01$; $p < .05$). Tüm faktörlerde, düzenli kitap okuduğunu belirten öğrencilerin ortalamaları, düzenli kitap okumayan öğrencilerin ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksek çıkmıştır.

Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitim sürecine ilişkin olumlu görüşlerinin incelenmesi

Araştırmanın nitel kısmında öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin olumlu görüşleri sorulmuş, toplam 156 öğrenciden toplam 163 olumlu

görüş elde edilmiştir. Görüşler öncelikle kodlanmış daha sonra kategorilerde birleştirilmiş ve son olarak temalar oluşturulmuştur. Öğrencilerin pandemi sebebiyle maruz kaldıkları uzaktan eğitime ilişkin olumlu görüşlerine ait kod, kategori ve temalar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğrencilerin *Pandemi Kaynaklı Uzaktan Eğitime İlişkin Olumlu Görüşleri*

Tema	Kategori	Kod	f	%*
Bireysel etki	Rahat	Kolay ve rahat	34	20,86
		Aile yanında olmak	14	8.59
		Ekonomik	6	3.68
	Modern	Bireysel	4	2.45
		Etkili	16	9.82
		İnteraktif	11	6.75
		Teknolojik	10	6.13
Toplam			95	58.28
Toplumsal etki	Eğitimin devamlılığı	Devamlılık	20	12.27
		Ulaşılabilirlik	8	4.91
	Sağlığın korunması	Risksiz eğitim	40	24.54
Toplam			68	41.72
Genel toplam			163	100

*: olumlu görüşlerin yüzdesi

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin belirttiği olumlu görüşlerin bireysel ve toplumsal etki temaları altında toplandığı ve görüşlerin daha çok bireysel etki yönünde olduğu görülmektedir (f=95, %58.28). Bireysel etki temasında öğrenciler daha çok uzaktan eğitimin rahatlığına vurgu yapmışlardır (f=58, %35.58). Bu bağlamda öğrenciler uzaktan eğitim sürecinde kendi evlerinde olmanın daha rahat, daha ekonomik ve bireysel çalışma ortamlarına daha uygun olduğunu belirtmişlerdir. Diğer

yandan uzaktan eğitimle daha etkili (f=16, %9.82), interaktif (f=11, %6.75) ve teknolojik açıdan kendilerini geliştirecekleri bir dönem yaşayacakları yönünde (f=10, %6.13) görüş bildirenler de mevcuttur. Öğrencilerin olumlu görüşlerinin oluşturduğu diğer bir tema da toplumsal etki olup bu temayla ilgili görüş bildirenlerin çoğunluğu bu uygulamayla toplum sağlığının korunabileceğini düşünmektedir (f=40, %24.54). Özellikle içinde bulunulan pandemi şartları sebebiyle uzaktan eğitim uygulamasının sağlık açısından risksiz bir eğitim imkânı verdiği ifade edilmiştir. Uzaktan eğitimin sağladığı diğer bir toplumsal etki de eğitimin devamlılığının sağlanmasıdır. Öğrenciler bu sayede eğitimden geri kalmadıklarını (f=20, %12.27) ve gereken eğitime internet üzerinden kolayca ulaşabileceklerini belirtmişlerdir (f=8, %4.91). Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin bildirdikleri olumlu görüşlerin bazıları şu şekildedir:

Ö25: “.....pandemi sürecinde sağlığımız için en doğru yöntem olduğunu düşünüyorum.” (risksiz eğitim)

Ö107: “Covid-19 sebebiyle uzaktan eğitimin, başarımızın, öğrenimimizin sonuna kadar peşinde olduğumuzu gösteren bir çalışma oldu. Hangi şartlar altında olursak olalım eğitim her yerdedir.”(devamlılık)

Ö125: “Dijital yaşamda çok daha aktif olmak ve uzaktan çalışmak ilerideki meslek hayatımızda teknolojik aletleri daha iyi kullanabilmemize olanak sağlayacaktır diye düşünüyorum. (teknolojik)

Ö253: “Evde huzurlu bir ortamda derse katılım sağlayabileceğim.” (aile yanında olmak)

Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitim sürecine ilişkin olumsuz görüşlerinin incelenmesi

Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitim sürecine ilişkin olumsuz görüşleri incelendiğinde ise toplam 198 öğrenciden toplam 224 olumsuz görüş elde edilmiştir. Öğrencilerin pandemi sebebiyle maruz kaldıkları uzaktan eğitime ilişkin olumsuz görüşlerine ait kod, kategori ve temalar Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Öğrencilerin *Pandemi Kaynaklı Uzaktan Eğitime İlişkin Olumsuz Görüşleri*

Tema	Kategori	Kod	f	%*
Bireysel etki	Dersler	Verimsizlik	73	32.59
		Etkileşimsizlik	31	13.84
		Zorlayıcı	7	3.12
		Yüzeysel öğrenme	4	1.79
		Süre sıkıntısı	4	1.79
	Asosyallik	Sınıf ortamından uzak	18	8.04
		Sosyal çevreden yoksun	6	2.68
	Psikolojik	Teknolojik yetersizlik hissi	11	4.91
		Başarısız olma korkusu	7	3.13
		Tecrübesiz olma hissi	7	3.13
Radyasyon alma korkusu		1	.45	
Toplam			169	75.45
Toplumsal etki	Fırsat eşitsizliği	Erişim sıkıntısı	28	12.5
		Ekonomik sıkıntılar	24	10.71
		Kütüphane yokluğu	3	1.34
Toplam			55	24.55
Genel toplam			224	100

*: olumsuz görüşlerin yüzdesi

Tablo 9 incelendiğinde öğrencilerin belirttiği olumsuz görüşlerin bireysel ve toplumsal etki temaları altında toplandığı ve görüşlerin daha çok bireysel etki yönünde olduğu görülmektedir (f=169, %75.45). Bireysel etki temasında hatta olumsuz görüşlerin tamamında en çok vurgu derslerin verimsiz olacağı (f=73, %32.59) yönünde yapılmıştır. Öğrenciler derslerin uzaktan yapılmasıyla etkileşimin azalacağı (f=31, %13.84) ve dolayısıyla dersten alınacak verimin düşeceği, sonuç olarak derslerin kendilerini zorlayacağını (f=7, %3.12) ifade etmişlerdir. Diğer yandan sınıf

ortamından (f=18, %8.04) ve sosyal çevreden uzak kalmalarının (f=6, %2.68) sosyalleşmelerine olumsuz etki edeceğini belirtmişlerdir. Bu durumda zaten birinci sınıf olmalarının verdiği tecrübesizlikle, teknolojik yetersizlik ve başarısız olma korkularının psikolojik olarak sorun teşkil ettiğini bildiren görüşler de mevcuttur (f=26, %11.61). Öğrencilerin toplumsal etki bakımından belirttikleri olumsuz görüşler incelendiğinde ise maddi imkânlar ya da internet sıkıntısı nedeniyle oluşan fırsat eşitsizliğine vurgu yapıldığı görülmektedir (f=55, %24.55). Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime ilişkin bildirdikleri olumlu görüşlerin bazıları şu şekildedir:

Ö14: “Uzaktan eğitim internet, bilgisayar gibi uzaktan eğitim iletişim araçları olmayan kişiler için zorlayıcı bir etken olabilir.” (ekonomik sıkıntılar)

Ö110: “Derse erişim ve internet gibi konularda sorunlar yaşanabilir.” (erişim sıkıntısı)

Ö125: “Uzaktan eğitimin en kötü yanı üniversite hayatımıza başlayamamış olmak ve o sosyal ortamda bulunamamak bence.” (sosyal çevreden yoksun)

Ö210: “Yeterince iyi eğitim alamamaktan ve nitelikli bir öğrenci olmamaktan korkuyorum.” (başarısız olma korkusu)

Ö167: “Öğretmenlerle yüz yüze etkileşim halinde olmadığımız için derse adapte olmakta zorlanacağımı düşünüyorum.” (etkileşimsizlik)

Üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitim sürecine ilişkin beklenti ve önerilerinin incelenmesi

Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitim sürecine ilişkin beklenti ve önerileri incelendiğinde toplam 147 öğrenciden toplam 159 görüş elde edilmiştir. Öğrencilerin pandemi sebebiyle maruz kaldıkları uzaktan eğitim sürecine ilişkin beklenti ve önerilerine ait kod, kategori ve temalar Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Öğrencilerin *Pandemi Kaynaklı Uzaktan Eğitim Sürecine İlişkin Beklenti ve Önerileri*

Tema	Kategori	Kod	f	%*
Bireysel	Dersler	Etkili olmalı	26	16.35
		Etkileşimli olmalı	10	6.29
		Planlı programlı olmalı	9	5.66
		Sınavlar güvenilir olmalı	5	3.14
		Öğrenci merkezli olmalı	5	3.14
	Eğitmenler	Ulaşılabilir olmalı	7	4.40
		Anlayışlı olmalı	6	3.77
		Derse hazırlıklı gelmeli	6	3.77
		Süreçle ilgili bilgilendirme yapmalı	4	2.52
	Yazılım	Alt yapı sağlam olmalı	28	17.61
		Dersler kaydedilmeli	16	10.06
		Ulaşılabilir olmalı	5	3.14
		Mobil uyumlu olmalı	1	.63
Toplam			128	80.50
Toplumsal	Eğitim sistemi	Yüz yüze eğitime geçilmeli	20	12.58
	Fırsat eşitliği	Eşit imkânlar tanınmalı	11	6.92
Toplam			31	19.50
Genel toplam			159	100

*: görüşlerin yüzdesi

Tablo 10 incelendiğinde öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitim sürecinden beklenti ve önerilerinin ilk sıralarında uzaktan eğitim için kullanılan yazılımda alt yapının sağlam olması (f=28, %17.61) ve derslerin etkili bir şekilde yapılması (f=26, %16.35) gelmektedir. Benzer şekilde derslerin etkileşimli bir şekilde yapılması (f=10, %6.29) ve kaydedilerek daha sonra ulaşılabilir olması (f=16, %10.06) da öğrencilerin üzerinde durduğu beklentiler arasındadır. Öğrenciler ayrıca dersi verecek olan eğitmenlerle ilgili beklentilerini dile getirmiş, eğitmenlerin her zaman ulaşılabilir (f=7, %4.40), sürecin getirdiği zorluklara karşı anlayışlı olması (f=6, %3.77) ve derslere hazırlıklı gelmesi (f=6, %3.77) gerektiğini belirtmişlerdir. Öğrencilerin toplumsal beklentileri incelendiğinde ise

yüz yüze eğitime geçmek istedikleri (f=20, %12.58), aksi takdirde herkese eşit imkânlar tanınmasını bekledikleri (f=11, %6.92) görülmektedir. Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitime sürecine ilişkin beklenti ve önerilerinin bazıları şu şekildedir:

Ö150: “Herkesine eşit koşullarda ders verilmesini isterim.” (*eşit imkânlar tanınmalı*)

Ö143: “Bu şekilde yeterli eğitimi almak *imkânsızdır en kısa zamanda yüz yüze eğitime geçilmelidir.*” (*yüz yüze eğitime geçilmeli*)

Ö125: “Uzaktan eğitimden tek beklentim sistemde sıkıntı olmaması. *Her dersimize sorunsuz girebileceğimiz ve dersimizi sorunsuz bir şekilde işleyebileceğimiz bir sistem bekliyorum.*” (*alt yapı sağlam olmalı*)

Ö119: “...Herkesin karşılıklı olarak birbirini anlaması ve anlayışlı olmasını bekliyorum.” (*anlayış*)

Ö68: “Hocalarla daha fazla iletişime geçebilmek.” (*ulaşılabilir olmalı*)

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada normalde yüz yüze eğitim veren bir üniversiteyi yeni kazanmış olan öğrencilerin pandemi nedeniyle maruz kaldıkları uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri araştırılmış ve uzaktan eğitim süreci ile ilgili öğrenci görüşleri alınmıştır. Araştırmanın nicel kısmına bakıldığında öğrencilerin genel olarak hazırbulunuşluk düzeylerinin orta ve yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bu durumda öğrencilerin genel olarak uzaktan eğitime hazır oldukları söylenebilir. Yapılan bazı çalışmalarda benzer sonuçlar bulunmuş, öğrencilerin uzaktan eğitime hazır oldukları belirtilmiştir (Korkmaz, Çakır ve Tan, 2015; Yakın ve Tınmaz, 2013).

Öğrencilerin hazırbulunuşluk ve beklenti düzeyleri cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde teknik becerilerde erkekler lehine, motivasyon ve tutumda ise kadınların lehine anlamlı farklılaşmalar görülmüştür. Bu durumda erkek öğrencilerin uzaktan eğitim almak için gerekli olan teknik becerilere sahip olduklarına olan inançları kadınlara göre

daha yüksektir. Benzer şekilde teknik ve teknolojik konularda erkek öğrencilerin daha yüksek beceriye sahip oldukları yönünde çalışmalar mevcuttur (Haznedar, 2012; Link ve Marz, 2006; Tella ve Mutula, 2008). Bununla birlikte Erdemir, Bakırcı ve Eyduran (2009) yaptıkları çalışmada öğretim amaçlı teknolojiyi kullanabilme özgüveninde kadın katılımcıların erkeklerden daha iyi seviyede oldukları sonucuna ulaşırken; bazı çalışmalarda bu anlamda iki grup arasında fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Eyüp, 2012).

Öğrencilerin uzaktan eğitime hazırbulunuşluk düzeyleri okudukları bölüme göre de farklılık göstermektedir. Buna göre teknolojiye erişim ve teknik beceriler konusunda Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümü öğrencilerinin düzeyleri Okul Öncesi Eğitimi öğrencilerinden anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Diğer yandan öğrencilerin bilgisayarla geçirdikleri günlük süreye göre uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri incelenmiş ve üç faktörde anlamlı farklılaşmalar elde edilmiştir. Bilgisayarla hiç vakit geçirmeyen öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin kişisel özellik, teknolojik erişim ve teknik beceriler konusunda daha düşük ortalamaya sahip oldukları görülmüştür. Rugayah, Hashim ve Wan (2004), bilgisayar ve teknolojiye zaman ayıran kişilerin yeterlik ve kendine güven konusunda olumlu duygulara sahip olduklarını belirtmiştir. Teknolojinin eğitim sistemine entegre edilmesi ile daha kalıcı ve etkili bir öğrenme ortamı oluşacağı (Kuzu ve Sıvacı, 2018) düşünüldüğünde uzaktan eğitimi avantaj haline getirip öğrencilere teknolojiyle daha çok vakit geçirecekleri etkinlikler, ödevler vs. verilerek bu yöndeki tutumları olumlu yönde geliştirilebilir.

Öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin hazırbulunuşlukları, kitap okuma durumlarına göre de incelenmiş ve tüm boyutlarda anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Düzenli kitap okuduğunu belirten öğrenciler, düzenli kitap okumayan öğrencilere göre tüm boyutlarda daha yüksek ortalamalara sahiptir. Bu bağlamda uzaktan eğitim için gerekli olan kişisel özelliklere, teknik ve teknolojik donanıma, motivasyon ve tutuma, başarıyı etkileyen faktörlere sahip oldukları yönündeki algıları daha yüksektir. Buna paralel olarak Biçer ve Alan, (2017) kitap okuma alışkanlığı olan

bireylerin genel öz yeterliklerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Diğer yandan okuma alışkanlığı, gelişmiş toplum olmanın önemli faktörlerinden biri olup gelişmiş olarak kabul edilen ülkelerin çoğunda kitap okuma oranlarının yüksek olduğu görülmektedir (Arslan, Çelik ve Çelik, 2009). Okumak, bireylere mevcut bilgileri karşılaştırma, kritik etme ve neyin doğru olduğuna karar verme yetisi kazandıracaktır (Kuş ve Türkyılmaz, 2010). Dolayısıyla içinde bulunulan teknoloji ve bilgi çağında gençlerin okuma alışkanlığı kazanması son derece önemlidir (Hopper, 2005). Bu bağlamda bir yandan uzaktan eğitim verilirken bir yandan da okuma alışkanlığı kazanma konusunda farkındalık oluşturacak faaliyetlere de yer vermek oldukça yerinde olacaktır.

Araştırmanın nitel kısmında öğrencilerin pandemi nedeniyle maruz kaldıkları uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ve önerileri alınmıştır. Bu bağlamda olumlu görüşler olmakla birlikte olumsuz görüşlerin daha fazla olması dikkatleri çekmiştir. Öğrenciler pandemi kaynaklı uzaktan eğitim için olumlu olarak en çok salgının yayılma hızını azaltıp, risksiz bir eğitim verme yönünde atılmış doğru bir adım olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte ailelerinin yanında oldukları için daha masrafsız, rahat ve kolay bir eğitim dönemi geçireceklerini ifade etmişlerdir. Yapılan çalışmalarda üniversite öğrencilerinin aileye ve memleketine özlem duydukları, anne-babaya aşırı bağlı olmaları sebebiyle yeni bir yaşama uyum problemi yaşadıkları belirtilmiştir (Kutlu, 2004). Dolayısıyla üniversitede eğitim alırken bu sorunlarla karşılaşmayacak olmak öğrencilerin uzaktan eğitime sıcak bakmalarını sağlamış olabilir. Öğrencilerin olumlu gördükleri diğer bir durum ise her ne koşulda olursa olsun eğitimin devam ediyor olmasıdır. Bu sayede kendilerini geliştirmek, bir meslek ve kariyer edinmek için kazandıkları üniversitenin kendilerine katacağı birçok kazanımdan mahrum kalmayacaklarını ifade etmişlerdir. Öte yandan bazı öğrenciler uzaktan eğitim uygulamalarıyla daha modern yöntemlerle karşılaşacağını, bu nedenle derslerin daha etkili olacağını düşündüklerini, teknik ve teknolojik açıdan kendilerini geliştirme imkânı bulabileceklerini belirtmişlerdir. Kendilerini bu anlamda geliştiren bireyler çağın gerektirdiği dijital ortama ayak uydurabileceklerdir. Öyle ki eğitim teknolojisinin eğitim ve öğretimdeki rolü, öğretmen

adaylarının teknoloji kullanma yeterliğine bağlı olarak şekillenmektedir (Alkan, Deryakulu ve Şimşek, 1995).

Öğrencilerin pandemi kaynaklı uzaktan eğitimle ilgili olumsuz görüşleri incelendiğinde en fazla tekrarlanan görüşün derslerin verimsiz olacağı yönünde yapıldığı görülmektedir. Karşılıklı etkileşimin yetersiz olacağı, dolayısıyla dersleri anlamamanın zorlaşacağı ve verilen kısıtlı sürede ancak yüzeysel bir öğrenmenin olabileceği düşünülmektedir. Daha önce yüz yüze eğitim veren, pandemi nedeniyle uzaktan eğitime maruz kalan üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada öğrenciler çevrimiçi derslerde öğretim elemanı ile karşılıklı iletişimin normal öğretime göre daha az olduğunu belirtmişlerdir (Karatepe, Küçükgençay ve Peker, 2020). Dolayısıyla bu sorunu azaltma yönüne gidip yazılımdan kaynaklı etkileşimsizlikleri ortadan kaldırarak, öğretim elemanlarında bu konuda farkındalık oluşturmak önemli olabilir. Öğrencilerin üzerinde durduğu diğer bir önemli konu bireyler arasında fırsat eşitsizliğinin olmasıdır. Maddi imkânsızlıklar nedeniyle teknik ve teknolojik donanım olarak yetersiz kalan bireyler uzaktan eğitimde dezavantajlı hale gelmektedir. Dolayısıyla uzaktan eğitim verilecekse bu problemlerin minimuma indirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Pandemi kaynaklı uzaktan eğitimle ilgili, öğrencilerin üzerinde durduğu diğer bir olumsuz durum ise psikolojik olarak zor bir durumda olmalarıdır. Üniversiteyi yeni kazandıkları için tecrübesiz olmalarının yanına bir de teknolojik yetersizlik eklendiğinde öğrenim hayatlarında başarısız olma korkusuna kapıldıklarını belirtmişlerdir. Üstelik sınıf ve sosyal ortamdan uzak kaldıkları için sosyalleşme imkânından mahrum kalacaklarını düşünen öğrenciler uzaktan eğitim devam ettiği sürece üniversiteye uyum problemi yaşayacaklarını ifade etmişlerdir. Yapılan çalışmalar öğrencilerin özellikle sosyal imkânları daha çok olan okulları tercih ettikleri ve orada daha mutlu olduklarını göstermektedir (Kuzu, Sıvacı ve Kuzu, 2018; Mok ve Flynn, 1997). Okulun sosyal ve kültürel olanaklarının bireysel bağımsızlık ve sorumluluğu, dolayısıyla benlik saygısı ve aidiyet duygusunu etkilediği (Holloway, 2002; Kutlu, Buzlu, Sever, Batmaz ve Pektekin, 1997) düşünüldüğünde öğrencilerin uzaktan

eğitim çerçevesinde katılabileceği sosyal projeler geliştirilip geniş katılım sağlanarak, teknoloji yardımıyla öğrencilerin bu ihtiyaçları karşılanmaya çalışılabilir.

Öğrencilere son olarak uzaktan eğitimle ilgili beklenti ve önerileri sorulmuş, sonuç olarak bireysel ve toplumsal açılardan önemli olacak görüşlere ulaşılmıştır. Öğrencilerin öncelikle vurguladığı konu uzaktan eğitimin yapılacağı yazılımın alt yapısının sağlam ve ulaşılabilir olması yönündedir. Yapılan önerileri derslerin kaliteli, verimli ve etkileşimli bir şekilde yürütülmesi takip etmektedir. Bunun da ancak sağlam bir yazılım kullanılmakla birlikte dersi verecek olan eğitmenin bu süreci özveriyle yürütmesiyle mümkün olacağını ifade etmişlerdir. Öyle ki uzaktan eğitimin getireceği durumları avantaja çevirerek dersleri en iyi şekilde yürütecek olan kişiler eğitmenler olacaktır. Dolayısıyla sadece sözlü veya yazılı sunumları kullanmak yerine görsele uyaranların olduğu, karşılıklı etkileşime izin veren yöntem ve tekniklerin kullanılması dersteki kazanımları artıracaktır (Dale,1969). Öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin önerilerinden bir diğerisi ise derslerin planlı programlı, sınavların ise güvenilir olmasıdır. Sarı (2007), okulda uygulanan öğretim yöntemleri, plan, program ve değerlendirme türlerinin öğrencilerin okul yaşamları ile ilgili algılarını etkilediğini belirtmiştir. Öğrencilerin uzaktan eğitim almaları sebebiyle sınav esnasında herhangi bir yaptırım söz konusu olmadığı için sınav sonuçlarının güvenilirliğinin zarar görebileceği düşünölmektedir. Bu bağlamda geleneksel yöntemler yerine öğretim programının amaç ve hedefleri dikkate alınarak problemlerin günlük hayat ile ilişkilendirilmesi daha anlamlı öğrenmenin oluşmasına zemin hazırlayacağından; öğrenci performanslarının değerlendirilmesi açısından da daha olumlu sonuçların ortaya çıkmasına sebep olacaktır (Kuzu, Çil ve şimşek, 2019). Dolayısıyla ders dönemi başlamadan önce eğitmenlere uzaktan eğitime ilişkin bilgilendirmeler yapılarak bu süreçte kullanabilecekleri öğretim yöntem ve teknikleri, değerlendirme türleri hakkında farkındalık oluşturulabilir.

Son olarak öğrenciler genel olarak toplumu ilgilendiren bir konuya, bütün öğrenciler için fırsat eşitliği sağlanması hususuna değermişler,

bu duruma çare bulunamayacaksa bir an önce yüz yüze eğitime geçilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Uzaktan eğitimle temel olarak öğrencilere, yaşadıkları yerden eğitime katılma imkânı sağlayarak fırsat ve imkân eşitsizliğini en aza indirmek amaçlanmakla birlikte (Can, 2004), ekonomik koşullar nedeniyle eğitimde fırsat eşitliği engellenmektedir (Kandemir ve Kaya, 2010). Dolayısıyla bazı öğrenciler maddi imkânsızlıklar nedeniyle eğitimden mahrum kalmaktadırlar. Bu durumda öğrencilere uzaktan eğitimin temel ihtiyaçları olan teknik ve teknolojik malzemeler konusunda maddi destekler sunacak projeler yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ABBOTT, M. L. (2011). *Understanding educational statistics using microsoft excel and spss*. NY: John Wiley & Sons, Inc.
- ALKAN, C., Deryakulu, D., & Şimşek, N. (1995). *Eğitim teknolojisine giriş: Disiplin, süreç, ürün*. Ankara: Önder Matbaacılık Ltd.Şti.
- AGNOLETTO, R., & Queiroz, V. (2020). Covid-19 and the challenges in education. *CEST Bulliton*, 5(2), 1-2.
- ANIL, D., Özer-Taymur, M., & Öztemür, B. (2017). 12. sınıf öğrencilerinin üniversite tercihlerinde etkili olduğu düşünülen faktörlerin ikili karşılaştırma yöntemiyle ölçeklenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 75-85.
- ARSLAN, Y., Çelik, Z., & Çelik, E. (2009). Üniversite öğrencilerinin okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 113-124
- BARIŞ, M. F. (2015). Üniversite öğrencilerinin uzaktan öğretime yönelik tutumlarının incelenmesi: Namık Kemal Üniversitesi örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 5(2), 36-46.
- BİÇER, N., & Alan, Y. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının kitap okuma alışkanlıklarının genel öz yeterlikleri üzerindeki etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 100-116.
- BOLLEN, K. A. (1989). A new incremental fit index for general structural equation models. *Sociological Methods & Research*, 17(3), 303-316.
- BOZKURT, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to Coronairus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), i-vi.
- BROWNE, M., & Cudeck, R. (1993). *Alternative ways of testing structural equation models. Testing Structural Equation Models*. London: Sage Publication.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegema.

- CAN, E. (2004). Uzaktan eğitim öğrencilerinin eğitimlerini değerlendirmeleri. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz, Malatya.
- CEYLAN, H. H., Köse, B., & Aydın, S. (2017). Üniversite ve şehir özelliklerinin üniversite tercihindeki etkisinin cinsiyete göre değerlendirilmesi: Şehir pazarlama yaklaşımı. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 8(20), 269–286.
- CLARK, J. T. (2020). Distance education. İçinde I. Ernesto (Ed.), *Clinical engineering handbook* (pp. 410-415). Floransa: Academic Press.
- CRESWELL, J. (2003). *Research design. Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- DALE, E. (1969). *Audio-visual methods in teaching* (3rd. Ed.). NY: The Dryden Press.
- ERDEMİR, N., Bakırcı, H., & Eyduran, E. (2009). Öğretmen adaylarının eğitimde teknolojiyi kullanabilme özgüvenlerinin tespiti. *Journal of Turkish Science Education*, 6(3), 99–108.
- EROĞLU, F., & Kalaycı, N. (2020). Üniversitelerdeki zorunlu ortak derslerden Türk dili dersinin uzaktan ve yüz yüze eğitim uygulamalarının karşılaştırılarak değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 1001–1027.
- EYÜP, B. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretim teknolojilerini kullanmaya yönelik öz güvenleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 77–87.
- GEORGE, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference. 11.0 update* (4th Ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- GNANAİDESİKAN, R. (1997). *Methods for statistical data analysis of multivariate observations* (2nd. Ed.). NY: John Wiley & Sons, Inc.
- GÖKÇE, T. A. (2008). Küreselleşme sürecinde uzaktan eğitim. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11, 1–12.
- GÜLBAHAR, Y. (2012). E-öğrenme ortamlarında katılımcıların hazır bulunuşluk ve memnuniyet düzeylerinin ölçülmesi için ölçek

- geliştirme çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 45(2), 119–137
- GÜRDOĞAN, A. (2016). Öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen faktörler: Ortaca örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1238–1246.
- HAIR, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R., L., & Black, W. C. (1998). *Multivariate data analysis* (5th. Ed.). NJ: Prentice-Hall, Inc.
- HAZNEDAR, Ö. (2012). *Üniversite öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojileri becerilerinin ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- HOLLOWAY, J. H. (2002). Extracurricular activities and student motivation. *Educational Leadership*, 60(1), 80–81.
- HOPPER, R. (2005). What are teenagers reading? Adolescent fiction reading habits and reading choices. *Literacy*, 39(3), 113–120.
- HU, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1–55.
- KANDEMİR, O., & Kaya, F. (2010). Gelir dağılımının yükseköğretimde fırsat eşitliğine etkisi: Türkiye’de özel üniversite gerçeği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(2), 557–566.
- KARATEPE, F., Küçükgençay, N., & Peker, B. (2020). Öğretmen adayları senkron uzaktan eğitime nasıl bakıyor? Bir anket çalışması. *Journal of social and humanities sciences research*, 7(53), 1262–1274.
- KAYA, Z. (2002). *Uzaktan eğitim* (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- KLIN, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. NY: Guilford Press.
- KORKMAZ, Ö., Çakır, R., & Tan, S. S. (2015). Öğrencilerin e-öğrenmeye hazır bulunuşluk ve memnuniyet düzeylerinin akademik

- başarıya etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 219–241.
- KUTLU, Y., Buzlu, S., Sever, A. D., Batmaz, M., & Pektekin, Ç. (1997). İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu öğrencilerinin 4 yıllık eğitim süresi içindeki atılganlık düzeyi ve benlik saygılarının araştırılması. *IV. Ulusal Hemşirelik Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 244–249.
- KUŞ, Z., & Türkyılmaz, M. (2010). Sosyal bilgiler ve Türkçe öğretmeni adaylarının okuma durumları: İlgi, alışkanlık ve okuma stratejilerini kullanım düzeyleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(1), 11–32.
- KUTLU, M. (2004). Üniversite öğrencilerinin alıştıırma-oryantasyon hizmetlerine ilişkin karşılaştıkları sorunlar ve beklentileri. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6- 9 Temmuz, Malatya.
- KUZU, O., Çil, O., & Şimşek, A.S. (2019). 2018 Matematik dersi öğretim programı kazanımlarının revize edilmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 129–147.
- KUZU, Y., Sıvacı, S. Y., & Kuzu, O. (2018). Üniversite tercihlerini etkileyen faktörlerin ikili karşılaştırması. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (37), 128–156.
- KUZU, O., & Sıvacı, S.Y. (2018). Dijital oyun bağımlılığı ile teknoloji okuryazarlığı arasındaki ilişki. İçinde I. Uluslararası *multidisipliner dijital bağımlılık kongresi tam metin e-kitap*, (ss. 69-78). Bursa: Kuzgun Kitap.
- LINK, T. M., & Marz, R. (2006). Computer literacy and attitudes towards e-learning among first year medical students. *BMC Medical Education*, 6(34),1–8.
- MARSHALL, M. N. (1996). Sampling for qualitative research. *Family Practice*, 13(6), 522–526.
- MERRIAM, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. Ankara: Nobel Yayınları.

- MCKILLUP, S. (2012). *Statistics explained: An introductory guide for life scientists* (2nd Ed.). Cambridge: Cambridge University Press
- MOK, M. M. C., & Flynn, M. (2002). Determinants of students' quality of school life: a path model. *Learning Environments Research*, 5(3), 275–300.
- MILES, M.B., & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis*. London: SAGE Publication.
- OLCAY, A., & Döş, B. (2016). Turizm eğitimi alan öğrencilerin internete dayalı uzaktan eğitim yöntemine yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 727–750.
- ÖZYÜREK, A., Begde, Z., Yavuz, N., & Özkan, İ. (2016). Uzaktan eğitim uygulamasının öğrenci bakış açısına göre değerlendirilmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 592–605.
- RUGAYAH, H., Hashim, H., & Wan, N. M. (2004). Attitudes toward learning about and working with computers of students at unit. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(2). 24–35.
- SARI, M. (2007). *Demokratik değerlerin kazanımı sürecinde örtük program, düşük ve yüksek okul yaşam kalitesine sahip iki ilköğretim nitel bir çalışma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- SERÇEMELİ, M., & Kurnaz, E . (2020). Covid-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40–53.
- SOUTAR, G., & Turner, J. (2002). Students' preferences for university: a conjoint analysis. *The International Journal of Educational Management*, 16(1), 40–45.
- STEVENS, J. P. (2009). *Applied multivariate statistics for the social sciences* (5th Ed.). Abingdon: Routledge.
- SILVERMAN, D. (2000). *Doing qualitative research: A practical handbook*. London: SAGE Publication

- TELLA, A. & Mutula, S. M. (2008). Gender differences in computer literacy among undergraduate students at the university of Botswana: implications for library use. *Malaysian Journal of Library & Information Science*, 13(1), 59–76.
- THODE, H. C. (2002). *Testing for normality*. NY: Marcel Dekker, Inc.
- YAKAR, L., Odabaş, M., & Gündeğer, C. (2016). Üniversite öğrencilerinin üniversiteyi seçme nedenlerinin ikili karşılaştırma yöntemiyle ölçeklenmesi (Hacettepe, Siirt ve Aksaray Üniversiteleri örneği). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(38), 189-201.
- YAKIN, İ., & Tınmaz, H. (2013). Uzaktan eğitimde önemli bir boyut: Öğretmen adaylarının e-hazırbulunmuşlukları. *Akademik Bilişim Konferans Bildirileri*, Antalya, Ocak 23-25, 895–900.
- YILDIRIM, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- YILDIRIM, K. (2020). İstisnai bir uzaktan eğitim-öğretim deneyiminin öğrettikleri. *Alanyazın*, 1(1), 7–15.
- YILDIZ, E. (2020). Çevrimiçi öğrenme ortamlarında uzaktan eğitim öğrencilerinin topluluk hissine etki eden faktörlerin incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 180–205.
- YIN, R. (1984). *Case study research: design and methods*. (3. Baskı). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- YURDAKUL, B. (2005). Uzaktan Eğitim. Ö. Demirel (Ed.). *Eğitimde yeni yönelimler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- WHO. (2020). Virtual press conference on Covid-19 – 11 March 2020. https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/transcripts/who-audio-emergencies-coronavirus-press-conference-full-and-final-11mar2020.pdf?sfvrsn=cb432bb3_2 adresinden 29.10.2020 tarihinde alınmıştır.
- ZORLU, F. (2018). Üniversiteli olmak klişeleri ve doğruları. <http://www.kigem.com/universiteli-olmak-kliseleri-ve-dogrulari.html> adresinden 30.10.2020 tarihinde alınmıştır.

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Aralık 2020

Yıl 10, Sayı 2, ss.137-154.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.814149>

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 21.10.2020

Kabul Tarihi: 22.12.2020

Journal of Individual & Society

December 2020

Year 10, Issue 2, pp.137-154.

Article Type: Research article

Submitted: 21.10.2020

Accepted: 22.12.2020

Atf Bilgisi / Reference Information

DERİN, N. (2020). Dünyadan ve Türkiye'den Örneklerle Cam Tavan Sendromu,
Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 137-154.

DÜNYADAN VE TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLERLE CAM TAVAN SENDROMU

GLASS CEILING SYNDROME WITH EXAMPLES AROUND THE WORLD AND TURKEY

Prof. Dr. Neslihan DERİN

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü

neslihan.derin@inonu.edu.tr

ORCID ID:0000-0001-8832-9393

Öz

Birçok kadın, çalışma hayatında veya yer aldığı çeşitli organizasyonlarda niteliklerinin ve mesleki yeterliliklerinin, erkeklere göre yeterince görülmediğinden, bir çifte standarda tabi tutulduğundan şikayet ederler. Bazı kadınlar, kurum çalışanları arasındaki terfi yarışına katılmazlar çünkü en tepeye kadar ulaşamayacaklarını hissederler. Bu durum, kadınlar için, erkekler ve toplum tarafından inşa edilmiş görünmez bir engel "camdan bir tavan" olarak ifade edilir. Bu kavram, toplumsal, örgütsel, kişisel önyargılar ve kalıplar tarafından yaratılan, kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına gelmelerini engelleyen görünmez, yapay engeller olarak tanımlanır

Bu çalışmanın amacı dünya genelinde konuyla ilgili yapılan araştırmaları inceleyerek “cam tavan” hakkında bir durum analizi yapmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için literatürde konuyla ilgili farklı ülkelerde gerçekleştirilmiş çok sayıda araştırmaya ulaşılmış ve incelenmiştir. Bu incelemelerle, cam tavan sendromunun, kıta, ülke, sektör, kurum gözetmeksizin her yerde var olduğu ve genel olarak benzer nedenlere bağlı olarak ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cam Tavan Sendromu, Cam Tavan Endeksi, Kadın çalışan, Kadın Yönetici, Cinsiyet Ayrımcılığı

Abstract

Many women complain that their qualifications and professional competence are subject to a double standard in the work environment and various organizations. Some women do not participate in the competition between employees of the organization because women feel they can't get to the top. This situation is labelled as the glass ceiling, an invisible obstacle built by men and society. It is defined as invisible, artificial barriers, which are created by organizational prejudices and stereotypes, preventing women from coming to senior management positions.

The aim of this study is to make a situation analysis about the glass ceiling by examining the researches on the subject around the world. In order to realize this aim, a lot of researches in the literature have been reached and studied. With these examinations, it has been concluded that the glass ceiling syndrome exists everywhere regardless of the continent, country, sector or institution and generally occurs due to similar reasons.

Keywords: Glass Ceiling Syndrome, Glass Ceiling Index, Woman employee, Woman Executive, Gender Discrimination

1. GİRİŞ

Cam tavan olgusunun ortaya çıkması kadınların yoğun biçimde iş hayatında var olmasıyla paralellik göstermektedir. Cam Tavan teriminin

ilk defa kullanıldığı 1970'ler ABD'sinde, 12 milyon kadının iş hayatına katılmasıyla birlikte hem iş dünyasında hem de sosyal hayatta büyük değişiklikler ortaya çıkmıştır (Gül & Oktay, 2009:425). O günlerden, bugünlere, kadın istihdamına yönelik iyileşmeler, uluslararası gelişmenin en kritik kaldıraçlarından birisi olmuştur.

Zamanla artan küreselleşeme, sanallaşma ve demografik gelişmeler gibi süre giden değişimler, kişinin yapısını ve mesleki hayatını değiştirdiği gibi organizasyon yapılarının da farklılaşmasına yol açmıştır. Esnek, karmaşık, çok yönlü, konar-göçer organizasyon yapıları çalışma hayatını ve kariyer anlayışını değiştirmiştir. Bu değişimlere rağmen, yönetim pozisyonlarında erkekler ilerlemeye devam ederken, kadınlar hala iş hayatında ve liderlik pozisyonlarına geçişte bir takım dezavantajlara sahiptir. Günümüzün ilerlemiş toplumlarında dahi çalışma hayatının, eş zamanlı olarak görülen güçlü, yöneten sınıfının ideolojileri ve sürekli devam eden cinsiyet bariyerleri ile karakterize edildiği söylenebilir (Hoobler vd., 2010:482). Bu yüzden birçok kadın, iş ortamında, niteliklerinin ve mesleki yeterliliklerinin bir çifte standarda tabi tutulduğundan yakınır. Çok sayıda kadın mesleki alanda birçok nedenden dolayı engellenme duygusu yaşar. Bu durum, erkekler ve toplum tarafından, kadınlar için inşa edilmiş görünmez bir engel "camdan bir tavanın" bulunduğu şeklinde ifade edilir (Ailes & Kraushar, 2000:118-119). Her ne kadar son zamanlardaki araştırmalar, kadınların yavaş yavaş bu dezavantajların oluşturduğu cam tavanları kırmaya başladığını ortaya çıkarsalar da, aynı araştırmalar üst yönetime ulaşmış olan kadınların sıkı bir gözetim altında olduklarını da belirtmektedirler (Bendl & Schmidt, 2010: 613-614). Bu araştırmaların sonuçlarından şöyle bir çıkarım yapılabilir; Günümüzde kadınlar, bir takım bariyerleri aşıp yönetici olsalar dahi buldukları konumda çifte standarda tabi tutulmaya dönük sıkıntılarının devam etmektedir.

Bu çalışmanın amacı konuyla ilgili çeşitli ülkelerde ve sektörlerde yapılmış araştırmaları incelemek, Türkiye ve Dünya genelinde yaşanan cam tavan sendromuna yönelik bir durum analizi yapmaktır.

2. CAM TAVAN KAVRAMI

Cam tavan, kadınların başarılarına bakılmaksızın ilerlemelerini engelleyen, açıkça görülmeyen, aynı zamanda aşılamayan engelleri nitelendirmek için kullanılan bir kavramdır. Bu kavram 1970' li yıllarda ABD de ortaya çıkmıştır (Wirth, 2001:1). Cam tavan, işgücü piyasalarındaki örgüt hiyerarşilerinde üst sıralara çıkmakta olan kadın ve azınlıkların dezavantajlı olduğunu ifade eden bir metafordur. Bu metafor, bir yönetim hiyerarşisinde kadınların ve azınlıkların ilerlemesini engelleyen ince ve geçilmez bir bariyer imajını çağırıştırır. Bariyerin aşığına terfi ettirilebilir ancak bunun ötesine geçmek oldukça zordur (Zeng, 2011:313). Bu bilgiler doğrultusunda "Cam Tavan" benzetmesi, örgütsel önyargılar ve kalıplar tarafından yaratılan, nitelikli kadınların daha üst, profesyonellik gerektiren bir pozisyona geçmeleri için aşmaları gereken görünmez bariyerler olarak nitelendirilebilir (Wirth, 2001:1; Buscatto & Marry, 2009:170). Bu kavram, bir kadının yönetici olarak belirli bir noktaya kadar yükseldikten sonra önemli bir terfi beklediği anda istediği terfiyi alamaması olarak da tanımlanmaktadır (Öztürk, 2017:9)

Son zamanlarda özellikle kadınlara yapılan ayrımcılık sürecini tanımlamak için kullanılan benzetmelerden birisi de "ateşten duvardır". Aslında iş hayatında kadınlara yönelik bariyerler, sadece onların üstlerinde tabanlarında değil her taraflarındadır (Bendl & Schmidt, 2010:614). Bu yüzden bu bariyerleri tanımlamak için tavan, duvar, taban terimleri kullanılır. Cam tavan, hiyerarşik olarak ilerleme engelinin yanında, gelir dağılımındaki adaletsizliği, uygulama, denetim ve inisiyatif kullanımındaki eşitsizlikleri de içermektedir.

3. CAM TAVANIN NEDENLERİ

Yukarıda ifade edildiği gibi cam tavan sendromunun ortaya çıkışına, bir takım engeller neden olmaktadır. Bu engeller, kaynaklandığı kişilere göre üç boyut altında toplanabilir. Bunlar:

- **Erkek Yöneticiler Tarafından Konulan Engeller**

Çok sayıda kadın mesleki alanda erkek egemenliğinden dolayı engellenme duygusu yaşarlar. Bazı kadınlar, şirket çalışanları arasındaki yarışa katılmazlar çünkü en tepeye kadar ulaşamayacaklarını hissederler. Bu genellikle erkekler ve toplum tarafından inşa edilmiş görünmez engellerdir (Ailes & Kraushar, 2000: 118-119).

• Kadın Yöneticiler Tarafından Konulan Engeller (Kraliçe Arı Sendromu)

2003 yılında Dünya ekonomik Forumu tarafından 'Yarının 100 Küresel Lideri' arasında seçilen Yaprak Özer bir röportajında; kadınların önlerine cam tavanları koyanların yalnızca erkekler olmadığını dile getirmiştir. Bu engelin zaman zaman, kendi cinslerinden de kaynaklandığını belirtmiştir (Erengil & Özbay, 2005: 148-149).

Arı kovanlarındaki kraliçe arının iktidarını sürdürme mücadelesi herkesçe malumdur. Buna benzer olarak iş hayatında da kraliçe arı özelliklerini taşıyan kadınların bulunabileceği öngörülmektedir. İngiltere'de yapılan bir araştırmaya göre, kadınların üçte ikisi erkeklerin daha açık konuşmaları sebebiyle erkek bir yönetici ile çalışmak istediklerini dile getirmişlerdir. Almanya'da yapılan bir araştırmaya göre ise, kadın yönetici altında çalışan kadınların, erkek yönetici altında çalışan kadınlara oranla daha çok sağlık problemleri vardır. Yine ABD'de bulunan Amerikan Yöneticiler Birliği'ne göre, kadınların %95'i kariyerlerinin herhangi bir aşamasında başka bir kadın tarafından zarara uğramıştır (Er & Adıgüzel, 2015:164).

• Kişinin Kendi Kendine Koyduğu Engeller

Bazen kadınlar kendi kendilerine engel olabilmektedirler. Ataerkil toplumda yıllarca yaşamış olmanın verdiği erkek üstünlüğünü içselleştirme, evlilik, yetersiz eğitim, yetersiz kariyer beklentisi gibi sebeplerle kadınlar kendilerine engel koyabilmektedirler. Nitekim son zamanlarda yapılan araştırmalar, kadınların kendilerinin bilinçaltı olarak cam tavan karmaşasına katkı sağladığını öne sürmektedir. Bu araştırmalarda, kadınların iş dünyasında başrol gerektiren işlerden daha ziyade destek rollerde yer almayı tercih ettikleri belirtilmektedir (Hutson, 2010:56)

4. DÜNYA VE TÜRKİYE'DE CAM TAVAN SENDROMU

Bu bölümde Türkiye ve başka ülkelerde konuyla ilgili yapılmış araştırmalara yer verilerek, Türkiye'deki ve diğer ülkelerdeki çalışma hayatında kadının yeri ve cam tavan sendromunun alt yapısı, mevcut durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Amerika

Amerikan toplumuna yönelik yapılan bilinçli gözlemlerde, kadınların ve azınlıkların özellikle üst düzey yöneticiler arasındaki temsili az olduğu görülmüştür. Zeng (2011) Amerika'da bir araştırma kuruluşunda çalışan bilim adamları ve mühendisleri ele alarak yaptığı bir çalışmada, beyazlar, Asya kökenli Amerikalılar ve temsili az olan kadınlar ve azınlıklar olmak üzere üç kategori oluşturmuştur. Zeng, araştırmasında bu kategorilerin ücretlerini, pozisyonlarını karşılaştırmıştır. Elde ettiği sonuçlara göre; Beyaz kadınlar ve azınlıklar, beyaz erkeklerden hem kariyerinde ilerleme hem de aldığı ücret bakımından daha alt düzeylerde yer almaktadırlar. Kadınlara ve azınlıklara yönelik dezavantajlar alt tabakadan orta seviyeye geçişte biraz yoğunlaşmaktadır. Orta seviyeye ulaşmış olan kadınlar ve azınlıklar, orta seviyeden üst seviyeye ulaşırken daha fazla geçilmez engellerle karşılaşmakta ve bu süreç çok daha zor olmaktadır. Böyle bir sonucun oluşmasına insan kaynaklarının demografik özellikleri, işgücü hareketleri, cinsiyet veya ırka yönelik yapılan ayrımcılık neden olduğu ifade edilmektedir. Yine aynı makalede verilen Fortune kaynaklı bir bilgiye göre, Amerika'daki yüz en iyi şirketin yönetim koltuklarının ancak %17'sini kadınlar doldurmaktadır. Benzer bir oran diğer şirketler içinde geçerli olduğu söylenmektedir (Zeng, 2011).

Foley vd. (2002), ABD'de yaşayan İspanyol veya Latin Amerika kökenli hukukçular üzerinde bir araştırma yapmışlardır. Bu çalışmada, söz konusu hukukçuların algıladıkları cam tavan sendromunun düzeyi ve ilerleme fırsatında adalet algıları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu araştırmanın sonucunda; cinsiyetin ve etnik ayrımcılığın, algılanan cam tavanla pozitif ilişkili olduğu, ABD'de yaşayan İspanyol veya Latin Amerika Kökenli Hukukçular Birliği Organizasyonu içindeki

ilerlemelere yönelik hakkaniyet algısı ile cam tavan algısının negatif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Hoobler vd. (2010), evde ve işte farklı rollere sahip çalışanların, iş ve aile baskıları altında çatışma yaşamalarının, kariyerlerine olan etkileri ve onlar için cam tavan oluşturup oluşturmadığını sorgulayan 96 adet çalışmayı ele alarak, bir meta analiz gerçekleştirmişlerdir. Yapılan araştırma sonucunda işten eve, evden işe taşınan çatışmaların bir cam tavan teşkil ettiği, özellikle “aile-iş” çatışmasının, iş performansını negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Cech & Blair-Loy, (2010)'un yaptıkları çalışma, Amerika'nın Kaliforniya eyaletinde, kar amacı gütmeyen bir meslek birliğine üye bilim ve teknoloji alanlarında çalışan profesyonel kadınları konu edinmiştir. Bu çalışmada, yüksek pozisyonlarda bulunan kadınların yetersiz sayıda olma nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu nedenler; işletme içindeki yapısal faktörler (kültür, yöneticilerin fikir yapısı), insan kaynaklarının eksikliği (alt kademe yönetiminde kadın eksikliği, üst yönetim kademe-leri için aday eksikliğine yol açmaktadır), kişisel motivasyon eksikliği (aileye bağlılık, kişisel isteksizlik) olarak üç temel faktör altında toplanmış ve bu faktörlerin cam tavana olan etkisini belirlemeye yönelik çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bu faktörlerden cam tavana en çok neden olan faktörlerin, yapısal faktörler (kültür, yöneticilerin fikir yapısıyla meydan gelen ayrımcılık uygulamaları) olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda yapılan analizler sonucu farklı kariyerlerin ve farklı aile durumlarının olayı farklılaştırdığı bulgulanmıştır. Aynı çalışmada, iş eğitimi yüksek, organizasyonun üst seviyelerinde bulunan kadınların daha fazla cinsiyet eşitsizliğine tabii tutulduğu saptanmıştır.

Fransa

Gasquet (2010), Amerika ve Fransa'da dini organizasyonlarda kadınların kariyer gelişiminin incelediği araştırmasında, tıpkı şirketlerde olduğu gibi dini organizasyonlarda da kadınlara yönelik bir takım cam tavanların olduğu tespit etmiştir. Araştırmada ayrıca bu yapının sadece inceleme yapılan yerlerde değil diğer dini profesyonel çevrelerde de görüldüğü belirtilmiştir. Bu çalışmada, dini organizasyonlara katılan ve

koordinasyonunda yer alan kadınların oranı ne olursa olsun, buldukları konumdan liderlik pozisyonuna geçecekleri zaman, bir takım cam tavanlarla başa çıkmak zorunda kaldıkları vurgulanmıştır.

Almanya

Almanya’da iş kadınları, şirketlerin üst düzey pozisyonlarının kendilerine kapalı olmasına ve çalışan kadınların önlerindeki zorlukların ortadan kaldırılmasına yönelik Angela Merkel’den ümitlerini kesmemiş durumdadır. İstatistiklere göre Almanya’nın en büyük şirketindeki üst düzey yönetici pozisyonunda kadınların oturduğu koltuk sayısı oldukça sınırlı ve tam gün çalışan kadınlar Almanya’da kendileriyle aynı koşullarda çalışan erkeklerden daha az ücret almaktadırlar (Özkol, 2007:166-168). Geçen süre zarfında durum değişmemiş, kadınlar ve erkekler arasındaki ücret farkını azaltmada etkin rol oynayacağı düşünülen sendika ve iş konseyi gibi yapılar başarısız olmuştur. Nitekim, Oberfichtner vd. (2020) Almanya’da yaptıkları araştırmada, işyerlerinde toplu sözleşmeler veya iş konseylerinin, cinsiyetler arası ücret farkını etkilediğine dair hiçbir kanıt bulamamışlardır. Araştırmanın bulguları, endüstriyel ilişkiler kurumlarının güçlendirilmesine yönelik siyasi desteğin, cinsiyete dayalı ücret eşitsizlikleri, “cam tavanlar” ile mücadelede başarılı olamadığını göstermektedir (Oberfichtner vd. 2020).

İngiltere

Borsada işlem gören en yüksek piyasa değerine sahip 100 şirketi kapsayan Londra Menkul Kıymetler Borsası’nın endeksi olan FTSE 100 endeksinde 2007 yılında 100 şirketin sadece 10’unda kadınlar yönetim kurulunda yer almaktaydılar (Özkol, 2007:166-168). 2012 yılında İngiltere’de başlatılan kampanya ile FTSE 100 endeksinde yer alan şirketlerin yönetim kurullarında kadın üye oranını yüzde 30’a çıkarma gibi bir hedef belirlenmiştir (<https://www.borsagundem.com/haber/bist-sirketlerinin-kadin-yonetici-karnesi-zayif-ikti/1282122>, Erişim: 25.07.2019). Bu hedef ancak 2017 yılında gerçekleştirilmiş ve İngiltere’de kadın üyesi olmayan yönetim kurulu kalmamıştır. Bu süreçte, dönemin başbakanının şirketlere gönderdiği mektup son derece etkili olmuştur. Mektupta şu soru yer almıştır: “Yönetim kurulunda kadın olmayan son şirket

siz mi olacaksınız?”(Ünlü, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/yone-tim-kurulunda-kadin-olmayan-son-sirket-siz-mi-olacaksiniz/390205>, Erişim: 31.07.2019).

İngiltere’de şirketlerde durum böyleyken kamu kurumu niteliğindeki kütüphanelerde farklı nedenlere bağlı cam tavanlar görülebilmektedir. Jones ve Oppenheim (2002), kütüphanecilik mesleğini yapanların kariyer basamaklarını geçişte herhangi bir cinsiyet ayrımcılığına maruz kalıp kalmadıklarını araştırmışlardır. Bu araştırmada, genel olarak kadınların kırklı yaşlara kadar terfilerinde herhangi bir engelle karşılaşmadıkları ancak bu yaşlardaki kadınların aile içi sorumluluklarını ön plana çıkarmaları, ailelerinin ihtiyaçlarını kendi kariyer hedeflerinin önüne koyma seçeneğini daha çok kullanmalarından dolayı onlar için cam tavanların oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır (Jones & Oppenheim 2002).

İsveç

Albrecht vd. (2003), İsveç’in genelinde özellikle kadın ve erkek arasındaki ücret farklılığına dayalı cam tavan sendromunun varlığını sorgulamaya dönük olarak, çeşitli sektör ve meslek grupları üzerinde bir araştırma yapmışlardır. Bu araştırmada elde edilen veriler, geçmişte konuyla ilgili çalışmalardan elde edilen verilerle karşılaştırılmış ve İsveç’te geçmişten o güne kadar her sektör ve meslek grubunda cam tavanın varlığı ortaya konmuştur (Albrecht, 2003:145).

İspanya

Bagues ve Esteve- Volart, İspanya’da “1987 ile 2007” yılları arasında kamu kurumlarında çalışmak için girilen yazılı sınavlarda başarılı olmuş 150.000 adayın mülakat komisyonlarında işe alım konusunda herhangi bir cinsiyet ayrımcılığına maruz kalıp kalmadıklarını araştırmışlardır. Bu araştırmada aynı pozisyon için kadın ve erkek iki aday olduğunda kadının şansının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı araştırma, ilginç bir şekilde mülakat komisyonunda kadın değerlendiricilerinin çokluğunun kadınların zararına işlediğini, sebebinin ise çoğu zaman kadınların erkek adayların niteliklerini olduğundan daha üst düzeyde değerlendirmeleri olduğunu ortaya koymuştur (Bagues & Esteve- Volart: 2010).

Avustralya

Kee (2006) Avustralya’da yaptığı çalışmada kamu ve özel sektörde maaş dağılımını baz alarak ücretlerin, yaş, kıdem, eğitim, medeni hal ve cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırmanın önemli bir bulgusu; ücret farklılığını değerlendirmede yaş, kıdem, eğitim, medeni hal gibi çeşitli faktörler ele alınmış fakat farklılığa neden olan temel faktörün cinsiyet olduğu saptanmıştır. Araştırma sonunda özel sektörde, kamu sektörüne göre daha güçlü cam tavan etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye

Cumhuriyet döneminde kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe iş-gücüne katılım oranları da artış göstermiştir ancak halen eğitim ve istihdamın çeşitli kademelerinde kadınlar aleyhine eşitsizlik mevcuttur (Çelikten,2004:92). Nitekim “Yönetim Kurullarında Kadın 2017 Raporu” sonuçlarına göre, BİST’te yer alan 404 şirketin 168’inin yönetim kurullarında kadın üye bulunmamaktadır (<https://www.borsagundem.com/haber/bist-sirketlerinin-kadin-yonetici-karnesi-zayif-cikti/1282122>; Erişim: 25.07.2019). Benzer bir durum kamu sektörü içinde geçerlidir. Yıldız (2014), Türkiye’de kamu kurumlarında cam tavanın varlığına ilişkin yaptığı çalışmada; milletvekili, başkonsolosluk, büyükelçilik, HSYK üyeleri, dekanlar, banka genel müdürleri, banka üst yönetim üyeleri ve banka şube müdürleri seviyesinde kadın oranı %10’ların biraz üstü seviyesindeyken; vali, vali yardımcısı, kaymakam, belediye başkanı, cumhurbaşkanı, başbakan, bakan, müsteşar, meclis başkanı, YÖK başkanı, Anayasa Mahkemesi üyeleri ve rektörler düzeyinde kadın sayısı daha da düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Cam Tavan Endeksi ve Genel Değerlendirme

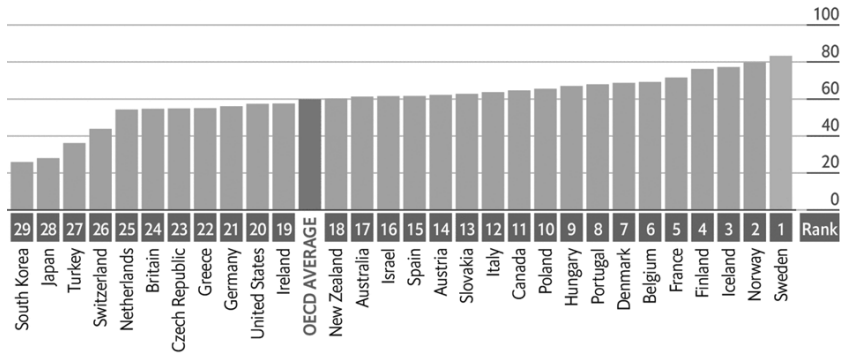
Economist dergisi 29 OECD ülkesini, yükseköğrenim, işgücüne katılım, ücretlendirme, üst yönetimde temsil gibi farklı kriterlere göre değerlendirerek cam tavan endeksini oluşturmuştur. 2013 yılından beri hazırlanan ve kadınların çalışması için en iyi ve en kötü ülkelerini ortaya

koyduğu belirtilen endekste (Çiçekli, 2019:146) Türkiye, 2018 yılında Güney Kore ve Japonya'dan sonra sondan üçüncü gelmektedir. Bu endekste ücret, kıdem iş gücüne katılıp katılmama, iş yerinde eşit muamele görme, üst pozisyonlarda yer alma gibi çeşitli kriterlere yer verilmektedir. Çoğunlukla zengin ülkelerden oluşan bir kulüp olan OECD'de, tipik bir kadın ile erkeğin ne kazandığı arasındaki farkı ölçen cinsiyet ödeme açığı, 2018 yılında, 2017 yılına göre %14'lük bir artış göstermiştir ancak bu rakam çok önemli bir artış olarak değerlendirilmemektedir. Yine aynı endekste kadınların işgücü içindeki payı % 64'lere ulaşmış ancak erkek ortalamasının, 16 puan gerisinde kalmıştır. Aşağıdaki tabloda OECD ülkelerinde 2018 yılı için cam tavan endeksine göre OECD ülkelerinin sıralanışı verilmiştir (<https://www.economist.com/graphic-detail/2019/03/08/the-glass-ceiling-index>, (Erişim:30.07.2019).

Tablo 1. OECD Ülkelerinde 2018 Yılı, Cam Tavan Endeksine Göre OECD Ülkelerinin Sıralanışı

Glass-ceiling index

Environment for working women, 2018 or latest, 100=best

Sources: European Institute for Gender Equality; Eurostat; GMAC; ILO; Inter-Parliamentary Union; OECD; national sources; *The Economist*

Yukarıda bahsedilen ülkeler OECD içinde yer alan ülkelerdir. Bu ülkelerde, kadınların üst yönetimde yer almalarına ilişkin sıkıntılar olmakla birlikte, kadın istihdamının yüksek olduğu ülkelerdir. Buralarda

görülen kadın istihdamına yönelik iyileşmeler, uluslararası gelişmenin en kritik kaldıraçlarından birisi olmuştur. Coleman (2010)'a göre, kadınlar eğitildiklerinde, para kazandıklarında ve gelirlerini kontrol edebildiklerinde; bebek ölümlerinde düşüşler, çocuk sağlığı ve beslenmesinde iyileşmeler, tarımda verimlilik artışı, nüfus artış oranında düşüş, ekonomik büyüme ve yoksulluk döngüsü kırılması gibi önemli sonuçlar elde edilmiştir. Yukarıdaki iyi sonuçlara rağmen dünyanın birçok yerinde, zor, yıldırıcı unsurlar devam etmektedir. Ortadoğu, Güney Asya, Alt Sahra Afrika'sı gibi yerlerde hala eğitim, sağlık, teknoloji ve gelir elde edilmesinde cinsiyet farklılığı çok daha fazla olarak sürmektedir, temel hakların yokluğu ve kadına yönelik şiddet gibi unsurlar kadının toplumun verimli bir üyesi olmasını engellemektedir. Gelecek yıllar içinde dünya nüfus büyümesini en çok artıracak olan bu bölgelerde cinsiyet ayrımcılığının daha çok kültür kaynaklı olarak süreceği düşünülmektedir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Geçmişten günümüze, yaşamın her döneminde ve toplumun her kesiminde, kadınlar ve erkekler birlikte çalışmışlar, ancak yaptıkları katkılar aynı ölçüde değerlendirilmemiş ve kadınlar sürekli ikinci planda kalmışlardır. Daha düşük statülü işlerde çalışmaları nispeten daha doğal karşılanırken, yöneticilik gibi yüksek güç, prestij ve statü sağlayan mesleklere girişleri ve bu mesleklere yükselmeleri oldukça zor olmuştur (Çelikten, 2004:92). Araştırmalar, çağımızda başta endüstrilemiş ülkeler olmak üzere, işgücüne katılan kadın sayısının arttığını göstermektedir (Gürol & Marşap, 2007:96) ancak işgücündeki kadın sayısındaki artış oranı maalesef üst pozisyonlardaki kadın artış oranıyla örtüşmemektedir. Bu durum çalışmamızda da görüldüğü gibi gelişmiş ülkeler için de geçerlidir. Nitekim ekonomik anlamda dünyanın en gelişmiş ülkesinin başkanlık yarışında bulunan Hillary Clinton, U.S. Başkanlık yarışından çekilirken, cam tavan terimini kullanmıştır. Kadınlar, özellikle gelişmiş ülkelerde yöneticilik konusunda çeşitli başarılar elde etmiş olsalar bile cam tavan olgusu tamamen elimine edilememiştir (Elacqua, 2009:285)

Yapılan araştırma sonuçlarına göre cam tavan sendromunun düzeyi değişmekle birlikte her ülkede görüldüğü gibi her türlü sosyal ve ekonomik alanda da görülmektedir. Bu çalışma kapsamında incelenen araştırma sonuçlarına göre, şirketler (özel sektör), kamu sektörü, dini organizasyonlar (Gasquet (2010), hukuk büroları Folley vd.(2002), üniversiteler (Luaces, 2009), sağlık kurumları (Hoşgör vd. 2016), Turizm şirketleri (Carvalho vd., 2019) gibi bir çok sektör ve kurumda cam tavan görülebilmektedir (Yavuz & Uzun, 2019: 697).

Araştırmalar, aynı zamanda birçok sebebin cam tavan sendromuna yol açtığını göstermektedir. Bu sebepler; erkeksi yapı, informal çalışma ağından dışlanma, üyelerin çoğunluğunun karakterini yansıtan organizasyon kültürü, rehberlik eksikliği, rol model yokluğu, önyargı, ayrımcılık, aile-iş rol çatışmaları, kadınların yaşamları boyunca çoklu rol üstlenmeleri olarak sıralanabilir. Tüm bu nedenlerden dolayı birçok kişi kadınların yöneticilik yapmaya uygun olmadığını düşünür. Seçenekler arasında bir erkek bir kadın aday varsa, çoğunlukla erkek aday tercih edilir (Bridge, 2003:80; Nancherla, 2010:19; Schulpen, 2017). Görüldüğü gibi birçok ülkede yapılan araştırmalar cam tavanın her yerde olduğunu ve nedenlerinin de benzer olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkelerde cam tavan açısından farklılaşan ise cam tavan nedenlerinin cam tavan sendromu üzerindeki etki oranıdır.

Kadınlar için camdan tavanlar her ülkede her sektörde vardır, ancak tamamen içinden geçilemez değildir. Yeterli sayıda kadın tam bir cesaret, azim ve yetenekle erkek şovenizmi, aile baskısı ve şirketlerdeki politik mücadelelerden oluşan yolda dövüşerek yollarını açarlar ve en tepeye ulaşabilirler (Ailes & Kraushar, 2000: 118-119). Örneğin Condolezza Condi Rice 1993 de Stanford üniversitesinin rektörü olduğunda 14.000 öğrencinin, 1400 öğretim görevlisinin ve 1,5 milyar dolarlık bir bütçenin tam yetkilisi olmuştur. Stanford tarihindeki en genç, ilk kadın ve siyah rektördü. 1999 yılında görevden ayrıldığında gelmiş geçmiş en iyi rektörlerden biri olduğu söylenmiştir. Genç, siyah, kadın bir yönetici fakülte görevlileri tarafından tercih edilen ve onaylanan ırk ve cinsiyetle ilgili taleplerine de akademik bir standart getirmeyi başarmıştır. Aynı

kadın ilerde ABD'nin Dış İşleri Bakanı olacaktır (Morris & McGann, 2007,135-136)

ABD'de bulunan en zengin 1000 şirkette bulunan yönetici veya yönetici yardımcısı konumundaki kadınlarla yapılan araştırmada, katılımcılara, "cam tavandan" nasıl kurtuldukları sorulmuştur. Araştırmaya katılan kadınlar; gösterebilecekleri en iyi performansı sergilediklerini, çevredeki erkeklerin daha rahat karşı davranış sergileyebilecekleri bir profesyonel çalışma stili benimsediklerini, iş hayatları boyunca yalnızca bir alanda değil farklı alanlardaki görevleri üstlendiklerini, mutlaka bir rehber veya danışmanın fikir ve önerilerinden istifade ettiklerini belirtmişlerdir (Er & Adıgüzel, 2015:170).

Kişilerin yanı sıra kurumlar da, çalışanlarının motivasyonunu ve çeşitli örgütsel davranışlarını olumsuz etkileyen cam tavan sendromu ile mücadele etmelidirler. Bu mücadelede başarılı olmaları için insan kaynakları en etkili biçimde kullanılmalı ve yönetici pozisyonlarına en uygun kişiler getirilmelidir. Kadın çalışanların katılımlarının artması, kurumlara rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlayacak geniş bir kaynak yelpazesi, fikirler, beceriler ve enerji sunacaktır (Çiçekli, 2019:145). Kurumlarda gerçek değişim ve dönüşüm, yöneticilerinin, ekonominin ve sosyal yapının gelişmesi için kadınların güçlendirilmesi gerektiğini anladıkları zaman olacaktır. Güçlendirilmemiş kadın ekonomik aktivitede, verimlilikte ve insan kaynaklarında şaşırtıcı, derin ölümcül kayıpların sebebidir.

KAYNAKÇA

- AILES, R. & Kraushar, J. (2000). Mesaj Sizensiz, Güçlü Bir İletişimci Olmanın Yolları, (Çeviri:Alev Önder), Sistem Yayıncılık:İstanbul.
- ALBRECHT, J.& Bjorklund, A., Vroman, S.(2003). Is There a Glass Ceiling in Sweden?, Journal of Labor Economics, 21(1), 144-177.
- BAGUES M.F.& Esteve- Volart, B. (2010). Can Gender Parity Break the Glass Ceiling? Evidence from a Repeated Randomized Experiment, The Review of Economic Studies, 77(4), 1301-1328.
- BENDL, R. & Schmidt, A. (2010). From 'Glass Ceilings' to 'Firewalls'- Different Metaphors for Describing Discrimination, Gender, Work and Organization, 17(5), 612-634.
- BRİDGE, B. (2003).Eğitimde Vizyoner Liderlik ve Etkin Yöneticilik, Beyaz Yayınları: İstanbul.
- BUSCATTO, M. & Marry C., (2009). The glass ceiling in all its glares". The top job feminization in the 20th century, Sociologie du travail, 5, 170-182.
- CARVALHO, I. & Costac, C., Lykked, N, Torrese A. (2019). Beyond the glass ceiling: Gendering tourism management, Annals of Tourism Research, 75, 79-91.
- CECH, E.A. & Blair-Loy, M. (2010). Perceiving Glass Ceilings? Meritocratic versus Structural Explanations of Gender Inequality among Women in Science and Technology, Social Problems, 57(3), 371-397.
- COLEMAN, I. (2010). The global glass ceiling, foreign affairs newyork, 89(3), 8-13.
- ÇELİKTEN, M., (2004). Okul Müdürü Koltuğundaki Kadınlar: Kayseri İli Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(2), 91-118.
- ÇİÇEKLİ, E (2019). Kadın Olma Ve Yönetici Olma Arasındaki Negatif İlişki: Türkiye'de Cam Tavan Üzerine Görgül Bir Çalışma, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 15(1), 143-155.
- ER, O. & Adıgüzel O. (2015). Cam Tavan Gölgesindeki Kraliçe Arılar: Kadınların Kariyer İlerlemelerinde Karşılaştıkları Engeller ve

- Etkili Liderlik, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 163 – 175.
- ERENGİL, C.& Özbay, A. (2005). NLP Vizyoner Liderlik ile Kendi Kendinizin Lideri Olun, Armoni Yayınları:İstanbul.
- ELACQUA,T.C. & Beehr,T.A., Hansen, C.P., Webster, J. (2009). Managers' Beliefs About The Glass Ceiling: Interpersonal and Organizational Factors, *Psychology Of Women Quarterly*, 33(3), 285–294.
- FOLEY,S.& Kidder, D.L., Powell, G.N. (2002). The Perceived Glass Ceiling and Justice Perceptions: An Investigation of Hispanic Law Associates, *Journal of Management*, 28(4), 471-496.
- GASQUET, B. (2010). The barrier and the stained-glass ceiling. Analyzing female careers in religious organizations, *Sociologie du travail*, 52(1), 22-39.
- GÜL, H. & Oktay E. (2009). Türkiye ve Dünya’da Kadınların Çalışma Hayatında Yaşadıkları Cam Tavan Algıları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 421-436.
- GÜROL, A. & Maşrap, A. (2007). Geçmişte ve Günümüz Yaşamında Ücretsiz ve Ücretli İşgücü Olarak Kadın, *BİLİG*, 42, 95-109.
- HOUBLER, J.M. & Hu, J., Wilson, M. (2010). Do workers who experience conflict between the work and family domains hit a “glass ceiling?”: A meta-analytic examination, *Journal of Vocational Behavior*, 77, 481-494.
- HUTSON, B. (2010). Overcoming Gender Differences, *Black Enterprise*, Academic Research Library, 40, 56.
- HOŞGÖR, H & Gündüz Hoşgör, D., Memiş, M. (2016). Sosyo-Demografik Özellikler İle Cam Tavan Sendromu Arasındaki İlişki Ve Farklılıkların İncelenmesi: Sağlık Çalışanları Örneği, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 345-362.
- <https://www.borsagundem.com/haber/bist-sirketlerinin-kadin-yoneticisi-karnesi-zayif-cikti/1282122>; Erişim: 25.07.2019).

- <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/03/08/the-glass-ceiling-index>, Erişim:30.07.2019).
- JONES, E. & Oppenheim, C. (2002). Glass ceiling issues in the UK library profession, *Journal Of Librarianship and Information Science*, 34 (2), 103-115.
- KEE, H.J. (2006). Glass Ceiling Or Sticky Floor? Exploring The Australian Gender Pay Gap, *The Economic Record*, 82 (25), 408-427.
- LUACES, M. & Jiménez, R. M., Luaces P. (2009). Women in Cardiology Research in Spain Look Forward to Equality. Reflections From under the Glass, Ceiling, *Rev Esp Cardiol*, 62(12), 1498-1508.
- MORRIS, D. & McGann, E. (2007). Condi mi? Hillary mi? Amerikanın Bir Sonraki Başkanı Kim Olacak, (Çeviri: Derya Öztürk), Truva Yayınları:İstanbul.
- NANCHERLA, A.(2010). Career Pipeline Bears Pipe Dreams For Women; *Academic Research Library*, 64 (5), 18-19.
- OBERFICHTNER, M. & Schnabel, C., Töpfer, M. (2020). Do unions and works councils really dampen the gender pay gap? Discordant evidence from Germany, *Economics Letters* 196, 1-4.
- ÖZKOL, S. (2007). Dişil Yönetişim, İş-Çalışma-Hizmet Dünyasında Kadın Kalarak Başarılı Olmak, Resital Yayıncılık: İstanbul,
- ÖZTÜRK, A. (2017). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Algısı Üzerine Kavramsal Bir Çalışma, *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 8-17.
- SCHULPEN, T.W.J. (2017). The glass ceiling: A biological phenomenon, *Medical Hypotheses*, 106, 41-43.
- ÜNLÜ, D. E., Yönetim kurulunda kadın olmayan son şirket siz mi olacaksınız?”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/yonetim-kurulunda-kadin-olmayan-son-sirket-siz-mi-olacaksiniz/390205>, Erişim:31.07.2019.
- WIRTH, L. (2001). Breaking through the glass ceiling: Women in management. ILO, Geneva.

- YILDIZ, S. (2014). Türkiye’de Cam Tavan Sendromunun Varlığı Üzerine Bir Araştırma, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 72-90.
- YAVUZ, E. & Uzun A. (2019). Türkiye’de 2000-2018 Yılları Arasında Cam Tavan Kavramı İle İlgili Çalışmaların İncelenmesi Ve Yorumlanması, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 697-718.
- ZENG, Z. (2011). The myth of the glass ceiling: Evidence from a stock-flow analysis of authority attainment, *Social Science Research*, 40, 312-325.

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Aralık 2020

Yıl 10, Sayı 2, ss.155-176.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.738470>

Journal of Individual & Society

December 2020

Year 10, Issue 2, pp.155-176.

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 16.05.2020

Kabul Tarihi: 22.12.2020

Article Type: Research article

Submitted: 16.05.2020

Accepted: 22.12.2020

Atf Bilgisi / Reference Information

AFACAN, E., ÖZÇELİK, İ. Y., ÇOBANOĞLU, G. ve HASIRCI, S. (2020).

Psikolojik Beceri (Mental) Antrenmanında Etik Değerler,

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 155-176.

PSİKOLOJİK BECERİ (MENTAL) ANTRENMANINDA ETİK DEĞERLER¹

ETHICAL VALUES IN PSYCHOLOGICAL SKILL (MENTAL) TRAINING

Ersin AFACAN², İlknur Yazıcılar ÖZÇELİK³,
Gökhan ÇOBANOĞLU⁴, Seyhan HASIRCI⁵

Öz

Bu çalışmada, psikolojik beceri (mental) antrenmanın ne olduğu, etik konusunun spordaki yeri ve psikolojik beceri (mental) antrenmandaki etik değerler konusunda bir farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden

- 1 Bu çalışma 21-24 Mart 2019 tarihinde Manisa' da düzenlenen, II. Dünya Spor Bilimleri Araştırmaları Kongresinde sözel bildiri olarak sunulmuştur.
- 2 Ege Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, İZMİR, mentorersin@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3382-4116
- 3 Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, AMASYA, ilknur.yazicilar@amasya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3259-7820
- 4 Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, MANİSA, mgcobanoglu@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8989-5916
- 5 Nişantaşı Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu, İSTANBUL, dr.hasirci@t-online.de, ORCID ID: 0000-0003-4859-0479

derleme yöntemi kullanılarak spor psikolojisi ve ahlak felsefesi gibi farklı alanlarda literatür taraması yapılmıştır.

Psikolojik beceri antrenmanı, danışmanın kullandığı psikolojik yöntemler yardımıyla danışan konumundaki spor insanının davranışlarının sistematik olarak iyileştirilmesi, düzeltilmesi ve geliştirilmesidir. Bu süreçte danışmanın değerleri ile danışanın değerleri örtüştüğü zaman psikolojik beceri antrenmanın etkinliği ve faydası artmaktadır. Danışmanlık sürecinde uygun etik prosedürleri sürdürmek mental destek hizmetlerini sağlamanın doğasında vardır. Fakat psikoloji beceri antrenman uygulamasında etik düşünceler hakkında son yıllarda artan bir tartışma ortamı görülmektedir. Örneğin, psikolojik beceri antrenmanı konusuyla ilgili etik standartları, Amerikan Psikoloji Derneği'nin 2002'de yayımlanan bazı etik standartlarına dayandıran bilim insanları bulunmaktadır. Hâlbuki etik yani ahlak felsefesi; belirli yer ve zamana özgü olarak iyi davranışlarla kötü davranışların kurallarını belirleyen bir felsefe dalıdır. Bu nedenle etik uygulama; psikoloji, spor ve egzersiz psikolojisi uygulayıcılarının bir alanı olarak kabul edilmektedir.

Etik yani ahlaki davranışlar sayesinde danışmanlar, danışan spor insanını çeşitli zararlardan korumak için girişimde bulunurlar. Bu çalışmanın amacı, yukarıda kısaca özetlenen bilgiler doğrultusunda psikolojik beceri antrenmanı ile etik değerler arasındaki bağlantıyı açıklamaya çalışmaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın psikolojik beceri antrenmanı ile etik konusu arasındaki ilişkiyi çeşitli açılardan açıklama konusunda başka araştırmalara örnek ve teşvik edici olacağı tahmin edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik beceri (mental) antrenmanı, etik, değer.

Abstract

In this study, it is aimed to raise awareness about what psychological skill training is, the place of ethics in sports and ethical values in psychological skill training. This study has compiled data from different sources such as sports psychology as well as the moral philosophy.

Psychological skill training is the systematic enhancement, justification and improvement of the behaviours of the sportsman in the position of the consultant with the help of the psychological methods used by the consultant. Within this process, when the values of the consultant match with the values of the client, the effectiveness as well as the benefit of psychological (mental) skill training effectiveness is increasing. Maintaining appropriate ethical procedures during the counselling process is inherent in providing mental support services. However, there has been a growing discussion on ethical considerations in recent years about psychological skills training. For instance, there are scientists basing on the ethical standards related with the psychological skills practice on the basis of some ethical standards published by the American Psychological Association in 2002. However, ethics (moral philosophy); is the branch of philosophy that determines the rules of good and bad behaviours in a specific place and time. Therefore, ethical practice; psychology, sports and exercise are considered as an area of psychology practitioners. With ethical in other words with moral behaviours, counsellors attempt to protect the mentee from various damages. The aim of the study is to explain the relationship between psychological (mental) skills training with the ethical values in line with the information briefly summarized above. In addition, we believe that this study would be an example to other researches in explaining the relationship between psychological(mental) skills training and ethics.

Key words: Psychological skill (mental) training, ethics, moral value

GİRİŞ

Spor sözcüğünün kökeni Latince'ye dayanmaktadır. Latince dağıtmak, birbirinden ayırmak, eğlenmek, hoş vakit geçirmek ve oyalanmak anlamına gelen Disportare, Desportare veya İsportus kelimelerinden doğmuştur (Voigt;1998,86). "Sport" kelimesi Türkçe'ye de "Spor" olarak geçmiştir.

Sporun felsefi açıdan iki temel tartışma konusu vardır: Birincisi, spor ve spor ile ilgili insan hareketlerinin doğası, bu hareketlerin tanımlanması, kavramsallaştırılması ve yorumlanması, ikincisi ise sporda etik ile ilgili olan konulardır. Özellikle yarışma etiği ve doping gibi performans arttırıcı araç ve metotların kullanımı bu konulardan bazılarıdır (Loland ve McNamee;2014,40). Dolayısıyla etik kavramı, gündelik yaşantının her alanında olduğu gibi sportif alanda da her geçen gün yer edinmekte ve tartışılmaktadır. Çünkü insanlar spor yaşamının içinde eğlenip, oyalanıp, hoş vakit geçirirken bazı etik ilkelere uymak zorundadır ki bu eğlenme, oyalanma ve hoş vakit geçirme amaçları yerini bulsun. Bu nedenle spor olgusunun temelinde yer alması gereken etik ilkelere bağlı erdemli insan sayısı ne kadar çok artarsa spor kültürü de o oranda gelişecektir. Bahsi geçen spor insanları, psikolojik beceri (mental) antrenman uygulamasında danışman ve danışan olarak isimlendirilmektedir.

1970’li yılların ortalarından itibaren spor psikolojisi, özellikle uygulama alanında gelişme göstermektedir. Pek çok spor takımında ve hatta milli takımlarda spor psikolojisinin uygulama alanlarıyla ilgilenen insanlar görev almaya başlamıştır. Bu insanların rolü, belli psikolojik becerilerin sporculara öğretilmesi olduğu kadar, danışmanlık yapmak şeklinde de olmaktadır. Bu görevlerin yerine getirilmesinde iki farklı alandan kişilerin bulunduğu görülmektedir. Bu alanlar psikoloji ve spor bilimleridir. Spor ortamında hangi alandan kişilerin olması gerektiği konusu, bundan birkaç yıl önce üzerinde tartışılan bir konu iken, günümüzde bu konuda belli bir görüş birliğine varıldığı söylenebilir. Bu görüş birliği, psikoloji ve spor bilimleri alanlarından birine üye olan kişinin diğer alandan da bazı temel bilgileri bilmesi gerektiğini içerir. Örneğin eğer kişi, spor bilimleri alanından ise bu kişinin gelişim, klinik, kişilik, etik, fizyolojik psikoloji, sosyoloji ve felsefe gibi konuları bilmesi istenirken psikoloji alanından olan kişinin ise motor gelişim, egzersiz fizyolojisi, spor sosyolojisi, spor pedagojisi, spor felsefesi gibi konuları bilmesi istenmektedir (Tiryaki;2000,5). Dolayısıyla sporda psikolojik beceri antrenmanı, multidisipliner bir çalışma alanıdır. Böyle olduğu için felsefenin bazı temel kavramları ile de doğrudan bağlantılıdır. Bu kavramlardan biri etik kavramıdır. Pek çok insan tarafından

ahlak ve etik kavramlarının karıştırıldığını ve bu bağlamda bu konu ile ilgili olarak bir kavram yanlışlığının kolayca yaşanabildiği gözlemlenmektedir. Bu çalışma, psikolojik beceri antrenmanı ile etik değerler arasındaki kararlılık gösteren ilişkileri saptama amacı taşıyan betimleme yöntemine dayanmaktadır.

1. ETİK

Günümüzde etik, çok önemli bir unsur olarak hayatımıza girmiştir. Çünkü nesillerdir devam eden belirli toplumsal doğruların geçerliliği artık tartışmaya açılmıştır. Böyle bir toplumsal yapıda temel etik ilkeleri için azami düzeyde bir uzlaşmaya gereksinim vardır (Erol;2020,2). Çünkü ahlaki göreceliğin yaygınlaşması ve özellikle Avrupa ile Amerika'daki yüksek öğrenim kurumları tarafından desteklenmesi, Batı dünyasına yirminci yüzyılın sonlarına doğru büyük bir karmaşa getirmiştir (Marinoff;2007,24). Bugün felsefenin karşılaştığı sorunlar yalnızca bilimlerin sorunsallığı değil, aynı zamanda kültürümüzün içine düştüğü bunalımdır. Bilim ve teknoloji alanlarındaki ilerlemeler toplumsal yaşamı da etkilemiş ve toplumsal yaşamdaki değişmeler değer alanını da sarsmaya başlamıştır (Akarsu;1994,11). Bu nedenle etik ve etik ilkeler konusunda sağlanacak toplumsal bir uzlaşma hayatın her alanında düzenin tam olarak sağlanması ve devam ettirilmesi açısından önemli ve gereklidir. Peki etik nedir?

Konu olarak özyapı denilen karakter ile ilgilenen felsefe dalına etik denir. Çünkü insanın sahip olduğu özelliklere ve yaptığı eylemlere ilişkin değer yargıları, ancak bir bütün olarak karaktere başvurulduğu zaman verilebilir. Etik ile ilgili araştırmaların temel konusu, tek tek erdem veya kötülükler değil, erdemli veya kötü karakterdir (Fromm;1994,42). Bu bağlamda belirli nesnelere ve bu nesnelere bağlı olduğu yasalar ile ilgili olan içerikli felsefe iki bölüme ayrılır. Çünkü nesnelere yasaları ya doğanın ya da özgürlüğün yasalarıdır. Doğa yasalarına ilişkin bilime fizik, özgürlük yasalarına ilişkin olana ise etik denir. Ayrıca, fizik bilimi doğa öğretisidir, etik ise ahlâk öğretisidir (Kant;2002,2). Etik yani ahlak felsefesi; belirli bir yer ve zamana özgü olarak iyi davranışlarla kötü

davranışların kurallarını belirleyen felsefe dalıdır. Etik aynı zamanda insanların gerek birbirlerine karşı, gerekse sosyal olaylara karşı sergiledikleri tutumları yönlendiren bir sosyal bilinçtir (Hançerlioğlu;1982,378). Etik, ahlak alanında kullanılan kavramları da inceler. İyinin ve doğrunun anlamını açıklar. Bir eylemi, iyi veya kötü yapan ölçütler üzerinde değerlendirmeler yapar. Bu değerlendirmeler sonucunda etik, ahlaki bakımdan doğru ve yanlış ile iyi ve kötünün ölçütlerini sunup bu ölçütleri haklı kılma ve temellendirme amacındadır (Cevizci;1999,18). Ahlaki açıdan bakıldığında insan, verdiği kararını düşünerek doğru diye temellendirmek ister. Bu manada insan, etik yönden iyi iradesinin ortaya çıkışı ile yanlıştan uzaklaşma amacıyla olabilir (Jaspers;1981,73). Dolayısıyla bir eylem belirli bir hedefi amaçladığı zaman veya bazı eylemler sonuçlarına bakılmaksızın, iyi ve kötü olarak kategorize edildiklerinde etik söz konusu olur (Russell;1995,64).

Köleci toplum düzeninde ortaya çıkan etik, başlangıçta felsefe kelimesi ile eşanlamlıydı. Felsefe yapmak, etik yani ahlak üzerine felsefe yapmak demektir. Böyle bir felsefe anlayışı Hint, Çin ve Eski Yunan medeniyetlerinde görülmüştür (Hançerlioğlu;1982,378). Felsefeyi mantık, fizik (metafizik) ve etik olarak üç bölüme ayıran ilk filozof Zenon'dur. Onun felsefesinin ağırlık merkezi etik üzerine olmuştur. Fiziği, ahlakı bilimsel olarak temellendirmek için gerekli saymış ve fiziği de, ahlakı da mantık ile desteklemeye çalışmıştır (Gökberk;2016,92). Ahlak anlamında kullanılan terimlerden biri moral kelimesidir. Fransızca morale ve İngilizce morals kelimeleri Latince'den alınmış olan mores (adet) kelimesinden türetilmiştir. Morale (moral) kelimesi, ahlaki yargılar anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla etik (ethik) moral'in felsefesidir (Keklik;1987,231). Filozof Spinoza da kökeni akla dayalı olan ve yaşamamızdan gelen iyilik yapma arzusuna ahlak (Moralité) demiştir (Spinoza;2011,225) ki Amerikalı psikanalist ve psikiyatrist Irvin D. Yalom'a göre Spinoza'nın en önemli eseri olan Etik'in büyük çoğunluğu "tutkuların esaretinden kurtulma"ya adanmıştır (D.Yalom;2012,10). İnsan, tutkuların esaretinden kurtulduka etik temelinde bir sosyal bilinci geliştirmeye başlayabilir.

Etik temelinde gelişen sosyal bilinç, hayatı daha iyi yaşama konusunda yetkinliğe ulaşmak için insanlar adına bir kurallar bütünü oluşturur. Bu bütün içinde en genel ilkeler, genelde hayatın özünden; özelde ise insansal varoluştan çıkarılmaktadır (Fromm;1994,29). Örneğin sportif yaşamın gereklerini yerine getirmek için sporun özünü, bu özden ortaya çıkan kurallarını ve bu kuralların ortaya çıkış sebeplerini bilmek gerekir. Kurallara özen göstermek sporun özünü bilmek ve benimsemekle olur. Sporcular başta olmak üzere her spor insanı kendisini sportif yaşamın gereklerine ne kadar çok adarsa o kadar sporun kurallarını benimser, uyar ve uygular (Afacan;2019,30). Böylece genelde sporun özünden; özelde ise sportif yaşamın varoluştan hareketle spor etiği ile ilgili karakter temaları ortaya çıkar. Bu karakter temaları pek çok ahlaki eylemi kapsamaktadır.

Ahlaki eylemler, gündelik yaşam içinde her gün tekrarlanan ve iyi karakter örnekleri olarak bilinen dürüst olmak ve yalan söylememek, iyi hareket etmek, insanlara saygılı olmak, başkalarının hakkını almamak, insanlara yardım etmek gibi eylemlerdir (Tunalı;2010,111). Toplumun üstün değerlerinin dışı vurumu olan iyi karaktere, sporda eliyle gol atan bir futbolcunun bu durumu gidip hakeme söylemesi örnek olarak verilebilir. Kötü karaktere ise başkan ve yöneticilerin söz veremelerine rağmen sporcularına ödeme yapmamaları örnek olarak gösterilebilir (Afacan;2019,29). Hâlbuki günümüzde spor insanlarının çoğu, iyi ve kötü karakter konusunda derin düşünüyormuş gibi çok konuşur ama pratikte sergilenen hareketler bu düşüncenin tersini işaret eder. Çünkü derin düşünmek, sadece az sayıdaki doğuştan yetenekli insanlar için geçerlidir. Fakat sıradan bir sosyal dünya olan spor ortamında yaşayan, ahlaki olarak iyi ve değerli bir yaşam sürmeyi amaçlayan insanlar, Aristoteles'in harekete dayalı felsefesindeki derin düşünmeyi seçmek için bazı geçerli sebeplere sahip olabilirler (Ramsay;2005,12). Örneğin derin düşünmek, iyi ve değerli bir sportif yaşam sürmek isteyen spor insanlarının olay ve olgular arasındaki neden-sonuç ilişkisini daha iyi anlamasını ve kavramasını sağlar. Bu anlayış ve kavrayış spor insanlarının meslek ahlakını geliştirmelerine yardımcı olur. Bu bağlamda sporda psikolojik beceri antrenmanının ve danışmanlığın spor

kültüründe saygınlığını ve itibarını arttırmanın en temel yolu etik ilkelerin benimsenmesi ve çalışmalarda uygulanmasından geçmektedir.

Ahlak, varlıklar içinde sadece insan için geçerlidir. Bu bağlamda etik, insanın seçimlerine ve davranışlarına yol gösteren bir değerler sistemi olarak hayatın her alanında geçerlidir (Rand;2009,12). Örneğin filozof Aristoteles için insan ilişkilerinde «altın orta»yı tutmak önemlidir. Kendisine göre ne korkak ne çılgınca atılğan olunmalıdır. Sadece cesur olmak gerekir. Çünkü cesaretin azı korkaklık, çoğu çılgınlıktır (Gaarder;1995,132). Bu nedenle günümüzde etik, insan haklarıyla ilgilidir. Evrensel olarak tanınabilir bir insan öznesinin var olduğunu ve bu öznenin bir anlamda doğasından kaynaklanan bazı haklara sahip olduğunu varsaymamız bekleniyor. Bu haklardan bazıları yaşama, kötü muamele görmeme, ifade, seyahat, seçimde oy kullanma gibi temel özgürlüklerden yararlanma hakkıdır. Bunlar geniş bir mutabakat sonucu ortaya çıkmış ve kanıtla gerek duymayan, apaçık haklardır. Böylelikle etik, bu hakları sorun edinme ve bunlara saygı gösterilmesini sağlama meselesi olarak gösterilmektedir (Badiou;2013,21). Modern toplumlardaki hayatı ele aldığımızda ahlak kurallarının başında, meslek ahlakı gelmektedir. Meslek ahlakının gelişmesinin bir sonucu olarak kişiler, işlerini en iyi şekilde yapmak konusunda hassas olurlar. Meslek ahlakı gelişmiş bireyler, kalitesiz iş ve ürünlere izin vermez iken meslek ahlakına uygun tavır ve davranışta bulunmayan kişilere gerekli uyarı veya cezayı da verirler. Meslek ahlakının sağlanması için devletin, işletmelerin, kişilerin veya kuruluşların da böylece sorumluluk aldıkları görülmektedir (Genç;1998,3). Aynı durum sporda psikolojik beceri antrenmanı olan mental destek çalışmalarında da geçerlidir. Danışmanlık sürecine uymayan tutumlar sergileyen danışman veya danışan bir şekilde bu süreci olumsuz etkilemektedir. Özellikle danışmanlar, meslek ahlakına uymayan tutumlardan uzak durarak danışmanlık sürecinin olabildiğince verimli olmasını sağlamak konusunda hassas olmalıdır. Böylece danışman tarafından etik ilkelerin özenle uygulanması ve danışanlarla paylaşılması psikolojik beceri antrenmanı sürecinde verimliliğin artmasına katkı sağlayacaktır.

Meslek ahlakını doğrudan etkileyen etik konulardan biri, değer felsefesi yani aksiyolojidir. Bilimin ele almadığı iyi-kötü, güzel-çirkin gibi değerleri ele aldığı için (Arslan;2012,35) değer felsefesi olarak isimlendirilen bu felsefe; değer in doğasına, ölçütlerine ve metafiziksel statüsüne ilişkin araştırmalardan meydana gelen değer teorisi olarak tanımlanmaktadır (Cevizci;1999,203). Filozof Kant'a göre bir eylemi ödev olduğu için yapıyorsak ve herhangi bir eğilim değil de ödev o eylemimizi belirleyen ve bizi o eylemi yapmaya yönelten unursa bu eylemin ahlakça bir değeri var demektir (Akarsu;1994,42). Sonuç olarak insan bir değerler dünyası içinde doğar ve yaşar. Hayatın hangi yaşam alanı olursa olsun (eğitim, spor, aile gibi), değerler ile değerlerin taşıyıcısı olan insan arasında doğrudan ve sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

Filozof Nietzsche'ye göre insanlar, bencilce olmayan davranışları ile övgüye layık görülürler. Onlara yaptıkları davranışlara yönelik olarak iyi denir ve yaptıkları gerekli işlerdir. Fakat sonra insanlar bu övgünün nasıl başladığını unuturlar. Geleneklere göre bencilce olmayan davranışlar her zaman övgü almıştır ve insanlar onları iyi olarak kabul etmiştir (Nietzsche;2018,18). Buna göre insan değer üreten bir varlıktır. Dolayısıyla psikolojik beceri antrenmanın spor insanları için taşıdığı değer in özünün ne olduğu, bu değer in nasıl ölçüldüğü ve standartlar getirmede mantıksal unsurların kullanılışı da etik ve kişiler arası ahlak sahası için önemli konulardır.

Kişiler arası ahlâk sahası, bir değer sahası olmadan önce bir varlık sahasıdır. Buna ahlâki mana sahası da diyebiliriz. İnsanla insanın ilişkisi ancak böyle bir saha içinde bir düzen meydana getirebilir. Komşuluklar, akrabalıklar, iş ve işlemler, derin ilgiler, etki izlenimleri şekillerinde görünen bütün sosyal ilişkiler böyle bir saha içinde gerçekleşmektedir. İnsan, manevi (sprituel) bir varlık olduğu için kendisini asla tek başına göz önüne alamaz: Görmek ve dinlemek, ona etrafında insanlardan ibaret bir dünya açar (Ülken;1958,192). Bu insanlardan ibaret kişiler arası dünyada dostluk önemli bir yer tutar. Latin asıllı Romalı devlet adamı ve düşünür Cicero'ya göre dostluğun sınırlarını çizirken dostların ahlakı tertemiz olmalı ve aralarında her konuda, düşüncelerinde,

isteklerinde tam bir anlaşma olmalıdır (Cicero;2015,15). Sportif alanda psikolojik beceri antrenmanı da bir ahlak sahası olan eğitim çalışmasıdır. Çünkü bu çalışma insan merkezlidir. Bu nedenle etik açıdan değerlendirilmesi gerekir.

2. PSİKOLOJİK BECERİ (MENTAL) ANTRENMANI

Psikolojik beceri antrenmanı, psikolojik yöntemler yardımıyla davranışların sistematik olarak iyileştirilmesi, düzeltilmesi ve geliştirilmesidir (Hasırcı ve arkadaşları;2018,21). Sonuç itibarıyla spor, sadece fiziksel bir uğraşı ve oyun değil, aynı zamanda zihinsel bir uğraşı ve zihinsel bir oyundur.

Psikolojik beceri antrenmanı, uygulamalı spor psikolojisinin içinde yer alır. Spor insanlarının duygusal, zihinsel ve davranışsal açıdan gelişimini hedefler (Afacan;2019,3). Sporcuların zihinsel (mental) açıdan gelişimleri için faydalı olabilecek psikolojik beceri antrenmanı çalışmaları takımdaşlık, stres, motivasyon, kendini kontrol, iletişim, özgüven, profesyonellik, hedef tespiti ve konsantrasyon gibi bilgi ve becerileri içermektedir.

Sporcular, psikolojik beceri antrenmanı tekniklerini kullanıp zihinsel, bedensel ve duygusal olarak tamamen hazırlanıp yarışmalarda ve maçlarda gerçekleşen olaylar karşısında daha çok kontrol kazanabilir (Porter;2003,1). Çünkü psikolojik beceri antrenmanı, zihinsel beceriler üzerine yapılan bir çalışma olduğu için sporcular başta olmak üzere her spor insanının performansını etkileyebilecek düşüncelerini doğru şekilde değerlendirmesinde yardımcı olur. Bu bağlamda mental eğitim, spor insanının daha iyi olma ve daha iyisini sergileme konusundaki isteğinin bir dışavurumudur.

Spor psikolojisinin uygulama kısmı olan psikolojik beceri antrenmanı bir tedavi ve iyileştirme değil, bir eğitim sürecidir. Tedaviyi, klinik psikoloji ve psikiyatri yapar. Eğitim, kişiye bilgi ve yeteneklerini daha iyi kullanma özelliği kazandırır. Dolayısıyla psikolojik beceri antrenmanı, sporcuların teknik ve taktik kapasitelerini yükseltirken aynı

zamanda eksik ve yanlış eğitimden kaynaklanan hatalarını düzeltmeye de imkân verir. Böylelikle sporcuların performanslarını olumsuz etkileyen kişilik kusurları ve kişilik özellikleri, psikolojik beceri antrenmanı uygulamaları ile düzeltilebilir (Başer;1996,9). Örneğin profesyonel bir sporcunun profesyonelce yaşaması, olaylara ve kişilere vereceği tepki, imajını geliştirme adına yapacağı çalışmalarla ilgili bilgiler psikolojik beceri antrenmanı sayesinde öğrenilir. Bu tür konular, psikolojik beceri antrenmanı uygulayan danışmanın yani mental antrenörün görevlerinden biridir (Afacan;2019,250).

Psikolojik beceri antrenmanı, bir eğitim süreci olduğu için bu çalışmada rehberlik ile danışmanlık kavramları merkezi bir noktadadır. Rehberlik ve danışmanlık bir bilimsel terim olarak eğitim, sosyoloji ve psikolojide bireyi tanımak, onu kendisine tanıtmak ve genel olarak onun büyümesine, gelişmesine sistematik olarak yardım etmek anlamlarını içermektedir. Rehberlikte bir işi, birey veya bireyler için yapmak ve yerine getirmek söz konusu olmadığı gibi (Özoğlu;1982,13), psikolojik beceri antrenmanında da spor insanının sorununu nasıl çözeceğine danışmanı karar vermez, sadece bu süreçte kendisine rehberlik eder. Yani danışman, spor insanının vereceği kararı onun adına vermekten ziyade, verilecek kararı spor insanı ile tartışır. Kararı spor insanı verir.

Danışmanlık, insanlara yardım mesleği olarak tanımlanmaktadır. Yardım çabalarındaki belirgin farklılıklara rağmen, yardım etme sürecinin özü farklı danışmanlar için aynı anlama gelir. Danışmanların hepsi kendilerini; düşünceleri belirginleştirmede, karar vermede, plan yapmada veya sorunlarını çözmede danışmanlarına yardımcı olan birer kaynak olarak görürler (Eisenberg ve Delaney;1993,11). Bundan dolayı danışmanın temel amacı danışanın; içinde bulunduğu toplumun değer ve kuralları çerçevesinde kendi hayat tarzına uygun bir şekilde potansiyelini ve imkânlarını işler hale koymasına, bu işler halini devamlı sürdürmesine, kendi varoluşundan sorumlu birisi olarak kendisini bilmesine, kabul etmesine ve kendi varlığına yönelik bütün tehdit ve tehlikelerin bilincine vararak bunlarla cesaret ve ustalıklı karşılaşılabilesine yardım etmektir (Tan;1992,85). Bunu yaparken de danışman, danışanın

içinde bulunduğu kültürü iyi şekilde gözlemleyebilmeli ve değerlendirebilmelidir. Aynı durum, spor ortamında da geçerlidir.

Dolayısıyla uygulamalı spor psikologu veya eğitici spor psikologu, diğer bir ifade ile mental antrenörün yaptığı geniş çeşitlilikteki işi kesin olarak yansıtan en kapsayıcı terimler danışmanlık veya rehberlik kelimeleridir. Danışman, bir spor organizasyonunda benzersiz bir role sahiptir. Danışmanlar, herhangi bir organizasyon için organizasyonun içeriden kendi başına sağlayamadığı veya sağlayamayacağı yeni veya daha iyi bir odaklanmış bakış açısı sağlarlar (McCann;2005,281). Bu bakış açısı, spor insanına kendi sportif benliği hakkında yeni düşünceler geliştirme fırsatı sunar.

1950'lerden sonra sporda hızlanan teknolojik gelişmeyi evrensel normlar takip etmeye başlamış, böylece dünya kültürel ve zamansal olarak küçülmüştür. Dolayısıyla aynı anda benzer antrenmanı dünyanın bir başka ucunda yapan takımları görebilmek mümkün hale gelmiştir. Peki, ülkemizde sporun mental boyutu ne durumda? Aynı anda benzer antrenmanı dünyanın bir başka ucunda yapan takımları görebilirken, neden batı spor kültüründe yapılan psikolojik beceri antrenmanlarını ülkemizde göremiyoruz (Afacan;2019,182). Bunun nedeni olarak teknik, taktik ve kondisyon açısından yarışmalara hazırlanan sporcuların duygu, düşünce ve davranış bakımından da hazırlanması demek olan psikolojik beceri antrenmanı hakkında ülkemizde yeterli bilgi birikimi ve uygulamaya dönük yeterince model bulunmadığını ifade edebiliriz. Bu durum, Batı'da özellikle ABD'de olduğu gibi böyle bir çalışma alanının geleneği, prensipleri ve zihniyetinin ülkemizde yeterince kurulmadığını göstermektedir.

Danışmanlık yardımıyla faydalanan danışmanların genellikle gelişimsel veya durumsal sorunları olmaktadır. Bu nedenle bunlara uyum sağlayabilme veya düşüncelerini yeniden düzenleyebilme konularında yardım almaktadırlar (Akboy ve İkiz;2007,8). Bu bağlamda sporcular başta olmak üzere her spor insanının kendilerine ışık tutacak danışmanlara yani mental antrenörlere ihtiyaçları vardır. Bu kişiler filozof özellikleri taşıyan, sağlam bir felsefe ve davranış bilimleri eğitimi

almış, sporun içinden gelen ve kaliteli sohbet edebilen kişiler olmalıdır. Çünkü sporunun mesleki sorunları bitmez ve bu nedenle sporcu her zaman sohbete muhtaçtır. Sohbet ile sporcu, dertleşip içini dökerek rahatlar ve bilgi alışverişinde bulunur. İşte bu bilgi ve görgü konusu çok önemlidir. Özellikle sportif alanda yapılan sohbetler, sporcunun ihtiyaçlarına cevap vermelidir. Zaten sporcunun bazen tek ihtiyacı “seninle konuşmak iyi geldi” diyebileceği birisini bulmaktır. Psikolojik beceri antrenmanlarındaki temel amaçlardan biri de bu ihtiyacı karşılamaktır (Afacan;2019,250). Bu bağlamda iyi bir danışmanın etkin bir dinleyici olduğunu belirtebiliriz. Etkin bir dinleyici olmak danışmanın etkili bir ayırt edici olmasını, danışana saygısını iletmesini, onu pekiştirmesini ve üzerinde sosyal bir etkinin olmasını sağlar (Egan;1994,41).

3. PSİKOLOJİK BECERİ (MENTAL) ANTRENMANINDA ETİK DEĞERLER

İnsanlar, hayatları boyunca belirli davranışları hakkında ahlak kuralları ve etik değerler geliştirirler. Bu standartlar, aile ve toplum tarafından onaylanan değerler birleşimi ile çatışma durumlarında kişisel değerleri aydınlatma tecrübelerinden ortaya çıkar (Eisenberg ve Delaney;1993,94). Aristoteles'e göre ahlak felsefesi, insan üzerine kurulur. İnsandan kasıt, insanın duygu, düşünce ve davranışlarını inceleyen günümüz psikoloji bilimidir. Psikoloji, insan doğasını araştırır. Bundan dolayı, ahlak felsefesi için uygulamalı psikoloji denilebilir (Fromm;1994,34). Sporda psikolojik beceri antrenmanı olan mental destek çalışmaları da sporda psikososyal alanların uygulama kısmıdır. Bu uygulamada, ahlaki bir değer anlatımı vardır. Yani danışman ve danışanın ahlaki bakımından iyi olana doğru yönelip yönelmediği ele alınır.

İyi olana yönelme, değer yargısı gibi önemli bir konunun temellerindedir. Bireyin kişi, olay, olgu veya nesne ile ilgili olarak benimsediği ve iyi, kötü, güzel, çirkin, doğru, yanlış, haklı, haksız, gerekli, gereksiz gibi yorumlarla dışa yansıttığı değerlendirmeleri içeren değer yargısı (Bakırcıoğlu;2012, 360), psikolojik beceri antrenmanında danışman ve danışan arasındaki ilişkiyi ve çalışma amaçlarını etkilemektedir. İyi ve

kötünün etiğın temel kavramlarından biri olduğunu kabul edersek iyinin uygulanması olan erdem (fazilet) ile kötünün uygulanması olan erdemsizlik (rezalet) kavramları karşımıza çıkmaktadır.

Filozof Seneca'ya göre erdem ile zıt olan kibir, becerilerini aşırı abartmak, başkalarına tepeden bakmak, kendini ilgi alanlarına düşüncesizce adamak, yersiz ve çocukça davalardan keyif duymak, iğneleyici dil kullanmak ve kendini beğenmişlik gibi olumsuz tutumlar (Seneca;2020,15), değer yargılarını da olumsuz şekilde etkileyeceğinden dolayı psikolojik beceri antrenmanında danışman rolünü oynayan uzmanın kaçınması gereken tutumlara örnek teşkil etmektedir.

Psikolojik beceri antrenmanı yaptıran danışmanların çoğu, performans arttırma odaklı olarak çalışmaya başlar. Fakat bir süre sonra sporcunun başından geçen olayların hikâyesini ortaya çıkarmak için (yeme bozukluğu, alkolik aile, kendine zarar verme veya maruz kalınan cinsel istismar gibi) danışmanlık ilişkisinde yeterli güven duygusu oluşur (Leahy;2011,261). Yani yakın ilişki, danışman ile danışan birbirini tanıdıkça artar. Taraflar birbirini yeterince tanımadan ve ısınmadan gösterilecek aşırı bir yakınlık, gerçek ve samimi bir yakınlık olmaz (Tan;1992,96).

Danışmanın kendisini kabulleneceğine, eleştirmeyeceğine, anlamaya ve yardım etmeye çalışacağına inanan bir danışan sorunlarını konuşmaktan çekinmeyecek; danışmanın samimiyetine güvendiğince onunla olan beraberliğine inanarak değişmek için çabalayacaktır (Sayar;2012,274). Örneğın bir danışman ve bir basketbol oyuncusu, performans arttırma çalışması üzerine aylar harcayabilir. Böylece birbirlerini daha iyi tanırlar, çalışma ilişkilerinde daha rahat hissetmeye başlarlar, güven yeterince oluşur ve sonra danışmanın beklemediğı bir anda sporcı “Hey, Doktor, ben bugün imgeleme yapmak istemiyorum. Seninle konuşmaya ihtiyacım olan şey aşk yaşamım. O berbat” diyebilir (Andersen;2009,121).

Danışmanın değerleri ile danışanın değerleri örtüştüğü zaman terapinin etkinliğı artmaktadır. Danışmanlar da diğır meslek üyeleri gibi etik bir çerçeve içinde mesleklerini uygularlar. Bireye saygı, zarar vermekten kaçınma, ıstırabı dindirme ve kanunlara bağılı olma gibi değerler hem toplumsal olarak tavsiye edilir, hem de mesleğın temel dayanaklarını

oluşturur (Sayar;2012,149). Bireye saygı, danışmanın etkin bir değeridir. Danışanı ile ilişkisinde ona bazı sınırlılıklar getirir ve aynı zamanda da onu belli bir şekilde davranmaya hazırlar (Egan;1994,71). Danışan, danışmanın kendisine saygı duyduğunu hissederse kabul edildiğini anlayacak ve bu kabul edilme duygusu iletişimdeki maskelerin çıkarılmasına, dirençlerin kırılmasına ve kendisini olduğu gibi kabul etmeye ve dolayısıyla değişim için davranış amaçları belirlemeye ve davranışların değişmesine yardımcı olacaktır (Voltan -Acar;1998,25). Yani sporda psikolojik beceri antrenmanında saygı temelinde genel olarak ahlak ve özel olarak da kurallara uymak son derece önemlidir. Bu antrenman türünde spor insanları, içinde yer aldıkları değerler sisteminden hareket ederler. Değerler sistemi de sportif eğitimin temel gereklerinden biridir.

Danışmanlık sürecinde uygun etik prosedürleri sürdürmek psikolojik hizmetleri sağlamanın doğasında vardır. Fakat danışmanlık psikolojisi uygulamasında etik düşünceler hakkında son yıllarda artan bir endişe olmuştur. Şaşırtıcı olmayacak bir şekilde, spor psikolojisi danışmanlığındaki etik konular ayrıca rapor edilmiştir (Singer ve Anshel;2006,112). Çünkü etik değerler ile ilgili konular, psikolojik beceri antrenmanı için önemli bir alandır. Bu nedenle danışmanlar, danışan spor insanını çeşitli tehlikeli ve zararlı durumlardan korumak için etik ilkelere dayanırlar.

Etik ilkeleri desteklemek psikolog, sosyal hizmet uzmanı, danışman veya diğer akıl sağlığı uygulayıcısı için başarılı bir kariyerin ayrılmaz bir özelliğidir. En yüksek mesleki standartlara uyarak etik hakkında olumlu düşünmek bu profesyonel insanlar için her zaman eylemlere rehberlik etmelidir (Koocher ve Keith;2016,1). Çünkü insanlar düşüncelerle ve açık ilkelere bir araya geldiklerinde lütuflara, kaprislere ve keyfi güç kullanımına gerek kalmaz (Rand;2009,75). Böylece danışman ve danışan arasındaki iletişimin hem kalitesi yüksek olur, hem de devamlılığı sağlanır. Çünkü etik standartlar sayesinde ortaya çıkacak olan nesnel davranma kaygısı, danışman ile danışan arasındaki ilişkide tarafsızlık ve dürüstlüğü beraberinde getirecektir.

Spor ve egzersiz psikologları için etik standartlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin 2002'de yayımlanan şu etik standartlarına dayanır (Weinberg ve Gould; 2011,19).

1. Yeterlilik ve Liyakat
2. Bütünlük (Bilim-Öğretmek-Danışmanlık)
3. Profesyonel ve bilimsel sorumluluk
4. İnsan haklarına ve onuruna saygı
5. Karşısındakinin iyiliğini istemek
6. Sosyal sorumluluk

Danışmanın eğitimli olması ancak insani beraberliğin kurulabileceği durumlarda işe yarayacaktır. Danışmanın, danışanın sesini duyma ve ona yardım etme açısından insani sorumluluğu vardır. Bu sorumluluk gereği, terapi odasında danışanla insani bir beraberlik kurmalıdır (Sayar;2012,291). Bu beraber çalışma isteği hedefler doğrultusunda olmalıdır. Çünkü eğitimin verimliliği hedeflere göre tespit edilir. Daha sonra istekli, bilinçli ve planlı bir şekilde danışma etkileşimi süreci başlatılır. Böylece ortaya çıkan “Bizim için iyiyse iyidir” anlayışı etik standartların sosyal sorumluluk maddesi açısından önemlidir.

Danışmanlık ilişkisinde asıl amaç, danışan ve danışmanın yaşayabileceği karşılıklı güven, anlayış ve isteğe bağlı bir beraberliktir. Çünkü danışman, danışanın hayatında yeniden düzenleyici ve toparlayıcı bir işleve sahiptir (Sayar;2012,293). Danışan, danışmanı yardım etmek için gerekli becerilere ve tekniklere sahip olduğu varsayımı ile uzman, danışanın çıkarı için hareket ettiği varsayımı ile güvenilir, danışana uygun ve onun için yeni olan bazı tutumlar gösterdiği varsayımı ile çekici olarak görmelidir. Danışan, danışmanı uzman, güvenilir ve çekici olarak gördükten sonra onu hayatında kabul eder ve başkalarına izin vermediği şekilde onun düşüncelerinden ve eylemlerinden etkilenir (Egan;1994,81). Bu nedenle danışan ile danışman arasındaki samimiyet ve yakınlık, birlikte geçirilen zamana ve ilişkinin devamlılığına bağlıdır. Bu durum, profesyonellik ve bilimsel sorumluluk standardı ile bağlantılıdır. Profesyonel kişi, danışmanlık hizmetinde aniden samimiyet ve yakınlık kurmanın aldatıcı olduğunu bilir. Dolayısıyla psikolojik beceri

antrenmanında yapılan çalışmalardan verim alabilmek için belli bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Çünkü fiziksel bir sakatlık nasıl hemen iyileşmiyorsa sporcunun performans arttırmasına engel olan zihinsel sorunlar da hemen ortadan kalkmaz.

Çoğu danışmanın da kabul ettiği gibi danışmanlık sürecinin içerdiği koşullar içtenlik, tutarlılık, saygı, koşulsuz kabul, danışanın içsel bakış açısını empatik anlama gibi etkileşim koşullarıdır (Akboy ve İkiz;2007,29). Çünkü danışma etkileşimi ilişkileri, temelde insani ilişkilerden başka bir şey değildir. Bu nedenle danışma ilişkilerinin temelinde insan sevgisi ve anlayışı bol ölçüde vardır (Tan;1992,93). Sevgi, bir dış nedenin fikriyle birlikte bulunan bir sevinçtir (Spinoza;2011,182). Bu sevgi ve anlayış, danışmanı da danışanı da bir dış neden olarak etkileşim sürecindeki kurallara uyma konusunda zorlayıcı bir etkiye sahiptir. Karşısındakinin iyiliğini istemek standardına bağlı olarak danışmanın ve danışanın önceden belirlenmiş kurallara uyup uymaması sporda psikolojik beceri antrenmanının ahlaki boyutunun normatif yönüdür.

İçinden çıkılamaz sorunlarla boğuştuğuna inanan danışanı çözüme ulaşma yolunda ümitlerini kaybettiği esnada, hayata bağlayan tek ve en önemli bağ danışmanı ile arasında kurduğu bağ olacaktır (Sayar;2012,275). Bu bağ da güven temeli üzerine kuruludur. Dolayısıyla psikolojik beceri antrenmanında dikkat edilmesi gereken etik değerlerinden biri de gizlilik olmalıdır. Bu etik değer, danışanın çalışmaya başladığı danışman ile paylaştığı bilgilerin başkaları ile paylaşılmasını içermektedir. Yani bir mahremiyet söz konusudur. Bu mahremiyet, insan haklarına ve onuruna saygı standardının gerçekleşmesi için gereklidir.

Sporcular başta olmak üzere spor insanları, psikolojik beceri antrenmanı çalışmalarında danışmana hikâyelerini anlattıkları zaman akıllarından şu sorular geçer:

1. Benim hikâyemi gerçekten anlıyor musun?
2. Duyarlı bir şekilde hikâyemi ele alacak ve hikâyeme önem verecek misin?

Bu nedenle danışman, spor insanını etkin şekilde dinlemelidir.

Dolayısıyla etik standartlar arasında en önemlisi 5.maddede yer alan karşısındakinin iyiliğini istemektir. Bu hissiyatı sporcuya ve takıma verebilen danışman, karşısındaki spor insanının kendisini anlaması konusunda önemli bir avantaj elde etmiş olur. Çünkü psikolojik beceri antrenmanı çalışmalarında anlamak tek taraflı olmamalıdır. Danışman sporcuyu anlamalı ve sporcu da danışmanı anlamalıdır. Yani psikolojik beceri antrenmanında monolog değil, diyalog olmalıdır.

Yardıma ihtiyacı olan kişi olarak danışan, danışman ile yaşadığı gerçek ilişkide belli bir takım kazanımlar elde edebilmelidir. Bunun imkânı, danışmanın öncelikle kendisinin bir takım kazanımlar elde edebilmiş olmasından geçer (Sayar;2012,295). Yeterlilik ve liyakat maddesine bağlı olarak, sporda psikolojik beceri antrenmanında danışan konumundaki spor insanına faydalı olabilmesi için, danışmanın sahip olması gereken kazanımlardan bazıları şu şekildedir: Empati kurabilmek, farkındalık geliştirmek, eleştirel düşünmek, problem çözmek, karar vermek, kendini ifade edebilmek, etkin dinlemek, sorumluluk, yardımseverlik ve sabırlı olmaktır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Toplumlar insanlık tarihinin her döneminde etik değerler ve bu değerlere bağlı olarak ahlaki kurallar geliştirmişlerdir. İnsanların hayatın çeşitli alanlarda yaşadıkları tecrübelerden ortaya çıkan etik değerler ve ahlaki kurallar toplumsal düzeni sağlama açısından çok önemlidir. Spor alanı da hayatın çeşitli alanlarından biri olduğu için spor insanlarının tecrübeleri sportif düzeni sağlama açısından gereklidir. Sportif düzeni sağlamada eğitim ve öğretim etkinlikleri önem arz etmektedir. Sportif eğitim ve öğretimde hareket ve antrenman biliminin yanında felsefe ile sosyoloji, psikoloji, eğitim, ahlak ve mantık gibi insan bilimlerinden de faydalanmak sportif düzeni geliştirmek açısından gereklidir.

Psikolojik beceri (mental) antrenmanı, sportif eğitim ve öğretim etkinliklerinden biridir. Bu etkinlikte danışman ile danışan arasındaki eğitim sürecinin daha verimli ve daha kaliteli geçmesi adına bazı ahlaki kurallara ve etik değerlere önem verilmeli ve dikkat edilmelidir.

Bunlar, sürecin işlenmesi için gerekli olan mesleki eylemlere yön vermektedir. Meslek ilkeleri, psikolojik beceri antrenmanının uygulamacısı olan danışmanın sergilemesi gereken iyi ve doğru tutumları içermektedir. Toplumsal ilişkilerin her boyutunda olduğu gibi psikolojik beceri antrenmanında da danışmanların danışanları ile olan iletişiminde her konuyu yazılı kural olarak düzenlemek mümkün olmadığı için etik ilkeler ve buna bağlı olarak ahlaki eylemler danışmanlara yol gösterici olmaktadır.

Ahlaki eylemler dayanışma, yardımseverlik, çevreyi temiz tutmak, başkalarının hakkına saygı duymak, dedikodu yapmamak, görevi yerine getirmek ve sorumluluk almak gibi eylemlerdir. Dolayısıyla spordaki psikolojik beceri antrenmanı uygulamasında da danışman ve danışan arasında dürüst olmak ve yalan söylememek, iyi hareket etmek, karşındakine saygılı olmak, hakkını almamak, gizlilik, karşılaşılan sorunlara farklı açılardan ve tarafsızca bakabilmek, sabırlı olmak ve yardım etmek gibi ahlaki eylemler ve etik değerler söz konusudur. Böylece danışman ve danışan arasında güven oluşur, çalışma ilişkisinde bir ahenk meydana gelir. Saygı ön plana çıkar ve eğitimde istenilen başarı elde edilir.

Psikolojik beceri antrenmanı uygulamasında ön plana çıkan saygı, etik konu olarak “önce zarar verme” ilkesini danışmanın odak noktaya almasını sağlar. Böylece danışanın iyilik halini korumak ve zarar vermeden psikolojik beceri antrenmanı eğitimine devam etmek temel bir kural olarak ortaya çıkar. Zarar vermemek amacıyla bağlantılı olan bir diğer önemli etik kural ise gizlilik ilkesidir. Çünkü danışanların, danışmana anlattığı bilgileri gizli tutmak ve onların izni olmadan diğer insanlara anlatmamak eğitim sürecinin mahremiyetini korumak açısından danışmanların temel sorumluluklarından biridir.

Sonuç olarak, ülkemizde sporda psikolojik beceri antrenmanı hakkında bir anlayış eksikliği bulunmaktadır. Bu anlayış eksikliğini gidermek için uygulamaya dönük psikolojik beceri antrenmanı modellerinin sayısının artırılması gerekmektedir. Bunun için de bu çalışmanın etik değerlerinin açık ve seçik olarak belirlenip ortaya konulmasında hem danışman, hem de danışan açısından fayda vardır. Çünkü psikolojik beceri

antrenmanı, insan ve insanlar arası ilişkileri içerdiği için bir etik ve değer sahasına sahiptir. Bu sahanın daha açık ve net olarak ortaya konulması ile mental desteğin gerçek değeri spor insanları tarafından daha iyi anlaşılacak ve sporda psiko-sosyal alanların uygulama kısmı ile ilgili spor kültürümüzdeki bazı yanlış düşünceler ve önyargılar azalacaktır.

KAYNAKÇA

- Afacan, E. (2019). Spor Felsefesi, Ankara: Akademisyen Yayınları.
- Afacan, E. (2019).6 Haftalık Psikolojik Beceri (Mental) Antrenmanının Futbol Hakemlerinin Öz güven, Kaygı ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerine Olan Etkisi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Manisa.
- Afacan, E., Avcı, N., Çobanoğlu, G. (2018). Sporda Danışmanlık Hizmetleri ve Mental Destek, Social Sciences Studies Journal, 4(20):
- Akboy, R., & İkiz, E. (2007). Psikolojik Danışma ve Rehberlikte Çağdaş Bir Anlayış. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Akarsu, B. (1994). Çağdaş Felsefe (3. bs). İstanbul, Türkiye: İnkılap Kitapevi.
- Andersen, M.B.(2009). "Sport Psychology in Practice", Handbook of Sports Medicine and Science Sport Psychology, John Wiley&Sons Ltd. Chichester
- Arslan, A. (2012). Felsefeye Giriş, 16. baskı. Adres Yayınları, Ankara.
- Badiou, A. (2013). Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bakırcıoğlu, R. (2014). Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü. Anı Yayınları, Ankara.
- Başer, E. (1996). Futbolda Psikoloji ve Başarı, Ankara:Sporsal Kuram Dizisi.
- Cevizci, A. (1999). Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cicero, M. T. (2015). Yaşlılık & Dostluk. Gnosis Digital Publishing.
- D.YALOM, I. (2012).Spinoza Problemi, Nazi Subayının Paradoksu.(A. Ergenç. Çev.). İstanbul; Kabalıcı Yayıncılık.

- Egan, G. (1994). Psikolojik Danışmaya giriş. Akkoyun F.(Çev). Ankara: Form Ofset.
- Eisenberg, S., Delaney DJ. (1993). Psikolojik Danışma Süreci, Çeviren: Nihal Ören, Mehmet Takkaç, İstanbul: M.E.B.Yayınları.
- Erol, E. (2020). “Ahlak ve Etik İle İlgili Temel Kavramlar ve Teoriler”, Eğitimde Ahlak ve Etik. Editör:Abdurrahman İlğan, Ankara: Pegem Akademi
- Fromm, E., & Arat, N. (1994). Kendini Savunan İnsan: Ahlak Felsefesinin Psikolojisine İlişkin Bir Araştırma. Say.
- Gaarder, J. (1995). Sofî'nin Dünyası (Çev. Gülay Kutal). Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Genç, D. A. (1998). Spor Hukuku. Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 46.
- Gökberk, M. (2011). Felsefe Tarihi, 29. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1982). Felsefe Ansiklopedisi Cilt:6, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Hasırcı, S., Seiler, R., Stock A.(2018). Performans Sporcularında Zihinsel Antrenman, Ankara:Ertem Matbaa.
- Jaspers, K. (1981). Felsefeye Giriş, çeviri Mehmet Akalın. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kant, I., Temellendirilmesi, A. M., & Kuçuradi, İ. (2002). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Keklik, N. (1987). Türk-İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Koocher, G. P., & Keith-Spiegel, P. (2008). Ethics in Psychology and The Mental Health Professions.
- Leahy, T.(2011). “The Role of the Sport Psychologist”, Criticalocial Essays in Applied Sport Psychology, Ed. David Gilbourne-Mark Andersen, Human Kinetics, Champaign.
- Loland, S., McNamee, M. (2014). “Philosophy of Sport”, Social Sciences in Sport, Ed. Joseph Maguire, Human Kinetics, Champaign.

- Marinoff, L. (2007). Felsefe Hayatınızı Nasıl Değiştirir. Çeviri. Erdener, İ., Pegasus Yay., İstanbul.
- McCann, S. (2005). "Roles: The Sport Psychologist", The Sport Psych Handbook, Ed. Shane Murphy, Human Kinetics, Champaign.
- Nietzsche, F. (2018). Ahlakın Soykütüğü. trc. Engin Telli. İstanbul: Erasmus Yayınları.
- Porter, K. (2003). The Mental Athlete. Human Kinetics, Champaign.
- Ramsay, H. (2005). Reclaiming Leisure: Art, sport and philosophy. Springer.
- Rand, A., & Kandemir, N. (2009). İhtiyacımız Olan Felsefe. Plato Film Yayınları.
- Russell, B. (1995). Sorgulayan Denemeler (çev. Nermin Arık). TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- Sayar, K. (2012). Terapi, İstanbul: Timaş Yayınları
- Seneca. (2020). Mutlu Yaşam Üzerine. Çeviri. Cengiz Çevik. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Singer, R.N., Anshel, M.H. (2006). "Assessment, Evaluation and Counseling in Sport" The Sport Psychologist's Handbook, Ed. Joaquin Dossil, John Wiley&Sons Ltd., Chichester
- Spinoza, B. (2011). Etika, Çeviri. Hilmi Ziya Ülken. Dost yayınları.
- Tan, H. (1992). Psikolojik Yardım İlişkileri, M.E.B. Yayınları, İstanbul.
- Tiryaki, Ş. (2000). Spor Psikolojisi, Eylül Yayınevi, Ankara.
- Tunalı, İ. (2010). Felsefeye Giriş, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Özoğlu, S.Ç. (1982). Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Ülken, H.Z. (1958). Felsefeye Giriş, ikinci kısım. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Voigt, D. (1998). Spor Sosyolojisi, Çeviri. Ayşe Atalay. Alkım Yayınları.
- Voltan-Acar, N. (1998). Terapötik İletişim. Ankara: Onur Ofset (3. Baskı).
- Weinberg, R.S., Gould D. (2011). Foundations of Sport and Exercise Psychology, Human Kinetics. Champaign.

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Individual & Society

Aralık 2020

December 2020

Yıl 10, Sayı 2, ss.177-207.

Year 10, Issue 2, pp.177-207.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.816213>

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 25.10.2020

Submitted: 25.10.2020

Kabul Tarihi: 22.12.2020

Accepted: 22.12.2020

Atf Bilgisi / Reference Information

UYSAL, M. A. (2020). Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamelerine Göre Burdur Vilayetinein Coğrafi, İdari ve Sosyal Yapısı (1925-1929),
Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 177-207.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLET SALNAMELERİNE GÖRE BURDUR VİLAYETİ'NİN COĞRAFİ, İDARİ VE SOSYAL YAPISI (1925-1929)

ACCORDING TO THE REPUBLIC OF TURKEY ANNUALLY, GEOGRAPHICAL, ADMINISTRATIVE AND SOCIAL STRUCTURE OF BURDUR PROVINCE (1925-1929)

Mustafa Ali UYSAL

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

mauyosal@mehmetakif.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7369-7385

Öz

Salnameler, özellikle şehir tarihi çalışmaları için en önemli kaynaklardan birisidir. 1925-1929 yılları arasında yayınlanan devlet salnamelerinden (yıllıklarından) yararlanarak Burdur şehir tarihinin bir bölümünü aydınlatılabilir düşüncesi bizi bu araştırmayı yapmaya yöneltmiştir. Bu çalışmada 1926, 1927 ve 1928 yıllarında "Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi" adıyla Osmanlı Türkçesi ile yayınlanan devlet salnamelerinde ve 1929 yılında "Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı" adıyla Latin harfleriyle yayınlanan devlet yıllığında yer alan Burdur vilayetinein coğrafi, idari ve sosyal yapısı hakkında ayrıntılı bilgilere

yer verilmiştir. Bunun yanında Konya Vilayet Salnameleri, Maarif Salnameleri, 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi belgeleri ve diğer araştırma eserlere de yer verilmiştir. 1925-1929 yılları arasında Burdur vilayeti ve kazalarının coğrafi yapısı, tarihi, mülki taksimatı, idari görevlileri, nüfusu, eğitim kurumları, sağlık durumu, adli suçlar vb. konular hakkında istatistiki bilgiler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Burdur, Salname, Coğrafi Yapı, İdari Yapı, Sosyal Yapı.

Abstract

Annuals are one of the most important sources especially for city history studies. The idea of enlightening a part of Burdur city history using the state annuals published between 1925-1929 has led us to do this research. In this study, in 1926, 1927 and 1928, in the state annuals as published in Ottoman Turkish with the name of “the Republic of Turkey annual” and in 1929, in the state annuals as published in Latin alphabet with the name of “The Republic of Turkey Annual” detailed information is provided about the geographical, administrative and social structure of Burdur province. In addition, Konya Provincial Annuals, Education Annuals, 1927 General Population Census, Presidential Republic Archive documents and other research works are also included. Statistical information on the geographical structure, history, civil division, administrative officers, population, educational institutions, health status, judicial crimes and similar issues of Burdur province and its districts between 1925 and 1929 are provided.

Keywords: Burdur, Annual, Geographical Structure, Administrative Structure, Social Structure.

GİRİŞ

Salnameler, bir yıl içinde yaşanan bütün olayları özet olarak bildirmek üzere her yıl düzenlenen eserlerdir. Salname; yıl, sene anlamındaki

sal ile mektup, kitap anlamındaki *nâme* kelimesinden meydana gelmektedir (Sertoğlu, 1986: 297). Salnamenin Türkçe karşılığı *yıllık* kelimesidir (Devellioğlu, 1990: 1100). Salnamelerde, bir yıl içinde ortaya çıkan gelişmelerle, bir vilayetin, bir bölgenin veya diğer yerleşim birimlerinin genel dökümleri yer almaktadır. Salnameler, içerik olarak son derece zengin bilgiye sahip eserlerdir. Bu eserlerde vilayetlerin coğrafi, idari, sosyal, siyasî ve ekonomik yapıları ve tarihleri hakkında sağlıklı bilgiler verilmektedir (İzgör, 2005: 539).

Osmanlılarda ilk resmî salname, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın teşviki ile 1847 (H. 1263) yılında *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye* adı ile yayınlanmıştır. Bu salnameyi ve 1848-1849 (H. 1264-1265) yılı salnamelerini hazırlayan Ahmed Vefik Paşa'dır. Daha sonraki salnameleri hazırlamada görev alanlar, Ahmed Cevdet Paşa, Meclis-i Maârif başkâtibi Behcet Bey ve meclis üyelerinden Rüşdü Bey'dir. 1872 yılı sonlarında bir irâde-i seniyye çıkarılmış ve salnameler Maarif Nezâreti Mektûbî Kalemî tarafından hazırlanmaya başlanmıştır. 1888 (H. 1306) yılından itibaren Devlet salnameleri, düzenli olarak Sicill-i Ahvâl Komisyon-ı Umûmîsi Tedkikat Kalemî tarafından yayımlanmıştır (İA, 1949: 134-135; Aydın, 2009: 52; Sütçü, 2004: 84). Salnameler ilk yıllarda yüz sayfa civarında yayınlanmakta iken zamanla hacimleri büyümüş, dokuz yüz sayfaya kadar çıkmıştır. Devlet salnamelerinde, devlet teşkilatı ayrıntılı olarak anlatılmış, ayrıca memurların isimleri, unvanları, görev yerleri, tayin tarihleri, rütbeleri ve nişanları gösterilmiştir (Pakalın, 1971: 106; Sütçü, 2004: 85-86).

Resmî olarak çıkarılan salnamelerin başlıcaları; Askerî Salname, Bahriye Salnamesi, Devlet Salnamesi, Hariciye Salnamesi, İlmiye Salnamesi, Maârif Salnamesi, Rasadhâne-i Âmire Salnamesi, Rüsûmât Salnamesi ve Vilayet Salnamesi'dir. 1847 (H. 1263) yılından itibaren yayınlanmaya başlayan Devlet salnameleri, 1912 (R. 1328)'ye kadar kesintisiz olarak devam etmiştir. Toplam 68 adet olan Devlet salnamelerinin 1918 (R. 1334) yılında son nüshası yayınlanmıştır. Devlet salnameleri Cumhuriyet döneminde 1926 yılından itibaren tekrar yayınlanmaya başlamıştır. Cumhuriyet döneminde yayınlanan Devlet salnamelerinin ilk

üçü 1926, 1927 ve 1928 yıllarında Arap harfleriyle, dördüncüsü 1929 yılında Latin harfleriyle basılmıştır (Sertoğlu, 1986: 298-299; Aydın, 2009: 52; ktp.isam, 2020). Bu salnameler bir yıl önceki bilgiler esas alınarak hazırlanmış olup özellikle bütün vilayetler hakkında istatistiki bilgiler sunması anlamında çok değerlidir. *1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi* adıyla yayınlanan salname 1926 yılında yayınlanmış olup, esas itibariyle 1925 yılına ait bilgileri kapsamaktadır. Diğerleri de aynı şekilde yayınlandığı tarihten önceki bir yıllık dönemi kapsamaktadır.

Vilayet salnameleri, o vilayetin idari teşkilatı, görev yapan memurların isimleri, tarihi, coğrafyası, eski eserleri, ekonomik yapısı ve nüfusu hakkında bilgi vermektedir (İA, 1949: 135). İlk vilayet salnamesi 1866 (H. 1283) yılında Saraybosna'da *Salname-i Vilâyet-i Bosna* adıyla yayınlanmıştır. Bu salnameyi Halep (H. 1284), Konya (H. 1285), Suriye (H. 1285) ve Tuna (H. 1285) vilayetlerine ait salnameler takip etmiştir. Osmanlı vilayetlerinde son salnameler, 1915-1917 (H. 1333-1335) yıllarında Beyrut vilayetinde ve 1921-1922 (R. 1337-1338) yıllarında Bolu livasında yayınlanmıştır (Aydın, 2009: 53). Vilayetlerin bazılarında tek salname yayınlanırken, bazılarında otuz beş salname çıkarılmıştır. En çok salname Hüdâvendigar (Bursa) ve Selanik vilayetlerinde yayınlanmıştır. Vilayet mektupçuları tarafından yayıma hazırlanan vilayet salnamelerinin tarihi ve coğrafi bilgiler bakımından en zengin olanları Konya, Diyarbakır, Hüdâvendigar (Bursa), Bolu, Selanik ve Manastır salnameleridir (Pakalın, 1971: 106; Aydın, 2009: 53). Vilayet idarelerinin ve hazırlayanların özel gayretleri sonucunda vilayet salnameleri Osmanlı şehir tarihi için öncelikli başvurulacak birinci elden kaynak olma özelliğine kavuşmuştur (Çadircı, 2013: 293). Maârif salnameleri ise Maârif Nezâreti tarafından hazırlanan ve yayınlanan salnamelerdir. Bütün eğitim kurumları ve eğitimi ilgilendiren daha birçok konuya dair bilgiyi içermektedir. 1898-1903 (H.1316-H.1321) yılları arasında 6 yıl yayınlanmıştır (Sertoğlu, 1986: 298-299).

Bu çalışmada 1926, 1927, 1928 yıllarında yayınlanan devlet salnameleri ve 1929'da yayınlanan devlet yıllığı esas alınarak, vilayet ve maarif

salnamelerinden de faydalanmak sureti ile Burdur vilayetinin coğrafi, idari, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

1. Burdur Vilayetinin Coğrafi Yapısı

Salnamelerde öncelikle Burdur vilayetinin coğrafi sınırları hakkında bilgi verilmiştir. 1926 yılı salnamesine göre Burdur vilayeti, Menteşe (Muğla), Antalya, Denizli, Afyonkarahisar ve Isparta vilayetleri ile sınırdadır (Devlet Salnamesi, 1926: 534). 1927 yılı salnamesine göre, kuzey ve doğu tarafından Isparta, batı tarafından Menteşe ve Denizli, güney tarafından Antalya ve Menteşe vilayetleriyle sınırdış olup, deniz yüzeyinden ortalama yüksekliği bin metredir (Devlet Salnamesi, 1927: 732). 1928 yılı Devlet Salnamesinde Burdur'un coğrafi sınırları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Buna göre, Burdur vilayeti doğudan Isparta vilayetine bağlı Eğirdir kazası, batıdan Denizli vilayetine bağlı Garbî Karaağaç kazası, kuzeyden Isparta vilayeti, güneyden Antalya vilayetine bağlı Korkud ili kazalarıyla sınırlanmış olup yüzölçümü 7.500 kilometre karedir (Devlet Salnamesi, 1928: 746)¹. 1929 yılı Devlet Yıllığında da sınırlar aynı şekilde belirtilirken yüzölçümü 6.615 kilometre kare olarak söylenmektedir (Devlet Yıllığı, 1929: 392).

1927 yılı salnamesinde Burdur vilayetinin coğrafi yapısı hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Buna göre Burdur şehrinin coğrafi yapısı, dağları, ormanları, yaylaları, gölleri ve akarsuları hakkında verilen bilgiler şunlardır:

Burdur vilayeti deniz yüzeyinden 940 metre yükseklikindedir. Güney tarafını örten Oyuklu tepesiyle Seccade silsilesinin kuzeye doğru uzayan eteklerinin meydana getirdiği dalgacıklar üzerinde kurulmuştur. Bu silsile iki şubeyi kapsar. Bu şubelerden biri Oyuklu tepesinden batıya doğru uzanan kısım olup, kasabanın ortasından geçen çaya geçit vermek üzere yüksekliğini kaybeder, daha sonra batıya doğru uzunluğunu

1 1914 yılı Konya Vilayet Salnamesi'ne göre, kuzey enleminin 37-38 dereceleriyle, doğu boylamının 27-28 dereceleri arasında bir mevkiye bulunan Burdur kazası, 15.000 km² yüzölçümünde geniş bir araziye sahiptir. KVS, R. 1330, s. 353-354.

muhafaza eder. 1100 metre yüksekliği vardır. Dağ eteklerinin meydana getirdiği engeller kuzeye doğru gittikçe kaybolur ve döz bir ova halini alır. Bu ova göle kadar uzanır. Şehrin manzarası çok güzeldir. Söğüt dağlarındaki ormanlarla, eteğinde hilali bir şekil ile gümüşi bir renk arz eden göl, kasabadan göle kadar uzanan bağ ve bahçelerin zümrüdin manzarasıyla birleşince insana İstanbul Boğaziçi'nin yaptığı etkiyi yapar. Yazın gölgede 28 santigrada kadar çıkan sıcaklık, kışın -8 santigrada kadar iner (Devlet Salnamesi, 1927: 734-735).

Burdur vilayeti arazisini Toros silsilesi (sıradağı) şubeleri oluşturmuştur. Bunlardan, doğu ve kuzeydoğudan batıya doğru uzanan ve 1500-2000 metreye kadar yükselip Burdur Gölü'nün kuzeyini kuşatan Söğüt Dağları, geçtiği köyler civarında çeşitli isimler aldıktan sonra Denizli vilayetiyle sınırı oluşturan Eşeler silsilesiyle birleşir. Bu silsile yönünü kuzey batıya doğru değiştirip Fethiye ve Köyceğiz kazalarıyla Tefenni kazası arasında uzar ve Akdeniz kenarlarında yükseltisini kaybeder. Doğudan güneybatıya doğru giden, uzunluk ve yükseklik olarak çok çeşitli şekiller arz eden silsile, geçtiği kasaba ve köy yakınlarında Aladağ, Akdağ, Karadağ, Seccade, Kestel, Samas, Küçük ve Büyük Bozdağ isimlerini aldıktan sonra Tefenni kazasında Rahat Dağı'yla birleşir. Büyük bir kaya yığınından ibaret olan bu dağ, kuzey batı istikametine doğru uzanarak üzeri büyük yayla ve ormanları kapsayan ve vilayetin en yüksek bir silsilesi olan 2000 metre yüksekliğindeki Koçaş Dağı'yla birleşir. Bahsedilen asıl silsilenin başlıca tepeleri olan ve yükseklikleri 1000-1500 metre arasında olan Kıravgaz Dağı ve Kestel, Karadağ tepeleri kısmen ormanla ve yılın çok az bir bölümünde karla örtölüdür. En büyük yaylalar; Büğdüz Söğüd, Kıravgaz ve Yavice yaylalarıyla Koçaş silsilesindeki Yazır, Bayındır, Dirmil ve Kozağacı yaylalarıdır. Koçaş silsilesi, Dalaman Çayı'nın bir ayağı olan büyük bir geçit verdikten sonra Esteler silsilesiyle birleşir. Dağların büyük bir bölümü çıplak tepelerden oluşmaktadır. Bir bölümü ise düz tebeşirli kils ve silis yığınlarından ibarettir.

Vilayette 30 km uzunluğunda, 10 km genişliğinde olan Burdur Gölü ile Bahçözü, Anbahan, Kestel ve Tefenni kazasında Gölhisar ve Söğüd gölleri vardır. Burdur Gölü'nün suyunda arsenik terkibâtı bulunduğundan

suyu acı olup, balıkların yaşaması için de uygun değildir. Balığıyla ünlü olan Gölhisar Gölü'nün suyu tatlıdır. Anbahan, Kestel, Bahçeözü, Eğneş ve Söğüd göllerinde balık bulunmamaktadır. Ayrıca suları Haziran ayından itibaren azalmaya başlar. Buharlaşıma, suların azalmasında etkili olmakla beraber, halk arasında *Düden* denilen yeraltındaki bir takım mecraların da, suların tahliyesine yardım ettiği anlaşılmaktadır. Ancak zamanla, dolmuş ve içine alma kabiliyetlerini asgarî dereceye düşürmüş olan bu düdenler göllerin etrafındaki araziye su istilasından kurtarmaya yetememektedir.

Vilayetin ormanlarının güney, kuzey ve güneybatı semtlerinde toplandığı görülmektedir. Örneğin; Ağlasun ormanları, Hisar, Yumrutaş ve Yazır ormanlarıyla birleştikten sonra Oğuzhan nahiyesinde Girmeği, Devri, Samas, Kozulca ve Aziziye ormanlarına kavuşur. Bunların en yoğun olanı Samas ormanlarıdır. Tefenni kazasında Koçaş ve etekleri de ormanlarla kaplıdır. Ayrıca Esteler ve şubelerinin de tamamen ormanlık olduğu görülmektedir.

Başlıca orman ağaçları meşe, çam, ardıç, pınar olup, seyrek olarak da kızılıçık, gürgen, ahlât, alıç ve katran ağaçlarıdır. Ardıç ve çam ağaçlarının birçok çeşidi bulunmaktadır. Ormanlardan sumak, palamut ve kitre elde edilmekte ve İzmir yoluyla Avrupa'ya sevk edilmektedir. Bunun gibi ormanlardan çıkarılan çeşitli cinste keresteler kısmen kullanılmakta, kısmen de Antalya yoluyla Adalar ve İskenderun'a sevk edilmektedir. Tavşan, tilki, kurt ve sansar derileri Avrupa'ya sevk edilmektedir. Dağların doğal hali vilayeti ikiye bölmektedir. Bunlardan birincisi Akdeniz, ikincisi de iç göllerdir. Akdeniz tarafında cereyan eden başlıca çay olan Dalaman Çayı'nın bir ayağı olan ve konumu Dirmil yolu yakınında Koçaş silsilesi içerisinde yer alan Kızılan Sırtları dibinden çıkan ve Söğüd Gölü'nden gelen su, Bayındır, Yazır ve Çavdır köylerini ve tarlalarını bolca sulamakta ve Yusufca civarında Koca Çay ile birleşerek Menteşe vilayetine dâhil olmaktadır. Göller tarafında cereyan eden başlıca çaylar olan Burdur, Çendik, Çerçin ve Karaçal çayları Burdur Gölü'ne; Akdere ile Çarık İti Deresi Kestel Gölü'ne dökülmektedir. Bunlar içinde en önemlisi Burdur Çayı'dır. Burdur Çayı, mecrasındaki

bütün araziyi sulamakta, 1 kereste, 4 un fabrikası ve 8 adi un değirmeni döndürmektedir. Diğer çaylar da çevresinden geçtiği köylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli değirmenleri hareket ettirmekte ve arazisini sulamaktadır (Devlet Salnamesi, 1927: 732-733).

1928 yılı Devlet Salnamesinde Burdur vilayetindeki ormanların yüzölçümü, ağaçların cinsleri üzerine taksimatı ve ormanlarda bir yıl içinde kesilen kereste ve yakıt miktarı tablo halinde belirtilmiştir.

Tablo 1. 1927-1928 Devlet Salnamesine Göre Burdur Vilayetinin Ormanları (Devlet Salnamesi, 1928: 748)

Kazaların İsimleri	Ormanların Yüzölçümleri Hektar	Ormanların, Ağaçların Cinsleri Üzerine Taksimatı							
		Alçam Hektar	Karaçam Hektar	Ardıç Hektar	Meşe Hektar	Katran Hektar	Çevgen Hektar	Kitre Hektar	Çınar Hektar
Burdur Kazası	15.000	7.000	8.000	6.000	300	0	25.000	25.000	500
Bucak Kazası	37.584	1.584	12.000	7.000	6.000	0	0	0	500
Tefenni Kazası	81.700	14.000	40.000	3.600	5.000	19.100	0	0	0
Toplam	134.284	22.584	60.000	16.600	11.300	19.100	25.000	25.000	1.000

Kazaların İsimleri	Ormanlarda Bir Sene Zarfında Kesilen Kereste ve Yakıt Miktarı			
	Çeşitli Çalılıklar Hektar	Kereste Metreküp	Odun Kantar	Kömür Kantar
Burdur Kazası	12.000	964	120.000	60.000
Bucak Kazası	10.500	900	10.000	5.000
Tefenni Kazası	15.000	300	194.400	0
Toplam	37.500	2.164	324.400	65.000

Tablo 1'e göre Burdur merkez kazasında 15.000, Bucak kazasında 37.584, Tefenni kazasında 81.700 olmak üzere toplamda 134.284 hektar orman alanı mevcuttur. Ağaçların cinslerine göre baktığımız zaman 60.000 hektar ile en çok karaçam bulunmaktadır. Bu da toplam orman alanının %44.68'ini oluşturmaktadır. Bir yıl içinde kesilen kereste ve yakıtta da 324.400 kantar ile odun ilk sırada yer almaktadır.

1929 yılı Devlet Yıllığına göre Burdur vilayetinde toplam 110.100 hektar orman vardır. Bunlardan 26.500 hektarı akçam, 29.000 hektarı karaçam, 22.300 hektarı ardıç, 6.800 hektarı meşe ve 25.500 hektarı katrandır (Devlet Yıllığı, 1929: 397).

1928 yılında Burdur Valiliği ve Maarif Müdürlüğü tarafından görevlendirilen bir komisyonun hazırladığı “*Burdur Vilayeti Tarihi, Halkiyatı ve Harsiyatı*” adlı eserde Burdur vilayetinin ormanları hakkında başlıca şu bilgiler verilmektedir:

Burdur vilayeti dâhilinde ormanlar Toros dağlarının vilayet ortasında uzanan güney silsilesi üzerindedir. Şehir içinde ormanlar vaktiyle çok yakın iken harabiyet yüzünden azala azala bugün 6-7 saat mesafeye kadar ilerlemiştir. Vilayetin güneyinde Samas dağları ile Akçaviran, Aziziye, Soğanlı, Karacaören, Kapaklı, Bereket, Gölde, Dirmil, Uylupınar, Girmeyi, Kızılkaya ve Mellidağ köyleri civarında sık ormanlara rastlanır. Bölgenin odun ve kereste ihtiyacını karşılayan ormanlar da bunlardır. Önemli miktarda olmayan bu ormanlar da günden güne harap edilerek azaltılmaktadır. Vilayet köyleri civarındaki ormanlardaki ağaçlar genellikle aynı cins göstermektedir. Her ormanda çoğunluğu çam oluşturur. Bucak bölgesinde ormanlarda katran, kızılçık, palamut ve yabani zeytin ağaçları da vardır. Köylü ormanlardan odun ihtiyacı ile evini yapmak üzere kereste, kağıt ve saban için okluk keserek faydalanır. Bir kısım köylüler de tahtacılarla birleşerek kesilen yeri alıp, tahta vs. kereste levazımı temin ederek satarlar. Köylülerimizde ormanların korunmasına özen konusunda hiçbir duygu yoktur (Mehmet Necati ve Rıza İsmail, 2015: 204-205).

1928 yılı Devlet Salnamesinde Burdur vilayetinin şifalı suları hakkında da bilgi verilmektedir. Buna göre, Burdur'a bağlı Müslimler Köyü

civarında Kokar Pınar adında kükürtlü maden suyu vardır. Bu suyun banyo ile uyuz hastalığını yok ettiği halk tarafından söylenmektedir. Burdur'un kuzey kısmındaki Burdur Gölü suyu cilt hastalıklarının tedavisinde büyük ölçüde şifa kaynağıdır. Banyosu her konuda faydalıdır (Devlet Salnamesi, 1928: 751-752).

2. Burdur Vilayetinin Tarihi

Burdur vilayetinin tarihi hakkında 1927 yılı Devlet Salnamesinde ayrıntılı bilgi verilmektedir. 1926 yılı ve 1928 yılı salnamelerinde ise bu konuda bilgi bulunmamaktadır. 1927 yılı salnamesinde öncelikle, Burdur ve yöresinin tarihi ile ilgili şimdiye kadar tespit olunmuş kesin bir bilgi olmadığını, rivayet ve iştirilenlere göre toplanan sağlam bilgilerin bu konuda oldukça aydınlatılabilecek mahiyette görüldüğünü ve bunların naklinin faydalı olduğunu belirterek şu bilgileri vermektedir: Cengiz'in yaptığı zulümden bıkmış olarak batıya doğru göç etmek mecburiyetinde olanlar arasında bulunan Kınalı Aşireti adında bir aşiret gelip bu havaliyi yaylak ve şu anki Cami-i Kebir'in (Ulu Cami) olduğu yeri pazar edinmişlerdir. Burdur'a bu aşiret tarafından önce Alan Pazarı adı verilmiştir. Aşiret mensupları bir süre sonra bu pazardan dolayı kendilerini sabit bir yurt etrafında toplamak ihtiyacını hissetmişlerdir. Önce Hamambendi ve Dört Ayetli Tekkesi civarında yerleşmişlerse de dağlardan gelen suların istila ve hücumundan rahat edememişler, Hacı Ahmed, Karasenir, Yenice ve Divanbaba mahallelerini kurmuşlar, Karakaya mahallesini de bu esnada oluşturmuşlardır. Çeşmebaşı Pınarı'nın üzerindeki çifte hatlı kitâbeden bu çeşmenin Hicri 907 (M. 1501) tarihinde Korkut'un doktoru olan Ali bin Hamza tarafından imar edildiği anlaşıldığına göre Burdur'un bu tarihten çok daha önce kurulmuş bir yerleşim yeri olması gerekmektedir. Aşiret mensupları Dört Ayetli Tekkesi mevkiinden yeni kurulan mahallelere taşınmadan önce bir ara Tirkemiş (Bu yerin aşiret okçularına hediye edilmesiyle Terkiş'ten galat, mekân anlamında değiştirilmiş bir isimdir.) adını taşıyan kasabanın yakınlarına firar eden Korkud'u kovalayan takip komutanınının, *Sultan Nerede?*

(Sultan Nere adıyla bir alan bulunmaktadır.) sorusuna cevap olarak halkın, *Buradadır* sözünden değiştirilmiş olarak kasabanın daha sonraları Burdur adıyla üne kavuştuğu da rivayet edilmektedir.

Murad Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde Teke, Hamid İli ve çevresinin Osmanlıya katılması esnasında muhtemelen Teke veya Hamid İli'ne bağlı olan Burdur çevresi o tarihten sonra Osmanlıların yönetimi altına girmiştir. Türkiye'nin medeni olarak ilerlemesine yeteneği ile imrenilen bir vilayeti olan Burdur, 1844'den 1871'e kadar 27 yıl kaza ve 1871'den 1920'ye kadar 49 yıl Konya vilayetine bağlı sancak (liva) ve 1920'den 1923'e kadar 3 yıl bağımsız livaya olarak idare edildikten sonra 1923 yılında il adını almıştır (Devlet Salnamesi, 1927: 733-734).

3. Burdur Vilayetine İdari Yapısı

3.1. Mülki Taksimatı

1927 yılı salnamesine göre Burdur vilayeti, Nefs-i Burdur (Burdur Merkez), Bucak (Oğuzhan) ve Tefenni kazalarıyla, merkez kazaya bağlı Belönü (Ağlasun) ve Sertaç (Böbekler) nahiyeleri, Tefenni kazasına bağlı Dirmil ve Gölhisar nahiyeleri, Bucak kazasına bağlı Milli (Melli) ve Kızılkaya nahiyelerinden oluşmaktadır (Devlet Salnamesi, 1927: 734)².

1928 yılı salnamesinde de yine benzer bilgiler yer almaktadır. Buna göre Burdur vilayeti, merkez vilayet olan Burdur kazasıyla Tefenni ve Bucak (Oğuzhan) kazalarından oluşmaktadır. Merkez vilayetin Sertaç (Böbekler), Belönü (Ağlasun) adlarında iki nahiyesi ve yetmiş yedi adet köyü, Bucak kazasının Milli ve Kızılkaya nahiyeleriyle 29 adet köyü ve Tefenni kazasının da Gölhisar ve Dirmil nahiyeleriyle elli yedi adet köyü

2 Burdur'un 1881 yılına kadar Maa İncirli Ağlasun adıyla tek nahiyesi bulunmaktaydı. Bu tarihte Burdur'a bağlı nahiye sayısı ikiye çıkmış olup, bunlar, Ağlasun ve Kemer nahiyeleridir. 1909 yılında ise Antalya'ya bağlı Bucak nahiyesinin Burdur'a bağlanmasıyla nahiyelerin sayısı üçe çıkmıştır. Mustafa Ali Uysal & Kazım Kartal, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ağlasun ve İncir Kazalarının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, Gece Akademi Yayınları, Ankara 2018, s. 37; Kazım Kartal & Mustafa Ali Uysal, "Tanzimat Öncesi İncir Kazasının Demografik Yapısı", *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 6, S. 81, Kasım 2018, s. 535-536.

vardır (Devlet Salnamesi, 1928: 746). 1929 yılı Devlet Yıllığında bazı yer isimlerinin yazımında farklılıklar vardır. Buna göre Bucak kazasının Milli ve Kızıl nahiyeleriyle 29 adet köyü ve Tefenni kazasının da Çavdır ve Dernel³ nahiyesiyle elli yedi adet köyü vardır (Devlet Yıllığı, 1929: 392). Bu durumda her 3 kazada da 2'şer nahiye bulunurken en çok köy Burdur merkez kazasında, en az köy de Bucak kazasında bulunmaktadır.

3.2. İdari Görevliler

1926, 1927 ve 1928 tarihli devlet salnameleri ile 1929 tarihli devlet yıllığına göre Burdur vilayeti ve kazalarında görev yapan mülkî amirler, memurlar ve diğer idari görevlilerinin isimleri ve yapmış oldukları görevler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 2. 1925-1926 Devlet Salnamesine Göre Burdur Vilayetinin İdari Görevlileri (Devlet Salnamesi, 1926: 538)

	Memuriyet	İsimler
Burdur	Vali	Celal Bey
	Defterdar	Fuad Bey
	Tahrirat Müdürü ⁴	Kamil Bedri Bey
	Müftü	Halil Hayri Efendi
	Mahkeme-i Asliye Reisi	Hulusi Bey
	Cinayet Müddei-i Umûmisi	Salim Bey
	Cinayet Azası	İsmail Hakkı Bey
	Cinayet Aza Mülazımı ⁵	Şükrü Bey

3 Dirmil olması gerekirken muhtemelen yanlışlıkla Dernel yazılmıştır.

4 Tahrirat müdürünün görevi, vilayetin bütün yazı işlerinin ve resmi yazışmaların yapılmasıdır. Vecihi Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1945, s. 246.

5 Mülazım; Stajyer, yani bir yere iş öğrenmek üzere maaşsız olarak gidip gelen kişidir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1990, s. 859; Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 611-612.

	Cinayet Aza Mülazımı	Abdullah Hilmi Bey
	Cinayet Aza Mülazımı	Kenan Bey
	Cinayet Aza Mülazımı	Mehmed Hilmi Bey
	Jandarma Kumandanı (Binbaşı)	Bedri Bey
	Sıhhiye Müdürü	Mustafa Fehmi Bey
	Muhasebe-i Husûsiye Müdürü	Hüseyin Hüsnü Bey
	Tapu Müdürü	Ömer Lütfi Bey
	Eytâm Müdürü ⁶	Hacı Hasan Bey
	Posta ve Telgraf Müdürü	Hayri Bey
	Muhasebe Mümeyyizi ⁷	Lütfi Bey
	Vâridât Mümeyyizi	Saim Bey
	Ser Mühendis	Şefik Bey
	Belediye Reisi	
Tefenni	Kaymakam	Sadık Bey
	Mal Müdürü	Seyfeddin Bey
	Müftü	Hafız Şükrü Efendi
	Hâkim	Ali Rıza Bey
	Hâkim Muavini	
	Müddei-i Umumi ⁸	Hüseyin Avni Bey
	Müstantık ⁹	Bahri Bey

6 Eytam müdürü; yetim, deli, dul, kayıp ve bunak gibi kişilerin mal ve paralarını korumak ve değerlendirmek amacıyla “Yetim Malları İdari Meclisi”nin denetimi altında 1851’den itibaren her il ve kazada kurulmuş olan Eytam Sandıkları’nın idaresinden sorumludur. Mehmet Çanlı, “Eytam İdaresi ve Sandıklar (1851-1926)”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=351407> (28.02.2020)

7 Mümeyyiz; bir dairede yazıcıların yazdıkları yazıları düzelteren kâiptir. Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 863.

8 Müddei-i Umumi; savcı ya da genel haklar adına dava açan hâkimdir. Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 845.

9 Müstantık; sorgu hâkimidir. Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 889.

Tablo 3. 1926-1927 Devlet Salnamesine Göre Burdur Vilayetinin İdari Görevlileri (Devlet Salnamesi, 1927: 738)

	Memuriyet	İsimler
Burdur	Vali	Celal Bey
	Defterdar	Vasfi Bey
	Tahrirat Müdürü	Kamil Bedri Bey
	Müftü	Halil Hayri Efendi
	Mahkeme-i Asliye Reisi	Hulusi Bey
	Müddei-i Umumi	Asım Bey
	Aza	Osman Kemal Bey
	Aza	Ekmel Bey
	Aza Mülazımı	Kenan Bey
	Aza Mülazımı	Süreyya Bey
	Aza Mülazım	Bahri Bey
	Jandarma Kumandanı Binbaşı	Mehmed Bedri Bey
	Sıhhiye Müdürü	Mustafa Fehmi Bey
	Muhasebe-i Hususiye Müdürü	Hüseyin Efendi
	Tapu Müdürü	Ömer Lütfi Bey
	Evkaf Müdürü	Sabri Bey
	Nüfus Müdürü	Mehmed Şevki Bey
	Baytar Müdürü	Şefik Bey
	Eytam Müdürü	Münhaldır
	Posta ve Telgraf Müdürü	Hayri Bey
	Maarif Memuru Vekili	Talat Tahsin Bey
	Ziraat Memuru	Şevket Bey
	Ser Mühendis ¹⁰	Şefik Bey
	Muhasebe Mümeyyizi	Lütfi Bey
	Varidat Mümeyyizi	Hasan Bey
	Belediye Reisi ¹¹	Fahredden Bey

10 Ser; “baş” anlamıyla gelerek birleşik kelimeler yapar. Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 1125. Bu durumda ser mühendis, başmühendis demektir.

11 14 Aralık 1926 tarihinde Burdur mebusu Hüseyin Bâki Bey tarafından, Belediye Kanunu tasarısının bir an önce meclise sevki için bir önerge verilmiştir. Bu önerge sonrası 1927 yılında Burdur Belediye Reisliği görevine Fahreddin Bey getirilmiştir. CCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 82.536.17; CCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 344.1439.16.

Tefenni	Kaymakam	Sadık Bey
	Mal Müdürü	Seyfeddin Bey
	Müftü	Hafız Şükrü Efendi
	Hâkim-i Münferid ¹²	Ali Rıza Bey
	Müddei-i Umumi	Ali Ekrem Bey
	Müstantık	Şevki Bey
	Posta ve Telgraf Müdürü	Raif Bey
Bucak	Kaymakam	Ragıp Bey
	Mal Müdürü	Tevfik Bey
	Müftü	Mustafa Şevket Efendi
	Hâkim Vekili	Bahri Bey

Tablo 4. 1927-1928 Devlet Salnamesine Göre Burdur Vilayetinin İdari Görevlileri (Devlet Salnamesi, 1928: 753)

	Memuriyet	İsimler
Burdur	Vali	Celal Bey
	Defterdar	Hüsnu Bey
	Tahrirat Müdürü	Hüseyin Bey
	Müftü	Halil Efendi
	Mahkeme-i Asliye Reisi	Osman Hayri Bey
	Müddei-i Umumi	Sadık Bey
	Aza	Muhtar Bey
	Aza	Ekmel Bey
	Aza Mülazımı	Kenan Bey
	Müstantık	Mehmed Bey
	Jandarma Kumandanı	-
	Polis Serkomiseri	Mehmed Bey
	Maarif Müdürü	Necati Bey

12 Münferid; tek, yalnız, kendi başına anlamlarına gelmektedir. Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 869.

	Sihhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü ¹³	Fehmi Bey
	Merkez Hükümet Tabibi	Ahmed Ruhi Bey
	Muhasebe-i Hususiye Müdürü	Hüseyin Bey
	Ticaret Odası Reisi	Osman Efendi
	Nüfus Müdürü	Mehmed Bey
	Tapu Müdürü	Ömer Lütfi Bey
	Evkaf Müdürü	Sabri Bey
	Orman Memuru	Mehmed Efendi
	Ziraat Memuru	Şevket Bey
	Baytar Müdürü	Şefik Bey
	Posta ve Telgraf Müdürü	Hayri Bey
	İskân Memuru	Mustafa Efendi
	Belediye Reisi	Fahreddin Bey
Tefenni	Kaymakam	Sadık Bey
	Mal Müdürü	Seyfeddin Bey
	Müftü	Şükrü Efendi
	Mahkeme-i Asliye Reisi	Ali Rıza Bey
	Müddei-i Umumi	Sami Bey
	Hükümet Tabibi	Abdullah Bey
	Müstantık	Reşid Bey
	Posta ve Telgraf Müdürü	Raif Bey
Bucak	Kaymakam	Ragıp Bey
	Mal Müdürü	Tevfik Bey
	Müftü	İsa Ruhiddin Efendi
	Sulh Hâkimi	Bahri Bey
	Hükümet Tabibi	Bogos Agop Efendi

13 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla İcra Vekilleri Heyeti adıyla ilk hükümet kurulmuştur. Bu hükümetin içinde Umûr-ı Sihhiye ve Muâvenet-i İctimâiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) adıyla bir bakanlık bulunmaktadır. İlk bakan olarak da Dr. Adnan (Adıvar) Bey seçilmiştir. Bu bakanlık

Tablo 5. 1928-1929 Devlet Yılığına Göre Burdur Vilayetin'in İdari Görevlileri (Devlet Yılığı, 1929: 398)

	Memuriyet	İsimler
Burdur	Vali	Celal Bey
	Defterdar	
	Tahrirat Müdürü	Hüseyin Bey
	Mahkeme-i Asliye Reisi	O. Hayri Bey
	Müdde-i Umumi	Sadık Bey
	Aza	Muhtar Bey
	Aza	Ekmel Bey
	Aza Mülazımı	Kenan Bey
	Müstantık	Mehmed Bey
	Jandarma Kumandanı	Abdulkadir Bey
	Polis Serkomiseri	Mehmed Bey
	Sihhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü	Muhtar Bey
	Muhasebe-i Hususiye Müdürü	Hüseyin Bey
	Nüfus Müdürü	Mehmed Bey
	Tapu Müdürü	Ö. Lütfü Bey
	Evkaf Müdürü	
	Baytar Müdürü	Şefik Bey
	Posta ve Telgraf Müdürü	Hayri Bey
	Merkez Hükümet Tabibi	A. Ruhi Bey
	Belediye Reisi	Fahrettin Bey

vasıtasıyla hem sağlık hem de sosyal yardım meselelerinde çözüm üretilecekti. Süleyman Faik Yargıcı, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gaziantep Vilayeti'nin Sıhhi ve İctimâi Coğrafyası. (Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan: Oktay Bozan), Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 9; Süleyman Tekir, "Sihhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)", Belgi Dergisi, C. 2, S. 18 (Yaz 2019/ II), Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, s. 1302-1303. Tabloda görüldüğü gibi Burdur vilayetinde de Sihhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü (Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü) bulunmaktadır.

Tefenni	Kaymakam	Ali Rıza Bey
	Mal Müdürü	
	Mahkeme-i Asliye Reisi	Ali Rıza Bey
	Müdde-i Umumi	Sami Bey
	Müstantık	Reşit Bey
	Hükümet Tabibi	
	Posta ve Telgraf Müdürü	Raif Bey
Bucak	Kaymakam	Ragıp Bey
	Mal Müdürü	
	Hukuk Hâkimi	Bahri Bey
	Hükümet Tabibi	B. Agop Efendi

Tablo 2, 3, 4 ve 5’de görüldüğü üzere Burdur vilayetinin en yüksek mülki amiri validir. Salnamelere göre 1925-1928 yılları arasında Burdur vilayetinde Celal Bey vali olarak görev yapmıştır. Burdur valiliğine önce 6 Mayıs 1925 tarihinde Birinci Sınıf Mülkiye müfettişlerinden Fahreddin Bey, daha sonra 27 Mayıs 1925 tarihinde Çatalca valisi Celal Bey tayin edilmiştir (CCA, 13.26.11; CCA, 13.30.11). Celal Bey 30 Eylül 1928 tarihine kadar Burdur valisi olarak görev yapmış, bu tarihte görülen lüzum üzerine vekâlet emrine alınmıştır (CCA, 30.59.15). 21 Ekim 1928 tarihinde Bayezid (Ağrı) valisi Süreyya Bey Burdur valiliğine tayin edilmiştir (CCA, 30.62.15). Yaklaşık bir yıl sonra 17 Ekim 1929 tarihinde Çanakkale valisi Miralay İsmail Hakkı Bey’in Milli Müdafaa Vekaletinin talebine binaen sınıfına iadesiyle yerine Burdur valisi Süreyya Bey, Burdur valiliğine de Artvin valisi Hazım Bey tayin edilmiştir (CCA, 6.51.12).

Defterdar, Müftü, Tahrirat Müdürü, Müdde-i Umumi ve Mahkeme-i Asliye Reisi gibi vali dışındaki diğer memurlara baktığımız zaman bu yıllar içinde farklı isimlerin görev yaptığı görülecektir. 1925-1926 devlet salnamesinde Burdur vilayeti Belediye Reisi belirtilmemiştir. Daha sonraki salnamelerde ise Fahreddin Bey, Belediye Reisi olarak yazılmıştır. Memur sayısının en az yazıldığı salname 1925-1926 devlet salnamesi, en fazla yazıldığı salname ise 1927-1928 devlet salnamesidir.

Burdur vilayeti kazalarında en yüksek mülki amir kaymakamdır. Salnamelere göre Tefenni kazasında 1925-1928 yılları arasında Sadık Bey, daha sonra da Ali Rıza Bey kaymakam olarak görev yapmıştır. Sadık Bey'in görevine 28 Ocak 1928 tarihinde son verilmiş ve yerine 17 Mart 1928'de eski Mihaliççık kaymakamı Ali Rıza Bey'in tayini uygun görülmüştür (CCA, 37.40.8; CCA, 38.9.2). 23 Ağustos 1930 tarihinde ise Tefenni kaymakamı Ali Rıza Bey'in Nallıhan kaymakamlığına, Nallıhan kaymakamı Kâmil Bey'in Tefenni kaymakamlığına nakil ve tayinleri uygun görülmüştür (CCA, 57.24.8).

Salnamelere göre Tefenni kazasında görev yapan diğer memurlar; mal müdürü, müftü, hâkim, hâkim muavini, müddei-i umumi, müstantık, Mahkeme-i Asliye Reisi, hükümet tabibi, posta ve telgraf müdürüdür.

1925-1929 yılları arasında Bucak kazasında görev yapan kaymakam Ragıp Bey'dir. Kaymakam dışında görev yapan diğer memurlar; mal müdürü, müftü, hâkim vekili, sulh hâkimi, hukuk hâkimi ve hükümet tabibidir. 1927-1929 yılları arasında Bucak kazasında Ermeni Bogos Agop Efendi'nin hükümet tabibi olarak görev yaptığı görülmektedir. Tablolardan da anlaşılacağı üzere Tefenni kazasında görev yapan memur sayısı Bucak kazasından daha fazladır.

4. Burdur Vilayetinin Sosyal Yapısı

4.1. Burdur Vilayetinin Genel Nüfusu

1926 yılı Devlet Salnamesine göre Tefenni kazası da dâhil olduğu halde Burdur vilayetinin genel nüfusu 80.229'dur (Devlet Salnamesi, 1926: 534)¹⁴. Tefenni kazasının genel nüfusu erkek ve kadın olmak

14 1831 yılı nüfus sayımına göre Hamid sancağına bağlı Burdur merkez kazasının nüfusu, 8.505 Müslüman erkek, 683 gayrimüslim erkek olmak üzere toplam 9.188 kişidir. Diğer kazalarla birlikte toplam nüfus 29.596'dır. Erkek nüfusa, aynı oranda kadın nüfusunu da eklersek Burdur merkez kazasının yaklaşık nüfusunun 18.376, diğer kazalarla birlikte yaklaşık toplam nüfusunun ise 59.192 olduğunu söyleyebiliriz. Mustafa Ali Uysal, *Salnamelere Göre Burdur (1868-1914)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 120. Bu durumda Burdur vilayeti nüfusunda 95 yıl içinde %35,5 artış olduğu görülmektedir.

üzere 25.937'dir (Devlet Salnamesi, 1926: 536). 1927 yılı salnamesine göre Burdur vilayetinin erkek ve kadın olarak toplamda genel nüfusu 96.388'dir. Bir yıl içinde 1493 doğum, 921 ölüm, 1187 nikâh ve 175 boşanma olmuştur (Devlet Salnamesi, 1927: 734). 1927 yılı salnamesine göre, merkezi Tefenni kasabası olan Tefenni kazası, Gölhisar ve Dirmil (Altınyayla) nahiyeleriyle buralara bağlı yerlerden oluşan 26.478 genel nüfuslu bir kazadır. Bu durumda nüfusunda bir yıl içinde 541 kişilik artış olduğu görülmektedir. Tefenni merkez nahiyesinin 16, Gölhisar nahiyesinin 21 ve Dirmil nahiyesinin 16 köyü vardır. Tefenni kazası 398 haneden ibarettir (Devlet Salnamesi, 1927: 736). 1927 yılı salnamesine göre, Burdur – Antalya şosesine bir çeyrek mesafede bulunan ve 1926 yılının Ağustos ayı başlarında kurulan Bucak kazası, Bucak merkez ve merkeze bağlı yerler ile Melli ve Kızılkaya nahiyelerinden ve 50 köyden oluşmuştur. Bucak kazasının genel nüfusu 24.199'dur (Devlet Salnamesi, 1927: 737).

1928 yılı salnamesinde Burdur vilayetinin genel nüfusu tablo halinde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 6. 1927-1928 Devlet Salnamesine Göre Burdur Vilayetinin Genel Nüfusu (Devlet Salnamesi, 1928: 750)

Kaza İsimleri	Kayıtlı Genel Nüfus			Doğumlar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Burdur Merkez Kazası	19.894	22.876	42.770	543	467	1.010
Tefenni Kazası	11.165	13.477	24.642	172	158	330
Bucak Kazası	7.488	8.536	16.024	1.201	1.252	2.453
Toplam	38.547	44.889	83.436	1.916	1.877	3.793

Kaza İsimleri	Ölümler			Evlenme			Boşanma
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
Burdur Merkez Kazası	230	231	461	249	115	364	41
Tefenni Kazası	140	172	312	192	192	384	21
Bucak Kazası	672	972	1.644	1.098	1.098	2.196	69
Toplam	1042	1.375	2.417	1.539	1.405	2.944	131

Tablo 6'da görüldüğü gibi, 1928 yılı salnamesine göre Burdur vilayetinin erkek ve kadın olmak üzere toplam kayıtlı genel nüfusu 83.436'dır. Nüfusun yaklaşık %53.80'i kadınlardan, %46.20'si erkeklerden oluşmaktadır. En fazla nüfus 42.770 kişi ile Burdur merkez kazasında bulunmaktadır. İkinci sırada 24.642 kişi ile Tefenni kazası, üçüncü sırada da 16.024 kişi ile Bucak kazası yer almaktadır. Burdur vilayetinde bir sene zarfında 3.793 doğum, 2.417 ölüm, 2.944 evlenme (nikâh) ve 131 boşanma olmuştur. Doğum, ölüm, evlenme ve boşanmalara baktığımız zaman hepsinde de ilk sırada Bucak kazasının yer aldığı görülmektedir.

"28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri"nde ise Burdur vilayetinin toplam nüfusu 83.614 olarak belirtilmektedir. Yüzölçümü 6.615 kilometre kare olup, kilometre kareye düşen nüfus 12.6 kişi, 100 haneye düşen nüfus miktarı ise 425 kişidir. Burdur merkez kazasında 6.414 erkek ve 6.391 kadın olmak üzere toplam 12.805 kişi yaşamaktadır (1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 12, 16, 17)¹⁵. Burada verilen nüfus toplamının, 1927-1928 Devlet Salnamesinde verilen toplam nüfustan 178 kişi fazla olduğu görülmektedir.

15 Burdur merkez kazasının 1940 yılı nüfusu 14.603, 1945 yılı nüfusu 14.377'dir. Bu durum, geçen sürede Burdur şehrinin nüfusunun fazla artmadığını, hatta İkinci Dünya Savaşı yıllarında nüfusta gerileme olduğunu göstermektedir. Metin Tuncel, "Burdur", *TDVİA*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 428.

Tablo 7. 1928-1929 Devlet Yıllığına Göre Burdur Vilayetinin Genel Nüfusu (Devlet Yıllığı, 1929, 393)

Kazalar	Kayıtlı Genel Nüfus			Doğanlar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Burdur	19.894	22.876	42.770	1.037	903	1.940
Tefenni	11.165	13.477	24.642	376	377	376
Bucak	7.682	8.782	16.464	1.135	1.243	1.135
Genel Toplam	38.741	45.135	83.876	2.548	2.523	3.451

Kazalar	Ölenler			Evlenenler		Boşananlar
	Erkek	Kadın	Toplam		Toplam	
Burdur	396	409	805		651	-
Tefenni	210	226	436		287	-
Bucak	527	660	1.187		897	-
Genel Toplam	1.133	1.295	2.428		1.835	-

Tablo 7’de görüldüğü gibi, 1929 yılı Devlet Yıllığına göre Burdur vilayetinin erkek ve kadın olmak üzere toplam kayıtlı genel nüfusu 83.876’dır. Bu durumda bir yıl içinde genel nüfusta 440 kişilik artış olduğu görülmektedir. 1928 yılı salnamesi ile karşılaştırdığımız zaman doğumlarda 342 azalma, ölümlerde 11 artış ve evlenmelerde 1.109 azalma olduğunu söyleyebiliriz.

4.2. Burdur Vilayetinin Eğitim Kurumları ve Cemiyetleri

Burdur vilayetindeki eğitim kurumlarına baktığımız zaman okul ve öğrenci sayılarında yıllara göre değişiklikler olduğu görülmektedir. Konya Vilayet Salnamesine göre 1906 yılında Burdur sancağı merkez kazasında 86, Tefenni kazasında 39 mektep bulunmaktadır. Burdur

merkez kazasında bulunan 8 Müslüman ibtidâi mektebinde¹⁶ 585 öğrenci, 7 gayrimüslim ibtidâi mektebinde de 400 öğrenci öğrenim görmektedir. Aynı yıl Burdur kazasında 40 ve Tefenni kazasında 33 olmak üzere toplamda 73 medrese bulunmaktadır (KVS, R.1322: 130-131, 136). Maarif-i Umumiye Salnamesine göre 1903 yılında Burdur kazasında 27 medresede 295 talebe, Tefenni kazasında ise 23 medresede 865 talebe öğrenim görmektedir (MUS, H.1321: 592-594). Konya Vilayet Salnamelerine göre, Burdur sancağı merkez kazasında 1906'ya kadar 1 tane rüşdiye mektebi¹⁷ bulunurken, 1906 yılında ise aynı zamanda idâdi mektebi¹⁸ de açılmıştır (KVS, R.1322: 130). 1903 yılında Burdur Rüşdiye Mektebi'nde 4 muallim

- 16 İbtidâi mektepleri, yeni usüle göre eğitim veren ilköğretim kurumlarıdır. Bunun yerine daha önce sıbyan mektepleri vardı. İbtidâi mektepleri II. Abdülhamid döneminde açılmış olup, bundan sonra *sıbyan mektebi* tabirinin yerini *ibtidâi mektepleri* almıştır. Zamanla eski usul eğitim veren sıbyan mekteplerinin çoğu kapatılmış, müfredatları zenginleştirilen ibtidâi mekteplerine dönüştürülmüştür. Ancak günümüze kadar camilerde çocuklara basit dinî bilgiler verilen ve Kur'an okuma öğretilen yerlere halk arasında sıbyan mektebi denmesi geleneği devam etmiştir. Muttalip Şimşek, "Savaş Yıllarında Menteşe Livası'ndaki İbtidâi Mekteplerinin Genel Durumu (1916-1917)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 40, 2018, s. 88; Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C. 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, s. 14; Cahit Baltacı, "Mektep", *TDVİA*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 7; Mustafa Gençoğlu, "Maarif Teftiş Raporlarında Menteşe Sancağı İbtidâi Mektepleri (1915-1917)", *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 2, Kasım 2018, s. 74. (72-95).
- 17 Rüşdiye mektepleri, şimdiki ortaokul derecesindeki okullardır. Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C. 3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, s. 65. Tanzimat döneminde batı tarzında açılan rüşdiye mektebinden mezun olanlar genellikle devlet dairelerinde memur olarak istihdam edilmişlerdir. Önce yükseköğretime öğrenci hazırlayan birer orta öğretim kurumu olarak açılan rüşdiyeler zamanla ilk öğretim kademesine doğru kaymıştır. Cemil Öztürk, "Rüşdiye", *TDVİA*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 300-302; Mehmet Kına, *Tanzimat Döneminde Eğitimde Çağdaşlaşma Hamlesi ve Öğretmen Yetiştirme Sistemi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2006*, s. 42-43.
- 18 İdâdi mektepleri, rüşdiye mektebi mezunlarını yüksekokullara hazırlamak için bugünkü lise dengi olarak açılmış olan orta öğretim kurumlarıdır. Askeri ve sivil yüksekokullara öğrenci yetiştirmeye yönelik faaliyetleri bakımından *askeri idadiler* ve *sivil idadiler* olarak iki kısma ayrılmaktadır. Eskiden öğrenim dereceleri sıbyan, rüşdiye ve dârülfünun olmak üzere üç dereceye ayrılmıştı. Daha sonra rüşdiye ile dârülfünun arasına idâdi ilave edilmiş, öğrenim derecesi dörde çıkarılmıştır. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra idadilere *sultânî* adı verilmiştir. 1923 yılında bütün genel orta öğretim kurumlarına *lise* adı verilmiştir. Cemil Öztürk, "İdâdi", *TDVİA*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 464, 466; Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C. 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, s. 14.

ve 1 hademe görev yapmakta olup, 73 öğrenci öğrenim görmektedir (MUS, H.1321: 578). 1906 yılında Burdur İdâdi Mektebi'nde 1 müdür, 1 müdür muavini, 6 muallim ve 2 muallim vekili görev yapmakta, 86 öğrenci öğrenim görmektedir (KVS, R.1322: 130).

1926 yılı Devlet Salnamesine göre Burdur vilayeti dâhilinde merkezde 1 orta mektep, 3 kız ilk mektebi, 1 ana mektebi ve 4 erkek ilk mektebi vardır. Köyler ve merkeze bağlı yerlerde ise 73 ilk mektep mevcuttur. Bu mekteplere devam eden talebe miktarı 1.139 kız ve 3.805 erkek olmak üzere toplam 4.944'tür (Devlet Salnamesi, 1926: 535-536). Tefenni kazası dâhilinde erkek ve kadın olmak üzere 25 mektep mevcut olup, devam eden talebenin miktarı 2.500'dür (Devlet Salnamesi, 1926: 536). 1927 yılı salnamesine göre Burdur vilayetinde halen faaliyette 150 talebeli bir orta mektepten başka 3.347 erkek ve 4.404 kız talebeli 73 ilk mektep vardır. Mekteplerin çoğunda karma öğretim devam etmektedir (Devlet Salnamesi, 1927: 735). 1927 yılında ilkokulda öğrenim gören erkek ve kız öğrenci sayısı toplamı 7.751 olduğuna göre bir yıl içinde öğrenci sayısının 4.944 kişi arttığı görülmektedir. 1928 yılı salnamesinde ise eğitim kurumları hakkında bilgi verilmemiştir.

"28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri"ne göre ise Burdur vilayetinde 7 yaşından büyük erkeklerde okuma bilenlerin oranı %21.48; kadınlarda ise %2.26'dır. Kadın ve erkek toplamında, 7 yaşından büyük nüfusta okuma bilenlerin oranı %10.86'dır (1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 22, 23).

1926 yılı Devlet Salnamesine göre Burdur vilayetinde Himaye-i Etfâl, Tayyare, Muallimler Birliği, Türk Ocağı, İhtiyât Zâbitânı Teâvün Cemiyeti, İdmân ve Hilal-i Ahmer cemiyetleri vardır (Devlet Salnamesi, 1926: 535). 1927 yılı salnamesine göre de Burdur vilayetinin merkezinde ve kazalarında Cumhuriyet Halk Fırkası şubeleri ile, Türk Ocakları, Muallimler Birliği, Tayyare Cemiyetleri, Hilâl-i Ahmer ve Himaye-i Etfâl cemiyetleri, vardır (Devlet Salnamesi, 1927: 736). 1926 yılı salnamesine göre Tefenni kazası dâhilinde Himaye-i Etfâl, Hilâl-i Ahmer Cemiyetleri ile Türk Ocağı ve kazaya bağlı Gölhisar nahiyesinde de Hilâl-i Ahmer ve Tayyare cemiyetleri vardır (Devlet Salnamesi, 1926: 536).

4.3. Burdur Vilayetinin Sağlık Durumu

1927 yılı salnamesine göre Burdur vilayetinde İdare-i Hususîye'nin (Özel İdare'nin) 40 yataklı güzel bir hastanesi vardır. Tefenni'de ise 4 yataklı bir dispanser vardır. Ayrıca bu salnamede Burdur vilayetinde yerel hastalık olmadığı belirtilmektedir (Devlet Salnamesi, 1927: 736). 1928 yılı salnamesine göre ise, Burdur vilayetinin sağlık durumu iyidir. Vilayetin kızıl, kızamık, grip, kabakulak ve dizanteri şeklinde ishal ve bağırsak iltihabı gibi yerel hastalıkları vardır. Burdur vilayetinde bir memleket hastanesi mevcut olup elli yataklıdır. Röntgen cihazı mevcuttur. Bundan başka Tefenni kazasında dört yataklı bir dispanser vardır. Bucak kazasında da bir dispanser yapılmaktadır (Devlet Salnamesi, 1928: 751).

1928 yılı salnamesinde Burdur merkez kazasında bulunan maden suları hakkında da bilgi verilmektedir. Maden sularının ismi, mevkii ve yararları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 8. 1927-1928 Devlet Salnamesine Göre Burdur Vilayetinin Maden Suları (Devlet Salnamesi, 1928: 751)

Maden Sularının					Mülahazat ¹⁹
Kazası	İsmi	Mevkii	Cihet-i Aidiyeti	Terkibat-ı Kimyeviyeleri	
Burdur Merkez Kazası	İçme Suyu	Çerçin Köyü civarında	Sahipsiz	-	Halk arasında iştahlı ve hazmettirici olarak kullanılmaktadır. Çok içilirse müshil, az içilirse iştahlı ve hazmettiricidir. Vaktiyle İtalyanlar şişeler içinde çok miktarda memleketlerine götürmüşlerdir.

19 Mülahazat, düşünceler demektir. Ferit Devellioglu, a.g.e., s. 858.

Burdur Merkez Kazası	Kokar Pınar	Müslimler Köyü civarında	Sahipsiz	-	Kükürtlü olduğu anlaşılakta ve halk tarafından banyo ile uyuz hastalığını yok ettiği söylenmektedir.
Burdur Merkez Kazası	Kokar Pınar	Yassigüme Köyü civarında	Sahipsiz	-	“ “

Tablo 8’de görüldüğü üzere Burdur merkez kazasına bağlı Çerçin köyü civarında İçme Suyu adıyla maden suyu bulunmakta olup, iştahlı ve hazmettirici olarak halk tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yine Burdur merkez kazasına bağlı Müslimler ve Yassigüme köyleri yakınlarında *Kokar Pınar* adlarında maden suları olup, bu sular kükürtlüdür ve halk tarafından banyo ile uyuz hastalığını yok ettiği söylenmektedir. Bu maden sularının sahipsiz olduğu belirtilmektedir ancak kimyasal karışımı hakkında bilgi verilmemektedir.

1928 yılı salnamesinde Burdur vilayetinde ılıca olmadığı ancak şehrin kuzey kısmında Burdur Gölü adıyla adlandırılmış göl bulunduğu söylenmektedir. Bu göl suyunun cilt hastalıklarının tedavisinde büyük şifa özellikleri vardır. Banyosu her hususta faydalıdır. Tahlil raporu aşağıdadır.

+ 110°de terk ettiği hülasa-i yabisa (litrede) miktarı:

Krom Litresinde: 20,388, Kibritiyet Sodyum: 13,118, Kibritiyet Mağnezyum: 0,390, Kibritiyet Kalsiyum: 0,257, Klor Mağnezyum: 3,275, Klor Sodyum: 3,030, Alumin: 0,036, Silis: 0,012 (Devlet Salnamesi, 1928: 752).

4.4. Burdur Vilayetinde Adli Suçlar

1926 yılı Devlet Salnamesine göre Burdur vilayetinde Ocak 1925 tarihinden Haziran 1925 sonlarına kadar meydana gelen çeşitli suçların miktarı 680’dir (Devlet Salnamesi, 1926: 536). 1928 yılı salnamesine göre ve 1929 yılı Devlet Yıllığına göre ise bir sene zarfında meydana gelen çeşitli suçların miktarı 774 adettir (Devlet Salnamesi, 1928: 752; Devlet

Yıllığı, 1929: 397). Buna göre yaklaşık 3 yıllık süre içinde suç miktarında %13.82 oranında artış olduğu görülmektedir. Ancak salnamede bu suçların neler olduğu hakkında bilgi verilmemiştir. 1926 yılı salnamesine göre Tefenni kazasında bir sene zarfında 359 çeşit suç meydana gelmiş, bu suçlardan 113 kişi mahkûm olmuştur (Devlet Salnamesi, 1926: 536).

SONUÇ

Bu çalışmada esas itibariyle cumhuriyet döneminde yayınlanan ilk devlet salnamelerinden/yıllıklarından yararlanarak Burdur vilayeti hakkında 1925-1929 yıllarını kapsayacak şekilde istatistiki bilgiler verilmiştir. Devlet salnamelerinde öncelikle vilayetin coğrafi yapısı ve tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Burdur'un coğrafi yapısına baktığımız zaman dağları, ormanları, yaylaları, gölleri, akarsuları ve şifalı sularıyla zengin bir doğal yapıya sahip olduğu görülmektedir. Burdur vilayeti idari bakımdan 1844-1871 yılları arası kaza, 1871-1920 yılları arası Konya vilayetine bağlı sancak ve 1920-1923 yılları arası bağımsız liva olarak idare edildikten sonra 1923 yılında il adını almıştır. Burdur vilayeti, 1925-1926 devlet salnamesinde Burdur merkez kazası ve Tefenni kazasından oluşurken, 1926-1927 devlet salnamesinden itibaren bir kazanın daha eklenmesiyle Burdur merkez kazası, Tefenni kazası ve Bucak kazalarından oluşmaktadır. Merkez vilayetin Sertaç (Böbekler), Belönü (Ağlasun) adlarında iki nahiyesi ve yetmiş yedi adet köyü, Bucak kazasının Milli ve Kızılkaya nahiyeleriyle 29 adet köyü ve Tefenni kazasının da Gölhisar ve Dirmil nahiyeleriyle elli yedi adet köyü vardır. 1925-1926 devlet salnamesinde Burdur vilayetine bağlı merkez kaza ve Tefenni kazası varken 1926-1927 devlet salnamesinden itibaren Tefenni ile birlikte Bucak kazası da vardır.

Devlet salnamelerinde Burdur vilayetinde bulunan idari birimler ve bu birimlerde görev yapan memurlar da belirtilmiştir. Buna göre Burdur vilayetinde en yüksek mülki amir vali, kazalarda ise kaymakamdır. Bunun yanında asayişi, güvenliği ve sosyal hayatın devamını sağlamaya yönelik idari birimlerin olduğunu da görmekteyiz. 1926 yılı salnamesine göre Burdur vilayetinin genel nüfusu 80.229'dur. 1927 yılı salnamesinde genel nüfus 96.388'e çıkarken 1928 yılı salnamesinde 83.436

olarak verilmiştir. Böylece toplam nüfusta birer yıl arayla sebebi anlaşılamayan hızlı bir yükselme ve düşme görülmektedir. 1928 yılı salnamesinden itibaren vilayet ve kazalardaki doğum, ölüm, evlenme ve boşanma sayıları da verilmiştir.

1926 yılı salnamesine göre Burdur vilayeti merkezinde 1 orta mektep, 3 kız ilk mektebi, 1 ana mektebi ve 4 erkek ilk mektebi vardır. Köyler ve merkeze bağlı yerlerde 73 ilk mektep bulunmaktadır. 1927 yılı salnamesinde okul sayıları aynı iken öğrenci sayılarında artış olmuştur. Eğitim kurumlarının yanında Burdur vilayetinde Himaye-i Etfâl, Tayyare, Muallimler Birliği, Türk Ocağı, İhtiyât Zâbitânı Teâvün Cemiyeti, İdmân ve Hilal-i Ahmer cemiyetleri ile Cumhuriyet Halk Fırkası şubeleri vardır. Salnâmelerde sağlık kuruluşları ve vilayette yaygın olarak görülen hastalıklar hakkında da bilgi verilmektedir. 1927 yılı salnamesine göre Burdur vilayetinde kırk yataklı bir hastane varken, 1928 yılı salnamesine bakıldığı zaman hastanenin yatak sayısının arttığı, 50 yataklı hale geldiği görülmektedir. Tefenni'de ise 4 yataklı bir dispanser bulunmaktadır. 1928 yılı salnamesine göre Burdur vilayetinde kızıl, kızamık, grip, kabakulak ve dizanteri şeklinde ishal ve bağırsak iltihabı gibi yerel hastalıklar vardır.

Burdur merkez kazasına bağlı Çerçin köyü civarında İçme Suyu adıyla, Müslimler ve Yassigüme köyleri yakınlarında da *Kokar Pınar* adıyla maden suları olup, halk bu suların bazı hastalıklara faydalı olduğunu düşünmektedir. Ayrıca şehrin kuzey kısmında cilt hastalıklarının tedavisinde büyük şifa özellikleri olan Burdur Gölü adıyla adlandırılmış bir göl bulunmaktadır.

Burdur vilayetinin sosyal yapısını ortaya koymada çok önemli olan adli suçlar hakkında bilgi vermesi salnamelerin değerini artırmaktadır. Salnamelerde vilayetteki adli suç sayısı verilirken, bu suçların neler olduğu hakkında bilgi verilmemiştir. Nüfusuna göre değerlendirirsek, Burdur vilayetindeki adli suç sayılarının düşük olduğunu söyleyebiliriz.

Cumhuriyet dönemi başında 1925-1929 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmış olan devlet salnameleri Osmanlı Dönemi ile yeni kurulan Cumhuriyeti karşılaştırma anlamında şehir tarihçileri için en önemli kaynak eserlerdendir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA)

- CCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 13.26.11.
CCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 13.30.11.
CCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 30.59.15.
CCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 30.62.15.
CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 6.51.12.
CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 37.40.8.
CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 38.9.2.
CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 57.24.8.
CCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 82.536.17.
CCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 344.1439.16.

Salname Ve Yıllıklar

- TC Devlet Salnamesi, 1925-1926, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1926.
TC Devlet Salnamesi, 1926-1927, Matbuat Müdiriyyet-i Umumiyyesi.
TC Devlet Salnamesi, 1927-1928, Matbuat Müdiriyyet-i Umumiyyesi.
Konya Vilayet Salnamesi (KVS): Rumi 1322, Rumi 1330.
Maarif-i Umumiye Salnamesi (MUS): H. 1321
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı Matbuat Umum Müdürlüğü 1928-1929, Devlet Matbaası, İstanbul 1929.

Araştırma Ve İnceleme Eserleri

- 28 *Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri* (1929). Fasikül III, Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.
AYDIN, B. (2009). "Salname", *TDVİA*, 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 51-54.
BALTACI, C. (2004). "Mektep", *TDVİA*, 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 6-7.

- ÇADIRCI, M. (2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÇANLI, M. “Eytam İdaresi ve Sandıklar (1851-1926)”, <https://www.tarih tarih.com/?Syf=26&Syz=351407> (Erişim Tarihi: 28.02.2020).
- DEVELLİOĞLU, F. (1990). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- GENÇOĞLU, M. (2018). “Maarif Teftiş Raporlarında Menteşe Sancağı İbtidâi Mektepleri (1915-1917)”, *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/2, Kasım 2018, 72-95.
- <http://ktp.isam.org.tr/salname/sayilar.php?sidno=D02467> (Erişim Tarihi: 27.02.2020).
- İZGÖER, A. Z. (2005). “Osmanlı Salnâmelerinin Şehir Tarihi Bakımından Önemi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/6, 539-552.
- İslam Ansiklopedisi (1949). “Salname”, X, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 134-135.
- KARTAL, K. & UYSAL, M. A. (2018). “Tanzimat Öncesi İncir Kazasının Demografik Yapısı”, *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/81, Kasım 2018, 533-553.
- KINA, M. (2006). *Tanzimat Döneminde Eğitimde Çağdaşlaşma Hamlesi ve Öğretmen Yetiştirme Sistemi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- MEHMET NECATÎ-RIZA İSMAİL (ERDEM). (2015). *Burdur Vilayeti, Halkiyatı ve Harsiyatı*, (Çoğaltan: A. Feyzi Bayraktar, Yayına Hazırlayan: Şevkiye Kazan Nas), Ankara: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayınları.
- ÖZTÜRK, C. (2000). “İdâî”, *TDVİA*, 21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 464-466.
- ÖZTÜRK, C. (2008). “Rüşdiye”, *TDVİA*, 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 300-303.

- PAKALIN, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PAKALIN, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PAKALIN, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- SERTOĞLU, M. (1986). *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları.
- SÜTÇÜ, T. (2004). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Kaynağı Olarak Almanaklar, Sâlnâmeler ve Yıllıklar", *İlmi Araştırmalar*, 18, 79-92.
- ŞİMŞEK, M. (2018). "Savaş Yıllarında Menteşe Livası'ndaki İbtidâî Mekteplerinin Genel Durumu (1916-1917)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 88-102.
- TEKİR, S. (2019). "Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)", *Belgi Dergisi*, 2/18 (Yaz 2019/II), Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 1301-1326.
- TÖNÜK, V. (1945). *Türkiye'de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayınları.
- TUNCEL, M. (1992). "Burdur", *TDVİA*, C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 426-429.
- UYŞAL, M. A. (2020). *Salnamelere Göre Burdur (1868-1914)*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- UYŞAL, M. A. & KARTAL, K. (2018). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ağlasun ve İncir Kazalarının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, Ankara: Gece Akademi Yayınları.
- YARGICI, S. F. (2018). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gaziantep Vilayeti'nin Sıhhi ve İctimâî Coğrafyası*, (Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan: Oktay Bozan), Konya: Çizgi Kitabevi.

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Aralık 2020

Yıl 10, Sayı 2, ss.209-238.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.842182>

Journal of Individual & Society

December 2020

Year 10, Issue 2, pp.209-238.

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 17.12.2020

Kabul Tarihi: 26.12.2020

Article Type: Research article

Submitted: 17.12.2020

Accepted: 26.12.2020

Atf Bilgisi / Reference Information

AÇIKSES, E. & AĞIR, Ö. (2020). Eğitimin Dış Politikada Yumuşak Güç Olarak Kullanılması Örneği: Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 209-238.

EĞİTİMİN DIŞ POLİTİKADA YUMUŞAK GÜÇ OLARAK KULLANILMASI ÖRNEĞİ: AMERİKAN BARIŞ GÖNÜLLÜLERİ ÖRGÜTÜ¹

A SAMPLE OF DETERMINATION FOR EDUCATION AS A SOFT POWER IN FOREIGN POLICY: THE AMERICAN PEACE CORPS ORGANIZATION

Erdal AÇIKSES

Prof. Dr. Fırat Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

eacikses@firat.edu.tr, (0533 350 6260)

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4275-7015

Ömer AĞIR

Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

omeragir76@gmail.com, (0505 873 4451)

ORCID ID: orcid.org/000-0002-5098-9211

Öz

Bu çalışmada Erken Soğuk Savaş döneminde ABD'nin dünyanın birçok bölgesinde uyguladığı eğitim kültür politikalarından biri olan Amerikan Barış Gönüllüleri (Peace Corps) programının ABD tarafından

- 1 Bu çalışma Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Prof. Dr. Erdal AÇIKSES danışmanlığında hazırlanan "Türk Amerikan İlişkileri ve Türkiye'de Amerikan Etkisi (1945-1965)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

nasıl yumuşak güç unsuru olarak kullanıldığı ele alınmıştır. ABD hegemonyasını güçlendirme amacı taşıyan ve içeriğinde Amerikan propagandasını barındıran Amerikan Barış Gönüllüleri örgütünün kuruluş gerekçesi yoksul ülkelerdeki kötü koşullarda yaşayan halkın sorunlarını anlayan, onlarla işbirliği yapıp bu zor yaşam koşullarını hafifletmek için eğitim, sağlık ve tarım gibi konularda alınması lazım gelen tedbirlere ilişkin teknik yardım hizmetlerini sağlamak olarak ifade edilmiştir. Türkiye ile ABD arasında Barış Gönüllüleri ile ilgili anlaşma 1962 yılında imzalanarak program Türkiye’de de uygulanmaya başlanmıştır. Barış gönüllüsü olarak yabancı ülkelere giden Amerikalı gençler zaman zaman buldukları ülkelerde tepki görse de örgütün çalışmaları dünyanın birçok ülkesinde halen devam etmektedir. Çalışmada programın kuruluşu, amacı, dünyanın çeşitli bölgelerinde aldığı tepkiler, faaliyetleri ve nasıl dış politikada bir araç haline getirildiği ayrıca incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, Eğitim, Yumuşak Güç, Dış Politika.

Abstract

This study examines how the US Peace Corps program was determined as a soft power element which was implemented as one of the significant instruments of education and cultural policies at the pre-cold war period in many parts of the world. The Peace Corps is an organization aiming to empower the US hegemony and involves its propaganda. The main rationale behind the program was explained as comprehending the problems of people living under vulnerable conditions in poor countries and collaborating with them to alleviate these conditions by providing some technical aid services with regard to the measures needed in education, health, and agriculture spheres. The treaty on the Peace Corps between Turkey and the US was signed in 1962 and afterward the program was initiated in Turkey. The activities of the Peace Corps are still carried out in several countries of the world even though the US youth, who went to the foreign countries as Peace Corps members,

were occasionally exposed to some various reactions. In the study, the establishment of the program, its purpose, the reactions it received in various regions of the world, its activities and how it became a tool in foreign policy was also discussed.

KeyWords: United States of America, Education, Soft Power, Foreign Policy.

GİRİŞ

ABD İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yeni oluşan iki kutuplu dünya düzeninde etki ve hareket alanını genişletmeyi Soğuk Savaş şartları içerisinde dış politikasında amaç edinerek, askeri ve ekonomik gücüne de dayanarak yeni politikalar geliştirmiştir. Bu politikanın önemli unsurlarından biri de etkin olmak istediği bölge ve ülkelere yönelik yumuşak güç kullanımı olarak değerlendirilebilecek eğitim ve kültür politikalarıdır. Bu çalışmada bu politika, bu amaca yönelik bir çalışma olan Amerikan Barış Gönüllüleri programı üzerinden Tarih ve Uluslararası İlişkiler disiplinleri çerçevesinde incelenmiştir.

ABD'nin devlet olarak diğer uluslar ile iletişime geçme ihtiyacı, ulusal güvenliğinin temini ve küresel çıkarlarının korunmasına yönelik kaygılarının arttığı zamanlarda her zamankinden daha fazla olmuştur. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD dış politikasına “*Kamu Diplomasisi*” ana başlığı altında değerlendirebileceğimiz başlıklar koymuştur. Eğitim ve kültür konuları bu başlıklar arasında önemli yer tutmaktadır. 1961 yılında faaliyete başlayan Amerikan Barış Gönüllüleri (Peace Corps) örgütünün çalışmaları bu alanda dikkat çekicidir. Bu tür çalışmalar ile dış dünyada ABD'nin tanıtılması, Amerikan değerlerinin benimsetilmesi ile Amerikan toplumuna karşı sempati oluşturulması hedeflenmiştir.

Aslında ABD'deki kamu diplomasi faaliyetlerinin kurumsallaşma sürecinin başlangıcı olarak Birinci Dünya Savaşı dönemi kabul edilebilir. Bahse konu dönemde, ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesiyle birlikte dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson'un politikalarını tanıtan ve bunları halka benimsetmekle görevli kılınan gazeteci

George Creel öncülüğünde Halk Bilgilendirme Komitesi (Committee on Public Information CPI) kurulmuştur. Daha çok “CreelCommitte” olarak bilinen bu yapının görevi, yurt içinde ve dışındaki diplomatik gelişmeler hakkında ABD kamuoyunu ve yabancı basını bilgilendirmektir. CreelCommite'nin asıl işi ise, savaş döneminde yoğunluk arz eden Alman propagandasına karşı anti-propaganda dili geliştirmek suretiyle bir anlamda ABD'nin savunduğu politikaları tüm dünyaya kabul ettirmektir(Günek, 2018, s. 56).

Soğuk savaş döneminde ABD ve Sovyet Rusya gibi küresel hedefleri olan ülkelerin milli güç unsurlarını askeri ve ekonomik gücün yanında yumuşak güç unsurları ile destekledikleri görülmektedir. Örneğin ABD'nde Dışişleri Bakanlığı uhdesinde açılan eğitim ofisi dış ülkelerde yürütülen eğitim ve kültür programlarını dış politika hedeflerine uygun şekilde yönetmiştir. Güç kavramı tarih boyunca milletler arasındaki çekişmelerde neticeyi belirleyen en önemli etken olmuştur. Güç kavramını Uluslararası İlişkiler literatürüne kazandıran İngiliz tarihçi ve yazar Edward Hallett Carr, gücü “siyasetin temel unsuru” olarak tanımlamış ve gücün uluslararası ilişkilerdeki belirleyici rolüne dikkat çekmiştir(Sancak, 2016, s. 17). Zaman içerisinde gücün tanımı ve kapsamı farklılaşmıştır. Güç kavramının kapsamının genişlemesi ile ortaya çıkan kavramların biri de “Yumuşak Güç” kavramıdır.

ABD merkezli olarak ortaya çıkıp ardından Soğuk Savaş sonrası dönemde büyük bir işlerlik kazanan yumuşak güç kullanımı ve “*kamu diplomasisi*” uygulamaları, devletlerarası ilişkilerde savaşa ve zora dayalı etkinlik kazanma çabalarının aksine, daha çok cazibe ve özendirme unsurlarını öne çıkartmıştır. Bu çıkış ile yumuşak güç kullanımı, diplomasinin geleneksel araçlarının yanına yeni dış politika araçları eklemiştir. Bu gelişme, uluslararası ilişkiler disiplinin birçok farklı disiplin ile birlikte ele alınması gereğini doğurmuştur. Bunlar arasında özellikle iletişim, eğitim, halkla ilişkiler, filoloji ve sosyoloji gibi sosyal bilimlerin alanına ait disiplinler ile müzik, tiyatro ve sinema gibi güzel sanatlara ait dallarda uluslararası ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapılmasına tanık olunmuştur. Askeri, siyasi veya ekonomik olarak

herhangi bir müdahaleyi içinde barındırmaması itibarıyla kaba fiziki kuvvet kullanımından ayrılan ve günümüzde milli güç unsurlarının en önemlilerinden biri olarak kabul edilen “*yumuşak güç*” kavramını ortaya atan Joseph Nye göre bu kavram;

“*Söz konusu devletin, kendi ulusal çıkarlarını, liderlik ettiği ülkelerin ulusal çıkarlarıyla örtüşecek bir biçimde sunabilme ve diğerlerini de hoşnut edecek bir biçimde izleyebilme kapasitesi demektir*” (Nye, 2005, s. 14)

Kavram, Joseph Nye tarafından 1990 yılında ilk defa kullanılmasına rağmen pratikte uygulamaları Soğuk Savaş döneminde de görülmüştür.

Kamu diplomasisi kavramı ise İngilizcede “*publicdiplomacy*” olarak ifade edilirken, Fransızcada “*la diplomatiepublique*” olarak kullanılmaktadır. Bu kavram, ilk kez 1965 yılında ABD’de bulunan Tufts Üniversitesi’nden Edmund Gullion tarafından kullanılmıştır (Cull, 2009, s. 14). Ancak içeriği ve uygulamaları çok daha eskidir. “Kamu diplomasi” kavramı olarak, bir devletin milli amaçlarının ve güncel politikalarının olduğu kadar ulusunun düşünce ve amaçlarının, milli kuruluşlarının ve sahip olduğu kültürünün yabancı milletlerce anlaşılması ve kıymetlendirilmesi gayesiyle gerçekleştirilen bir iletişim süreci olarak ifade edilmektedir. (Tuch, 1993, s. 3) Erken Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikası Amerikan barış gönüllülerinde olduğu gibi bu politikanın örneklerini içinde barındırmıştır.

Devletlerarasındaki klasik diplomasinin yanında, uluslararası toplumu etki altına almanın ve yönlendirmenin bir aracı olan kamu diplomasisi aslında; olumlu ülke imajı sağlamak suretiyle bir ülkenin yabancı ülke halkları nezdinde kabulünü mümkün kılan politikalar üreten bir diplomasi faaliyetidir.

Diğer taraftan, kamu diplomasisi kavramı, çoğu zaman propaganda ile ilişkilendirilmektedir. Fakat bu kavram, birçok yönden propagandadan ayrılmaktadır. Her şeyden önce kamu diplomasisini propagandadan ayıran birinci unsur, kamu diplomasisinin amacıdır. Kamu diplomasisinin temel gayesi, propaganda da olduğu gibi iletişim yolu ile bir ülkenin kendi mesajını iletmesi değil, iki farklı toplum arasında karşılıklı iletişimin kurulması ve bunun neticesinde doğacak etkileşimin

sürdürülebilir kılınmasıdır. Bu bağlamda, kamu diplomasisini bir ülkenin farklı milletler ile iletişimini sağlayan uygulamalar olarak tanımlamak da mümkündür (Kaya, 2019, s. 2).

Yazar Joseph Nye, yumuşak gücün öneminden bahsederken yumuşak güç ile sert güç olarak ifade edilen askeri gücün birbirleriyle bağlantılı olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, bu iki güç başkalarının davranışlarını etkileme becerisinin iki uç kolunu oluşturmaktadır. Bu ikisinin yöntem ve kaynaklarının somut olarak farklı olduğu işaret edilmektedir. Bu iki güçten sert güç “*emir gücünü*” temsil ederken, yumuşak güç ise “*kendine çekme*” gücünü ifade etmektedir (Nye, 2005, ss. 16-17). Amerikan barış gönüllüleri programı da ABD tarafından bu kapsamda geliştirilmiştir.

Geleneksel diplomasinin kamu diplomasisinden ayrılan en önemli yönlerinden biride geleneksel diplomasinin çoğunlukla gizli yürütülmesidir (Tuncer, 2009, s. 76). Buna karşın, kamu diplomasisi daha büyük kitlelere ulaşmayı hedeflediğinden, faaliyetlerini geniş kitlelere duyurmaya aleni şekilde çaba harcamaktadır. Ayrıca, geleneksel diplomasi kapalı ve hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Oysaki bu durum, kamu diplomasisi için geçerli değildir. Geleneksel diplomasi kaide ve prensiplere dayanan elit yapısından dolayı, kamu diplomasisinin açık ve esnek yapısına da sahip değildir (İskit, 2007, s. 174).

Bu çerçevede ABD'nin Erken Soğuk Savaş döneminde ortaya koyduğu başarılı kamu diplomasi uygulamalarından biri kuşkusuz Amerikan Barış gönüllüleri programıdır. Program ile Amerikalı eğitimli gençler yabancı ülkelere gönderilerek bu ülkelerin vatandaşları ile yüz yüze temas sağlanmıştır. Bu temas sayesinde Amerikan değerlerinin dünyanın çeşitli bölgelerinde tanıtılması ve benimsetilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca program neticesinde Amerikalı gençler dünyanın birçok bölgesini tanıyarak eşsiz bir kişisel deneyim kazanmışlardır. Program Türkiye’de de uygulanmış olup gerek uygulandığı dönemde gerekse daha sonraki dönemlerde çeşitli mecralarda amaçları açısından çokça tartışılmıştır.

1. İkinci Dünya Savaşından Sonra ABD'nin Eğitim ve Kültür Diplomasisi

Eğitim, kültür ve sanat gibi alanlar kamu diplomasisinin en önemli araçlarının başında gelmektedir. Genel bir tanım yapmak gerekirse, “kültürel diploması” bireylerin ve toplumların sahip olduğu fikirlerin, estetik anlayışların, zevklerin ve yaşam biçimlerinin çeşitli argümanlar kullanılarak karşı kitleleri etkilemesi olarak tanımlanabilir. Bu yönüyle kültürel diploması, toplumlar arasındaki karşılıklı iletişimin aracı olduğu gibi, aynı zamanda toplumların sosyal değişimi ve dönüşümü için de anahtar konumundadır. Ülkelerin kültür diplomasisine önem atfetmelerinin temel nedeni, izlenen kültür diplomasisi sonucunda ülkelerin diğer ülkeler ve toplumlar üzerinde itibarlarının artmasıdır. Nitekim bu itibar kazanımı sayesinde siyasi ve ekonomik kazanımların elde edilmesi de bir hayli kolaylaşmaktadır (Yağmurlu, 2019, s. 1118).

Kültür diplomasisi kavramı kendi içinde iki unsuru barındırmaktadır. Birincisi, uzun bir süre zarfında toplumların tarihinden akıp gelen kültürel birikimdir. İkincisi ise, bu kültürel birikimin arkasında siyasi, askerî ve ekonomik gücün bir araya gelerek oluşturdukları sert güçtür. Bu iki unsuru bir araya getiren uluslar dünya milletleri arasında her yönüyle güçlü bir diploması oluşturabilmişlerdir. Örneğin 18.yy'da Fransa bu güce ulaşmış, Fransızca dünyada büyük bir saygınlık kazanmış, Fransız ürünleri tercih edilir duruma gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan yeni güç dengesinde, farklı ideolojilerin yanında, kültürel öğelerin de çok ciddi şekilde mücadele ettiğini dünya müşahede etmiştir. Bu dönemde sinemadan müzik sektörüne, beslenmeden giyim şekline, eğlence biçiminden tüketilen içkilere kadar bir ayrışma olmuştur. Bu unsurlar ideolojik farklılıklarla birlikte uluslararası alanı etkileyen unsurlara dönüşmüştür. Bu farklılıklar ve mücadeleler kültürel diploması olgusunun içinde gerçekleşmiştir.

Günümüz ülkeleri içerisinde sömürgecilikle mücadele ederek kurulmuş ilk devleti Amerika Birleşik Devletleri olarak gösterebiliriz. Bugünkü mevcut küresel gücüne ABD'nin sırasıyla bölgesel, kıtasal ve küresel genişleme yollarını izleyerek geldiği ifade edilmektedir (Johnson,

2005, s. 2). Bu genişleme süreci incelendiğinde, ABD'nin sadece askeri ve ekonomik güce yaslanmadığı görülmektedir. Zira yalnızca güce dayalı bir tahakküm, sürdürülebilir olmaktan uzak olduğu gibi aynı zamanda genişleme ve büyüme aşamasının herhangi bir zayıf noktasına geldiğinde kolayca durdurulması mümkündür. Diğer bir ifadeyle, genişleme aşamalı bir süreç olduğuna göre, bir devlet yalnızca güç kavramının bir unsuru olan askeri güce yaslanılıyorsa bu sürecin herhangi bir zayıf noktasında genişleyen tarafın durdurulması da mümkündür (Alakel & Yıldırım, 2015, s. 140).

Bu bağlamda, ABD'nin bahse konu genişleme ve büyümede etki alanını artırırken askeri güç gibi kaba güç unsurları dışında, kullandığı diğer araçların neler olduğu sorusunun da cevaplanması gerekir. ABD açısından bu araçları şu şekilde özetlemek mümkündür; coğrafi açıdan Avrupa kıtasından uzak olmasına karşın politik olarak Avrupa güç dengesinden yararlanması; uluslararası piyasaları kontrol altında tutması; uluslararası örgütlerdeki etkinliği sayesinde küresel hâkimiyetinin maliyetinin azalmış olması; demokrasi ve özgürlük gibi evrensel değerleri araç haline getirerek hür dünya ideali çerçevesinde dönemsel düşmanlar yaratıp uluslararası kamuoyunu bu noktada birleştirebilmesidir. Bu argümanlar esasen ABD'nin hegemonya kurma noktasında kullandığı askeri ve ekonomik gücün dışındaki argümanlarıdır (Aksoy & Avcı, 2018, s. 2). Soğuk Savaş döneminde gücünü pekiştirerek İngiltere'nin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya üzerinde kaybettiği etkiyle doğan siyasi boşluğu dolduracak olan ABD'nin, bu etkisini sadece askeri, siyasi ve ekonomik alanda görmek meselenin bir bölümünü görmezden gelmek olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Almanya'da yönetimi elinde bulunduran Nazilerin propaganda faaliyetini sistematik hale getirerek devletin elindeki en önemli araçlardan biri olarak kullanmasından sonra, Soğuk Savaş döneminde de dünyanın iki süper gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği tarafından bahse konu "propaganda" olgusu farklı bir şekilde kullanılmıştır. Savaş döneminde Nazilerin dezenformasyon şeklinde yürüttükleri propaganda mevzusunu, yeni dönemde ABD farklı

içeriklerle kamu diplomasisi faaliyetlerine dönüştürmüştür. ABD’de Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulan Halk Bilgilendirme Komitesinden sonra, önemli bir kamu diplomasisi kurumu olan ve Savaş Bilgilendirme Ofisi (Office of War Information-OWI) adı verilen yeni bir kurum daha faaliyete geçmiştir. Başkan Roosevelt’in isteği üzerine kurulan bu Ofis (OWI) Amerikan kamuoyunun yanı sıra yabancı ülkelerin kamuoylarına yönelik olarak da İkinci Dünya Savaşı süresince bilgiler aktarmış ve ABD lehine propaganda yapmıştır. ABD’nin en eski resmi radyosu olan Voice of Amerika (VOA), söz konusu Ofis’e bağlı olarak çalışmış ve bu dönemde ABD’nin Soğuk Savaş dönemi politikalarını destekleyen ve tanıtan yayınları yoğun şekilde yapmıştır.

Amerika’nın Sesi Radyosunun başlıca görevi Amerika Birleşik Devletleri’nin uluslararası düzeyde takip ettiği politikaları meşrulaştırma, uluslararası kamuoyundan bu politikalara destek toplama, kendi düşmanlarına karşı güçlü düşmanlık ve kendi politikalarına karşı ise güçlü yandaşlık oluşturmaktır. Öyle ki 1948 yılında “Smith-Mudht” adını taşıyan bir yasa çıkarılarak VOA’nın Amerikan halkına yönelik yayın yapması engellenmiştir. Bu yasanın gayesi Amerikan halkının devletin dışarıda kamuoyu oluşturmak için yapmış olduğu propaganda faaliyetinden haberdar olmamasını sağlamaktır. VOA bu dönemde devamlı olarak Amerika’nın dış politikasının bir aracı olarak vazife görmüştür. Amerikan devleti tarafından ekonomik olarak sürekli finanse edilmiştir (İlkay & Analı, 2015, s. 88).

1948 yılında Başkan Harry Truman bahse konu Savaş Bilgilendirme Ofisini kapatarak, bu kurumun görevlerini ABD Dışişleri Bakanlığının uhdesine vermiştir. Soğuk Savaşın hız kazanması üzerine ABD, Sovyet Rusya’ya karşı dünya kamuoyunun desteğini kazanmak için daha farklı kamu diplomasisi faaliyetlerine ve programlarına hız vermiştir. Bu politikalara verilebilecek en iyi örneklerden biri de içerisinde eğitim adına birçok öge barındıran Amerikan Barış Gönüllüleri programıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş döneminde yapılan propaganda çalışmalarını “kamu diplomasisi” olarak değerlendirmek gerekir. Tarihsel olarak, zaman zaman kamu diplomasisinin araçlarını

kullanan devletler daha eski zamanlarda da olmuştur. İngiltere bu hususta verilebilecek en iyi örnektir. Geniş coğrafyalara yayılan sömürge alanlarında, kamu diplomasisine benzer pratikleri olmuştur. Ancak, bu kavram çoğu ülke için 1950’li yıllarda henüz yeni bir kavramdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD’nin kamu diplomasisi alanında yürüttüğü faaliyetleri sadece bir kurum ile değil, çok çeşitli kurumlar vasıtası ile yürüttüğü görülmektedir. Ancak, ABD’de kamu diplomasisi kavramı, 1953 yılında Amerikan Enformasyon Ajansının (USIA) kurulmasıyla birlikte kurumsallaşma aşamasına geçmiştir (Güneş, 2018, s. 56). USIA’nın kuruluşu bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Bu yeni dönemde, ülkedeki kamu diplomasinin görev, sınır ve sorumluluklarının belirlendiği yasal düzenlemeler hızla yapılmıştır. Bunların en önemlisi, 1948 yılında çıkarılan Enformasyon ve Eğitim Değişimi Yasası’dır. Bu yasaya göre, kamu diplomasisi mevzusunda yapılacak yayınları takip etme görevi Broadcasting Board of Governors’a (BBG) verilmiştir. Bu kurum, Amerika’nın Sesi Radyosu gibi iletişim araçları kullanarak askeri olmayan bütün yayın faaliyetlerini yürütmektedir. Diğer ilgili kurumlar ise Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı ile Amerika’nın uluslararası teknik yardım kuruluşu olarak da bilinen USAID (ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı) teşkilatlarıdır. Bu kurumlar arasında merkezi koordinasyonu sağlayan herhangi bir birim yoktur. Fakat tüm faaliyetler hem planlama hem de uygulama aşamasında belirli bir işbirliği içerisinde yapılmaktadır (Kalın, 2018).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD, yukarıda bahsi geçen kurumların çalışmaları ve devletin ağırlık verdiği kültürel diplomasi faaliyetleriyle küresel ölçekteki hegemonyasını daha da güçlü bir hale getirmeyi başarmıştır. Bu dönemde uygulanan Fulbright gibi burs programları ile dünyanın birçok memleketinden gelip ABD’de eğitim alan milyonlarca insanın katılımının yanı sıra, yürütülmekte olan bilimsel ve kültürel çalışmalar Amerikan kültürünün yayılmasında önemli roller oynamış ve dünya ölçeğinde ABD’nin yumuşak gücünün artmasına destek sunmuştur.

2. Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü ve Eğitim

İkinci Dünya Savaşının hemen ardından dünyanın birçok bölgesini içine alacak şekilde yoğun küresel hâkimiyet mücadelesine girişen ABD, bu yeni mücadeleyi çok güçlü askeri ve ekonomik olanaklara sahip olmasına rağmen sadece bu imkânlar ile kazanamayacağını anladığı andan itibaren yeni stratejiler geliştirmeye başlamıştır (Erken, 2015, s. 41). Bunun için ilk etapta, 1950'lerden itibaren kendi insan kaynağının geliştirilmesi ve nitelik kazanmasını amaçlayan ciddi projeler devreye sokulmuştur.

Bu politikanın ABD tarafından geliştirilmesinde, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın savaş nedeniyle harabeye dönmüş olmasının yanı sıra, kıtanın ekonomik ve sosyal yönden çökmüş olmasının da etkisi büyüktür. Çünkü savaş sonrasında yayılcı bir siyaset takip edeceği anlaşılan Sovyet Rusya'yı Avrupa'da engelleyebilecek bir güç kalmamıştır. Bu nedenle ABD, Rusya'nın özellikle Avrupa'da ve Ortadoğu'da nüfuz kazanmasını engellemek ve kendi gücünü her alanda gösterebilmek için dil, kültür, ekonomi, mühendislik ve tıp gibi daha birçok daldaki yabancı bilim insanlarının çalışması ve eğitim alması gayesiyle kendi ülkesine gelmesi için önemli bir çalışma başlatmıştır. Burada güdülen amaç, söz konusu yüksek eğitimli insanların aracılığıyla bu kişilerin mensup oldukları milletler ile yakın ilişki kurmak ve mensubu oldukları ülkelerde sosyalist fikirlerin yayılmasını engellemektir. Sonuç olarak da, Amerika'nın etkinlik ve nüfuz sahasının söz konusu ülkelerde hayatın her alanında güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

John F. Kennedy ABD başkanı olunca, ABD'nin insan kaynağını geliştirmek için dünya genelinde eğitim ve kültür diplomasisi üzerinden etkili olma konusunda önceki Amerikan başkanlarından daha farklı yoğun bir çalışma içinde olmuştur. Bu amaçla ABD'de Michigan Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşma ile Amerikalı gençlerin yabancı ülkelerde görev almasını sağlayacak "barış gönüllüleri" programının başlatılacağını bildirmiştir ("The Founding Moment", t.y.). Böylece, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında "yumuşak güç" oluşturma serüveni başlamıştır.

2.1. Örgütün Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD savaştan ciddi zarar görmüş ülkeler ile az gelişmiş ülkelere yönelik olarak onları desteklemek ve kalkındırmak iddiası ile birçok ekonomik plan ve program devreye koymuştur. Marshall Planı bunun en bilinen örneğidir. ABD, yabancı memleketlere ekonomik yardım içeren planlarının dışında, özgürlükçü ve demokrat bir dünyanın savunuculuğuna soyunan bir ABD imajı oluşturmayı arzu etmiştir. Bu noktada “Barış Gönüllüleri” (Peace Corps) programı önemli işlev görmüştür.

Barış Gönüllüleri fikri, John F. Kennedy’nin 1960 yılı Ekim ayındaki seçim kampanyası sırasında gündeme gelmiştir. Kennedy başkan seçilince, aynı zamanda akrabası olan Sargent Shriver’in başkanı olduğu bir komisyon oluşturmuştur. Bu komisyon, Barış Gönüllüleri ile ilgili olarak tüm kesimlerin görüşlerini alarak, kurulacak örgütün tabii olacağı esasları belirlemiştir. Kurulacak örgütün amaç ve görevleri, uygulanacak programların özelliği, burada çalışmak için seçilecek olan gençlerin sahip olması gereken özellikler ile gönüllülerin eğitimine yönelik hazırlık kursları ele alınmıştır. Ayrıca, Barış Gönüllüleri programının Amerikan diplomasisindeki yeri ve nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda ciddi çalışmalar yapılmıştır (Özbalkan, 1970, ss. 30-31). Bu çalışmalar neticesinde örgüt kurularak faaliyete başlamıştır.

2.2. Örgütün Kuruluş Gerekçesi

Barış Gönüllüleri Örgütünün kuruluş amacı; dünyanın birçok bölgesinde kötü koşullarda yaşayan yoksul ülkelerdeki halkın sorunlarını anlayan, onlarla işbirliği yapıp bu zor yaşam koşullarını hafifletmek için çalışmak olarak ifade edilmiştir. Bu amaç ile örgüt gönüllü Amerikan gençlerini seçerek gönüllülere verilecek bir eğitim neticesinde bu durumdaki ülkelere gönderecektir. Bu gençler gittikleri ülkelerde insanlara başta eğitim sağlık ve bölgesel kalkınama için yardımcı olacaklardır. Gönüllü olarak bu programa katılacak Amerikalı gençler ise, hem yeni bir dil öğrenecekler hem de kişisel gelişimlerine katkı

sağlayıp dünyayı daha iyi tanımalarına imkân verecek ciddi bir tecrübenin sahibi olacaklardır.

ABD'nin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlıca tüm dünya ile kurduğu ekonomik, diplomatik ve siyasi ilişkilerin yanı sıra, tüm bunlara paralel olarak gelişen ekonomisi ciddi ölçülerde insan kaynağına ihtiyaç duymuştur. ABD bu ihtiyacını, küresel ölçekte faaliyet gösteren Rockefeller ve Ford gibi Amerikan şirketlerinin vakıflarını kullanarak aşmak istediğinden yabancı ülkelere eğitimli insan kaynağı transfer etmiş, ancak bu da ihtiyacı gidermekte yetersiz kalmıştır (Erken, 2015, s. 44).

Barış Gönüllüleri programının aslında ABD'nin misyonerlik teşkilatlanmasının dini boyutu olmayan yeni bir versiyonu olduğunu kabul eden görüşler de literatürde mevcuttur (Latham, 2000, s. 109). Bu görüşte olanlar, sonuçta dünyanın dört bir tarafına dağılan Amerikan gençlerinin gittikleri ülkelere Amerikan kültürünü ve yaşam biçimini bir nebze de olsa taşıyacaklarını belirtmektedir. Nitekim ABD Kongresi, 22 Eylül 1961'de Barış Gönüllüleri hakkındaki yasayı onaylarken temel gerekçenin, ilgili ülkelerin yetişmiş insan gücü ihtiyacını karşılamak ve farklı kültürlerin birbirini tanımalarını sağlamak olduğunu belirtmiştir (Soy-sal, 2015, s. 117).

Bu konuyu Amerikan kaynaklarından tahlil eden Ali Erken Amerikan başkanı seçildikten sonra Amerikan imajı konusunda olumlu etki yapan Kennedy'nin Barış Gönüllüleri konusuna nasıl önem verdiğini ve projesini nasıl kurumsallaştırdığını şöyle ifade etmektedir;

“Kennedy ile beraber Amerikan dış siyasetinde eğitim, kültür ve iletişim araçlarının artık daha önemli rol oynayacağı anlaşıldıktan sonra bu alanda faaliyet gösteren kurumların yeniden düzenlenmesine dair tartışmalar başlamıştı. Başkanlık makamına sunulan bir raporda eğitim, kültür ve iletişim alanındaki faaliyetleri yürüten kurumların artık birbiriyle entegre olması gerektiği vurgulanıyordu. Bu kurumlardan USIA (US Information Agency) 1953 yılında kurulmuştu. Ajans bir nevi kültürel propaganda aracı olarak işlev görüyordu. 1955'de başlatılan ICA (International Cooperation Administration) Amerikan'ın dış yardımlarının

koordine edildiği üst mekanizma pozisyonundaydı. 1959'da yeni bir hüviyete kavuşturulan ECA (Bureau of Educational and Cultural Affairs) da Amerikan'ın yürüttüğü değişim programlarına nezaret ediyordu”(Erken, 2015, s. 46)

Buradan da anlaşılmaktadır ki, kamu diplomasisi ve onun alt çalışma alanı olarak bugün kabul edilen eğitim ve kültür diplomasisi faaliyetleri, ABD'de Soğuk Savaşın ilk on beş yılı içinde kurumsallaştırılmış ve uygulamalar başlatılmıştır. Bugün geldiğimiz noktada, popüler kültür üzerindeki Amerikan varlığının ezici etkisi, bize söz konusu politika uygulamalarıyla ABD'nin yadsınamayacak bir başarı elde ettiğini göstermektedir.

İkinci Dünya Savaşının sonuna gelindiğinde ABD, Sovyet Rusya ile birlikte savaştan süper güç olarak çıkmış ve Rusya'ya karşı dünyanın tüm bölgelerinde mücadeleye girişmeye başlamıştır. Elbette ki, bu mücadele daha çok Avrupa, Yakın Doğu ve Orta Asya bölgeleri üzerinde olmuştur. ABD, bu mücadelesini sürdürürken Rusya'ya karşı üstünlük kurabilmek için etkinlik göstermek istediği ülkelerin halkı ile de yakın temaslar kurma ihtiyacı hissetmiştir. ABD, yukarıda belirtilen çerçevede, küresel rekabetteki gücünü artırmak için 1950-1960 yılları arasında yumuşak güç olarak nitelendirilen kamu diplomasisine özel ehemmiyet vermiş ve bu politikasının en önemli unsurlarından biri olarak da Barış Gönüllüleri programını kullanmıştır. ABD'yi Soğuk Savaş döneminde kuşkusuz bu çok yönlü mücadeleye iten ana sebep, Sovyet Rusya'nın sahip olduğu rekabet gücüdür.

Bu minvalde, özellikle 1950-1960 döneminde Ortadoğu olayları sırasında İran hariç olmak üzere, Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen sosyalist rejim hedefli askeri darbeler ile Sovyetlerin Doğu Avrupa'da elde ettiği nüfuz genişlemesi ABD'yi çok yönlü bir mücadele takip etmesi gerektiğini ortaya koyan nedenlerdir. Diğer bir ifadeyle, bazı ülkelerde meydana gelen sosyalist rejim ihdas etmeyi hedefleyen askeri darbeler ile Rusya'nın Avrupa'daki genişlemesi ve teknolojik olarak ABD'yle etkin rekabet edebilme kapasitesinin varlığı ABD'yi çok yönlü politikalar üretmeye sevk etmiştir. Bu nedenlerle, bahse konu dönemde, ABD

insan sermayesini güçlendirmek ve vatandaşlarının dünyanın her tarafında ticaret yapmasını sağlamak için çok yönlü ve etkin bir dış politika izlemiştir. Örneğin, 1956 yılında “*people to people*” adı verilen program ile temeli atılan değişim ve liderlik programları Amerikan değerlerini tüm dünyaya tanıtmayı amaçlamıştır(Erken, 2015, s. 47).

Barış Gönüllüleri programının gayesini ABD insancıl gerekçelere dayandırırken, Türkiye’de ve birçok farklı ülkede bu programı çok farklı değerlendiren kesimler olmuştur. Bu kesimler programın uygulamaya konulma amacını, dünyanın dört bir tarafına yayılmış ve çoğu ABD merkezli çok uluslu şirketlerin insan kaynağı ihtiyacını karşılamak olarak izah etmiştir. Bu değerlendirmeye göre, program sayesinde genç Amerikalılar az gelişmiş ülkelerdeki insanlara teknik konularda yardımcı olacaktırlar. Ancak, “*barış gönüllüsü*” adı verilen gençler aynı zamanda, hayat tecrübesi kazanıp yerel dilleri ve buldukları ülkelerin şartlarını öğrenerek çok uluslu Amerikan şirketlerinin personel ihtiyacını karşılayacak ve onların bu bölgelerde büyümelerine yardımcı olacaktırlar(“Yön Dergisi”, 1966, s. 8).

1967’de Forum Dergisinde, Barış Gönüllüleri ile ilgili dikkat çeken bir değerlendirme yapılmıştır. Dergide Barış Gönüllüleri programının gerçek amacının; çirkin Amerikalı imajı yerine, fakir ülkelerde kötü hayat koşullarında yaşayan yoksul insanların zor yaşamına ortak olan, onlara yardımcı olmaya çalışan Amerikalı insan tipini bu ülkelerdeki halkın zihnine yerleştirmek olduğu belirtilmektedir (“Forum”, 1967, s.320). Kennedy, Barış Gönüllüleri Örgütü aracılığıyla, Amerika’dan ayrılıp yabancı ülkelerde mütevazı şartlarda yaşayıp hayatlarının bir kısmını toplum hizmeti adı altında geçirebilecek Amerikalı gençler vasıtası ile Amerikan idealizmini dünyanın her köşesine taşımak istemiştir. Bu genç Amerikalılar, Amerika ile ilişkisi olan bu ülkelerde barışın temsilcisi olarak çalışacaklar ve fakir insanlara yardım edeceklerdir.

John F. Kennedy bu örgütün üç temel amacını şu şekilde açıklamıştır;(Bozkurt, 2008, ss. 189-190) Bunlar az gelişmiş ülkelerin ihtiyaç duyduğu teknik elemanları temin etmek. Gelişmemiş bu ülkelere teknik yardım ve bilgi yardımı sağlamak. Barış gönüllülerinin gittikleri

ülkelerde Amerikan sempatisi yaratmak. Nitekim Kennedy başkan seçildikten sonra bu düşüncesini harekete geçirmiş ve yapılan çağrıya ilk anda ABD’de yaklaşık 30 bin kişi gönüllü olmuştur.

2.3. Amerikalı Gönüllülerin Kişisel Özellikleri

Barış Gönülleri örgütünde görev alan Amerikan vatandaşları çoğunlukla genç yaşlardaki kadın ve erkeklerden oluşmuştur. Bu kişilerin yaş ortalaması 25 civarında olup, yüzde 61’i kadınlardan ve yüzde 39’u erkeklerden oluşmaktadır. Gönüllülerin yüzde 92’si ise bekârdır. Gönüllülerin ezici çoğunluğu üniversite mezunu olup, bu oran yüzde 82 şeklindedir. Geriye kalan yüzde 18’lik kesimin çoğunluğu mesleki eğitim veren okullarda eğitim almışlardır. ABD’de Barış Gönüllüleri teşkilatına katılabilmek için; ABD vatandaşı olmak, 18 yaşından büyük olmak, üniversite mezunu olmak, üniversite mezunu olmayanların ise üç ila beş yıl arasında değişen iş deneyimi bulunmak, sabıka kaydı olmamak, borçsuz ve kanuni olarak engelsiz olmak, motivasyon ve uyum sahibi olmak gibi özelliklerin yanında sağlık açısından herhangi bir probleminin olmaması gibi özellikler katılım için gerekli şartlar olarak konulmuştur (Akbaş, 2006, ss. 5-6)

Amerikan arşiv belgelerinde Türkiye’de görev yapmış Barış Gönüllülerinin özgeçmişlerini ayrıntılı incelediğimizde, bu kişilerin ağırlıklı olarak üniversitelerin dil, sanat, eğitim ve siyaset bilimi gibi alanlarından mezun oldukları görülmektedir. Ayrıca, dinamik ve birden çok sosyal uğraşısı olan, çeşitli topluluklarda görev almış kişiler oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin, 22 Haziran 1942 Galveston (Texas) doğumlu olan Martha Ann Campel isimli gönüllü, Texas Christian Universty’den mezun olduktan sonra çeşitli okullarda öğretmenlik yapmış ve birçok öğretmen derneğinde çalışmıştır. Bunun dışında at biniciliği, resim ve su kayağı gibi çeşitli spor dalları ile meşgul olmuştur. Martha Ann Campel daha sonra, Barış Gönüllüsü olmak için başvurmuş ve başvurusu kabul edilince de teşkilata katılıp çalışmaya başlamıştır(Guide to the United States Peace Corps, Volunteer Information: Turkey Records, t.y.).

2.4. Türkiye’de Barış Gönüllüleri Programının Başlaması

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu ile Amerika Birleşik Devletleri farklı ittifaklar içerisinde yer almasına rağmen, Osmanlı sınırları içerisindeki ağırlıklı eğitim faaliyetleri ile uğraşan Amerikan misyoner kuruluşlarına ve onların kurumlarına karşı herhangi bir olumsuzluk yaşatılmamıştır. 1927 yılına gelindiğinde, Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında diplomatik ilişkiler yeniden başlamıştır. Bu vakte kadar olan süre içinde ise, ABD çeşitli Amerikan vakıfları kanalıyla Anadolu toprakları ile olan ilişkisini devam ettirmiştir.

Nitekim Türk ve Amerikan toplumları arasındaki ilk sivil münasebet, I. Dünya Savaşından önce Protestan mezhebine mensup Amerikan misyonerlerinin Osmanlı topraklarında kurmuş oldukları, misyonerlik teşkilatına bağlı, okullardır. Diğer bir ifadeyle ilişkiye sebep olan faaliyetler eğitim konusudur. Bu eğitim faaliyetleri Amerikalıların, Osmanlı toplumuna dokunan dikkat çekici ilk gayretleridir. İki ülke halkı arasındaki ikinci doğrudan temas ise, Soğuk Savaş döneminde başlatılan ve misyonerlik çalışmalarına kısmen benzeyen Amerikan başkanı Kennedy’nin başlatmış olduğu Amerikan Barış Gönüllüleri programıdır. Görüldüğü üzere mesele yine ağırlıklı olarak eğitim konusuna ilişkindir.

Türkiye ile ABD arasında Barış Gönüllüleri ile ilgili anlaşma 1962 yılında imzalanmıştır. Barış Gönüllülerinin Türkiye’ye gelişleri ile ilgili anlaşma, dönemin ABD Başkan Yardımcısı Lyndon B. Johnson ile Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin arasında yapılan ikili görüşmeden sonra başlamış ve yine bu ikilinin kendi aralarındaki 27 Ağustos 1962 tarihli mektupların teatisi neticesinde kararlaştırılmıştır. Yapılan antlaşmanın Türkiye’de iç hukukun bir parçası olması için ihtiyaç duyulan uygun bulma kanunu, TBMM tarafından kabul edilen 2 Nisan 1965 tarih ve 568 sayılı Kanun olup, 11976 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır (*Resmi Gazete*, 1965). Mezkûr Kanununun tam adı “*Barış Gönüllüleri adlı Amerikan Teşekkülünden faydalanma hususunda Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında yapılan Antlaşmaya ait teati olunan mektupların onaylanmasının uygun bulunduğu dair*

Kanun” şeklindedir. Kanunu TBMM’de ilk olarak 14 Ocak 1965’te görüşülmüş ve 2 Nisan 1965 tarihinde kabul edilmiştir (Kabacalı, 1995, s. 210). Burada dikkat çekici olan husus, Barış Gönüllüleri mensuplarının Türkiye’ye gelip çalışmaya başladığı tarihten neredeyse üç yıl sonra mezkûr kanunun mecliste kabul edilmiş olmasıdır.

Barış Gönüllülerinin gideceği ülkeler arasında Türkiye’nin de yer almasını ABD talep etmiştir. Türkiye’nin bu konuda ABD’den herhangi bir talebi olmamıştır (Erboz & Soydan, 2009, ss. 16-17). Bu konuyla ilgili görüşmeleri ABD adına Mr. Kuhn ve Mr. Woolfley, Türkiye adına ise Hamit Batu ve Şefik Fenmen gerçekleştirmiştir (Özbalkan, 1970, ss. 125-129). Görüldüğü üzere söz konusu hareketlilik programı, basit bir iş olarak görülmemiş üst düzey devlet adamlarının karşılıklı görüşmeleri neticesinde kabul edilmiştir. Bu durum, ABD’nin bu programa ne derece ehemmiyet verdiğini açıkça göstermektedir.

Türkiye’ye gelen Barış Gönüllüleri’nin coğrafi dağılımları incelendiğinde, ABD ile Türkiye arasında yapılmış olan Antlaşmaya göre gönüllülerin Marmara, Ege, Orta ve Güney Anadolu bölgelerinde görevlendirilmeleri kararlaştırılmıştır. Bu bölgelerin haricindeki bölge ve illerde faaliyette bulunulmaması ilgili protokolde yer almıştır. Protokoldeki açık hükme rağmen bazı gönüllüler Doğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de faaliyetlerini yürütmüştür. Sadece Bingöl ve Hakkâri illerinde görev yapmamışlardır. Bunun dışında ağırlıklı olarak batı illeri olmak üzere, Türkiye’nin birçok bölgesinde görev yapmışlardır. Protokole aykırı bir şekilde, dolaşımın yasaklanmış olduğu bölgelerde görev yapan gönüllü sayısı 163 civarındadır (Soysal, 2015, s. 121).

2.5. Türkiye’de Barış Gönüllüleri Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Amerikan hükümeti, Türkiye’de Barış Gönüllüleri teşekkülünün çalışmalarına liderlik etmesi için akademisyen kişiliği ağır basan Ross Pritchard’ı görevlendirmiştir. Programın devam ettiği dokuz yıl boyunca, Türkiye’ye gelen toplam 1.200 barış gönüllüsü gencin yaklaşık

olarak yüzde 60'ı İngilizce eğitimi programında, yüzde 20'si ekonomi ile ilgili alanlarda ve yüzde 15'i de sağlık hizmetleri alanında görev almışlardır(Akbaş, 2006, ss. 9-10).

Barış gönüllüsü olarak Türkiye'ye gelen bu gençlere ülkeye girişlerinden önce Türk kültürü, Türk dili ve Türk toplum yapısı hakkında eğitimler verilmiştir. İlk yıllarda bahse konu eğitimler Amerika'da yapılırken, daha sonra Türkiye'de İstanbul Robert Kolejinde verilmeye başlanmıştır. Bu eğitimlerle, gelen gençlerin topluma uyumları kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.

Barış Gönüllüleri Teşkilatının ilk kurucuları arasında yer alan ve ilk üst düzey yöneticisi olan A. Shriver'in dediği gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nin yurtdışına gönderdiği özenle seçilmiş, yüksek motivasyon sahibi, iyi eğitilmiş, karakterli, iyi niyetli gibi sıfatlarla tanımlanan bu kişiler; Amerika tarafından o dönem için Amerika'nın desteğine ihtiyaç duyan milletlerin hayatını kolaylaştırmak ve onlara yardım etmek(Parlak, 2015, s. 294) amacını mı güdüyorlardı? Yoksa Soğuk Savaş ikliminin getirmiş olduğu iki kutuplu dünya düzeninde Amerika'nın yüksek çıkarlarının korunması için çalışan ve bunun için eğitilmiş kişiler midir? Bu temel soru, Türkiye'de çok ciddi bir şekilde tartışılmıştır. 1966 yılında dönemin Türkiye Cumhuriyeti başbakanına, Senatör Sıtkı Ulay bir mektup yazarak barış gönüllülerinin çalışmaları ve bu teşekkülün yapısı hakkında bilgi talep etmiştir. Ulay, bu teşkilatın mensupları hakkındaki şahsi çekincelerini belirterek "*barış gönüllüsü*" adı altında ülkeye gelen bu kişilerin yanlarında telsiz cihazı taşıdıkları yönünde iddialar olduğunu belirterek konunun aydınlatılmasını talep etmiştir(Milliyet Gazetesi, 1966a).

Barış Gönüllüleri ile ilgili olarak bu teşekkülün nasıl doğduğu ve neyi amaçladığı, sonucunun nereye varacağı ile ilgili tartışmalar toplumda ve basında yer aldığı gibi, TBMM'de gündem olmuştur. Anlaşmaya dair kanun mecliste henüz görüşülmeye başlandığı sırada, 14 Ocak 1965 tarihli oturumda Niğde milletvekili Asım Eren söz alarak, aşağıdaki konuda TBMM'ye bilgi verilmesini talep etmiştir;

“Barış Gönüllüleri adı altında memleketimizde çalışmakta bulunan Birleşik Amerika Devletleri uyruklu kimselerin faaliyetlerini bazı yerlerde yakînen gördük. Bunların çalışmalarının hakikaten insani bir amaç izlediği duyuluyor. Bununla beraber bu teşkilâtın nasıl doğduğu, ucunun nereye bağlı olduğu, hacminin ne olduğu hakkında bilgimiz yoktur. Eğer mümkünse ilgili bakanlık veya temsilcileri lütfetsinler, bu anlaşmadan önceki durumu, bilmediğimiz noktaları izah buyursunlar, ondan sonra tasdik edelim.”(“Millet Meclisi Tutanak Dergisi”, 1965a, s. 667)

Aynı tutanak üzerinden takip edildiğinde mecliste bulunan Dışişleri Bakanlığı temsilcisi Nazif Cuhruk (İkinci Daire İktisat İşleri Genel Müdürü) söz alarak, milletvekillerine konu hakkında izahat vermiştir. Nazif Cuhruk izahatında; Barış Gönüllüleri adlı Amerikan teşkilatının Başkan Kennedy tarafından 1960 senesinde Amerikan Kongresinde yapılan bir konuşmadan hareketle ortaya çıktığını ve Amerikan dış politikasının o tarihte tespit edilen, dış politika açılımlarının en verimli vasıtalarından bir tanesi olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Teşkilâtın amacının, Amerikan yaşam biçimi ve Amerika’nın demokratik ideallerini dünya ile paylaşmak olduğunu belirtmiştir. Barış Gönüllüleri Teşkilatına mensup gönüllülerin gittikleri memleketlerin şartlarına uyarak, burarlarda çeşitli işkollarındaki insanların çalışma ve yaşama şartlarını kabul ederek, eşit şartlar altında onlarla beraber gönüllü bir şekilde çalışmak üzere seçildiklerini belirtmiştir.

Cuhruk izahatında bunların dünya genelindeki sayılarının yaklaşık olarak 50 bin kişiye ulaşmasının tahmin edildiğini, bu sayının teşkilatın bütçesine bağlı olarak değişebileceğini belirtmiştir. Programın bir yıllık değil her yıl tekrar edilen bir program özelliği taşıdığını belirterek, Kennedy’nin kayınbiraderi Servant Schneider’in bu teşkilâtın başında bulunduğunu söylemiştir. Gönüllüleri, gelişmekte olan ülkelere teknik yardım temsilcisi gibi değerlendirdiklerini belirtmiştir. Bu kişilerin, ekonomik ve sosyal alanlar ile diğer çeşitli alanlarda beraber yaşadıkları topluluğun çalışma hayatına katılacaklarını; bu hayat içinde bir teknik “yardım eksper” gibi sahip oldukları bilgiyi ve görgüyü içinde

buldukları topluma intikal ettireceklerini belirtmiştir (“Millet Meclisi Tutanak Dergisi”, 1965a, s. 662-663).

Gönüllüler ile alakalı aynı tutanağı incelemeye devam ettiğimizde İkinci Daire İktisat İşleri Genel Müdürü Nazif Cuhruk’un yukarıda özetlenen geniş izahatına rağmen, bazı milletvekillerinin izahattan tatmin olmadıkları anlaşılmaktadır. Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral söz alarak;(Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 14 Ocak 1965,a s. 662)

“Muhterem arkadaşlar, biraz evvel konuşan arkadaşımızın beyanından anlaşılıyor ki, Türkiye’ye Amerika’dan barış gönüllüleri adı altında bazı kimseler gelecektir. Bunlar bize ne öğretecekler? Ne öğretecekler? Bize bunlar ahlâksızlıktan başka bir şey öğretmezler. Kanunu kabul etmeyelim arkadaşlar.”

diyerek kanun tasarısına karşı çıkmıştır. Neticede, karşı çıkanlar olmasına rağmen, bu antlaşmayı destekleyerek meclisten geçmesini isteyen vekillerin dediği olmuş ve kanun onaylanmıştır. Kanunu destekleyen milletvekillerinden olan İstanbul milletvekili Fahrettin Kerim Gökay söz alarak:

“Muhterem arkadaşlar, benden evvel konuşan çok kıymetli aydın bir arkadaşımın insanlık sahasında her türlü fedakârlık yaparak vazife gören insanlar hakkında kullandığı tâbiri, (Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral’ın bunlar bize ne öğretecekler? Ne öğretecekler? Bize bunlar ahlâksızlıktan başka bir şey öğretmezler sözünü kastediyor) her halde kendisinin müsellemlenmiş olan nezahetiyle kabili telif bulmuyorum. Fakat bu insanlarla muhtelif vesilelerle memleketin muhtelif yerlerinde temas etmiş bir arkadaşımızın. Amerika’da bâzı teşekküller vardır ki, «genç hristiyanlar cemiyetleri» gibi, üzerinde etiketi olduğu için, bâzı yerlerde hoş görülmez. Fakat bu insanlar, barış gönüllüleri, muztarip insanların yanına gidecek onlara kültür sahasında, gerek sosyal sahada daima iyilik telkin eden, insanlığı yaratan ve insan cemiyetinin arzu ettiği birliği kurmak isteyen insanlardır. Ve bilhassa fazilet mükâfatının ödülü olan Kennedy için şu memlekette isim verdik. Bütün dünya geçen sene Kennedy’nin ölüm yıl dönümünde âdeta büyük bir matem yaptı. Bu iş böyle açık iken

muhterem arkadaşımın kullanmış olduğu bu tâbirden üzüntü duyudum” (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 14 Ocak 1965a, s. 662)

Şeklinde bir açıklama yaparak kanun tasarısına açık desteğini dile getirmiştir.

Kanunu meclise getiren hükümetin ise, Barış Gönüllüleri konusundaki olumlu görüşlerini dönemin Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem şu sözlerle belirtmiştir:

“Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım; Bu kürsüde Sayın Adnan arkadaşımızın barış gönüllüleri için sarf ettiği olumsuz tâbiri Hükümet adına üzüntü ile karşıladığımı açıklamak mecburiyetindeyim. Millî Eğitim Bakanlığının hizmetinde emekleri geçen bu gönüllülerin bizim öğretmenlerimizden tamamen farksız hizmet şartları içinde bulunduğunu ve bunlardan büyük faydalar sağladığımızı huzurunuzda ifade etmek isterim. Bu insanların kendi memleketleri dışında insanlık ideali için toplanmış ve bu ideale bağlı olarak, geri kalmış memleketlerde o memleketlerin kalkınmasına kendi bilgilerini, aynı zamanda insanlık inancı çerçevesi içinde var güçleriyle yerine getirmektedirler. Bu insanlar ancak saygıyla anılmaya lâyık insanlardır. Bilhassa bunu huzurunuzda belirtmek istiyorum” (“Millet Meclisi Tutanak Dergisi”, 1965a, s. 663).

Mecliste, konu çok geniş bir şekilde tartışılmış ve yapılan oylama sonucunda oylamaya katılanların ezici çoğunluğuyla kanun geçmiştir. Oylamaya 263 milletvekili katılmış; bunlardan 250’si kabul, 6’sı ret ve 7’si çekimser oy kullanmıştır (“Millet Meclisi Tutanak Dergisi”, 1965b, ss. 810-813).

Barış Gönüllüleri ile ilgili olarak Türk toplumundaki çekinceler milletvekillerinin dile getirdiklerinden çok farklı değildir. Bununla ilgili olarak dönemin gazetelerinde sürekli yazılar ve haberler çıkmıştır. Haberlerde, Amerikalı Barış Gönüllerinin aslında istihbaratçı olduğu ve ABD’nin çıkarları için çalıştığını, barış gönüllüsü olmayı bırakın bunların aslında savaş gönüllüsü oldukları vurgulanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1966, s. 6). Bu tartışmaların basında sıklıkla yer alması üzerine, Türkiye’deki Barış Gönüllüleri Teşkilatının müdürü Donavan Mclure 22 Aralık 1966 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyerek, Barış

Gönüllülerinin ajan olmadıklarını en yetkili ağızdan ifade etmek zorunda kalmıştır(*Milliyet Gazetesi*, 1966c, s. 7).

10 Kasım 1969 tarihinde ise, Genel Kurmay Başkanlığının bir açıklaması gazetelerde yer almıştır. Açıklamada, Türk Ordusu'nun Barış Gönüllülerinin Türkiye'de çalışmasını istemediği ifade edilmiştir(*Milliyet Gazetesi*, 1969, s. 1). Bu olumsuz açıklamalar, ABD'nin Kıbrıs meselesindeki tavrından kaynaklanmaktadır. Nitekim dönemin ABD başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Başbakan İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964 tarihinde gönderilen ve Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine engel olmak gayesiyle kaleme alınmış söz konusu mektup iki ülke ilişkilerindeki ilk ciddi kırılmaya vesile olmuştur. Küba füze krizinde ABD'nin Türkiye'yi pazarlık konusu yapmasına bile fazla tepki vermeyen Türk tarafı, ABD'nin Kıbrıs meselesi ile ilgili tavrına ve bu mektuba çok içermiştir. Bu durum, iki ülke arasındaki tam ittifak döneminin ikinci mühim kırılması olarak değerlendirilmiştir.

Yukarıda izah edilen eğilimlerin ve yaşanan bazı somut olayların da etkisiyle, Barış Gönüllülerinin misyoner ve ajan oldukları iddiaları kamuoyunda daha fazla gündem bulmaya başlayınca, Barış Gönüllülerinin kişisel güvenliklerinden endişe edilmiş ve çalışmalarına 1970 yılında son verilmiştir. Türkiye'deki son barış gönüllüsünün 1971 yılında ülkeyi terk etmesiyle, dünyanın birçok ülkesinde günümüzde çalışmalarına devam eden söz konusu program, Türkiye'de sona ermiştir.

2.6.Türkiye'de Barış Gönüllülerinin Eğitim Sahasındaki Çalışmaları ve Eğitime Etkileri

Barış Gönüllüleri Türkiye de sağlık, kırsal kalkınma ve turizm gibi alanlarda da çalışmışlar, ancak asıl etkinlik kazandıkları ve katkı sunabildikleri alan genelde eğitim özelde ise İngilizce dil eğitimi konusu olmuştur. Türkiye'de görev yapan barış gönüllerinin çalıştıkları alanlara göre dağılımı incelendiğinde;(Akbaş, 2006, s. 6) yüzde 40'ının eğitim, yüzde 16'sının çevre, yüzde 15'inin sağlık, yüzde 14'ünün ekonomi, yüzde 11'in tarım ve geri kalan yüzde 4'nün ise diğer alanlarda faaliyette buldukları görülmüştür.

Açıkça görüldüğü üzere, çoğunluk eğitim sahasında çalışmıştır. Eğitim dışı alanlarda çalışma yapanların sayıları ve etkinlikleri daha azdır. Eğitim dışında çalışanların etkinliklerinin ve verimliliklerinin düşük olduğu, dönemin Türk devlet yetkililerinin ifadelerine de yansımıştır. 17 Aralık 1966'da Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Halûk Sayınsoy basına yapmış olduğu açıklamada; Türkiye'ye barış gönüllüsü olarak gelenlerden eğitim alanında öğretmen olarak istifade edilebildiğini, özellikle kırsal kalkınmaya destek sağlamak için köylere gönderilen barış gönüllülerinden verim alınmadığını, bu nedenle köylerde bulunan gönüllülerin sayısının düşürüleceğini belirtmiştir (Milliyet Gazetesi, 1966b, s. 1).

Eğitim alanında çalışan gönüllülerin ezici çoğunluğu İngilizce eğitimi alanında çalışmış olup, bunların sayısı 803 kişidir. İngilizce öğretmenliği yapanlar ortaokullardan başlayıp lise, maarif koleji, eğitim enstitüleri, meslek okulları ve üniversitelere kadar eğitimin her kademesinde dil eğitimi vermişlerdir. Resmi okulların dışında, çeşitli kurumlara bağlı olarak da İngilizce kurslarında görev almışlardır. Nitekim resmi kurumların dışında yaptıkları dil eğitimi kamuoyunun daha fazla dikkatini çekmiş ve çeşitli tepkilerle karşılaşmışlardır. 8 Ağustos 1965 tarihli Milliyet Gazetesinde gazeteci Candan Selek hazırlamış olduğu köşede; dil kursları hakkında, bunların asıl gayeleri nedir ve neye göre seçilmişlerdir gibi sualler ile gönüllüleri eleştirmiştir (Milliyet Gazetesi, 1965, s. 2).

Dil eğitimi dışında, barış gönüllerinden çocuk bakımı programında yer alan gönüllüler, Sağlık Bakanlığına ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı çocuk yuvalarında ve çocuk hastanelerinde çalışmıştır. Özellikle, tüberküloz kontrol programında eğitici olarak görev alan gönüllüler, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde Verem Savaş dispanserlerinde bu hastalıklarla ilgili olarak eğitimler vermişlerdir. Barış gönülleri içinde Ev Ekonomisi uzmanı olarak gelenler ise, çeşitli kız sanat enstitülerinde bu konuda Türk öğrencilere dersler vermişlerdir (Soysal, 2015, s. 122).

Türkiye'ye gelen gönüllüler arasında kendi ülkelerinde doktora derecesinde eğitim almış olanlar da mevcut olup, bunlardan daha çok üniversitelerde faydalanılmıştır. Doktora derecesine sahip gönüllülerin alanları genelde Matematik, Fizik, Kimya ve İngilizce gibi alanlardır.

Bunlardan 30 civarındaki gönüllü 1964-65 eğitim ve öğretim yılında öğretim üyesi olarak Ankara’da İngilizce eğitim yapan bir üniversite olan Orta Doğu Teknik Üniversitesinde (ODTÜ) görev yapmışlardır(-Kurdaş, 2004, s. 219).

Kişisel anılarında “Türkiye’de Bulunan Amerikan Barış Gönüllülerinin Yaşadıkları Değişim Süreci” başlıklı bir makalesinde Zafer Parlak, barış gönüllüsü bir İngilizce öğretmeninden ders alan Hayri Candan isimli bir yakınının İngilizce öğretmeni olan Amerikalıdan şöyle bahsettiğini nakleder;

“Çok iyi öğreten, devletten maaş almadığını duyduğumuz, bir Türk gibi giyinen, Türkler gibi davranan ve çok iyi İngilizce konuşan bu öğretmen için herkes gâvur diyordu. Bizimle hep İngilizce konuşsa da biz onun aslında Türk olduğundan emindik. Çünkü Türk öğretmenlerle hep Türkçe konuşuyordu”(Parlak, 2015, s. 310)

Bu dönemde Türkiye’de görev yapan barış gönüllüsü Amerikalıların; bire bir ilişki kurdukları kişiler üzerinde iyi bir intiba bıraktıkları, Türkçeyi kısa sürede öğrendikleri, gittikleri yörelerin şartlarına uyum konusunda Türklerden oluşturulmaya çalışılan Türk barış gönüllülerinden daha verimli oldukları vurgulanmaktadır.

Nitekim 1963 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nin ve Ankara Üniversitesi’nin destekleriyle Türk üniversite öğrencilerden mürekkep “Türk barış gönüllülerini oluşturma çabası hasıl olmuştur. Bu çabaya, Amerikan barış gönüllülerinin Türkiye sorumlusu Ross Pritchard ve dönemin Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Kemal Kurdaş rehberlik etmiştir. Geliştirilen projeye, Orta Doğu Teknik Üniversitesinden 75, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden 5 olmak üzere toplamda 80 öğrenci istekli olmuştur(Özbalkan, 1970, s. 229). Bu kişilere; Orta Doğu Teknik Üniversitesinde 1965 yaz mevsiminde 21 Haziran ile 21 Temmuz arasında Türkiye’nin coğrafyası, tarihi, toplum yapısı, hükümet yapısı, Türkiye’nin ekonomik durumu, eğitim yapısı, kültürü ve dini yapısı hakkında bilgiler verilmiş, ayrıca Türkiye’deki kırsal kalkınma faaliyetleri hakkında da teknik bilgiler aktarılmıştır. Ancak, söz konusu eğitimlere başlarken 80 olan öğrenci sayısı eğitimi yarıda bırakıp

ayrılanlar nedeniyle 45'e düşmüştür. Kısa bir süre sonra görevli oldukları köylere giden gönüllülerin sayısı 15'e kadar düşmüştür. Sonuçları itibariyle başarısız olduğu görülen Türk Barış Gönüllüleri projesi kısa bir süre sonra uygulamadan kaldırılmıştır(The Peace Corps, "Turkey METU-RCD Training Program, June 21 to July, 1965).

Amerikan barış gönüllülerinin Türkiye'de dil eğitimine nasıl bir katkı verdikleri konusu, 1965 yılında Cumhuriyet Senatosunda da çok uzun tartışmalara neden olmuştur. Ankara senatörü Niyazi Ağırnaslı'nın hem ABD'ye yönelik hem de Barış Gönüllüleri Teşkilatına yönelik ağır eleştirilerine Tunceli Senatörü Mehmet Ali Demir söz alarak cevap vermiştir. Mehmet Ali Demir konuşmasında bu çalışmayı desteklediğini, özellikle geri kalmış bölgelerde yabancı dil eğitimi için verilen hizmetlerin çok faydalı olduğunu müşahede ettiğini şu sözlerle ifade etmiştir:(

"Çok muhterem arkadaşlarım, az gelişmiş bir bölgenin temsilcisi olarak ifade edeceğim. Tunceli, Hakkâri, Van ve Doğu - Anadolu vilâyetlerinin birçoğunu gezdim. Geçende de arz ettim. Bilhassa bu ve buna benzer vilâyetlerimizin birçoğunda asla bir yabancı dil hocası bulunmamaktadır. Ben yalnız eğitim cephesinden alıyorum. Barış gönüllüleri bugün burada Tunceli'de iki arkadaş, Hakkâri'de iki arkadaş yıllardan beri bu okullarda bir tek yabancı kelime öğrenmeden mahrum olan veyahut iki üç ay kadar orada öğretmenlik yapıp başka yere nakleden veyahut orada mektep sıralarında iken biraz yabancı dil öğrenenler tarafından burada eğitim ve öğretim yapılmaktadır. Halbuki burada vazife alan kimseler her türlü fedakârlığı üzerine almak suretiyle burada yabancı dil öğrenmekten mahrum olan çocuklarımızın boş geçen bu derslerin doldurmak suretiyle bize en büyük yardımı hem bütçe bakımından, hem eğitim bakımından, hem de öğretim bakımından yaptıklarına şahsan kaani bulunmaktayım." (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1965 s.641-642)

Barış gönüllülerine yapılan eleştirilerin, çalışmış oldukları alanlar üzerinden değil, daha çok yabancı ülke vatandaşı oluşları üzerinden güvenlik kaygıları nedeni ile yapıldığı görülmektedir. Nitekim verdikleri eğitim ile ilgili olarak genellikle bir memnuniyet ifade edilmektedir.

SONUÇ

ABD tarafından oluşturulan Amerikan Barış Gönüllüleri teşkilatının dünyanın birçok ülkesinde, dünya barışına katkı vermek ve barış adına ortak idealleri paylaşmak iddiası ile bir faaliyet yürüttükleri görülmektedir. Ancak gönüllülerin, söz konusu ülkelerin yoklukla olan mücadelelerini desteklemek için mi çalıştığı, yoksa görünürde barışsever ve insancıl gayeleri kullanarak gerçekte Amerikan genişlemesinin ve ABD'nin dünya üzerinde hızla kurmakta olduğu hegemonyanın önemli bir aracı mı oldukları sorusu halen tartışma konusudur.

Barış gönüllüleri programlarında 250 bine yakın Amerikan genci görev almış ve dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır. Bu rakam, kuşkusuz bir program için oldukça önemli bir sayıdır. Bu derece yüksek sayıdaki Amerikalının dünyanın birçok bölgesine gidip, oralarda yaşayan insanların tarihini, kültürünü ve yaşama biçimlerini öğrenmesi elbette ki bu gençler için çok önemli bir deneyim olmuştur. 1960'lı yıllarda Türkiye'de görev yapan Amerikan barış gönüllülerinin bazılarının Amerikan devlet kademesinde hukuk, dış politika ve yükseköğretim gibi çok önemli alanlarda görev yaptıkları görülmektedir. Bu durum bizlere, Barış Gönüllüleri teşkilatında görev yapan gençlerin, Amerikan yönetimi tarafından önemsendiğini ve barış gönüllüsü olarak görev yapıp ülkelere döndükten sonra da bunlardan önemli alanlarda yararlandığını göstermektedir. Bu durum, Barış Gönüllüleri teşkilatının çalışmalarından asıl fayda sağlayan tarafın, bu teşekkülü ortaya koyan ve diğer ülkelere kabul ettiren Amerika Birleşik Devletleri'nin olduğunu göstermektedir.

Ancak, Barış Gönüllüleri teşkilatınca yürütülen programlara katılan ve sonrasında ülkelere dönen gönüllü gençlerin kendi ülkelerinde yürüttükleri bazı çalışmalar Türkiye açısından daha anlamlı olmuştur. Ülkelerinde döndükten sonra, ABD üniversitelerinde kurulan Türkiye çalışmaları kürsülerinde çalışan eski barış gönüllüsü akademisyenlerinin yürüttüğü kimi çalışmaların, Amerikan kamuoyundaki Türkiye algısının olumlu veya olumsuz şekillenmesinde kısmen etkileri olmuştur.

Neticede bu hareket büyük bir savaşın ardından dünyada kamplaşmanın yoğun olduğu ve dünyada insan hareketliliğinin günümüzdeki kadar yoğun olmadığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu ortamda bir insan hareketliliği oluşturarak Amerikan gençleri için dünyayı tanıma ve değerlendirme açısından bir farkındalık oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2006). Amerikan Gönüllü Kuruluşları: Barış Gönüllülerinin Dünyada Ve Türkiye'deki Çalışmaları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 85-99.
- Aksoy, M., & Avcı, Y. (2018). Amerikan Diplomasisinde Değişimin ve Manevi Motivasyonun Sürekliliği: Soğuk Savaş Dönemi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(40), 1-15-15.
- Alakel, M., & Yıldırım, A. S. (2015). 11 Eylül Sonrası ABD'nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8). <https://doi.org/10.17828/yasbed.20267>
- Bozkurt, İ. (2008). Türk Kamuoyunda Amerikan İmgesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü*.
- Cull, N. J. (2009). *Public Diplomacy: Lessons From the Past*. Los Angeles: Figueroa Press.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1966, Ekim 21). s. 6.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,. (1965, Mayıs 26). (Dönem: 1, Birleşim: 6-7, Oturum: 1), 641-642.
- Erboz, F., & Soydan, M. (2009). *Barış Gönüllüleri: 10 karanlık yıl*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Erken, A. (2015). Türkiye'de Barış Gönüllüleri Programına Bir Bakış: 1961-1970. *Avrasya Etüdüleri*, 48(2), 39-63.
- Forum Dergisi. (1967 Ağustos 1). s.320.

- National Archives Guide to the United States Peace Corps, Volunteer Information: Turkey Records. (t.y.). (Box: 034).
- Günek, A. (2018). Amerikan Kamu Diplomasinin Üç Evresi: Propaganda, Geleneksel Kamu Diplomasisi Ve Stratejik İletişim. *The Journal of Social Science*, 2(3), 54-72. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.425898>
- İlkay, E., & Analı, S. (2015). Voice of America'dan Ankara Radyosu'na: Kore Savaşı'nda Kamuoyu Oluşturma. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (22), 83-100.
- İskit, T. (2007). *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması* (2. bsk). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Johnson, C. A. (2005). *Amerikan Emperyalizminin Sonbaharı* (1. bs; H. T. Kösebalaban, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Kabacalı, A. (1995). *Yakın Tarihimizden Büyük Dönemeçler*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Kalın, İ. (2018). Kamu Diplomasisi—Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi. Erişim Tarihi 16 Aralık 2020, <https://www.kamudiplomasisi.org/makaleler/makaleler/100-tuerk-d-politikas-ve-kamu-diplomasisi>
- Kaya, M. (2019). Eğitim Diplomasisi: Kavramsal Bir Çerçeve. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 4(1), 1-12.
- Kurdaş, K. (2004). *ODTÜ yıllarım* (2. bsk). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Latham, M. E. (2000). *Modernization as Ideology: American Social Science and "nation Building" in the Kennedy Era*. University of North Carolina Press.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,. (1965a, Ocak 14). Millet Meclisi Tutanak Dergisi,24.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (1965b, Ocak 15). Millet Meclisi Tutanak Dergisi,34.
- Milliyet Gazetesi. (1965, Ağustos 8).
- Milliyet Gazetesi. (1966a, Ekim 10).
- Milliyet Gazetesi. (1966b, Kasım 18).

- Milliyet Gazetesi. (1966c, Aralık 23).
- Milliyet Gazetesi. (1969, Kasım 10).
- Nye, J. S. (2005). Yumuşak Güç (2. bsk; R. İ. Aydın, Çev.). Ankara: Elips Kitap.
- Özbalkan, M. (1970). Gizli belgelerle barış gönüllüleri (1. bsk). İstanbul: Ant Yayınları.
- Parlak, Z. (2015). Kendi Anılarında Türkiye’de Bulunan Amerikan Barış Gönüllülerinin Yaşadıkları Değişim Süreci. *Kebikeç, Haziran*, (39), 291-314.
- Resmi Gazete. (1965, Nisan 10). (11976).
- Sancak, K. (2016). Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç (1. bs). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Soysal, M. (2015). Barış Gönüllüleri ve Türkiye’deki faaliyetleri. *Atatürk Yolu Dergisi*, (56), 113-146.
- The Founding Moment. (t.y.). <https://www.peacecorps.gov/about/history/founding-moment/> Erişim Tarihi 16 Aralık 2020,
- The Peace Corps, “Turkey METU-RCD Training Program, June 21 to July. (1965). Oregon: Portland State College.
- Tuch, H. N. (1993). *Communicating with the world: U.S. public diplomacy overseas*. New York: St. Martin’s Press [for] the Institute for the Study of Diplomacy.
- Tuncer, H. (2009). *Diplomasinin Evrimi* (1. bs). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Yağmurlu, A. (2019). Kültürel Diplomasi: Kuram Ve Pratikteki Çerçevesi. *Selçuk İletişim*, 12(2), 1210-1238. <https://doi.org/10.18094/josc.596331>
- Yön Dergisi. (29 Nisan 1966). *Köy Enstitüleri Yerine Barış Gönüllüleri*.

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Aralık 2020

Yıl 10, Sayı 2, ss.239-271.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.817549>

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 28.10.2020

Kabul Tarihi: 26.12.2020

Journal of Individual & Society

December 2020

Year 10, Issue 2, pp.239-271.

Article Type: Research article

Submitted: 28.10.2020

Accepted: 26.12.2020

Atf Bilgisi / Reference Information

KUZU, O. (2020) Pandemi Dönemi Uzaktan Eğitim Sürecinin Matematik Öğretmeni Adaylarının Sınav Performanslarının Değerlendirilmesine Yansımaları, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 239-271.

PANDEMİ DÖNEMİ UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNİN MATEMATİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ SINAV PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİNE YANSIMASI

REFLECTION OF PANDEMIC DISTANCE EDUCATION PROCESS ON EVALUATION OF THE EXAM PERFORMANCE OF PRESERVICE MATHEMATICS TEACHERS

Okan KUZU

Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
Asst. Prof., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Education,
Department of Mathematics and Science Education
okan.kuzu@ahievran.edu.tr
ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2466-4701

Öz

Bu çalışmada, matematik öğretmeni adaylarının alan eğitimi derslerine yönelik performanslarının değerlendirilmesi amacıyla uzaktan eğitim sürecinde ne tür sorularının hazırlandığı, bilgi ve bilişsel açıdan yüz yüze eğitim sürecindeki sorulardan ne gibi farklılıklarının olduğu araştırılmıştır. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği bu çalışmada, Analiz 2, Lineer Cebir 2 ve Soyut Matematik 2 derslerine yönelik hazırlanmış toplam 150 soru dikkate alınmıştır.

Uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan soruların, yüz yüze eğitim sürecindeki sorulara bilişsel açıdan benzer ya da daha üst seviyede olduğu belirlenmiştir. Uzaktan eğitim sürecindeki soruların daha fazla performansa dayalı, gerçek hayatla daha ilişkili, yoruma ve analitik düşünmeye daha elverişli olduğu görülmüştür. Diğer taraftan, uzaktan eğitim sürecinde kimlik doğrulamasının güç olduğu ve performans değerlendirmelerinin zaman aldığı belirtilmiştir. Bu bağlamda, hem zamandan tasarruf etmek hem de kopya çekilmesini en aza indirmek amacıyla uzaktan eğitim süreci başta olmak üzere bilgisayar uyarlamalı testler kullanılabilir. Ayrıca, üst düzey bilişsel becerilerin ortaya çıkması amacıyla geleneksel ve alternatif ölçme araçları birlikte kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Soru Yazma, Uzaktan Eğitim, Yüz Yüze Eğitim, Bilgi Boyutu, Bilişsel Süreç Boyutu.

Abstract

In this study, in order to evaluate the performance of pre-service mathematics teachers towards field education lessons, the kind of questions prepared in the distance education process and how they differ from the questions in the face-to-face education in terms of knowledge and cognition were investigated. In this study, in which a qualitative research approach was adopted, a total of 150 questions from Analysis 2, Linear Algebra 2 and Abstract Mathematics 2 courses were taken into account. It was determined that the questions prepared in the distance education process were similar to those in the face-to-face education process in cognitive terms or at a higher level. It has been observed that the questions in the distance education process are more relevant to real life, more suitable for interpretation and analytical thinking, and more performance-based. On the other hand, it is stated that identity verification is difficult and performance evaluations take time in the distance education process. In this context, computer adaptive tests, especially the distance education process, can be used in order to both save time and minimize cheating. In

addition, traditional and alternative measurement tools can be used together to reveal high level cognitive skills.

Keywords: Question Writing, Distance Education, Face-to-Face Education, Knowledge Dimension, Cognitive Process Dimension.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze insan sağlığını tehdit eden, ekonomiyi, kültürü, psikolojiyi ve eğitimi olumsuz etkileyerek toplumsal huzuru bozan bazı salgın hastalıkların (örn., veba, grip, kolera, çiçek) ortaya çıktığı görülmektedir. Bu salgın hastalıklar, geniş bir coğrafi alana yayılarak tüm ülkeyi veya tüm dünyayı etkilediği durumlarda ise pandemi olarak tanımlanmaktadır. Pandeminin ilan edilme sürecinde, yeni bir virüsün ortaya çıkması ve insandan insana kolay, sürekli ve hızlı bir şekilde bulaşıyor olması önemli bir kriter olarak görülmektedir. Pandemiler Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından ilan edilmekte ve günümüzün pandemisi olarak 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Hubet eyaletinin Wuhan şehrinde ortaya çıkan Coronavirüs (Covid-19) gösterilmektedir (WHO, 2020).

Covid-19 sürecinde bir çözüm politikası olarak ülkeler çeşitli ilaç dışı önlemler (sosyal mesafenin korunması, sınırların kapatılması, belirti gösteren ve temaslı bireylerin izole edilmesi, seyahatlerin yasaklanması) almış ve bunun önemli bir yansıması da eğitim politikasında olmuştur. Sosyal mesafenin korunması gibi yayılmayı önleyici bu tarz önlemler ülkeler arasında değişiklik gösterse de öğrenciler ve öğretmenler başta olmak üzere okul öncesinden yükseköğretime eğitimin her ögesini ve her düzeyini derinden etkilemiştir. Her ne kadar bazı ülkeler (örn., Almanya, Rusya, İngiltere) 2020-2021 eğitim-öğretim yılı itibarıyla yüz yüze eğitime tam zamanlı olarak başlasa da Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülke, ya karma sistem olarak adlandırılan (örn., Fransa, Güney Kore, Çin,) sisteme geçiş yapmış ve derslerin bir kısmının yüz yüze bir kısmının ise uzaktan gerçekleşmesi kararı almış ya da eğitim sürecinin tamamen uzaktan yürütülmesine karar vermiştir (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2020). Nitekim eğitim sürecinin ve

öğrenme ortamının tasarlanmasında mevcut koşulların dikkate alınmasının kavramların anlamlandırılması açısından oldukça önemli olduğu belirtilmektedir (Kuzu, Kuzu, & Sivacı, 2018). Zhang, Zhao, Zhou, & Nunamaker (2004) tarafından yapılan çalışmada da, internet ve multimedya teknolojisinin kullanımının bilgiyi aktarma yolunu değiştireceği ve geleneksel sınıflarda gerçekleştirilen öğrenmeye bir alternatif olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, derslerin teknoloji tabanlı işlenmesinin, günlük hayat aktivitelerinin teknoloji ile desteklenmesinin, teknolojinin ihtiyaç düzeyinde kullanılmasının ve dijital oyunların eğitsel içerikli olmasının bireylerin teknolojiye karşı farkındalıklarının artmasına ve anlamlı teknoloji kullanımının oluşmasına katkı sağlayacağı belirtilmektedir (Kuzu & Sivacı, 2018).

2020-2021 eğitim-öğretim yılı itibariyle Türkiye'deki okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki okullar kademeli olarak açılmış ve yüz yüze eğitimin yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanan Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden de derslerin yürütülmesi ve sürecinin öğrenci açısından aktif olarak geçirilmesi sağlanmıştır. Yükseköğretimde ise Covid-19 pandemisine yönelik karar alma sürecinde YÖK tarafından üniversitelere geniş imkânlar tanınmış (YÖK, 2020) ve bütün devlet üniversitelerinde bazı birimler ve/veya dersler hariçinde tamamen çevrimiçi eş zamanlı (senkron) ve eş zamansız (asenkron) olarak uzaktan eğitime geçilmesine karar verilmiştir.

Uzaktan çevrimiçi öğrenme, zamandan ve mekândan bağımsız olarak erişebilirlik, bağlanabilirlik ve esneklik ile internet ağlarını kullanan bir öğrenme süreci olup bu süreçte öğrencilerin ihtiyacı olan bilgilere etkin bir şekilde ulaşılması ve sürecin aksamaması amaçlanmaktadır (Cavanaugh, 2001; Moore, Dickson-Deane, & Galyen, 2011). Uzaktan eğitim sürecinde, öğretim programı ve teknolojinin birbiri ile iletişim içerisinde olduğu görülse de, öğrencilerin ve öğreticilerin fiziksel olarak bilgiye ulaşım sürecinden ayrıldığı görülmektedir (Heinich, Molenda, & Russell, 1993; Milman, 2015). Öğrenme sürecinde karşılaşılan öğrenme güçlüklerinin anında çözülememesi, kullanılan araçlarda problemler ortaya çıkması ve bu problemlerin geniş etkiye sahip olması, alt

yapı değişikliği eğitim planını doğrudan etkilemesi uzaktan eğitim sürecinin diğer dezavantajları olarak sıralanabilir.

Diğer taraftan ise uzaktan eğitim süreci sonunda öğrenci performanslarının nasıl ve ne şekilde ölçüldüğü ve değerlendirildiği oldukça önemlidir. Nitekim ölçme ve değerlendirme ile öğretim programının amaçlarına ne ölçüde ulaşıldığı ve hangi becerilere ne düzeyde sahip olduğu değerlendirilmektedir. Bu değerlendirilmenin doğru yapılabilmesi için bir ölçüme, ölçümün doğru yapılabilmesi için doğru ölçme aracına ihtiyaç vardır (Akpınar, 2003). Uzaktan eğitim sürecinde ise sözlü, yazılı (kısa cevaplı, uzun cevaplı) ve objektif (çoktan seçmeli, doğru-yanlış, eşleştirmeli, tamamlamalı) testler gibi geleneksel ölçme ve değerlendirme araçları ile projeler, performans ödevleri ve kavram haritaları gibi alternatif ölçme ve değerlendirme araçları kullanılabilir. Öğrencilerin gerçek performanslarını belirleyecek soruların hazırlanması, uygulanması ve ortaya çıkan sonuçların doğru yorumlanması öğreticiye düşen bir görevdir (Küçükahmet, 2006). Eğitim öğretim sürecine ve öğretim programına uygun soruların hazırlanması daha etkili öğrenme ortamının oluşmasına; öğrencilerin gerçek performanslarının ve anlama düzeylerinin daha doğru ve kolay tespit edilmesine; öğrencilerin derse yönelik motivasyon düzeylerinin artmasına ve kaygı düzeylerinin azalmasına; öğrencilerin bilgi ve bilişsel açıdan daha üst seviyelere çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Kuzu & Çalışkan, 2018; Kuzu, Çil, & Şimşek, 2019; Öçal & Şimşek, 2016; Ralph, 1999). Bu bağlamda, önceden hazırlanmış soruların üzerinde oynama yapılarak sadece sayıların değiştirilmesi ile yeni soruların hazırlanması, öğrencilerin yaratıcılıklarının olumsuz etkilenmesine ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasına engel olabilir. Ayrıca, hazırlanan soruların rastgele yerine amaç, hedef ve öğretim programı kazanımlarına uygun şekilde hazırlanmasının istenilen bilişsel becerilerin gelişmesine yardımcı olabilir.

Pandemi sürecinin eğitime yansımaları üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde daha çok uzaktan eğitim sürecinin öğrenme üzerindeki etkisine dair değerlendirmeler yapıldığı (Bozkurt, 2020; Can, 2020; Karadağ & Yücel, 2020; Rebukha & Polishchuk, 2020; Viner vd., 2020), bu sürece

ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşlerinin alındığı (Almanthari, Maulina, & Bruce, 2020; Can, 2020; Davran, 2020; Karadağ & Yücel, 2020; Tezer & Cumhuri, 2020; Yıldız, 2020) görülmektedir. Ayrıca, uzaktan eğitim sürecinin öğrencilerde oluşturduğu fiziksel (Rundle, Park, Herbstman, Kinsey, & Wang, 2020) ve bilişsel (Yang, Zhang, Kong, Wang, & Hong, 2020) gelişimleri konu alan çalışmaların yapıldığı, bu sürecin öğrenciler üzerindeki psikolojik (Cao vd., 2020; Wang vd., 2020) etkilerinin incelendiği araştırmaların yer aldığı görülmektedir. Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde gösterdikleri gerçek performanslarının değerlendirilmesinin önemli olduğu ve bu duruma dair herhangi bir araştırmanın yapılmadığı dikkatleri çekmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde kimlik doğrulamasının nispeten daha güç olduğu göz önüne alındığında kullanılan ölçme ve değerlendirme araçlarının ve hazırlanan soruların önemli olduğu düşünülmekte, yüz yüze eğitim sürecine oranla sorulan sorularda değişikliğin olup olmadığı merak uyandırmaktadır.

Bu çalışmada, öğrencilerin büyük bir kısmı tarafından zor ve sıkıcı bir ders olarak görülen (Aksu, 1985), ancak geçmişten günümüze birçok araştırmanın temelini oluşturan ve günlük yaşamı kolaylaştırıcı bir etkisi olan matematik disiplini üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, senkron ve asenkron şeklinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinde, matematik öğretmeni adaylarının bazı alan eğitimi derslerine (Analiz 2, Lineer Cebir 2, Soyut Matematik 2) yönelik sınav performanslarının değerlendirilmesi amacıyla öğretim elemanları tarafından ne tür sınav sorularının hazırlandığı ve bu soruların bilgi ve bilişsel açıdan yüz yüze eğitim sürecindeki sorulardan ne gibi farklılıklarının olduğu araştırılmıştır.

YÖNTEM

Nitel araştırma yaklaşımının temel alındığı bu çalışma, mevcut olan bir durum kendi koşulları içerisinde betimlenmeye çalışıldığından durum çalışması modeli ile tasarlanmış olup, bütüncül çoklu durum modeli kullanılmıştır. Durum çalışması modeli, sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Merriam &

Tisdell, 2015). Bütüncül çoklu durum modelinde ise birden fazla kendi başına bütüncül olarak algılanan durumlar söz konusudur ve her durum kendi içerisinde değerlendirilebileceği gibi birbirleriyle de karşılaştırılabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu çalışmada, matematik öğretmenliği lisans öğretim programında yer alan Analiz 2, Lineer Cebir 2 ve Soyut Matematik 2 (YÖK, 2018) derslerine yönelik yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan değerlendirme soruları dikkate alınmıştır. Öğretim elemanları tarafından yüz yüze eğitim sürecinde hazırlanan sorular ile uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan sorular öncelikle birbirinden bağımsız olarak incelenmiş ve sonrasında birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda, her bir alan eğitimi için yüz yüze eğitim sürecine ve uzaktan eğitim sürecine yönelik hazırlanan sorular iki ayrı durumu oluşturmuş ve bütüncül çoklu durum modelinin kullanılmasının uygun olduğu görülmüştür.

2.1. Verilerin Toplanması, İşlenmesi ve Analizi

Bu çalışmanın verilerini matematik öğretmenliği lisans öğretim programında yer alan Analiz 2, Lineer Cebir 2 ve Soyut Matematik 2 derslerine yönelik yüz yüze eğitimin gerçekleştiği 2018-2019 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde ve uzaktan eğitimin gerçekleştiği 2019-2020 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde hazırlanan toplam 150 değerlendirme sorusu oluşturmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. *Yüz Yüze ve Uzaktan Eğitim Sürecinde Sorulan Soruların Alan Eğitim Derslerine Göre Dağılımı*

	Analiz 2	Lineer Cebir 2	Soyut Matematik 2	Toplam
Yüz Yüze Eğitim Süreci	53	14	16	83
Uzaktan Eğitim Süreci	31	19	17	67
Toplam	84	33	33	150

Verilerin toplanması sürecinde doküman incelemesi tekniğinden yararlanılmıştır. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgelerin içeriğinin titizlikle ve sistematik olarak incelenmesi olarak ifade edilmektedir (Wach, 2013). Çalışma kapsamında öncelikle yüz yüze ve uzaktan eğitim süreçlerinde öğretim elemanları tarafından Analiz 2, Lineer Cebir 2 ve Soyut Matematik 2 derslerine yönelik hazırlanan sorular bilgi ve bilişsel açıdan yenilenmiş Bloom taksonomisinin boyutları (Krathwohl, 2002) dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Düşük bilişsel becerilerden yüksek bilişsel becerilere doğru hiyerarşik bir yapıya sahip olan ve Bloom taksonomisinin (Bloom vd., 1956) revize edilmiş hali olan yenilenmiş Bloom taksonomisinin bilişsel süreç boyutu basitten karmaşığa doğru hatırlamak, anlamak, uygulamak, çözümlmek, değerlendirmek ve yaratmak olacak şekilde altı düzeyden; bilgi boyutu ise olgusal, kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel olmak üzere üç düzeyden oluşmaktadır (Anderson vd., 2001; Krathwohl, 2002). Dikey sütunda yer alan bilgi ve yatay sütunda yer alan bilişsel süreç boyutlarında her bir düzey, altındaki diğer düzeyleri de içermekte ve üst düzeylere çıkıldıkça soyutluk, karmaşıklık ve kapsam artmaktadır (Krathwohl, 2002). Öğretim elemanları tarafından hazırlanan sorular matematik eğitimi ve ölçme değerlendirme alanlarında uzman iki öğretim elemanı tarafından bağımsız olarak sınıflandırmış ve sınıflandırma arasındaki uyum kappa istatistiği (Cohen, 1960) ile .92 olarak hesaplanmıştır. Kappa istatistiğinin -1 ile +1 arasında değer aldığı ve .60 olması gerektiği tavsiye edilmektedir. .60 ile 80 arasındaki değerlerin iyi uyuma, .80 üzeri değerlerin ise çok iyi uyuma karşılık geldiği belirtilmektedir (Fleiss, 1971; Wood, 2007). Bu bağlamda, elde edilen sınıflandırmalar arasındaki uyumun çok iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Ayrıca sınıflandırma sonrasında oluşan görüş ayrılıkları uzman görüşleri doğrultusunda tekrar tartışılmış ve bütün sorular için görüş birliği elde edilmiştir. Diğer taraftan, bilgi ve/veya bilişsel açıdan üst düzey becerileri ölçmeye yönelik hazırlanan soruların öğrenci perspektifi açısından gerçek performanslara ne şekilde yansıdığını gözler önüne sermek adına bazı öğrenci yanıtlarına yer verilmiştir. Ayrıca, yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan soruların bilgi ve bilişsel açıdan hangi

seviyede olduğunu ve/veya ortaya çıkan farklılıkların hangi sebeplerden kaynaklandığını tespit etmek amacıyla öğretim elemanları ile yapılandırılmamış görüşmeler yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, matematik öğretmeni adaylarının Analiz 2, Lineer Cebir 2 ve Soyut Matematik 2 derslerine yönelik sınav performanslarının değerlendirilmesi amacıyla uzaktan eğitim sürecinde öğretim elemanları tarafından ne tür sorular hazırlandığı ve bu soruların bilgi ve bilişsel açıdan yüz yüze eğitim sürecindeki sorulardan ne gibi farklılıklarının olduğu ayrıntıları ile sunulmuştur.

3.1. Analiz 2 dersine yönelik yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan sınav sorularına ilişkin bulgular

Yüz yüze eğitimin gerçekleştiği 2018-2019 eğitim öğretim yılının bahar döneminde ve uzaktan eğitimin gerçekleştiği 2019-2020 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde Analiz 2 dersine yönelik hazırlanan sorular revize edilmiş Bloom taksonomisinin bilgi ve bilişsel süreç boyutu açısından sınıflandırılmış ve elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Soruların Bilgi ve Bilişsel Süreç Boyutu Açısından Yüzde Dağılımı

	Yüz Yüze Eğitim							Uzaktan Eğitim						
	H	A	U	Ç	D	Y	T	H	A	U	Ç	D	Y	T
O	5.56	-	-	-	-	-	7.55	-	-	-	-	-	-	-
K	-	7.55	-	-	-	-	5.66	-	12.90	-	-	-	-	12.90
İ	11.32	3.77	71.70	-	-	-	86.79	-	19.36	58.06	-	-	9.68	87.10
Ü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
T	18.87	9.43	71.70	-	-	-	100.00	-	32.26	58.06	-	-	9.68	100.00

H: Hatırlamak, A: Anlamak, U: Uygulamak, Ç: Çözümlmek,
D: Değerlendirmek, Y: Yaratmak O: Olgusal, K: Kavramsal,
İ: İşlemsel, Ü: Üstbilişsel T: Toplam

Tablo 2 incelendiğinde yüz yüze eğitim sürecinde hazırlanan soruların bilgi boyutu açısından olgusal, kavramsal ve işlemsel düzeylerinde; bilişsel süreç boyutu açısından ise hatırlamak, anlamak ve uygulamak düzeylerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Hazırlanan soruların üst düzey bilgi ve bilişsel süreç boyutlarında yer almadığı, ağırlıklı olarak işlemsel uygulamak düzeyinde (%71.70) olduğu belirlenmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde ise aynı içeriğe sahip konuların aynı öğretim elemanı tarafından daha üst düzey bilişsel becerileri ölçecek şekilde hazırlandığı görülmüştür. Her ne kadar uzaktan eğitim sürecinde de ağırlıklı olarak işlemsel uygulamak basamağında (%58.06) soruların hazırlandığı görülse de işlemsel yaratmak basamağında (%9.68) soruların da hazırlandığı belirlenmiştir.

Bu çalışmada, Analiz 2 dersi için aynı amaca yönelik hazırlanan sorular incelenmiş ve yüz yüze eğitim sürecinde hazırlanan kavramsal anlamak düzeyindeki örnek bir soru ile uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan işlemsel yaratmak düzeyindeki örnek bir soru sırasıyla Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Yüz Yüze ve Uzaktan Eğitim Sürecinde Hazırlanan Analiz 2 Dersi Soru Örneği

3) İntegral işlemi ile aşağıdaki hesaplardan hangisi ya da hangileri yapılabilir?

- I) Uzunluk hesabı
- II) Alan hesabı
- III) Hacim hesabı

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I-II D) I-III E) I-II-III

8. İntegralin günlük hayatla ilişkisine ve hayatımızdaki önemine dair bir kompozisyon yazınız. (Microsoft Word programında Times New Roman yazı tipinde, 12 punto, 1.5 satır aralığında ve iki yana yaslı olarak yazınız.)

Şekil 1’deki yüz yüze eğitim sürecinde hazırlanan sınav sorusu incelendiğinde herhangi bir üst düzey düşünme becerisi gerekmeden dersi dikkatli dinleyen adaylar tarafından rahatlıkla cevaplanabilecek bir soru olduğu görülmektedir. Ayrıca, çoktan seçmeli bir soru kullanılarak her ne kadar objektif bir değerlendirmeye imkân tanınsa da verilen

cevapların seçeneklerle kısıtlı olması da yine üst düzey bilişsel bir becerinin ölçülmesini engelleyebilmektedir. Uzaktan eğitim sürecinde ise adaylardan geçmişten günümüze integralin tarihine ve önemine yönelik derinlemesine incelemeler yapabilmelerine, hem matematik içerisindeki hem de diğer disiplinlerdeki konular ile ilişkisini öğrenebilmelerine imkân sunan bir kompozisyon yazmaları istenmiştir. Örneğin, Aday 16 tarafından hazırlanan ödevde integralin tarihi ile ilgili yazdığı bölüm Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2. Aday 16 Tarafından Hazırlanan Ödevin Bir Bölümü

İntegralin günlük hayatta, matematikte ve diğer disiplinlerdeki yeri ve önemini

Integral ile alakalı ilk düşünceler MÖ 200’lerde Arşimet’ten ve 17.Yy’da Fermat’dan geldi. İngiltere’de Newton ve Almanya’da Leibniz birbirlerinden bağımsız olarak bu kavramların temellerini attılar. Böylece kalkülüs terimi oluşmaya başladı ve bununla beraber onun temelini meydana getiren türev ve integral. Fakat günümüz anlamında en çok katkı sağlayan kişi alman matematikçi Georg Friedrich Bernhard Riemandır.

Şekil 2 incelendiğinde, Aday 16’nın hazırladığı ödevde integralin tarihsel gelişiminden bahsedildiği ve böylece matematik tarihi ile ilgili olarak bir inceleme yaptığı ortaya çıkmıştır. Aday 23 ise integralin günlük hayattaki kullanım yerleri ile ilgili olarak Şekil 3’te yar alan örneği sunmuştur:

Şekil 3. Aday 23 Tarafından Hazırlanan Ödevin Bir Bölümü

Öneğin bu hesaplamalar grafik tasarımı çok önemlidir. Bir grafik sanatçısı, hızlı değişen koşullara maruz kaldığında farklı üç boyutlu modellerin nasıl davranacağını belirlemek için integral hesabı kullanır. Böylelikle filmler veya video oyunları için gerçekçi bir ortam oluşturabilir.

Ayrıca gökdelenlerin ve köprülerin inşasında integral kullanılır. Bir mimar kavisli şekil yapıları (örneğin bir spor arenasını üzerindeki kubbe) inşa etmek ve aynı zamanda bu yapının ağırlığını ölçmek için gerekli malzemelerin miktarını belirlerken yine bu hesaplamalardan faydalanır. Yükseklere çıkıldıkça ortaya çıkan hava basıncı, yüzeye yaptığı etki integral ile hesaplanır.

Şekil 3 incelendiğinde, Aday 23’ün integralin kullanım alanlarından biri olan mimariye dair örnekler sunduğu görülmüştür. Hazırlanan kompozisyon ile integral kavramının mimaride de kullanım alanlarının olduğu ve bunu ayrıntıları bir şekilde sunarak yeni öğrenmelere zemin

oluşturduğu görülmektedir. Diğer taraftan, Aday 51 tarafından yapılan ödev incelenmiş ve ödevin bir bölümünde yer alan integralin diğer disiplinlerle ilişkisi Şekil 4'teki gibi sunulmuştur:

Şekil 4. Aday 51 Tarafından Hazırlanan Ödevin Bir Bölümü

Öneğin ekonomistler sürekli farklı farklı parasal eğrilerle uğraşır. Bu eğriler en doğru anlatımı integral sayesinde yapar. Günümüzde çok konuşulan bir konuyu ele alalım. Bildiğimiz gibi yeni tip koronavirüsün yol açtığı Covid-19 hastalığı ile tüm dünya mücadele ediyor. Farklı alanlardaki verileri analiz eden ekonomistler, dünya çapında bütün ekonomilerin çok zor bir döneme girdiğine işaret ettiğini savunuyor. Bu savunmaları ise hesaplamalara ve tecrübeye dayanarak yapıyorlar. Bu hesaplamalarda integral olmazsa olmaz. Mesela ülkelerin ekonomilerinin bu virüsten olumsuz etkileneceğini, döviz gelirimiz düşük kalacağını veya kur tahminlerin üstünde yükseleceğini bu hesaplamaların sonucunda söylüyorlar.

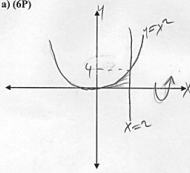
Şekil 4 incelendiğinde, Aday 51'in günümüz pandemi sürecine yönelik bir kompozisyon yazdığı görülmektedir. Normal dağılım eğrisi olarak bilinen gauss eğrisinin düzleştirilme çabası ile virüsün zamana yayılacağı, salgını tamamen durdurmak mümkün olmasa bile yayılmasını yavaşlatacağı, herkesin sağlık hizmetlerinden rahatlıkla faydalanacağı yine yapılan hesaplamalarla bilinmektedir. Nitekim matematikte gauss eğrisinin altında kalan alanın integral yardımıyla hesaplanması sonucunda istenilen istatistiksel hesaplamalar yapılabilmektedir.

Diğer taraftan, bu çalışmada elde edilen bulgular eşliğinde aynı amaca yönelik yüz yüze eğitim sürecinde hazırlanan işlemsel uygulamak düzeyindeki örnek bir soru ve uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan işlemsel yaratmak düzeyindeki örnek bir soru sırasıyla Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 5. Yüz Yüze ve Uzaktan Eğitim Sürecinde Hazırlanan Analiz 2 Dersi Soru Örneği

1) $y = x^2$ parabolü ile $x = 2$ ve $y = 0$ doğruları arasında kalan bölgenin x eksenini etrafında dönmesi ile oluşan dönel cisim koordinat sisteminde gösteriniz, hacminin hesaplanması için gerekli integrasyon işlemi için disk ve silindirik kabuklar metoduna göre yazınız.

a) (6P)

b) Disk Metodu (7P)

$$\pi \int_0^2 x^4 dx$$

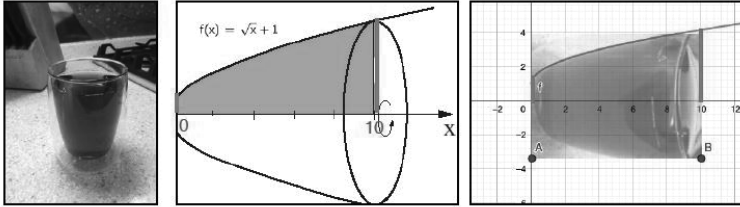
c) Silindirik Kabuklar Metodu (7P)

$$2\pi \int_0^2 y(\sqrt{y} + 2) dy$$

6. Çevrenizde bulunan bir cismin hacmini dönele cisimler yardımıyla en yakın şekilde hesaplayınız. Ayrıca, hacim hesabı yaparken cismin hem gerçek hem de matematiksel modelini yaklaşık olarak sununuz.

Şekil 5 incelendiğinde, yüz yüze eğitim sürecinde hazırlanan sınav sorusunda adaya matematiksel ifadelerin doğrudan verildiği ve adayın herhangi bir analitik düşünme gerekmeden soruyu çözebileceği görülmektedir. Aynı amaca yönelik uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan soruda ise adayın analitik düşünme becerisi ile dönele cisme uygun gerçek hayattan bir nesne belirleyebildiği, modelleme ile süreci soyuttan somuta yöneltebildiği, problem çözme becerisi ile de gerçek çözüme ulaşabildiği görülmektedir. Her ne kadar her iki sorunun temel hedefi benzer olsa da uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan soru ile adayların bilişsel açıdan daha üst düzey düşünme becerilerine de ulaşabileceği dikkatleri çekmektedir. Örneğin, Aday 21 tarafından hazırlanan ödev dikkate alındığında içi çay ile dolu olan ve eliptik paraboloid benzeyen bir bardağın hacminin yaklaşık olarak Şekil 6'daki gibi hesaplandığı görülmektedir.

Şekil 6. Aday 21 Tarafından Hazırlanan Ödevin Bir Bölümü

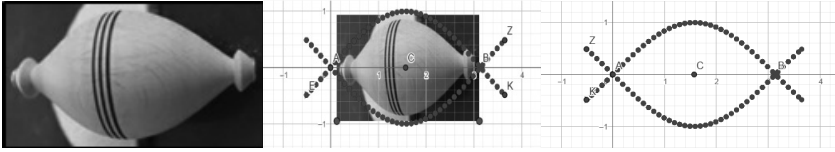
Bu soru için 10cm uzunluğundaki bir bardağın hacmini dönele cisimler yardımıyla hesapladım.

Bardağın hacmini yaklaşık 190ml olarak buldum.

$$\begin{aligned}
 f(x) &= \sqrt{x} + 1 & V &=? & V &= \text{Volume} = \text{hacim} \\
 V &= \pi \cdot \int_0^{10} (f(x))^2 dx = \\
 &= \pi \cdot \int_0^{10} (\sqrt{x} + 1)^2 dx = \\
 &= \pi \cdot \left(\frac{x^{\frac{3}{2}}}{\frac{3}{2}} + x \right) \Big|_0^{10} = \\
 &= \pi \cdot 60 \approx 190 \text{ml} //
 \end{aligned}$$

Şekil 6 incelendiğinde, Aday 21'in fonksiyonunu dikkate aldığı ve bu fonksiyonunun ekseni etrafında dönmesi ile oluşan cismin hacminin yaklaşık olarak istenilen cismin hacmine eşit olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, cismin hem gerçek hem de matematiksel modelini koordinat sisteminde sunulmuştur. Diğer taraftan, Aday 42 tarafından yapılan ödev incelendiğinde topacın hacminin yaklaşık olarak hesaplanmaya çalışıldığı ve fonksiyon eğrisi olarak sinüs eğrisinin kullanıldığı görülmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Aday 21 Tarafından Hazırlanan Ödevin Bir Bölümü

Yukarıda görmüş olduğunuz fonksiyon sinüs eğrisidir. $y = \sin x$ eğrisi ile $x = 0$ ve $x = \pi$ doğruları tarafından sınırlanan bölgenin x -ekseni etrafında döndürülmesiyle oluşan dönel cismin hacmi

$$V = \int_0^{\pi} \pi \sin^2 x \, dx$$

integrali ile hesaplanır.

Aday 42'nin gerek dönel cisme uygun bir cisim bulma süreci gerekse bu cisme uygun bir fonksiyon eğrisi bulma süreci incelendiğinde, adayın süreci irdeleyip parça bütün ilişkisi içerisinde sonuca yöneldiği ve analitik düşünme becerisine hitap eden bir süreç gerçekleştirdiği görülmektedir.

Analiz 2 dersine yönelik yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan soruların ve soru türlerinin bilgi ve bilişsel açıdan farklı olduğu dikkatleri çekmiş ve ortaya çıkan bu farklılığın nedenini tespit etmek amacıyla öğretim elemanı ile bir görüşme yapılmıştır. Araştırmacı tarafından "Yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde kullandığınız soru türleri çeşitlilik göstermektedir. Bunun nedenini açıklar mısınız?" şeklinde bir soru yöneltilmiş ve öğretim elemanı tarafından aşağıdaki şekilde cevap verilmiştir:

"Ben normalde sınavlarımda açık uçlu, çoktan seçmeli, doğru yanlış, boşluk doldurma gibi çeşitli soru türlerini kullanırım... Çoktan seçmeli

sınav sorusu hazırlamak her ne kadar zor gibi görünse de, değerlendirilmesi çok kolay ve objektif olduğu için tercih ederim. Ama şöyle bir durum var. Sadece çoktan seçmeli sorulardan oluşan bir sınav yapmam. Yanında ya açık uçlu sorular ya doğru yanlış gibi sorular da olur... Açık uçlu soruların çözümleri biraz uzun olabiliyor. Değerlendirilmesi de sıkıntı. Mesela ben açık uçlu soruları okurken objektif olması amacıyla mutlaka puanlama anahtarı kullanırım. Soru soru ve satır satır okurum ki bu durum benim inanılmaz vaktimi alır. Bu nedenle sadece açık uçlu sorular sorunca mecbur biraz az soru sorarım. Ama bazen öğrencinin yaptığı bir yanlış da soruyu tümünden götürebiliyor ve çok fazla puan kaybı olabiliyor... Dedim ki en iyisi çeşitli soru türlerini kullanayım hem benim hem de öğrenciler açısından iyi olsun... Uzaktan eğitim sürecinde online bir sınav yapmadım. Öğrencilere ödev verdim. Ama verdiğim ödevde çoktan seçmeli ve doğru yanlış gibi sorular yoktu. Doğruyu söylemek gerekirse öğrencilerin kendi başlarına yapacağına inanmıyorum. O yüzden açık uçlu ve performansa dayalı bir ödev verdim. Açık uçlu soruların puanı nispeten daha azdı. Performans ödevini başkalarına yaptırmak daha zor olacağından onun puanı daha çoktu. Mesela çevrelerindeki bir nesnenin hacminin yaklaşık olarak hesaplanmasını istedim. Aslında burada, nesnenin bir yüzeyine uygun bir fonksiyon tanımlamalarını, koordinat sistemi ile arasında bir bölge oluşturmalarını ve bu bölgenin x ya da y eksenine etrafında dönmesi sonucunda oluşan dönel cismin hacmini hesaplamalarını bekledim. Tabi ki de çevrelerindeki cisimlerin hacimlerini bu şekilde hesaplamaları güç, ama en azından o cisme uygun yaklaşık bir fonksiyon eğrisi tanımlayabilirler diye düşündüm. Örneğin bir yarım çember denklemi düşünürler ve dönel cisimlerin hacmi ile topun hacmini yaklaşık olarak hesaplayabilirler diye düşündüm. Hatta gerçek fotoları üzerinden modellememelerini istedim ki internette hazır olan bir problemi almasınlar. Gerçekten çok ilginç cevaplar geldi. Ama ben mesela böyle bir soru yerine doğrudan bir eğri verip, bu eğrinin x -eksenine etrafında dönmesi ile oluşan cismin hacmini sorabilirdim. Ama ben biraz daha çok düşünmelerini ve akıl yürütmelerini istedim... Benim için de çok iyi oldu bu süreç. Bundan sonraki dönemlerde ister yüz yüze eğitim

olsun ister uzaktan, ekstra olarak bu şekilde ödevler verip performansa dayalı değerlendirmeler de yapacağım.”

3.2. Lineer Cebir 2 dersine yönelik hazırlanan sınav sorularının bilgi ve bilişsel açısından sınıflandırılmasına yönelik bulgular

Yüz yüze eğitimin gerçekleştiği 2018-2019 eğitim öğretim yılının bahar döneminde ve uzaktan eğitimin gerçekleştiği 2019-2020 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde Lineer Cebir 2 dersine yönelik hazırlanan sorular revize edilmiş Bloom taksonomisinin bilgi ve bilişsel süreç boyutu açısından sınıflandırılmış ve elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Soruların Bilgi ve Bilişsel Süreç Boyutu Açısından Yüzde Dağılımı

	Yüz Yüze Eğitim						Uzaktan Eğitim							
	H	A	U	Ç	D	Y	T	H	A	U	Ç	D	Y	T
O	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
K	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İ	-	-	78.57	21.43	-	-	100.00	-	-	78.95	21.05	-	-	100.00
Ü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
T	-	-	78.57	21.43	-	-	100.00	-	-	78.95	21.05	-	-	100.00

H: Hatırlamak, A: Anlamak, U: Uygulamak, Ç: Çözümlmek, D: Değerlendirmek, Y: Yaratmak O: Olgusal, K: Kavramsal, İ: İşlemsel, Ü: Üstbilişsel T: Toplam

Tablo 3 incelendiğinde yüz yüze eğitim sürecinde hazırlanan soruların bilgi ve bilişsel açıdan işlemsel uygulamak (%78.57) ve işlemsel çözümlmek (%21.43) düzeylerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Uzaktan eğitim sürecinde ise aynı içeriğe sahip konuların aynı öğretim elemanı tarafından benzer düzeydeki bilişsel becerileri ölçecek şekilde hazırlandığı görülmüştür. Uzaktan eğitim sürecinde de soruların ağırlıklı olarak işlemsel uygulamak (%78.95) ve işlemsel çözümlmek (%21.05) düzeylerinde hazırlandığı belirlenmiştir. Bu bağlamda öğretim elemanının

hem yüz yüze hem de uzaktan eğitim sürecinde benzer bilgi ve bilişsel seviyede sorular hazırladığı görülmüştür.

Bu çalışmada, Lineer Cebir 2 dersi için aynı amaca yönelik hazırlanan sorular incelenmiş, yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan işlemsel uygulamak düzeyindeki soru örneği sırasıyla Şekil 8'de sunulmuştur.

Şekil 8. Yüz Yüze ve Uzaktan Eğitim Sürecinde Hazırlanan Lineer Cebir 2 Dersi Soru Örneği

1. \mathbb{R}^4 ün $U = \{(a, b, c, d) \in \mathbb{R}^4; d = a + b + c\}$ alt uzayı verilsin.

- U alt uzayının ortonormal bir bazını bulunuz.
- U alt uzayının U^\perp dik tümleyen uzayının ortonormal bir bazını bulunuz.

2. \mathbb{R}^3 'de $x_1 + x_2 + x_3 = 0$ denkleminin göbüm uzayı U alt uzayı olsun.

- U alt uzayının ortonormal bir bazını bulunuz.
- U alt uzayının U^\perp dik tümleyen uzayının ortonormal bir bazını bulunuz.

Diğer taraftan, bu çalışmada elde edilen bulgular eşliğinde aynı amaca yönelik yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan diğer bir soru örneği ise sırasıyla Şekil 9'da sunulmuştur.

Şekil 9. Yüz Yüze ve Uzaktan Eğitim Sürecinde Hazırlanan Lineer Cebir 2 Dersi Soru Örneği

4. V bir iç çarpım uzayı olsun. Aşağıdaki önermelerin doğruluğunu gösteriniz.

- V 'deki her u vektörü için $\langle u, \mathbf{0} \rangle = 0$ dir.
- V 'deki her v vektörü için $\langle u, v \rangle = 0$ ise bu durumda $u = \mathbf{0}$ dir.

1. V bir iç çarpım uzayı olsun.

a) Eğer v vektörü V nin w_1, w_2, \dots, w_k vektörlerine dik ise bu durumda $\text{Sp}\{w_1, w_2, \dots, w_k\}$ deki her vektöre diktir. Gösteriniz.

b) Eğer $S = \{u_1, u_2, \dots, u_k\} \subseteq V$ ortonormal bir küme olmak üzere $u = u_1 + u_2 + \dots + u_k$ vektörünün normu $\|u\|$ hesaplayınız.

Şekil 9 incelendiğinde, yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan her iki sınav sorusunun işlemsel bilgi basamağında yer aldığı ve bilişsel açıdan üst düzey düşünme becerisine yönelik bir soru içerdiği

görülmektedir. Yüz yüze eğitim sürecinde sorulan sorunun (a), (b) ve (c) şıkları çözmek basamağında iken; uzaktan eğitim sürecinde sorulan sorunun (a) şıkkı çözmek, (b) şıkkı ise uygulamak basamağında yer almaktadır. Lineer Cebir 2 dersine yönelik öğretim elemanının hem yüz yüze hem de uzaktan eğitim sürecinde adaylara benzer bilgi ve bilişsel seviyede sorular sorduğu görülmüştür.

3.3. Soyut Matematik 2 dersine yönelik hazırlanan sınav sorularının bilgi ve bilişsel açısından sınıflandırılmasına yönelik bulgular

Yüz yüze eğitimin gerçekleştiği 2018-2019 eğitim öğretim yılının bahar döneminde ve uzaktan eğitimin gerçekleştiği 2019-2020 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde Soyut Matematik 2 dersine yönelik hazırlanan sorular revize edilmiş Bloom taksonomisinin bilgi ve bilişsel süreç boyutu açısından sınıflandırılmış ve elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Soruların Bilgi ve Bilişsel Süreç Boyutu Açısından Yüzde Dağılımı

	Yüz Yüze Eğitim						Uzaktan Eğitim							
	H	A	U	Ç	D	Y	T	H	A	U	Ç	D	Y	T
O	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
K	6.25	18.75	6.25	-	-	-	31.25	-	17.64	5.88	-	-	-	23.52
İ	-	-	43.75	25.00	-	-	68.75	-	-	47.06	29.41	-	-	76.47
Ü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
T	6.25	18.75	50.00	25.00	-	-	100.00	-	17.64	52.94	29.41	-	-	100.00

H: Hatırlamak, A: Anlamak, U: Uygulamak, Ç: Çözmek, D: Değerlendirmek, Y: Yaratmak O: Olgusal, K: Kavramsal, İ: İşlemsel, Ü: Üstbilişsel T: Toplam

Tablo 4 incelendiğinde yüz yüze eğitim sürecinde hazırlanan soruların bilgi boyutu açısından kavramsal ve işlemsel düzeylerinde; bilişsel süreç boyutu açısından ise hatırlamak, anlamak, uygulamak ve çözmek düzeylerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Hazırlanan soruların

ağırlıklı olarak işlemsel uygulamak düzeyinde (%43.75) yer aldığı görülse de çözümlmek gibi üst düzey bilişsel süreç boyutunda (%25.00) da soruların olduğu belirlenmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde ise aynı içeriğe sahip konuların aynı öğretim elemanı tarafından benzer düzeydeki bilişsel becerileri ölçecek şekilde hazırlandığı görülmüştür. Uzaktan eğitim sürecinde de ağırlıklı olarak işlemsel uygulamak basamağında (%47.06) soruların hazırlandığı görülse de öğretim elemanı tarafından yine çözümlmek gibi üst düzey bilişsel süreç basamağında (%29.41) da soruların hazırlandığı belirlenmiştir. Bu bağlamda öğretim elemanının hem yüz yüze hem de uzaktan eğitim sürecinde benzer bilgi ve bilişsel seviyede sorular hazırladığı görülmüştür.

Bu çalışmada, Soyut Matematik 2 dersi için aynı amaca yönelik hazırlanan sorular incelenmiş, yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan işlemsel çözümlmek düzeyindeki soru örneği sırasıyla Şekil 10'da sunulmuştur.

Şekil 10. *Yüz Yüze ve Uzaktan Eğitim Sürecinde Hazırlanan Soyut Matematik 2 Dersi Soru Örneği*

1. p ve q ilkel önermeler olmak üzere,
 $(p \vee \neg q) \wedge [\neg p \vee (p \wedge q)] \Leftrightarrow (\neg p \wedge \neg q) \vee (p \wedge q)$
 olduğunu gösteriniz.

1. p, q, r ilkel önermeler olmak üzere
 $[(p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow r)] \rightarrow (p \rightarrow r)$ bileşik önermesinin bir tautoloji olduğunu tablo yapmadan gösteriniz.

Şekil 10 incelendiğinde, yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan her iki sınav sorusunun da üst düzey düşünme becerilerine yönelik olduğu görülmektedir. Soruların bilgi ve bilişsel seviyesi belirlenirken daha öncesinde öğretim elemanı tarafından çözümlenmiş çözümlenmesinin önemli olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, öğretim elemanına “Hazırladığınız soruların aynısını ya da bir benzerini derste kendiniz çözüyor musunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiş ve öğretim elemanı tarafından aşağıdaki şekilde bir açıklama yapılmıştır:

“Çözüm yöntemlerinden derste bahsediyorum, ancak aynı soruyu sınavda sormuyorum. Sorduğum sorular öğrencilerin daha önce görmediği sorular oluyor. Bu soruları da öğrenciler ilk defa sınavda görmüştür.”

Öğretim elemanı tarafından yapılan açıklama da dikkate alınarak Şekil 10’da yer alan soru ile adayların çözüm sırasında soruyu bileşenlerine/parçalarına ayırmalarının ve sonraki uygulayacakları işlemleri organize ederek sonucu bulmalarının istendiği, ancak bir yargı belirtmelerinin ve orijinal bir ürün ortaya koymalarının beklenmediği, bilgi ve bilişsel açıdan işlemsel çözümler düzeylerinin ölçülmesinin amaçlandığı belirlenmiştir.

Diğer taraftan, bu çalışmada elde edilen bulgular eşliğinde aynı amaca yönelik yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan diğer bir soru örneği ise sırasıyla Şekil 11’de sunulmuştur.

Şekil 11. Yüz Yüze ve Uzaktan Eğitim Sürecinde Hazırlanan Soyut Matematik 2 Dersi Soru Örneği

3. \mathbb{Z} tamsayılar kümesi üzerinde
 “ $xRy \Leftrightarrow x \equiv y \pmod{3}$ ” bağıntısı veriliyor.
 a) R bir denklik bağıntısıdır. Gösteriniz.
 b) $a \in \mathbb{Z}$ olmak üzere a ’nın denklik sınıfını belirleyiniz.
 c) \mathbb{Z} ’nin bir parçalanmasını bulunuz. (R bağıntısından yararlanarak)

2. \mathbb{Z} tamsayılar kümesi üzerinde R bağıntısı
 “ xRy olması için gerek ve yeter şart $x-y=5k$ olacak şekilde bir $k \in \mathbb{Z}$ var olmasıdır” şeklinde tanımlansın.
 a) R bir denklik bağıntısıdır. Gösteriniz.
 b) $a \in \mathbb{Z}$ olmak üzere a ’nın R denklik bağıntısına göre denklik sınıfını bulunuz.
 c) R bağıntısına göre \mathbb{Z} ’nin bir parçalanmasını bulunuz.

Şekil 11 incelendiğinde, yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan her iki sınav sorusunun bilgi ve bilişsel açıdan aynı düzeyde olduğu; (a), (b) ve (c) şıklarının sırasıyla işlemsel çözümler, kavramsal anlamak ve işlemsel uygulamak düzeylerinde yer aldığı belirlenmiştir. Soyut Matematik 2 dersine yönelik öğretim elemanının hem yüz yüze

hem de uzaktan eğitim sürecinde adaylara benzer bilgi ve bilişsel seviyede sorular sorduğu görülmüştür.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, senkron ve asenkron şeklinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinde matematik öğretmeni adaylarının bazı alan eğitimi derslerine yönelik sınav performanslarının değerlendirilmesi amacıyla ne tür sorular hazırlandığı ve bu soruların bilgi ve bilişsel açıdan yüz yüze eğitim sürecindeki sorulardan ne gibi farklılıklarının olduğu araştırılmıştır. Bu bağlamda, yüz yüze eğitimin gerçekleştiği 2018-2019 eğitim öğretim yılının bahar döneminde ve uzaktan eğitimin gerçekleştiği 2019-2020 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde verilen Analiz 2, Soyut Matematik 2 ve Lineer Cebir 2 dersleri için aynı içeriğe sahip konulara yönelik hazırlanan sorular dikkate alınmıştır.

Analiz 2 dersine yönelik yüz yüze eğitim sürecinde açık uçlu ve çoktan seçmeli soruların hazırlandığı, bilgi ve bilişsel açıdan üst düzey boyutlarda yer almadığı, soruların ağırlıklı olarak işlemsel uygulamak düzeyinde olduğu görülmüştür. Yüz yüze eğitim sürecinde derslerin ağırlıklı olarak geleneksel öğretim yöntemine dayalı yürütülmesi ve geleneksel öğretim yönteminde konunun dersin hocası tarafından sunulması (Weber, 2004), öğrencilerin bilgi üretmesi, sorgulama ve araştırma yapması noktasında eksikliklerin oluşmasına neden olabilmektedir. Bu çalışmada ele alınan Analiz 2 dersinin öğretim elemanı tarafından işlenişi dikkate alındığında, teorik kısımların öğretim elemanı tarafından anlatıldığı, öğrencilerin ise not tuttuğu; uygulama kısımlarının öğretim elemanı tarafından tahtaya yazıldığı, öğrencilerin ise tahtadaki soruları çözdüğü bilinmektedir. Bu durum, bilgi ve bilişsel açıdan üst düzey becerilerin ortaya çıkmasına bir engel teşkil edebileceği düşünülmektedir. Nitekim yapılan çalışmalarda (örn., Aydın ve Yılmaz, 2010; Goksu ve Gulcu, 2016; Murphy, 1997; Sönmez, 1996; Tularam ve Machisell, 2018) geleneksel öğretim yöntemi ile yapılan derslerde en fazla uygulamak basamağındaki bilişsel becerilerin kazandırılabilceği, bilgi ve bilişsel açıdan üst düzey becerilere çıkarılamayacağı

belirtilmiştir. Oysaki geleneksel yöntemler yerine öğretim programının amaç ve hedefleri dikkate alınarak problemlerin günlük hayat ile ilişkilendirilmesi daha anlamlı öğrenmenin oluşmasına ve **öğrenci performanslarının değerlendirilmesi açısından** daha olumlu sonuçların ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır (Kuzu vd., 2019). Örneğin, öğrenci performanslarının değerlendirilme sürecinde sıklıkla kullanılan çoktan seçmeli, doğru-yanlış, eşleştirmeli, tamamlamalı gibi soruların kullanılması her ne kadar objektif bir değerlendirmeye imkân tanısa da verilen cevapların seçeneklerle kısıtlı olması yine üst düzey bilişsel becerilerin ölçülmesini engelleyebilmektedir. Bu bağlamda, eğitim-öğretim sürecinin ve sınav performanslarının daha üst düzey becerilere yönelik değerlendirilmesi amacıyla hem yüz yüze eğitim sürecinde hem de uzaktan eğitim sürecinde **öğrencileri sürece** dâhil eden performans ve proje ödevleri verilebilir.

Bu çalışmada, Analiz 2 dersine yönelik uzaktan eğitim sürecinde, öğretim elemanı tarafından aynı amaca yönelik, adayların geniş çaplı bir alan yazın taraması yapabileceği, günlük hayattaki ve diğer disiplinlerle ilişki kurabileceği, kullanım alanlarına yönelik detaylı bilgiler sunabileceği, eksik ya da hatalı öğrenmeleri giderebileceği performansa dayalı sorular kullanılmıştır. Adaylardan integralin günlük hayatla ilişkisi ve hayatımızdaki önemine dair bir kompozisyon yazmaları istenmiş, mevcut ve yeni öğrendikleri bilgilerin birbiri ile ilişkilendirilmesine imkân sağlanmış ve böylece yaratmak gibi üst düzey bilişsel becerileri ölçecek şekilde sorular hazırlanmıştır. Böylece, öğretim elemanı tarafından adaylara uzunluk, alan ve hacim gibi kısıtlı bir cevap sunma hakkı vermek yerine, geçmişten günümüze integralin tarihine ve önemine yönelik derinlemesine incelemeler yapabilecekleri ve hem matematik içerisindeki hem de diğer disiplinlerdeki konular ile ilişkisini öğrenebilecekleri bir zemin hazırlanmıştır. Örneğin, Aday 16'nın integralin tarihsel gelişiminden bahsederek matematik tarihi ile ilişkilendirdiği, Aday 42'nin cisme uygun bir fonksiyon eğrisi bulma sürecinde parça bütün ilişkisi kurduğu ve analitik düşünebildiği, Aday 51'in ise günümüz pandemi sürecini göz önüne alarak bir kompozisyon yazdığı görülmüştür. Nitekim normal dağılım eğrisi olarak bilinen gauss

eğrisinin düzleştirilme çabası ile virüsün nasıl zamana yayılacağı, salgını tamamen durdurmak mümkün olmasa bile yayılmasının nasıl yavaşlatılacağı, herkesin sağlık hizmetlerinden nasıl rahatlıkla faydalanabileceği yapılan integral hesaplamaları ile bulunmaktadır. Diğer taraftan, bu çalışmada Aday 23 tarafından hazırlanan kompozisyon incelendiğinde, grafik tasarımında önemli bir yere sahip olan integral için yalın bir şekilde mimaride de kullanılır denmemesi, onun yerine mimarideki kullanım alanlarının ayrıntılı olarak sunulması, verilen performans ödevinin adayları araştırma yapmaya ve yeni öğrenmelere zemin hazırlamaya yönelttiğine dair bir gösterge olabilir. Nitekim performans ödevinin faydası yadsınamaz bir gerçektir. Verilen ödevler ile öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif rol alması, süreç temelli öğretim modelleri ile de öğretim sürecin planlanması, öğrenmenin anlamlandırılması açısından kolaylık sağlayacaktır (Çil, Kuzu, & Şimşek, 2019). Yapılan çalışmalar (Buijs & Admiraal, 2013; Cooper, Robinson, & Patal, 2006; Doyle & Barber, 1990; Fan, Xu, Cai, He, & Fan, 2017; Fernández-Alonso, Álvarez-Díaz, Suárez-Álvarez, & Muñiz, 2017; Lo & Hew, 2020; Núñez vd., 2013; Rosário vd., 2018) incelendiğinde de verilen ödevlerin öğrencilerin akademik başarılarına olumlu katkılar sağladığı belirtilmektedir. Her ne kadar uzaktan eğitim süreci performans ödevlerine zemin hazırlasa da performans ödevlerinin uygulanması aşamasında bazı sıkıntıların ortaya çıkmasına da ortam sağlamıştır (Magalhães, Ferreira, Cunha, & Rosário, 2020). Örneğin, performans ödevlerinin fiziksel yorgunluğa zemin hazırlaması ve öğrencide iyi bir performans gösterme baskısına yol açması, ödevlerin aynı ya da birbirine benzer olmasına sebep olabilmektedir (Dettmers vd., 2011; Fulano, Cunha, Núñez, Pereira, & Rosário, 2018; Galloway, Conner, & Pope, 2013; Trautwein, Niggli, Schnyder, & Lüdtke, 2009). Ayrıca, süreçte öğretmenin yeterince rehberlik yapmaması, kullanılan malzemelerin ulaşılamaz olması, çok fazla zaman alması, içerikten ziyade görselliğe önem verilmesi, öğretilmesi istenilen amaç ve kazandırılması istenen hedefe bir engel de teşkil edebilmektedir (Benli, 2010; Duruhan & Çavuş, 2012).

Diğer taraftan, Lineer Cebir 2 ve Soyut Matematik 2 derslerine yönelik hem yüz yüze hem de uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan soruların

benzer bilgi ve bilişsel seviyede olduğu, ağırlıklı olarak işlemsel uygulamak basamağında yer aldığı, ancak çözümlenmek gibi üst düzey bilişsel süreç basamağında da soruların bulunduğu görülmüştür. Bilişsel olarak daha alt seviyelerde olan soruların öğrencileri ezberle yönlendirdiği ve kaygı düzeylerini arttırdığı; üst düzey bilişsel becerilere yönelik hazırlanan soruların ise mevcut bilgileri kullanmaya ve etkili düşünmeye zemin hazırladığı ve motivasyonları arttırdığı belirtilmektedir (Doğanay & Ünal, 2006; Kuzu & Çalışkan, 2018; Paul, 1995). Ayrıca, performansların değerlendirilme sürecinde öğrencilerin üst düzey bilgi ve bilişsel becerileri edinip edinmediklerini ortaya çıkaran soruların hazırlanmasının önemli olduğu da vurgulanmaktadır (Türkyılmaz, 2008). Bu çalışmada, Soyut Matematik 2 ve Lineer Cebir 2 derslerini yönelik öğretim elemanları tarafından hazırlanan sorular incelendiğinde ise bilgi ve bilişsel açıdan her ne kadar üst bilişsel ve yaratmak düzeylerinde sorular olmasa da çözümlenmek gibi üst düzey düşünme becerilerinin hem yüz yüze hem de uzaktan eğitim sürecinde ölçülmeye çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca, Lineer Cebir 2 ve Soyut Matematik 2 derslerine yönelik hazırlanan soruların bilgi ve bilişsel açıdan yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecine göre bir değişiklik göstermediği dikkatleri çekmiştir. Bunun nedenleri arasında ise her iki dersin de soyut bir yapıya sahip olması ve soyut kavramları incelemesi gösterilebilir (Akyıldız & Çınar, 2016). Nitekim Soyut Matematik öğrencilerin matematiksel sembollere ve dile alıştığı, matematik dilinin kullanılabilir hale geldiği bir derstir (Narlı, 2005). Benzer şekilde Lineer Cebir de pratik anlamda bir dildir ve bu dili bir yabancı dil öğreniyormuş gibi öğrenmek gerekir (Çalışkan, 2005). Bilindiği üzere matematiksel dili oluşturan unsurlardan biri temsillerdir ve hem kavram öğretiminde hem de problem çözümünde farklı temsil türlerinin kullanılması bilgi ve bilişsel açıdan üst düzey düşünmeye zemin hazırlamaktadır (Kuzu, 2020). Bu sebeple, soyut bir yapıya sahip olan bu iki dersin daha iyi anlamlandırılması amacıyla farklı temsil türlerinden yararlanılarak uygulamalar yapılabilir ve etkinlikler planlanabilir.

Hazırlanan soruların kalitesi ve amaca uygunluğu öğrencilerin derse yönelik motivasyonlarını arttırmakta, onları cesaretlendirmekte

ve gelecekteki başarılarına önemli ölçüde etki etmektedir (Belcastro, 2017; Carr, 1998; Jones, 2008). Her ne kadar uzaktan eğitim sürecinde hazırlanan soruların yüz yüze eğitim sürecindeki sorulara oranla daha fazla performansa dayalı, gerçek hayatla daha fazla ilişkili, yoruma ve analitik düşünmeye daha elverişli olabileceği düşünülse de, eğitim süreci fark etmeksizin bilgi ve bilişsel açıdan üst düzey becerileri ölçecek nitelikte sorular hazırlanabilir. Teknolojinin dijital oyunlarla bütünleşmesi ve eğitim sürecine entegre edilmesi ile daha kalıcı ve etkili bir öğrenme ortamının oluşacağı (Kuzu & Sıvacı, 2018) göz önüne alındığında, özellikle uzaktan eğitim sürecinde konu ile ilgili dijital oyun ve materyallere yer verilerek uygulamalar yapılabilir. Ayrıca, uzaktan eğitim sürecinde kimlik doğrulamasının güç olduğu ve performans değerlendirmelerinin zaman aldığı düşünüldüğünde ise, hem zamandan tasarruf etmek hem de kopya çekilmesini en aza indirmek amacıyla uzaktan eğitim süreci başta olmak üzere bilgisayar uyarlamalı testler (CAT) kullanılabilir. Yüz yüze eğitim sürecinde de sadece sözlü, yazılı (kısa cevaplı, uzun cevaplı) ve objektif (çoktan seçmeli, doğru-yanlış, eşleştirmeli, tamamlamalı) testler gibi geleneksel ölçme ve değerlendirme araçları kullanılmak yerine projeler, performans ödevleri ve kavram haritaları gibi alternatif ölçme ve değerlendirme araçları kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- AKPIPAR, E. (2003). Ortaöğretim coğrafya dersleri yazılı sınav sorularının bilişsel düzeyleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 13–21.
- AKSU, M. (1985). Matematik öğretiminde bilgisayar kullanımı. *Eğitim ve Bilim*, 9(54), 12–16.
- AKYILDIZ, P., & Çınar, C. (2016). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının lineer cebir dersine yönelik tutumları ve alan dili yeterliklerinin incelenmesi. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 14(1), 1–2.
- ALMANTHARI, A., Maulina, S., & Bruce, S. (2020). Secondary school mathematics teachers' views on e-learning implementation barriers during the Covid-19 pandemic: The case of Indonesia. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 16(7), 1–9.
- ANDERSON, L. W., Krathwohl, D.R., Airasian, P. W., Cruikshank, K. A., Mayer, R. E., Pintrich, P. R., ... Wittrock, M. C. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman
- AYDIN, N., & Yılmaz, A. (2010). Yapılandırıcı yaklaşımın öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(39), 57–68.
- BELCASTRO, S. M. (2017). Ask questions to encourage questions asked. *Problems, Resources, and Issues in Mathematics Undergraduate Studies*, 27(2), 171–178
- BENLİ, N. (2010). İlköğretim I. Kademe Verilen Performans Görevlerinin Öğretmen ve Veli Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay*.
- BLOOM, B.S., Engelhart, M.D., Furst, E.J., Hill, W.H., & Krathwohl, D.R. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of*

Educational Goals. Handbook 1: Cognitive Domain. New York: David McKay.

BOZKURT, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112–142.

BUIJS, M., & Admiraal, W. (2013). Homework assignments to enhance student engagement in secondary education. *European Journal of Psychology of Education*, 28(3), 767–779.

CAN, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11–53.

CAO, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., & Zheng, J. (2020). The psychological impact of the Covid-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry research*, 1–5.

CARR, D. (1998). The art of asking questions in the teaching of science. *School Science Review*, 79(289), 47–50.

CAVANAUGH, C. S. (2001). The effectiveness of interactive distance education technologies in K-12 learning: A meta-analysis. *International Journal of Educational Telecommunications*, 7(1), 73–88.

COHEN, J. (1960). A coefficient of agreement for nominal scales. *Educational and Psychological Measurement*, 20(1), 37–46.

COOPER, H., Robinson, J. C., & Patall, E. A. (2006). Does homework improve academic achievement? A synthesis of research, 1987–2003. *Review of Educational Research*, 76(1), 1–62.

ÇALIŞKAN, F. (2005). *Lineer Cebir ve Uygulamaları*. İstanbul: Birsen Yayınevi.

ÇİL, O., Kuzu, O., & Şimşek, A.S. (2019). 2018 Ortaöğretim matematik programının revize edilmiş Bloom taksonomisine ve programın öğelerine göre incelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1402–1418.

- DAVRAN, İ. (2020). Pandemi sürecinin toplum, kültür ve eğitime etkisi ile ilgili görüşlerin değerlendirilmesi. İçinde Z. Altınay, Y. Çerkez & U. Akçıl (Eds.), 2st International conference on interdisciplinary educational reflections conference proceeding book (ss. 46-67). Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi
- DETTMERS, S., Trautwein, U., Lüdtke, O., Goetz, T., Frenzel, A. C., & Pekrun, R. (2011). Students' emotions during homework in mathematics: Testing a theoretical model of antecedents and achievement outcomes. *Contemporary Educational Psychology*, 36(1), 25-35.
- DOĞANAY, A. & Ünal, F. (2006). Eleştirel Düşünmenin Öğretimi. İçerik Türlerine Dayalı Öğretim. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- DOYLE, M. A. E., & Barber, B. S. (1990). Homework as a Learning Experience. *What Research Says to the Teacher*. Washington, DC: National Education Association.
- DURUHAN, K., & Çavuş, A. (2013). İlköğretim 7.sınıf sosyal bilgiler dersi performans görevlerinin etkililiğine ilişkin öğretmen görüşleri, *İlköğretim Online*, 12(4), 949-968.
- FAN, H., Xu, J., Cai, Z., He, J., & Fan, X. (2017). Homework and students' achievement in math and science: A 30-year meta-analysis, 1986-2015. *Educational Research Review*, 20, 35-54.
- FERNÁNDEZ-ALONSO, R., Álvarez-Díaz, M., Suárez- Álvarez, J., & Muñiz, J. (2017). Students' achievement and homework assignment strategies. *Frontiers in Psychology*, 8(286), 1-11.
- FLEISS, J. L. (1971). Measuring nominal scale agreement among many raters. *Psychological Bulletin*, 76(5), 378-382.
- FULANO, C., Cunha, J., Núñez, J. C., Pereira, B., & Rosário, P. (2018). Mozambican adolescents' perspectives on the academic procrastination process. *School Psychology International*, 39(2), 196-213.
- GALLOWAY, M., Conner, J., & Pope, D. (2013). Nonacademic effects of homework in privileged, high-performing high schools. *The Journal of Experimental Education*, 81(4), 490-510.

- GOKSU, I., & Gulcu, A. (2016). The evaluation of the cognitive learning process of the renewed Bloom taxonomy using a web based expert system. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 15(4), 135–151.
- HEINICH, R., Molenda, M., & Russell, J. D. (1993). *Instrumental Media and New Technologies of Education*. NY: Maximilian Publishing.
- JONES, R. C. (2008). The “Why” of class participation: A question worth asking. *College Teaching*, 56(1), 59–63.
- KARADAĞ, E., & Yücel, C. (2020). Yeni Tip Koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10, 1–12.
- KRATHWOHL, D. R. (2002). A revision of Bloom’s taxonomy: An overview. *Theory into Practice*. 41(4), 212–218.
- KUZU, O. (2020) Preservice mathematics teachers’ competencies in the process of transformation between representations for the concept of limit: A qualitative study. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 10(4), 1037–1066.
- KUZU, O., & Çalışkan, N. (2018). Öğretmen adaylarının motivasyon ve matematik kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. İçinde C.Arslan, E. Hamarta, S. Çiftçi, M. Uslu, & O. Köksal (Eds.), *Eğitim Bilimleri Çalışmaları* (ss. 5-11). Konya: Çizgi Kitabevi.
- KUZU, O., Çil, O., & Şimşek, A. S. (2019). 2018 Matematik dersi öğretim programı kazanımlarının revize edilmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 129–147.
- KUZU, O., Kuzu, Y., & Sivacı, S. Y. (2018). Preservice teachers’ attitudes and metaphor perceptions towards Mathematics. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, 47(2), 897–931.

- KUZU, O., & Sivacı, S. Y. (2018). Dijital oyun bağımlılığı ile teknoloji okuryazarlığı arasındaki ilişki. İçinde I. Uluslararası multidisipliner dijital bağımlılık kongresi tam metin e-kitap, (ss. 69-78). Bursa: Kuzgun Kitap.
- KÜÇÜKAHMET, L. (2006). Öğretimde Planlama ve Değerlendirme. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- LO, C. K., & Hew, K. F. (2020). A comparison of flipped learning with gamification, traditional learning, and online independent study: the effects on students' mathematics achievement and cognitive engagement. *Interactive Learning Environments*, 28(4), 464-481.
- MAGALHÃES, P., Ferreira, D., Cunha, J., & Rosário, P. (2020). Online vs traditional homework: A systematic review on the benefits to students' performance. *Computers & Education*, 152(2020), 1-17.
- MERRIAM, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. NJ: John Wiley & Sons.
- MILMAN, N. B. (2015). Distance education. In J. D. Wright (Ed.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*, Elsevier.
- MOORE, J. L., Dickson-Deane, C., & Galyen, K. (2011). E-Learning, online learning, and distance learning environments: Are they the same?. *The Internet and Higher Education*, 14(2), 29-135.
- MURPHY, E. (1997). *Constructivism: From philosophy to practice*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED444966.pdf> adresinden 12.08.2020 tarihinde alınmıştır.
- NARLI, S. (2005). Geliştirilen Başarı Testi ile Geleneksel ve Aktif Öğrenme Yöntemlerinin Sayısal Denklik Konusunun Öğretiminde Başarıya Etkisinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- NÚÑEZ, J. C., Suárez, N., Cerezo, R., González-Pienda, J., Rosário, P., Mouráo, R., & Valle A. (2013). Homework and academic

- achievement across Spanish Compulsory Education. *Educational Psychology*, 35(6), 1–21.
- ÖÇAL, M. F., & Şimşek, M. (2016). Matematik öğretmen adaylarının Geometer's Sketchpad ile problem çözme süreçleri: Ayna problemi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 577–597.
- PAUL, R. (1995) Critical thinking: Basic questions and answers. In J. Wilsen & A. J. A. Binker (Eds.), *critical thinking: How to prepare students for a rapidly changing world* (pp. 489-500). Santa Rosa, CA: Foundation for Critical Thinking.
- RALPH, E. G. (1999). Oral questioning skills of novice teachers: ... Any Questions?. *Journal of Instructional Psychology*, 26(4), 286–296.
- REBUKHA, L., & Polishchuk, V. (2020). Ukrainian society and Covid-19: The influence of the pandemic on educational processes in higher school. *Postmodern Openings*, 11(2), 120–127.
- ROSÁRIO, P., Núñez, J. C., Vallejo, G., Nunes, T., Cunha, J., Fuentes, S., & Valle, A. (2018). Homework purposes, homework behaviors, and academic achievement. Examining the mediating role of students' perceived homework quality. *Contemporary Educational Psychology*, 53(2018), 168–180.
- RUNDLE, A. G., Park, Y., Herbstman, J. B., Kinsey, E. W., & Wang, Y. C. (2020). Covid-19–Related school closings and risk of weight gain among children. *Obesity*, 28(6), 1008–1009.
- SÖNMEZ V. (1996). *Hayat Bilgisi Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- TEZER, M., & Cumhuri, M. G. (2020). Salgın hastalık sürecinde çevrimiçi matematik dersine yönelik öğrenci görüşleri. İçinde Z. Altınay, Y. Çerkez & U. Akçıl (Eds.), *2st International conference on interdisciplinary educational reflections conference proceeding book* (ss. 88-92). Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi.
- TRAUTWEIN, U., Niggli, A., Schnyder, I., & Lüdtke, O. (2009). Between-teacher differences in homework assignments and the development

- of students' homework effort, homework emotions, and achievement. *Journal of Educational Psychology*, 101(1), 176–189.
- TULARAM, G. A. & Machisell, P. (2018). Traditional vs non-traditional teaching and learning strategies—the case of e-learning!. *International Journal for Mathematics Teaching and Learning*, 19(1), 129–158.
- TÜRKYILMAZ M., (2008) Dil ve anlatım dersinde bir ölçme aracı olarak yazılı sınavların kullanımını konusunda öğretmen görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(3), 1–14
- VINER, R. M., Russell, S. J., Croker, H., Packer, J., Ward, J., Stansfield, C., ... & Booy, R. (2020). School closure and management practices during coronavirus outbreaks including Covid-19: A rapid systematic review. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4, 397–404.
- WACH, E. (2013). Learning About Qualitative Document Analysis. *Ids practice paper in brief*, 1-10.
- WANG, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (Covid-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1–25.
- WEBER, K. (2004). Traditional instruction in advanced mathematics courses: A case study of one professor's lectures and proofs in an introductory real analysis course. *Journal of Mathematical Behavior* 23(2004), 115–133.
- WHO. (2020). Virtual press conference on COVID-19 – 11 March 2020. https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/transcripts/who-audio-emergencies-coronavirus-press-conference-full-and-final-11mar2020.pdf?sfvrsn=cb432bb3_2 adresinden 21.07.2020 tarihinde alınmıştır.
- WOOD, J. M. (2007). Understanding and computing Cohen's kappa: A tutorial. *Web Psych Empiricist*, <https://wpe.info/vault/wood07/Wood07.pdf> adresinden 12.08.2020 tarihinde alınmıştır.

- YANG, X., Zhang, M., Kong, L., Wang, Q., & Hong, J. C. (2020). The effects of scientific self-efficacy and cognitive anxiety on science engagement with “question-observation-doing-explanation” model during schools disruption in covid-19 pandemic. *Educational Psychology*, 1–28.
- YILDIRIM, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YILDIZ, V. A. (2020) Üniversite öğrencilerinin pandemi dönemi aldıkları eğitime ilişkin görüşleri. İçinde Z. Altınay, Y. Çerkez & U. Akçıl (Eds.), 2st International conference on interdisciplinary educational reflections conference proceeding book (ss. 19-27). Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi.
- YÖK (2018). Yeni öğretmen yetiştirme lisans programları. <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari> adresinden 12.10.2020 tarihinde alınmıştır.
- YÖK (2020) yükseköğretim kurumlarımızdaki 2020-2021 eğitim ve öğretim dönemine yönelik açıklama. <https://covid19.yok.gov.tr/Documents/alinan-kararlar/28-yuksekogretim-kurumlari-2020-2021-egitim-ve-ogretim-donemine-yonelik-aciklama.pdf> adresinden 12.10.2020 tarihinde alınmıştır.
- ZHANG, D., Zhao, J. L., Zhou, L., & Nunamaker, J. F. (2004). Can e-learning replace classroom learning? *Communications of the ACM*, 47(5), 75–79.

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi
Aralık 2020
Yıl 10, Sayı 2, ss.273-278.
Makale Türü: Düzeltme makalesi

Journal of Individual & Society
December 2020
Year 10, Issue 2, pp.273-278.
Article Type: Erratum article

“EGEMEN KÜRESEL HEGEMONYADA NEOLİBERALİST VE POSTMODERN KÜLTÜR: COCA COLA REKLAMLARINDA RAMAZAN”

NEOLIBERALIST AND POSTMODERN CULTURE IN SOVEREIGN GLOBAL HEGEMONY: RAMADAN IN COCA COLA ADVERTISEMENTS

Birey ve Toplum Dergisi Bahar 2019 Cilt:9 Sayı:17, ss:43-63

Orijinal Makale DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.565485>

Mehmet Barış YILMAZ

Dr. Öğrt. Üyesi, İnönü Üniversitesi
İletişim Fakültesi
e-posta: baris.yilmaz@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0928-2481

Mehmet BABACAN

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi

Düzeltme

Birey ve Toplum Dergisi'nin 2019 Yılı Bahar Dönemi 9. Cilt 17. Sayısı'nda yer alan “Egemen Küresel Hegemonyada Neoliberalist ve Postmodern Kültür: Coca Cola Reklamlarında Ramazan” isimli makalede yazarlar tarafından düzeltmeler sonrasında farklı makale dosyalarının karışması nedeniyle kaynakça ve atıf bölümlerinde yanlışlıklar yapıldığı makale yayınlandıktan sonra fark edilmiştir. Yapılan bu hatadan dolayı yazarlar okuyuculardan özür dilemektedir. Makalede yer alan hataların giderilmesi amacıyla düzeltmeler aşağıda sunulmuştur.

Erratum

In the article titled “Neoliberalist and Postmodern Culture in Sovereign Global Hegemony: Ramadan in Coca Cola Advertisements” published in the Spring Term 9th Volume 17th issue of the Journal of Individual and Society in 2019, the authors made mistakes in the bibliography and citation sections due to the mixing of different article files after corrections by the authors. it was noticed after the article was published. The authors apologize to the readers for this mistake. Corrections are presented below in order to eliminate the errors in the article.

Düzeltilme

Birey ve Toplum Dergisi'nin 2019 Yılı Bahar Dönemi 9. Cilt 17. Sayısında yer alan “Egemen Küresel Hegemonyada Neoliberalist ve Postmodern Kültür: Coca Cola Reklamlarında Ramazan” isimli makalede yer alan hataların giderilmesi amacıyla yapılan düzeltmeler aşağıda sunulmuştur:

1. KAYNAKÇA:

- Stuart H, (2003). Kodlama Ve Kod Açım, Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji (Haz. Zeynep Özarşan, Barış Çoban), İstanbul, Su Yayınları.
- Yücel, A (2014). Muhteşem Yüzyıl Dizisinin Alımlama Analizi: Kadın ve Erkek İmaj Üzerine Farklı Okumalar, Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E- Dergisi, .1-33.
- Kızılcıkel Sezgin, (2005) Batı Bataklığı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Menteşe, Oya Batum, (1992).Modernizmden Postmodernizme, Littera Edebiyat Yazılar,
- Demir T E “Göç ve Sosyo Kültürel Değişim”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

- Gökten, Y.S., (2013). Hegemonya İlişkilerinin Dünü Bugünü ve Geleceği. İstanbul: Nota Bene Yayınları
- Taylan, H. H.,&Arklan, Ü. (2008). Medya Ve Kültür: Kültürün Medya Aracılığıyla Küreselleşmesi. Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 86.
- Robertson, R. (1998), “Toplum Kuramı, Kültürel Görecelik ve Küresellik Sorunu”, King, Anthony D. (Der.), Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, ss. 97-120.
- Robinson W I, (2002). Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller, Praksis 8. Ss:125-168.
- Şeker, T., Şimşek F. (2012). Kodlama-Kodaçımı Bağlamında Muhteşem Yüzyıl Dizisinin Lise Öğrencileri Üzerindeki Etkilerine Yönelik Alımlama Analizi. Selçuk İletişim Dergisi, 7 (2): 111-120.
- Şener, B. (2014). Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu Ve ABD Hegemonyasının Siyasal Ve Kültürel Kaynağı: “Amerikan İstisnacılığı” Ya Da “Açık/Kaçınılmaz Yazgı”. The Journal of Academic Social Science Studies (26), 411. Erişim Tarihi: 26.11.2018
- Şeker T, Çavuş S, (2011), “Behzat Ç. Bir Ankara Polisiyesinin Alımlama Analizi” Global Media Journal, (2), ss: 84-102.
- https://www.turkedebiyati.org/modernizm_post_modernizm.html, erişim tarihi 25.11.2018

2. METİN İÇERİSİNDEKİ ATIFLAR:

(Sayfa 44) Kitle iletişim araçları içerikleri üç kilit nokta da alımlanır; müzakereci okuma, muhalif okuma ve hâkim okumadır. Hâkim okuma hegemonik ideolojiyi niteler konumdayken, muhalif okuma hegemonik noktaları ortaya çıkarır ve karşı çıkar, müzakereci okuma ise temel kodların desteklendiği, belirli kodlara ise karşı çıkıldığı okumadır (Hall’dan aktaran Şeker ve Çavuş, 2011:84).

.....Bununla birlikte alımlama çözümlemesiyle ilgili durumlar değerlendirilebilir ve TV metinleri iletilmesi ve etkileri

noktasında çözümler geliştirilebilir (Jensen ve Jorgensen'den aktaran, Şeker, Çavuş, 2011:84).

(Sayfa 45) Günümüzde küreselleşmeyle kültürün, küresel medya kurumları tarafından medya metin ve görselleri aracılığıyla bütün dünyaya gönderildiği görülebilir. Jest, mimik ve söylemler ile gönderilen bu mesajların farklı anlamlandırmalar ortaya koyduğu ve bireylerin paylaşımında bulunduğu bu anlamlandırmaların ise dil yardımıyla şekillendirildiği ve gönderildiğinden bahsedilebilir. Tüm bu anlamların işitsel ve görsel olarak karakterize edilerek oluşturulduğu ve hedef kitleye gönderildiği temel argümanlardan birisi televizyondur. İzleyicileri temel alan bu analizler de bu anlamlar nasıl inşa edilir, yani kodlanır ve izleyiciler tarafından nasıl anlamlandırılır yani kodaçımı yapılabilir? Sorularının yanıtına cevap bulunulmaya çalışıldığından kodlama ve kodaçımı basamakları ve bu süreç üzerine çalışılmasında hedef kitleye aktif noktada odaklanan Alımlama Analizi tekniğinin üzerine düşünülmesi gerektiği ifade edilmektedir (Yücel 2010: 8).

Türkiye' de özellikle son yirmi yılda bireysel, kültürel, değersel ve siyasal açıdan temel değişiklikler ve kapsamlı dönüşümler gerçekleşmektedir. Bu dönüşümlerin oluşturduğu belirsiz ortamda, medya materyallerinden en fazla kullanılanı ve maddi olarak uygun olanı televizyon, kültürel dönüşümlerin taşıyıcısı konumunda bulunmaktadır (Demir 2008) sf45

Bilginin dağıtılmasında kilit öneme sahip kitle iletişim araçları, tüketim kültürünün oluşmasında da, birey ile sistem arasında "köprü" görevi görmektedir. Televizyon vasıtası ile hayat pratikleri, düşünme biçimleri, tüketim kültürleri bireylere aşılanmaktadır. Fakat küçük kentlerde yeni tüketim pratikleri ile geleneksel yapı arasında net farklılıklara ortaya çıkmaktadır (Demir 2008).

(Sayfa 48) Küreselleşmenin çıktılarında biri olan küresel kültür, etki alanını her geçen gün geliştirerek gelişmektedir. Şüphesiz medyanın bu noktada rolü göz ardı edilemez. Medya küreselleşme sürecinde aktif rol oynayarak, küreselleşme aktörlerinin ve medya sahipliğinin

beraberliği ile egemen kültürün diğer kültürler üzerinde birincil etkili olmasına imkân vermektedir (Taylan, Arklan 2008: 85).

Bir Toplumsal Formasyonun Tarihsel Bloklarının İçindeki Liderlik Uygulaması Olarak Hegemonya: Basit ifadeyle küresel düzen noktasında üstün devlet iradesini, daha öznel ifade ile belli bir tarihsel planlam noktasında rızanın oluşumu veya ideolojik liderliği bütünleştiren bir hegemonya var oluşur. Böylelikle ABD, global siyasi iktisat noktasında ekonomik hegemonyasının ve askeri niteliğinin beslenmesinden de öte ABD kapitalist grubunun önderliği gölgesinde ulus ötesine varan FordistKeynesyen birikim ve bilgisinin toplumsal dinamizminin bir çıktısı olarak 2. Dünya Savaşının ardından hegemonya ortaya konulmuştur Hegemonyanın dört kavramsallaştırmasının hepsi dünya kapitalist düzeninin gelişen tarihsel kalıplarını anlamaya katkıda bulunduğu sürece değerlidir. (Robinson 2002: 126-127). Sf:48

Genel olarak batı toplumlarında ya da kapitalist kültürde yirminci yüzyılın son döneminde birçok sanat dalında " resim, edebiyat, mimari, vb. " ve bu sürede özellikle de sosyoloji ve felsefe de etkin hâl alan yaklaşım, akım, hareket ya da durumdur. (https://www.turkedebiyati.org/modernizm_post_modernizm.html),

Bu açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda tanımlama yapanların postmodernizm konusuna çeşitli farklı pençerelerden (sanatsal, toplumsal, eleştirel, tarihsel vb.) baktığını ya da kavramın farklı betimlemelerini (sosyal hayattaki, eleştirideki, sanattaki,) ifade edildiğini görürüz. Tüm bu yaklaşımlar, doğal olarak farklı bakış açılarını geliştirmektedir. Buna, benzer perspektif ya da görünüm temel alınmasına rağmen postmodernizm olgusunu yorumlama, anlama ve anlamlandırma farklılıkları da göz önüne aldığımızda, ne kadar yoğun bir kavramla karşılaştığımızı daha iyi anlamış oluruz. (https://www.turkedebiyati.org/modernizm_post_modernizm.html),

Son olarak postmodernizmin, gerçekliğin sanal dünya karşısında anlamını kaybettiği, bilginin anlamsızlaştığı, küresel dünyanın küçük bir köy olarak ifade edildiği ortamda gelişim ve büyümesini arttırdığını belirtelim. Bu nokta da modernizmin pek çok görüşünün yıkılmasında,

DVD, CD, televizyon, internet, bilgisayar gibi teknolojilerin önlenemez ve baş döndürücü hızda gelişmelerinin payı da oldukça yüksektir (https://www.turkedebiyati.org/modernizm_post_modernizm.html,

Bu nokta da kapitalizm ile küreselleşme anı zamana tahakkuk eder. “Günümüzde küreselleşme olarak ifade edilen bu tarihsel döngü, 15. Yüzyıl da Avrupa da ortaya çıktı, 19. Yüzyılda dünyanın birçok noktasına yayıldı ve 21. Yüzyıl itibari ile dünyayı sardı” (Kızılcelik 2005: 9).

(Sayfa:51) İkinci Dünya Savaşı ile süre gelen postendüstri ya da süper endüstri, ileri teknoloji ya da teknobilim toplumlarında ortaya konulan bir dünya görüşünü ifade eden postmodernizm, bir nesnel anlayış ve bu kapsam doğrultusunda gelişen yeni “kültürün” açıklamasıdır” (Menteşe 1992: 274).

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Individual & Society

Aralık 2020

December 2020

Yıl 10, Sayı 2, ss.279-294.

Year 10, Issue 2, pp.279-294.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.806199>

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 05.10.2020

Submitted: 05.10.2020

Kabul Tarihi: 22.12.2020

Accepted: 22.12.2020

Atf Bilgisi / Reference Information

DURAKOĞLU, A. & Coşkun, H. (2020). Albert Camus'nun Veba Romanını Pandemi (Covid-19) Sürecinde Yeniden Okumak, Birey ve Toplum Dergisi, 10 (2), 279-294.

ALBERT CAMUS'NUN VEBİ ROMANINI PANDEMİ (COVID-19) SÜRECİNDE YENİDEN OKUMAK

RE-READING ALBERT CAMUS'S PLAGUE NOVEL DURING PANDEMIA (COVID-19)

Abdullah DURAKOĞLU

Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
adurakoglu06@gmail.com,

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9687-8939

Hamit COŞKUN

Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
hamitcoskun2000@gmail.com,

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-5509-8717

Öz

Fransız filozof Albert Camus'nun 1947'de yayımlanan 'Veba' adlı romanında, salgınla boğuşan bir şehrin halkının yaşadığı psikososyal süreçler anlatılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, eski yıllarda yaşanan veba gerçeği ile beslenen kurgusal bir veba sürecini, günümüzde yaşanan pandemi süreciyle karşılaştırmaktır. Çalışmada veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Çalışma sürecinde veba romanı ile internet ortamında elde edilen yazılı materyaller analiz edilerek birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonunda her iki

periyotta da salgının nitelendirilmesi, salgına karşı alınan önlemler ve salgın sürecinde ortaya çıkan alışkanlıklar ve insanların salgın sürecinde yaşadıkları hisler bakımından benzerliklerin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID- 19, veba, karantina, roman.

Abstract

In the novel “Plague” published in 1947 by the French philosopher Albert Camus, the psychosocial processes experienced by the people of a city struggling with the epidemic are described. This study aimed to compare a fictional plague process fed by the reality of plague experienced in the past the pandemic process experienced today. The data in this study were obtained through document analysis. During the study, plague novel and written materials obtained online were analyzed and compared to each other. At the end of the study, in both periods we have determined that there are similarities in the characterization of the epidemic, the measures taken against the epidemic, the habits that emerge during the epidemic process, and the feelings people experience during the epidemic process.

Key Words: COVID- 19, plague, quarentine, novel.

GİRİŞ

Cezayir doğumlu filozof Albert Camus tarafından kaleme alınan ‘Veba’ adlı roman ilk defa 1947’de yayımlanmıştır. Eserin konusu, Cezayir’in liman şehri Oran’da yaşanan veba salgınıdır. Romanın başında hızlı bir ticaret hayatının yaşandığı bu şehir, salgının beklenmedik bir boyuta ulaşmasıyla sessizliğe boğulur. İnsanlar tedirginlik ve çaresizlik içinde salgının çok uzun sürmeyeceğini umut ederler. Salgına karşı önlemler giderek sıklaştırılır. Doktor Rieux, Belediye Memuru Grand ve Anlatıcı Tarrou, dayanışma örneği gösterirler, ancak buna rağmen vebadan ölümler artmaya devam etmektedir. Şehirde yaklaşık on ay süren salgın, umulmadık bir biçimde sona erer.

Günümüzdeki pandemi ise tüm dünyada etkisini göstermeye devam etmektedir. Olanak ve koşulların farklı olmasına rağmen insanlar tedirginlik ve çaresizlik içinde pandeminin çok uzun sürmeyeceğini umut etmekte ve birçok insan her şeyin çok güzel olacağına yürekte inanmaktadır. Aşı ve ilaç çalışmaları yoğunlaşsa da pandeminin ne zaman biteceğine ilişkin net bir bilgi yoktur.

COVID-19 salgınının sonucunu, sürecin halen içinde bulunmamız nedeniyle öngöremiyoruz. En iyi sonuçları ancak pandemi sonrasında görmek mümkün olabilecektir. Bu nedenle belki de tarihteki salgınları veya geçmişte yaşanan gerçeklikten kurgulanan edebi eserleri inceleyip çıkarımlar yapabiliriz. Tarihte COVID-19 gibi veba, kolera, ebola, sifiliz gibi farklı ve pek çok bulaşıcı hastalığın da pandemilere yol açtığı görülmüştür (Parıldar, 2020: 20).

1. Romanın Özeti

Romanda, bir güncenin konusunu oluşturan veba salgınının ve bu salgın etrafında cereyan eden olaylar dizisinin 1940'lı yıllarda Oran'da meydana geldiği bildirilmiştir. Romanın ilk bölümünde şehir hakkında bilgiler verilir. Romanda, genel düşünceye göre Oran'ın Cezayir'in sıradan bir Fransız ili olduğu ifade edilir. Öte yandan bir liman şehri olan Oran'ın en önemli gelir kaynağının ticaret olduğu vurgulanır (Camus, 2012: 13).

Bir yerin salgın hastalıklara maruz kalmasının nedenleri arasında hijyen eksikliği ve kuraklığı sayabileceğimiz gibi o yerin ticaret güzergahında bulunmasını da bu nedenler arasına katabiliriz. Zira insanların sık sık uğradıkları yerlerde farklı hastalıkların da baş göstermesi ihtimaller arasındadır (Kuş, 2014: 48). Bu yönüyle düşünüldüğünde Oran'ın, Cezayir'in, hatta Afrika'nın en riskli şehirlerinden biri olduğu söylenebilir.

Romanda olaylar silsilesi ikinci bölümde başlar. 16 Nisan sabahı muayenehanesinden çıkan Dr. Rieux, sahanlığın ortasında ölü bir fareyle karşılaşır. İlk başta bunu önemsemeden ayağıyla iten Rieux, sokağa geldiğinde ölü fareyi haber vermek üzere Kapıcı Michel ile görüşmek

için apartmana geri döner. Michel apartmanda fare olmadığını, birinin şaka yapmak için dışarıdan ölü fare getirmiş olabileceğini söyler (Camus, 2012: 17).

Aynı günün akşamı Rieux, apartmanın girişinde dairesine çıkmadan önce koridorun dibinde yalpalayan ıslak tüylü bir farenin küçük bir çığlıkla ağzından kan fışkırarak devrildiğini görür. Fışkıran kan, Rieux'un kafasını kurcalar. 17 Nisan sabahı Kapıcı Michel, Rieux'a koridorun ortasına birilerinin şaka yapmak için üç ölü fareyi koyduğunu söyler. Çok geçmeden Rieux, bu apartmanda oturan herkesin farelerden söz ettiğinin farkına varır (Camus, 2012: 17-19).

25 Nisan günü radyoda altı bin iki yüz otuz bir ölü farenin toplanarak yakıldığı bildirilir. Bu sayı, şehirde paniği daha da artırır. O zamana kadar, şehirde sadece sokaktaki ölü farelerden ötürü tiksinti duyuluyordu, tiksinti yerini endişeye bırakır. 28 Nisan'da ise sekiz bin ölü farenin toplandığı bildirilir. Bu dönemden sonra önlemlerin yetersizliğinden **şikâyet** edilmeye ve yetkililer suçlanmaya başlanmıştır (Camus, 2012: 25).

Nerdeyse her gün apartmandaki ölü fareleri toplayan Kapıcı Michel'in ise ateşi yükselmiş, boynunda ve koltuk altlarında şiddetli ağrılar hissetmeye başlamıştır. 30 Nisan'da ateşi birden kırk dereceye çıkan Michel, sürekli sayıklamakta ve kusmaktadır. Teşhis koyamayan Dr. Rieux, hastanın acilen tecrit edilerek ona özel bir tedavinin denenmesi gerektiğini ifade eder. Ancak Michel, aynı gün hayatını kaybeder (Camus, 2012: 30- 31). Bu dönemden sonra vaka sayısı ve vakalara bağlı ölüm sayısı hızla artar, ancak buna rağmen uzun bir süre kimse vebadan söz etmez. Şehirde salgın sözcüğü telaffuz edilse de hiç kimse bu salgının ürkütücü boyutlara ulaşacağını tahmin edememiştir.

Şehirde Dr. Rieux ile Dr. Castel, salgının veba olduğunu düşünmektedirler, ancak Dr. Rieux, bundan emin olmak için veba sözcüğünü telaffuz etmeden kendisinden daha deneyimli olan Dr. Castel'in salgın ile ilgili görüşüne başvurur. Mesleğinin bir bölümünü Çin'de icra eden ve daha önce de Paris'te bu tip vakalarla karşılaşan Castel, "siz de benim

gibi bunun ne olduğunu iyi biliyorsunuz” der. Böylelikle veba sözcüğü, romanda ilk kez ağza alınır (Camus, 2012: 44- 45).

Ölü sayısının sürekli artması üzerine Rieux, vilayete, sağlık kurulunun çağrılmasını sağlar. Kurulda söz alan Rieux, salgının acilen yayılımının durdurulması gerektiğini, aksi takdirde iki ay dolmadan şehrin yarısının öleceğini söyler. Dr. Richard, önlem alınması için vebanın resmen tanınması gerektiğini ifade eder ve bu konuda kesin bir bilgiye ulaşamadığını söyleyerek salgını tanıma konusunda çekingen davranır. Bunun üzerine Rieux, “eğer bunu resmen tanımasak bile yine de kent yarısını öldürme riski var” diyerek önlem alma konusunda kararlı olduğunu gösterir. Toplantının sonunda, vebanın tanınması ve resmen ilan edilmesi karara bağlanamasa da bazı önlemlerin hayata geçirilmesi konusunda uzlaşma sağlanmıştır (Camus, 2012: 56- 59).

Şehirde önce valilik tarafından en ücra köşelere kadar küçük beyaz duyurular yapıştırılır. Duyurularda, henüz bulaşıcı olup olmadığı bilinmeyen birkaç tehlikeli ateş vakasının Oran'da ortaya çıktığı belirtilir. Bununla birlikte bazı koruyucu önlemler alınır. Şehirde oturanlara en üst düzeyde temizlik salık verilir, bitlenenler ise dispanserlere çağırılmaya başlanır. Öte yandan aileler, hekimlerin tanı koyduğu vakaları bildirmek ve hastalarının hastane odalarında tecrit edilmesini kabul etmek zorundaydılar (Camus, 2012: 60- 61).

Önlemlere rağmen şehirde ölenlerin sayısı artmaya devam eder. Bunun üzerine Rieux, valiliğe telefon etmeye karar vererek önlemlerin yetersiz olduğunu söyler. Vali, önlemleri sıkılaştırır. Hastaların bildiri ve tecrit edilmesi zorunlu tutulur. Böylece salgın biraz geriler gibi olur ve birkaç gün boyunca yalnızca on kadar ölü kaydedilir. Sonra birdenbire sayı ok gibi yükselir. Bunun üzerine valilik, veba salgının ilan edilmesine, şehrin giriş ve çıkışlarının kapatılmasına karar verir (Camus, 2012: 70).

Şehirliler, karantina kararının hayata geçirilmesiyle ayrılık, korku gibi ortak duygular hissetmeye başlarlar, bir yandan da kişisel uğraşlara öncelik verirler. Henüz kimse salgını gerçekten kabullenmemiştir,

ancak üçüncü haftada vebadan ölenlerin sayısı üç yüz ikiye yükselir. Halkın ilk tepkileri, yöneticileri suçlamak olur (Camus, 2012: 83- 84).

Haziran ayının sonuna doğru ısınan havanın da etkisiyle ölü sayısı haftada yaklaşık yedi yüze ulaşmıştır. Gazeteler sokağa çıkma yasasını yineleyen ve karşı gelenleri hapis cezasıyla tehdit eden kararnamele yayınlamaya başlar. Şehirde devriyeler kol gezer, artık herkes korku içinde sığağın salgının yayılmasını hızlandıracağını düşünür (Camus, 2012: 116- 117).

Veba genellikle sıcak yaz aylarında daha büyük bir tehdit haline gelen bir salgındır. Yapılan çalışmalar ve tarihsel deneyimler, vebanın etkisinin soğuk geçen kış aylarında sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Yine de hastalığın ortaya çıkışı ve yayılımını mevsimsel olarak kategorize etmek güçtür (Ayar ve Kılıç, 2017: 164).

Sıcak geçen eylül ve ekim ayları boyunca da veba etkisini sürdürmeye devam eder, sağlık kollarında çalışanlar artık yorgunluğa tahammül edemeyecek hale gelirler. Dr. Rieux, salgına karşın tuhaf bir kayıtsızlığın gelişmekte olduğunu fark eder. Arkadaşları şimdiye kadar vebayla ilgili tüm haberleri izlerken, artık bunlarla hiç ilgilenmezler. Diğer şehirli ise ne gazete okur ne de radyo dinlerler (Camus, 2012: 189- 190).

Aralık ayında da salgın devam eder. Veba henüz kimseyi uzun bir süre daha unutmaz. Yetkililer bu ilerleyişin durması için soğuk havalara güvenir, ancak bu beklenti kısa zamanda gerçekleşmez. Salgın bir süre daha etkisini gösterir (Camus, 2012: 255).

Ocak ayının ilk günlerinde soğuklar alışılmadık bir biçimde bastırır ve buz kristalleri gibi şehrin üzerinde asılı kalır. Bu temizlenen havada veba, birbirini izleyen düşüşler göstererek kaybolmaya yüz tutar. Salgının bu beklenmedik gerilemesi umut edilenin ötesinde bir şey olsa da şehirli sevinmek için acele etmezler (Camus, 2012: 265- 266).

O zamana kadar başarısı tartışılan aşısı Castel'in serumu, birdenbire başarı kazanır. Doktorların aldığı ve önceleri hiçbir sonuç vermeyen önlemlerin her biri birden etkili olur. Yine de şehirde hiçbir şeyin değişmediği söylenebilir. Ancak daha yakından bakınca insanların daha da

rahatlamış olduğu hatta bazen gülümsedikleri görülür (Camus, 2012: 266- 267).

Halk, ocak ayının ilk haftaları bu gizli coşku içinde yaşar. İstatistikler öylesine düşer ki, doktorlar kuruluna danışan Valilik, salgının sona ermiş olarak görülebileceğini duyurur. Buna rağmen sakınım düşünceyle kent kapılarının iki hafta daha kapalı kalacağı, tedbirlerin de bir ay daha sürdürülebileceği duyurulur. Ancak herkes, bu duyuruları kaygıyla eklenmiş maddeler olarak görür ve 25 Ocak akşamı şehri neşeli bir coşku kaplar (Camus, 2012: 269).

Güzel bir şubat sabahı kentin kapıları açılır. Şehirde gündüz ve geceleri eğlenceler düzenlenir. Aynı zamanda uzak denizlerden gelen gemiler limanlara yönelirken garlarda trenlerin dumanları tütmeye başlar. Böylece o gün, ayrı düşmekten ötürü acı çekenler için buluşma günü olur (Camus, 2012: 288).

Bir günde trafik yoğunluğu hissedilir biçimde artar ve sayıları giderek artan arabalar sokaklarda güçlkle ilerlemeye başlar. Aynı zamanda eğlence yerleri ağzına kadar dolar (Camus, 2012: 291).

Vebayla birlikte korku da biter ve sarmaş dolaş olan kollar arasında insanlar birbirlerine en derin anlamıyla şimdi sürgünün ve ayrılığın ne demek olduğunu anlatırlar. Vebanın kent kapılarını kapadığı günden itibaren herkes, yalnızca ayrılığı yaşamış ve o insana özgü sıcaklıktan ayrı düşmüştü. Artık sokakta insanlar birbirleriyle buluşur ve kutlamalar düzenlerler (Camus, 2012: 191- 192).

Romanın sonunda ikinci dalga endişesi ifade edilir. Doktor Rieux, insanların, vebanın hiçbir zaman yok olmadığından, yıllarca mobilyalarda, çamaşırlarda uykuya daldığından, odalarda, mahzenlerde, sandıklarda ve kağıtlarda beklediğinden haberleri olmadığına farkındadır. Ona göre, belki de bir gün, insanların bir mutsuzluk yaşaması ya da bir şeyler öğrenmesi için veba, kendi farelerini uyandırıp tekrar insanların ölmesine neden olabilir (Camus, 2012: 303).

2. Pandemi Süreci ile Veba Romanındaki Benzerlikler

31 Aralık 2019'da Dünya Sağlık Örgütü'ne bağlı Çin Ülke Ofisi, Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde etiyolojisi bilinmeyen pnömoni vakalarını bildirmiştir. 7 Ocak 2020'de bu türden bir virüs daha önce insanlarda tespit edilmediğinden yeni bir koronavirüs olarak tanımlanmıştır. Daha sonra 2019-nCoV hastalığının adı COVID-19 olarak kabul edilmiş ve virüs SARS CoV'e yakın benzerliğinden dolayı SARS-CoV-2 olarak adlandırılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü, COVID-19 salgınını 30 Ocak 2020'de "uluslararası boyutta halk sağlığı acil durumu" olarak nitelendirmiştir. Salgının başladığı ilk ülke olan Çin'in dışında 113 ülkede daha COVID-19 vakalarının görülmesi ve virüsün yayılımı nedeniyle 11 Mart 2020'de bu hastalık pandemi olarak tanımlanmıştır (Bilimsel Danışma Kurulu, 2020: 5).

Romandaki salgın ise yalnız Oran şehrini etkisi aldığından epidemi olarak tanımlanmış ve epidemi (salgın) kavramını ilk kullanan Rahip Paneloux olmuştur (Camus, 2012: 26). Romanda salgının resmen ilan edilmesinden sonra, şehirliler veba salgını ile diğer felaketler arasında karşılaştırmalar yapmaya başlamışlardır. Romanda bu salgın, Oranlılar tarafından büyük bir felaket olarak görüldüğünden savaşa benzetilir.

Romanda anlatıcının ağzından araya giren yazar, insanların çoğunun vebalar gibi savaşların da insanları hazırlıksız yakaladığını düşündüklerini ve bir savaş patlak verdiğinde insanların bunun uzun sürmeyeceğine inandıklarını iddia eder. Çünkü insanlara göre, savaş çok aptalca olduğundan kısa sürmelidir. Aynı biçimde diğer felaketlerin de insana yakışmayacağı ve başa gelse de kısa süreceği düşünülür. Bu nedenle anlatıcı, insanların felaketleri, gerçek dışı ve geçip gidecek kötü bir rüya olarak nitelendirdiklerini iddia eder (Camus, 2012: 45- 46).

Romanda veba, aynı zamanda mücadele edilmesi gereken bir düşman olarak görülmekte ve yaşanan süreç en çok da bu nedenle savaşa benzetilmektedir. Romanda salgınla etkin bir biçimde mücadele edilmesi için Dr. Rieux önderliğinde ekipler oluşturulur (Camus, 2012: 164). Mücadele ve dayanışma romanda sıklıkla adı geçen kavramlar arasında yer alır.

Yazara göre, sonuçları ne olursa olsun mücadele etmek, hatta yenilginin geleceğini bilerek mücadele etmek, başkaldırmaktır. Başkaldıran insan, ölümün getirdiği sonucu yadsır. Ölüme karşı savaşmak, yaşamın anlamını istemek, hiçlik için mücadele etmek demektir (Camus, 1998: 105).

Pandemi döneminde yaşanan süreç de tıpkı romandaki gibi en çok savaşa, koronavirüs ise en çok düşmana benzetilmektedir. ABD Başkanı Donald Trump başta olmak üzere, İtalyan Başbakanı Giuseppe Conte ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, görünmez bir düşmana karşı zor bir mücadele içinde olduğuna yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır. Her üç lider de düşmanın görünmez olduğunu vurgulamış ve mücadelenin de bu nedenle zor olduğunu iddia etmişlerdir.

ABD Başkanı, Trump, “Koronavirüs ile mücadelede silahlı kuvvetlerimizin etkinliğini artırıyoruz. Çünkü kimse bizim kadar bir savaşa hazır değil ve şu an görünmez bir düşman ile savaşıyoruz” ifadelerini kullanmıştır www.timeturk.com/trump-gorunmez-bir-dusman-ile-savasiyoruz/haber-1420958 (Erişim Tarihi: 07.08.2020). İtalya Başbakanı Conte, yeni tip koronavirüs (COVID-19) salgını nedeniyle daha önce görülmemiş bir krizle karşı karşıya olduklarını ve görünmez, sinsi bir düşmanla savaştıklarını belirtmiştir. www.aa.com.tr/tr/dunya/italya-basbakani-conteden-kovid-19-aciklamasi-gorunmez-ve-sinsi-bir-dusmanla-savasiyoruz/1779759 (Erişim Tarihi: 07.08.2020). Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan ise, görünmez düşmana karşı zor bir savaşın yürütüldüğünü ifade etmiştir www.sputniknews.com/turkiye/202004101041796719-erdogan-gorunmez-dusmana-karsi-zor-bir-savas-yurutuyoruz (Erişim Tarihi: 07.08.2020). Böylece romanda insanların veba ve savaş gibi felaketlere yönelik genel düşünce ve tutumlarının ne kadar gerçekçi olduğu ve günümüz için de geçerli olduğu söylenebilir.

Romanda mücadele edilen salgına karşı alınan en sert önlem, karantinedir. Karantina uygulamasının hayata geçirilmesiyle sokaklarda canlılık son derece azalmış, ancak evlerden inlemeler yükselmeye başlamıştır (Camus, 2012: 116- 117). İmkân ve olanakların değişmesi ve gelişmesine rağmen günümüzde birçok ülkede de pandemi sürecinde alınan en etkili önlem, karantinedir. Özellikle Çin ve Hindistan gibi

Uzakdoğu ülkelerinde karantina uygulaması uzun süre devam etmiş ve bu uygulama çerçevesinde birçok şehirde sert uygulamalar hayata geçirilmiştir. Sert uygulamaların gerçekleştirildiği şehirlerden biri de salgının merkezi olan Wuhan'dır.

Wuhan şehri ve bu şehrin bulunduğu Hubei eyaleti karantina altındayken kaçmaya çalışanlara karşı köylülerin silahlı devriye gücü oluşturduğuna ilişkin videolar paylaşılmıştır. Bu görüntülerde köylülerin ellerine mızraklar, palalar hatta tüfekler alarak kontrol noktalarında nöbet tuttukları görülmektedir <https://tr.sputniknews.com/yasam/202001291041285236-cindeki-salgininin-merkezinden-kacanalara-karsi-komsu-koyler-yollar-kapatti-kontrol-noktaları-ve/> (Erişim Tarihi: 28.10.2020).

Günümüzde pandemi günlerinde tüketim alışkanlıklarında da değişiklikler gerçekleşmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün alkollü içkilerin COVID-19'a karşı hiçbir faydası olmadığını bildirmesine rağmen günümüzde virüsten koruduğu düşünüldüğünden bazı ülkelerde alkol tüketimi artmıştır www.posta.com.tr/dunya-saglik-orgutu-acikladi-alkol-tuketimi-corona-viruse-iyi-gelir-mi-haber-fotograf-2250126-2 (Erişim Tarihi: 14.08.2020). Bu ülkelerden biri de ABD'dir. ABD'nin Ulusal Sağlık Enstitüleri bünyesindeki Alkol Bağımlılığı Enstitüsü Müdürü George Koob ülke genelindeki toplam tüketimin ciddi boyuta vardığını ifade etmiştir. Bunun diğer bir nedeni de, insanların alkol yoluyla negatif hissiyatlardan bir süre olsa da uzaklaşmak istemesidir <https://www.amerikaninsesi.com/a/abdde-corona-salginisi-sirasinda-alkol-tuketimiartti/5418347.html> (Erişim Tarihi: 14.08.2020).

Romandaki anlatıcı da şarap ve alkol ticaretinin birinciyi sırayı aldığından söz ederek, kentte çok içildiğini söyler. Şehirdeki bir kafede "temiz şarap mikrobu öldürür" duyurusunun asılmasıyla halkın, daha önce de sahip olduğu alkolün bulaşıcı hastalıklardan koruduğuna olan inancını iyice güçlendirdiği ifade edilir (Camus, 2012: 85).

Romanda başta Cizvit Papazı Rahip Paneloux olmak üzere din-dar insanların bir bölümü ise vebanın Tanrı'nın bir cezası olduğuna inanmaktadır. Şehirdeki katedralde kalabalık bir cemaate vaaz veren

Paneloux, tarihte ortaya çıkan bazı felaketlerin kibirlileri dize götürdüğünü söyler. Ona göre, veba, Firavun'a da diz çöktürmüştür. Romanda bu vaazın şehirliler üzerinde etkisi olduğu ifade edilmiştir (Camus, 2012: 99- 100; 105). Romandaki gibi, koronavirüs de benzer bir biçimde bazı insanlar tarafından Tanrı'nın insanlara verdiği bir ceza olarak görülmektedir. Buna inanlardan biri de Belarus Devlet Başkanı Aleksandr Lukaşenko'dur. Koronavirüs salgınını, çevreye verilen zarar ve yanlış yaşam tarzından dolayı Tanrı'nın insana verdiği bir ceza olarak nitelendiren Belarus Devlet Başkanı Lukaşenko, virüsü Tanrı'nın bir tokadı olduğunu ifade etmiştir <https://tr.sputniknews.com/koronavirus-salgin/202004251041907257-lukasenko-koronavirus-yanlis-yasayan-insana-tanrinin-cezasi> (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Öte yandan insanların bir bölümü, yazın gelmesiyle birlikte koronavirüs salgının yayılımının yavaşlayacağına inanmaktadır. Bilim insanlarının çoğu da buna uygun açıklamalarda bulunmuştur. Bu konuyla ilgili açıklama yapan Harvard Üniversitesi Bulaşıcı Hastalıklar Merkezi Müdürü Mark Lipsitch, koronavirüs salgınının bitmeyeceğini, hatta gelecek kış etkisini, önceki kış döneminden daha da artırarak sürdüreceğini ancak yaz aylarında yayılımının yavaşlayacağını ifade etmiştir <https://www.amerikaninsesi.com/a/s%C4%B1cak-havalar-salg%C4%B1n%C4%B1-yava%C5%9Flat%C4%B1r-m%C4%B1-harvard-uzman%C4%B1-yan%C4%B1tlad%C4%B1/5329097.html> (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Romanda ise bunun tam aksi bir beklenti söz konusudur. Şehirliler, yazın gelmesiyle birlikte daha da karamsar hale gelirler. Kasım ayında başlayan salgın, haziranda da etkisini sürdürmekte olduğundan ölü sayısı artarak devam etmektedir. Şehirliler, daha da endişelenirler. Herkes, korku içinde sıcakların giderek artmasının salgının yayılmasına daha çok etki edeceğini düşünür (Camus, 2012: 117).

Romanda, yazın gelmesiyle birlikte sıkı karantina uygulanır. Kenar mahallelerde ve teraslı evlerde dahi canlılık azalır. Mahallelerde tüm kapılar kapanır, insanlar artık kapı eşiğine dahi çıkamazlar. Kepenkler ise örtülür (Camus, 2012: 116).

Romanda salgın tedbirleri kapsamında karantinadan sonra en çok önem verilen kurallardan biri mesafe, diğeri ise temizliktir. Oran şehrinde dükkân ve sokaklarda insanlar hastalığın bulaşma riski korkusuyla birbirlerine sırtını dönerler ve birbirinden uzak durmaya çalışırlar. Lokantalarda ise güven vermek amacıyla servis takımlarının kaynatıldığını bildiren duyurular asılır (Camus, 2012: 124- 125).

Günümüzde de salgın tedbirleri kapsamında karantina ve maske-den sonra en çok mesafe ve temizliğe önem verilmektedir. Türkiye’de vaka ve vefat sayılarında bir miktar artış gözlemlendiğine dikkat çeken Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan temizlik, maske ve mesafeye verdiği önemi, ‘TAMAM’ kelimesiyle sloganlaştırmış ve bu türden tedbirlere uyulmadığında vaka sayılarının arttığını ifade etmiştir <https://www.haberturk.com/son-dakika-cumhurbaskani-erdogan-tmm-temizlik-maske-ve-mesafe-2719195> (Erişim Tarihi: 24.09.2020). Günümüzde vaka sayılarının rüzgarla ve nüfus yoğunluğuyla arttığına ilişkin kanıtlar da ortaya çıkmaktadır (Coşkun, Yıldırım ve Gündüz, 2020: 1-2). Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu şehirlerde rüzgâr, havada olan virüsün yayılımını artırmakta ve bu durum vaka sayısını artırıyor görülmektedir. Benzer şekilde rüzgarın güçlü bir etken olduğunu gösteren diğer güncel araştırma bulguları da bulunmaktadır (Peng, Wang, Ga, Zhang, Zhang & Li, 2020: 2-3).

Romadaki Oran halkı da rüzgârın salgını artıracaklarını düşünmektedir. Şehirliler, rüzgârı mikrop taşımakla suçlarlar. Şehirdeki bir otel müdürü, rüzgârın işleri karıştırdığını açıkça ifade etmektedir (Camus, 2012: 170).

Günümüzdeki gibi romanda da günlük vaka ve ölü sayılarıyla ilgili istatistikî tablolar düzenlenmekte ve buna ilişkin veriler halka duyurulmaktadır. Romanda bu işi, Tarrou üstlenmiştir. Birkaç hafta önce Oran’a yerleşen Tarrou, büyük bir otelde kalmaktadır. Onun tespit ettiği sayılar doğru olmakla birlikte resmi belge niteliğindedir. Zira Tarrou, tespit ettiği sayılar hakkındaki bilgileri önce şehrin yöneticilerine iletmektedir (Camus, 2012: 32, 33; 39).

Yazara göre, ölüm bir istatistik ve resmi iş olunca, bu dünya işlerinin iyi gitmediği anlamına gelir. Çünkü bu durum ölüm gibi, yaşamın da soyutlaşması, başka bir ifadeyle resmi bir nitelik kazanarak genelin konusu olması anlamına gelmektedir (Camus, 1994: 45).

Günümüzde pandemi sürecinde birçok ülkede cenaze törenleri de resmi bir iş haline gelmiştir. Çünkü birçok ülkede cenaze törenleri resmen konulan kurallar çerçevesinde düzenlenmektedir. Bu ülkelerden biri de İtalya'dır.

Vakaların arttığı dönemde İtalya'da cenaze törenlerinin en fazla on beş aile üyesinin katılımıyla yapılabileceğine karar verilmiştir. Ayrıca törenlerin mümkünse açık havada, katılımcılar arasında mesafe bırakılarak ve maskeyle yapılması kararlaştırılmıştır <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52435762> (Erişim Tarihi: 28.10.2020).

Romanda da cenaze işlerinin formalite haline geldiği ifade edilmektedir. Oran Valiliği, akrabaları, tören alanından uzak tutmakla sorumluydu. Ailelerin yalnızca mezarlığın kapısına gelmelerine göz yumuluyordu (Camus, 2012: 176).

SONUÇ

Veba romanında toplumun yaşadıkları süreçler ile koronavirüs salgınında günümüzde bazı toplumların yaşadıkları süreçler arasında belirgin benzerlikler bulunmaktadır. Tablo 1'de, toplumların birlikte yaşadıkları süreç adlandırılmış ve yaşanan süreçlerin benzerliği esas alınarak veba romanındaki toplumun yaşadıkları süreçler günümüzdeki bazı ülke toplumlarının yaşadıkları süreçlerin her biriyle eşleştirilmiş ve aynı satırda gösterilmiştir.

Tablo 1. Veba Romanı ile Günümüzdeki Pandeminin Karşılaştırılması

Süreç	Günümüzde	Veba Romanında
Salgının savaşa benzetilmesi	ABD Başkanı, İtalyan Başbakanı ve Türkiye Cumhurbaşkanı, görünmez bir düşmana karşı zor bir mücadele içinde olduğuna yönelik açıklamalarda bulunmuştur.	İnsanlar, vebalar gibi savaşların da insanları hazırlıksız yakaladığını düşünürler. Bir savaş patlak verdiğinde bunun uzun sürmeyeceğine inanırlar (Camus, 2012: 45).
Alkol tüketiminin artması	Dünya Sağlık Örgütü'nün alkollü içkilerin koronavirüse karşı hiçbir faydası olmadığını bildirmesine rağmen günümüzde virüsten koruduğu düşünüldüğünden bazı ülkelerde alkol tüketimi artmıştır. Bu ülkelerden biri de ABD'dir. ABD'nin Ulusal Sağlık Enstitüleri bünyesindeki Alkol Bağımlılığı Enstitüsü Müdürü George Koob ülke genelindeki toplam tüketimin ciddi boyuta vardığını ifade etmiştir.	Romandaki anlatıcı da şarap ve alkol ticaretinin birinciyi sırayı aldığından söz ederek, kentte çok içildiğini söyler. Şehirdeki bir kafede "temiz şarap mikrobi öldürür" duyurusunun asılmasıyla halkın, daha önce de sahip olduğu, alkolün bulaşıcı hastalıklardan koruduğuna olan inancının iyice arttığı ifade edilir (Camus, 2012: 85).
Cenaze törenlerinin yapılma şeklinin değişmesi	Türkiye'de morg ve define hizmetlerinde gasilhane çalışanları eldiven, N95 maske, gözlük/yüz koruyucu ve sıvı geçirmez önlük kullanmaya başlamışlardır.	Cenaze alayı kaldırılmıştı. Gündüz ölenler ise hiç beklenmeden toprağa veriliyordu (Camus, 2012: 176).
Sosyal Mesafe ve Hijyen İçin Alınan Önlemler	Dünyanın birçok ülkesinde pandeminin bulaşma riskine karşı vatandaşlara maske, mesafe ve temizlik uyarılarının yapıldığı ve insanların önemli bir bölümünün bu tedbirlere uyduğu görülmüştür.	Dükkân ve sokaklarda insanlar hastalığın bulaşma riski korkusuyla birbirlerine sırtını döner, uzak durmaya çalışır. Lokantalar, güven vermek amacıyla servis takımlarının kaynatıldığını bildiren duyurular asarlar (Camus, 2012: 124).
Rüzgârın vaka sayısını artırdığına ilişkin inanç	Koronavirüsün günümüzde rüzgarla ve nüfus yoğunluğuyla arttığına dair kanıtlar ortaya çıkmaktadır.	Romanda Oran halkı rüzgârın da salgını artıracığını düşünmektedir. Şehirliler, rüzgârı mikrop taşımakla suçlarlar. Şehirdeki bir otel müdürü, rüzgârın işleri karıştırdığını açıkça ifade eder (Camus, 2012: 170).

KAYNAKLAR

1. Telif Eserler

- Ayar, M; Kılıç, Y.(2017). Osmanlı'da vebanın sona erişine dair bir değerlendirme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*: 163- 181.
- Camus, A. (1994). *Denemeler*. (Çev: S. Eyüboğlu ve V. Günyol). İstanbul: Say Yayınları.
- Camus, A. (1998). *Başkaldıran İnsan*. (Çev: T. Yücel). İstanbul: Can Yayınları.
- Camus, A. (2012). *Veba*. (Çev: N. T. Öztokat). İstanbul: Can Yayınları.
- Camus, A. (2012). *Sisifos Söyleni*. (Çev: T. Yücel). İstanbul: Can Yayınları.
- Coşkun, H.; Yıldırım, N. and Gündüz, S. (2020). The spread of COVID-19 virus through population density and wind in Turkey cities, *Science of the Total Environment*: 1-6.
- COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Rehberi, T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 14 Nisan 2020.
- Kuş, C. (2014). Geç Ortaçağ'da meydana gelen veba salgınlarının demografik ve iktisadi etkileri üzerine bazı düşünceler. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*: 45- 57.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*: 19- 26.
- Peng, B., Wang, S., Ga, T., Zhang, H., Zhang, J., & Li, J. (2020). Treatment of the new coronavirus pneumonia caused by inflammatory storm from the perspective of dampness toxin complicated by wind. *World Chin Med*: 1-7.

2. İnternet Kaynakları

- www.timeturk.com/trump-gorunmez-bir-dusman-ile-savasiyoruz/haber-1420958 (Erişim Tarihi: 07.08.2020).
- www.aa.com.tr/tr/dunya/italya-basbakani-conteden-kovid-19-aciklamasi-gorunmez-ve-sinsi-bir-dusmanla-savasiyoruz/1779759 (Erişim Tarihi: 07.08.2020).

- www.sputniknews.com/turkiye/202004101041796719-erdogan-gorunmez-dusmana-karsi-zor-bir-savas-yurutuyoruz (Erişim Tarihi: 07.08.2020).
- <https://www.posta.com.tr/dunya-saglik-orgutu-acikladi-alkol-tuketimi-corona-viruse-iyi-gelir-mi-haber-fotograf-2250126> (Erişim Tarihi: 14.08.2020).
- <https://www.amerikaninsesi.com/a/abdde-corona-salgini-sirasinda-alkol-tuketimiartti/5418347.html> (Erişim Tarihi: 07.08.2020).
- <https://tr.sputniknews.com/koronavirus-salgini/202004251041907257-lukasenko-koronavirus-yanlis-yasayan-insana-tanrinin-cezasi> (Erişim Tarihi: 15.08.2020).
- <https://www.amerikaninsesi.com/a/s%C4%B1cak-havalar-salg%C4%B1n%C4%B1-yava%C5%9Flat%C4%B1r-m%C4%B1-harvard-uzman%C4%B1-yan%C4%B1tlad%C4%B1/5329097.html> (Erişim Tarihi: 15.08.2020).
- <https://www.haberturk.com/son-dakika-cumhurbaskani-erdogan-tmm-temizlik-maske-ve-mesafe-2719195> (Erişim Tarihi: 24.09.2020).
- <https://tr.sputniknews.com/yasam/202001291041285236-cindeki-salgininin-merkezinden-kacanlara-karsi-komsu-koyler-yollar-kapat-ti-kontrol-noktalari-ve/> (Erişim Tarihi: 28.10.2020).
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52435762> (Erişim Tarihi: 28.10.2020).

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi
Aralık 2020
Yıl 10, Sayı 2, ss.295-302.
Makale türü: Kitap Değerlendirmesi
Geliş Tarihi: 17.12.2020
Kabul Tarihi: 27.12.2020

Journal of Individual & Society
December 2020
Year 10, Issue 2, pp.295-302.
Article Type: Book Review
Submitted: 17.12.2020
Accepted: 27.12.2020

Atf Bilgisi / Reference Information

BELLİ, H. (2020). Osmanlılarda Şiir, Birey ve Toplum Dergisi, 10 (2), 295-302.

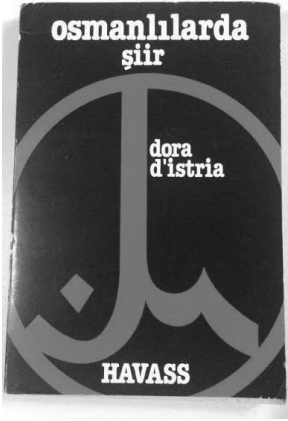
OSMANLILARDA ŞİİR

POETRY IN THE OTTOMAN EMPIRE

Dora D'istria, çev. Semay Taneri, İstanbul, 1982, Havass Yayınları. 146 s.

Handan BELLİ

Dr. Öğrt. Üyesi, İnönü Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
e-posta: handan.belli@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7732-7912

Osmanlılarda Şiir

22 Ocak 1828 yılında Romanya'nın Bükreş şehrinde doğan Dora D'istria, 19. yüzyılda Arnavut milli uyanışının sembol isimlerindedir. Romen ve Arnavut bir yazar olarak tanınan Dora D'istria'nın "La poésie des Ottomans" adlı kitabı "Osmanlılarda Şiir" başlığıyla 1982 yılında yayınlanmıştır. Metnin Ön Söz'ünde belirtildiği üzere kitabın yazılma amacı, Batı'nın Osmanlı'nın kendisine özgü bir şiiri ve edebiyatı yoktur yanılığını düzeltmek ve Osmanlı şiirini tanıtarak, bu şiire karşı var olan yanlış bakış açısını değiştirmektir. Kitap bir Ön Söz ve 13 bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları, Osmanlı şiirinin tüm yönlerini ele alacak şekilde seçilmiş, ancak her başlık altında o başlığı ilgilendiren konunun yanı sıra daha önceki başlıklarda tartışılan konular da işlenmiştir.

Dora D'istria söze Osmanlı'nın kendine ait bir edebiyatı olduğunu fark eden ve bu durum karşısında şaşırarak bilim adamlarından bahsederek başlar. Yazar Ön Söz'de *Doğu Kütüphanesi* adlı eserde Osmanlı şiirine yer veren Antonie Galland'ın ve elçi Donato'nun Osmanlı şiirleriyle karşılaştıklarında duymuş oldukları şaşkınlığı ifade eder. Doğu Kütüphanesi eserine başlayıp eserini tamamlayamayan Aerthelemy D'Herbelot gibi yukarıda isimleri sayılan yazarların her ne kadar Doğu şiirinin varlığını eserlerinde kabul etseler de İslam dünyası ile ilgili önemli yanlışlar içerisine düşmüş olmaları, Dora D'istria'nın bu yazarların fikirlerine katılmadığını, kendisinin oryantalist bakış açısına sahip olmadığını belirtmesine ve bu kitabı kaleme almasına sebep olmuştur. Yazar, kendisinin de Osmanlı şiiriyle nasıl karşılaştığını bu bölümde anlatır. Bu karşılaşma Doğu yarımadası halklarının şarkıları üzerine yaptığı bir halkbilim araştırması sırasında Venedik'te olmuştur. Doğu halkları üzerine yaptığı çalışma sonucunda Türklerin zengin anlatı geleneğiyle ve halk şarkılarıyla karşılaşan yazar Batı'nın Türk uluslarının da diğer övülen edebiyatların benzeri bir edebiyatı olduğunu tamamıyla

unutmuş olmasını ise şaşkınlıkla karşılar. Yazar araştırmadan birkaç yıl sonra *Poésie Populaire des Turcs Orientaux (Doğu Türklerinin Halk Şiiri)* adlı kitabını yayımlamıştır (s.7-10).

Kitabın birinci bölümünde “Osmanlılarda Şiir”in yazılma amacıyla doğrudan ilgili olan, Osmanlı şiirinin karakteri ve kapsamı nedir? sorusuna cevap aranmaktadır. Bu konuda araştırmalar yapan yazar, sorunun cevabının tahmin edildiği kadar kolay olmadığını ifade eder. Dora D’istria, öncelikle bu sorunun cevabını verebilmek için Sâmî ve Arilerden, Arabistan ya da İran’dan alınan esinin Osmanlı şiirini ne ölçüde etkilediğinin cevabının ortaya konulması gerekliliğini belirtir. Doğu edebiyatlarından etkilenerek oluşturulan Osmanlı şiirinin ulusal bir esin ürünü olan edebî ürünlerini ayırt edebilmenin güçlüğü bu sorunun net olarak cevaplanmasını önleyen ana sebeptir. Bu bağlamda yazar okuyucuyu, Osmanlıların bir kavram ya da şiirsel bir anlatımla oluşturdukları düşünce biçiminin Batı’nın bakış ve duygulanış biçiminden son derece farklı olduğunu; bu sebeple Osmanlı şairlerinin elde ettikleri başarıyı, bu edebiyatı derinlemesine incelemeyenlerin anlamasının zor olacağı sonucuna ulaştırma gayretindedir. Yine bu bölümde yazar, batının tek taraflı bakış açısının yanlışlığını çarpıcı bir örnekle açıklar. Özellikle Batı’nın Osmanlıları o yüzyıllarda barbar, bayağı görmesinin yanlış bir analiz ve sentezin sonucu olduğunu açıklıkla ifade eder. Kitabın bu bölümde her iki ulusun yaşam ve düşünüş şekillerine yeni bir bakış açısıyla bakılarak önemli bir tespit yapılmıştır. Dora D’istria Osmanlı, “Yaşasaydı, o da günümüz Avrupalısını aynı derecede bayağı bulurdu; zira sürekli olarak işini ve kazancını düşündüğünü, sanatla, şiirle ilgisinin, Kant’ın *Salt Aklın Eleştirisi*’ne ya da Laplace’ın *Dünya Sistemi*’ne gösterdiği ilgiye hemen hemen eşit olduğunu görürdü. Eşitlik ilkesinin gerektirdiği biçimiyle modern yaşam, pek tabii bayağıdır ve üstün gelmeyi, Kanunî Sultan Süleyman zamanındaki bir Osmanlı’dan biraz dar kapsamlı bir ideal olarak gören ilkelerle örgütlenen böyle bir toplum da bayağı olur” (s. 13). Türklerin benimsedikleri din ile beraber bazı konularda da etkilenmelerin olduğunu ve Türklerin İslâmiyet’i kabulüyle birlikte Kur’an’ı Kerim’i öğrenip okumaları doğrudan onların Arapçayı ve bu dilde yazılmış diğer metinleri okumalarına zemin hazırladığını

belirten yazar, Osmanlı şiirinin karakteristiğinin de bu noktada oluştuğunu belirtmektedir. Yazar, dinî değişimle birlikte Arapça dolaylı olarak da Farsçanın Turanlar tarafından bilinmesinin ve edebî eserlerde diller arası bir etkilenmenin yaşanmasının bu bağlamda doğal olduğunu belirterek Osmanlı şiirine yöneltilen eleştirileri de din ve dil bağlamında cevaplamıştır (ss. 11-13)

“Ulusal Destanlar” başlıklı ikinci bölümde, Osmanlı’nın ulusal destanlarının çıkış noktası olan Ertuğrul Gazi’nin oğlu Osman Bey’in gördüğü rüyanın ve Firdevsî’nin yazdığı Şehnâme’nin Osmanlı edebiyatına ait ulusal destanlara etkisi tartışılmıştır. Yazar bu bölümde Osmanlı’da destansı efsanelerin Osmanlı’nın ilk sultanı olan Ertuğrul’un oğlunun başından geçen olaylarla birlikte geliştiğini ifade eder. Bu tezinin dayanak noktası ise; I. Osman’ın konuk olduğu Şeyh Edebâlî’nin evinde gördüğü Şeyh Edebâlî’nin kızının göğsünde ayın yükselerek kaybolduğu ve daha sonra bu ışığın devasa yeşil bir çınara dönüşüp geniş bir coğrafyayı örtüğü şeklindeki düşüdür. Kitabın bu bölümünde yazar, Osmanlı’nın kuruluş döneminde görülen bu düşün, halkın imgelem gücünde Osmanlı’nın büyüklüğü ve Tanrı’nın onlara verdiği lütfun bir işareti olduğu inancını beslemesi bakımından önemli olduğunu ifade eder (ss. 14-19).

Kitabın üçüncü bölümü “Efsanevî Destanlar” başlığını taşımaktadır. Özellikle bu konuda yazar sık sık Grek-Latin ve Grek-Romen uygarlıklarından örnekler verir. Bu bağlamda Turanların ve Osmanlıların Arap ve Acem uygarlıklarından farklı şekillerde etkilendikleri şöyle belirtilmiştir: “Türk kavimlere her iki uygarlıktan aynı şekilde miras kaldı ama -biri Arî Acem uygarlığı; diğeri Sâmî Arap uygarlığı- etkileri farklı oldu. Türkistan daha çok Acem etkisinde, Osmanlılar ise özellikle Arap etkisinde kalmışlardır. O halde, nasıl ki kendinden öncekileri hesaba katmaksızın İtalyan şiirinin niteliğini anlamak olanaksız ise, Türk şiirini de, ta kökenine dek inmeden iyi anlayabilmek olası değildir” (s. 20). On sayfa tutarındaki bu bölümde yazarın özellikle vurgulamak istediği Grek-Latin uygarlıkları gibi Türklerin de şiirlerine esin kaynağı olan belli sayıda geleneğin etkisinde kalmasıdır. Bu etkilenişin

yadırganmaması ise kitabın baştan sona savunduğu argümanlardan biridir. Bu bölüm yazarın kitabını yazarken tüm uygarlıklara ve edebiyatlara tarafsız baktığını gösterir niteliktedir, ancak Batı'nın Osmanlı şiiiri ile ilgili kesin yargılarını da keskin bir dille eleştirir, bu konuda yazarın durduğu yer bellidir (ss. 20-30).

Dördüncü bölüm olan “Romansı Destanlar” da ise Osmanlı döneminde yazılmış mesneviler konu edinilmektedir. Osmanlı şairlerinin bu türe ilgi duymadan önce mesnevinin ilk olarak İran’da ulusal destanlar kadar başarılı olduğu vurgulanmış, bu alanda İran’ın önde gelen yazar ve şairlerinden Firdevsi, Nizamî, Camî ve Hatefi’den bahsedilmiştir. Romansı destanlarının yaratıcısı diye bilinen İran şairlerinin özellikle de Nizamî’nin Selçuklu Türklerinin İran’da egemen olduğu dönemde yaşadığı ve şairin üne kavuşmasında Selçuklu sultanlarının onu koruyup kollamalarının olumlu etkisinin olduğu özellikle vurgulanmıştır. Osmanlı Döneminde yazılan romansı destanlarda şairlerin Doğu edebiyatlarından etkilenmelerini ve ona önem atfetmelerini doğal karşılayan yazar, bu durumu Batı edebiyatlarını etkileyen Yunanlılar ve Latinler, onlar için ne ifade ediyorsa, Araplar ve Acemler Osmanlı şairleri için aynı şeyi ifade eder şeklinde açıklar (ss. 31-39).

Eserin beşinci bölümünün başlığı “İstiareli Destanlar” olup klasik Türk şiiirinde önemli bir yekûn tutan alegorik mesneviler bu başlık altında ele alınmaktadır. Özellikle Fazlî’nin *Gül ü Bülbül* mesnevisi ile Pétrarque’nun *Gülün Romanı* eseri arasındaki benzerlik irdelenmiştir. Dora D’istria: “Fazlî’nin şiiiri ile Gülün Romanı’nın birbirini andırması, Fazlî’nin model olarak Roman’ı aldığını kanısını uyandırabilirdi. Ama sorunun daha dikkatli incelenmesi gösterdi ki, Pétrarque gibi bir İtalyan şair zengin Arap edebiyatından birçok alıntı yapmıştır; çünkü bu edebiyat, orta çağa, henüz kapsamını bile tam olarak bilmediğimiz bir etki yapmıştır. Ünlü Grek-Romen uygarlığının yıkılışından sonra Araplar, yüzyıllarca uygar dünyanın önünde yürüdüler” (s. 42). Dora D’istria kitabında, doğu ve batı edebiyatları arasındaki etkileşimin köklerini dünya edebiyatlarının beslendiği ana kaynaktan aramanın doğru olacağı bilgisini verir. Kitabın bu bölümünde yapılan tespit,

edebiyatlar arasındaki bazı benzerliklerden dolayı geçmişte ve günümüzde birçok araştırmacının benzer yanılgılara düşmesinin sebebini açıklamaktadır (ss. 40-46).

“Hayvanlar Destanı” başlıklı altıncı bölümde yazar, *Hümayunnâme*’den (*Kelile ve Dimne*) söz ederek, bu ünlü öğütlü hayvan hikâyelerinin eski yazarının Vişnu-Sarma adlı bir Brahman olduğunu eserin özgün Sanskritçesi’nin *Panşhatantra* adını taşıdığını belirtir. Öte yandan kitabın bu bölümünde hayvan destanlarının her milletin edebiyatında var olduğuna değinilmiştir (ss. 47-52).

“Dinsel Şiir” başlığıyla kaleme alınan yedinci bölüm kitabın en hacimli bölümlerinden biridir. Bu bölümde yazar, din ve kader düşüncesinin şiirdeki imgelem boyutuna değinerek Latin, Germen ve Arap uygarlıklarındaki din algılarının farklılıklarına dikkat çeker. Latin şiirinin bu derece az popüler olan konularla ilgilenmediğini, Germen ırkında ise bu konunun ilgi uyandırdığına değinilirken, yazarın birçok edebiyatı yakından tanıdığı ve incelendiği anlaşılmaktadır. Hem Latin hem Arap uygarlıklarını inceleyen yazar, Arap uygarlıkların etkisinde kalan Doğu edebiyatlarında dinsel duyguların ve Tanrıbilimin birçok şairin şiirinde yer bulduğunu ifade etmiştir. Bu bölümde Osmanlı şiiri ile birlikte tasavvufi düşünce ve derviş yaşam tarzının Anadolu’da yayılmasında şiirin ve edebiyatının etkisinden genişçe bahsedilmiştir (ss. 53-73).

“Savaş Şiirleri” başlıklı sekizinci bölümde ise, Osmanlı’nın düşünce dünyasında ve tasavvufi düşüncenin bütününde Hindu Budizm’i gibi barışçı bir yönden ziyade, tüm dünyaya dehşet salmış Cengiz Han ve Timurlenk gibi askerlerin ve onların çocuklarının kahramanlıklarının ve savaşçı yönlerinin etkisi altına aldığı bir Osmanlı şiirinin varlığından söz edilmektedir. Kitabın genelinde başlıklarla ilgili şiir türlerinden örneklere çok fazla yer verilmemiş olup daha çok bu eserlerin isimleri söylenerek metinlerarası geçişler yapılmıştır. Bu bölümde de Osmanlı sultanlarından II. Murad, II. Mehmed, II. Beyazıt, I. Süleyman, IV. Murad’ın savaş ahlaklarından, Osmanlı’nın zamanla nasıl hasta adam konumuna düştüğünden bahsedilmiştir. Kitapta ele alınan konunun daha çok Osmanlı sultanları ekseninde işlendiği görülür. Bölümün

dikkat çeken içeriği yanında üslubunun da oldukça açık ve edebî olması metni akıcı kılan yönlerden biri olmuştur (ss. 74-79).

“Epikürcüler ve Kelbiler” başlıklı dokuzuncu bölümde Epiküryan felsefeyi benimseyen Mesihî’nin şairliği ve şiirleri konu edinilir. Mesihî’nin şiirleri hakkında yapılan değerlendirmenin ardından onun “bahar” redifli şiirini alıntılıyarak değerlendiren yazar, benzer şekilde Bâki, Belîği, Vehbî ve Cem Sultan içinde bu başlık altında değerlendirmelerde bulunmuştur. Yazar, Vehbî’nin bir şiirinde yer alan kış tasvirlerinin Beranger’in donuk mevsime yazdığı övgüdeki tasvirlerle benzer olduğunu söyleyerek Vehbî’nin bu alandaki başarısına dikkat çekmiştir (ss. 80-87)

Onuncu bölümün konusu ise Osmanlı şiirinin önemli bir kısmını teşkil ettiği düşünülen aşk konusudur. Bu bölümün kitabın son bölümlerinden olması şair tarafından Osmanlı şiirinin sadece bu konu üzerine kurulduğu algısının doğru olmadığına gösterir niteliktedir. “Aşk ve Kadınlar” başlıklı bölümde yazar, her toplumun kendine göre sevgiliyi somutlaştırmak için seçtiği varlıklarının olduğunu, İslam’da bu varlığın huri ve melek ile özdeşleştiğine değinir. Aşk ve sevgili için yapılan bazı teşbihlerin yer aldığı bu bölümde Mesihî’ye ve onun kullandığı teşbihlere de yer verilir. Yazar, şairin tıpkı Homeros gibi güzelliğin tasvirinden kaynaklanan güçlü bir ifade şeklinin olduğunu belirtir. Bir halk şairinden şiir örneklerinin de yer aldığı bu bölümde ayrıca hükümdar şairlerin (II. Mehmed, II. Beyazıd) güzelliği ifade etmede kayıtsız kalmadıklarını ve bu şiirlerin de üslûp yönünden ince ve estetik olduğunu tek bir şiir örneğiyle anlatmaya çalışmıştır. Kitap içerisinde yer alan tespitlerin az örnekle anlatılması kitabın yazıldığı dönemde ve günümüzde bir başvuru kaynağı olmasını engellemiştir (ss. 88-100).

Eserin son üç bölümü ise sırasıyla “Ahlâkçılar”, “Eğitim ve Öğretim” ve “Hiciv ve İğneleme” başlıklarını taşımaktadır. “Ahlâkçılar”, bölümünde padişah şairler ve Osmanlı şiirinin usta isimlerinin şiir felsefeleri ahlak kuralları çerçevesinde değerlendirilmiş (ss.101-106), “Eğitim ve Öğretim” bölümünde ise; Osmanlı’nın son dönemlerine değinilerek yaşanan sıkıntıların ana sebebi az da olsa analiz edilmekte ve Osmanlı şairlerinin ilme verdikleri önem şiir örnekleriyle anlatılmaktadır. Özellikle

şairlerin cahilliği yerdiği şiirlere bu bölümde yer verilmesi bu konuda bilgi sahibi olmayanları özellikle uyarır niteliktedir (ss. 107-113). “Hiciv ve İğneleme” başlığında ise hiciv ve taşlama örneklerini yazarın anekdotlarla birlikte anlatması, onun Osmanlı şiirinin yanında Osmanlı tarihiyle de yakından ilgili olduğunu göstermektedir (ss. 114-122).

Kitap baştan sona okunduğunda Osmanlı’yı ve Klasik Türk şiirini inceleyen yabancı bir yazarın geniş bakış açısıyla karşılaşılmaktadır. Kitabı okurken çeviri olması nedeniyle yaşanan zorluklar yanında, bölümlerde bir konu anlatılırken aynı anda çok fazla konu ve şahsiyetten bahsedilmesi asıl vurgulanmak istenen konuya odaklanılmasında güçlükler sebep olmaktadır. Ancak kitabın yazıldığı dönemdeki edebiyat tarihlerine bir eleştiri mahiyeti taşıması ve Doğu-Batı edebiyatlarını karşılaştırarak her iki oluşumun benzer yönlerini ortaya koyması yazarın asıl gayesine ulaştığını göstermektedir. Sonuç olarak, Dora D’istria’nın “Osmanlılarda Şiir” olarak çevrilen bu kitabının edebiyat alanında araştırma yapan veya Osmanlı şiirini tanımak isteyen araştırmacılara katkı sunacağı düşünülmektedir.

